

Vlaanderen
verbeelding werkt

Op weg naar een Vlaams beleid dat inzet op agro-ecologie

 Verkenning van buitenlandse voorbeelden en uitwerken van hefbomen voor Vlaanderen

DEPARTEMENT
OMGEVING

VLAAMSE
LANDMAATSCHAPPIJ

www.vlaanderen.be

Op weg naar een Vlaams beleid dat inzet op agro-ecologie. Verkenning van buitenlandse voorbeelden en uitwerken van hefbomen voor Vlaanderen

In het eerste deel van dit onderzoek wordt een verkennende analyse uitgevoerd in acht Europese landen en regio's van (beleids)initiatieven die agro-ecologie stimuleren of daartoe potentieel hebben. Hieruit worden een aantal beleidshefbomen gedestilleerd. In het tweede deel van het onderzoek worden drie hefbomen verder geconcretiseerd voor Vlaanderen. De resultaten hebben een beleidsvoorbereidend karakter en vormen een basis voor verdere beleidsontwikkeling en -verfijning rond agro-ecologie in Vlaanderen.

Dit rapport bevat de mening van externe auteurs en niet noodzakelijk die van de Vlaamse overheid.

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Toon Denys, secretaris-generaal
Departement Omgeving
Koning Albert-II laan 15 bus 553, 1210 Brussel (postadres)
vlaanderen.be/omgeving

Een uitgave van het Departement Omgeving, Afdeling Beleid
beleid.omgeving@vlaanderen.be

Auteurs

Bram Vanthournout – Hogeschool Gent
Korneel Verslyppe – Boerennatuur Vlaanderen
Sven Defrijn – Boerennatuur Vlaanderen
Eline D'Haene – Universiteit Gent

Wijze van citeren

Vanthournout B., Verslyppe K., Defrijn S., D'Haene E., (2026), Op weg naar een Vlaams beleid dat inzet op agro-ecologie. Verkenning van buitenlandse voorbeelden en uitwerken van hefbomen voor Vlaanderen. Studie in opdracht van de Vlaamse overheid, Departement Omgeving en VLM.

Publicatiedatum

Mei 2026

Coverfoto

© Vlaamse Landmaatschappij

Depotnummer

D/2026/3241/176

Partners

MANAGEMENTSAMENVATTING

Agro-ecologie benadert landbouw en voedselproductie als een integraal onderdeel van ecosystemen en maatschappij. Land- en tuinbouwbedrijven worden hierbij gezien als onderdeel van een groter landschappelijk en maatschappelijk geheel, waarin synergiën tussen bodem, water, biodiversiteit gewassen, dieren en menselijke activiteiten centraal staan. Onder meer door de bodem als sleutelcomponent te behandelen, functionele biodiversiteit te benutten, nutriëntenkringlopen lokaal te sluiten en verbinding met consumenten en andere schakels in de voedselketen te bevorderen, streeft agro-ecologie naar een landbouw die minder afhankelijk is van externe inputs, ecologisch en economisch veerkrachtiger is en maatschappelijk beter ingebed. Agro-ecologie is geen vastomlijnd of uniform landbouwmodel. Het vormt een continuüm waarbij landbouwers in uiteenlopende contexten en op verschillende niveaus agro-ecologische principes toepassen, vaak zonder deze expliciet zo te benoemen. Heel wat landbouwers passen vandaag al agro-ecologische principes toe, vanuit overtuiging (bv. zorg voor de omgeving of dierenwelzijn, streven naar een circulair systeem), vanuit noodzaak (bv. klimaatrobuustheid), of vanuit financieel-economische drijfveren (bv. kostenreductie en risicospreiding). Tegelijk is er op de meeste bedrijven nog een aanzienlijk potentieel voor een meer doorgedreven en meer systemische toepassing van agro-ecologische principes.

Een samenhangend beleidskader voor agro-ecologie ontbreekt in Vlaanderen. Vandaag botsen agro-ecologische landbouwers op heel wat hindernissen, zoals lacunes in opleiding en kennisopbouw, versnipperde financiële ondersteuning, beperkte marktontwikkeling en onvoldoende zichtbaarheid richting consument, wat aangeeft dat alle actoren in het voedingssysteem een rol te spelen hebben in de opschaling van agro-ecologie. Er is dus een bredere transformatie van het agrovoedingssysteem nodig die reikt tot de organisatie van de voedselketen, de positie van de landbouwer, de relatie met de consument en de verdeling van kosten en baten binnen het systeem.

Agro-ecologie kan bijdragen aan het aanpakken van klimaat-, milieu-, biodiversiteits-, socio-economische en gezondheidsuitdagingen, mits het beleid deze vraagstukken geïntegreerd benadert en landbouwers en andere ketenactoren actief ondersteunt in de transitie. Op Europees niveau wordt agro-ecologie erkend als een belangrijke hefboom binnen de Farm to Fork-strategie. Ook in Vlaanderen wordt het potentieel erkend binnen de voedselstrategie Go4Food. In dat kader werd de voedseldeal “Agro-ecologie in het Vlaamse voedselsysteem: kansen stimuleren, hindernissen wegwerken” gelanceerd. Deze studie, in opdracht van het Departement Omgeving en de Vlaamse Landmaatschappij, wil bijdragen aan de verdere concretisering van deze voedseldeal.

Het doel van de studie was tweeledig:

1. Via een verkennende beleidsanalyse nagaan welke beleidsinstrumenten en initiatieven in Europese landen effectief zijn of potentieel hebben om agro-ecologie te ontwikkelen en op te schalen.
2. Op basis van deze buitenlandse voorbeelden, en via een participatief proces met beleidsmakers en stakeholders, concrete hefboomen uitwerken om agro-ecologie in Vlaanderen te stimuleren.

De studie combineerde een verkennende analyse in acht Europese landen en regio's (Frankrijk, Nederland, Wallonië, Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Italië, Ierland en Zwitserland) met een participatief traject en uitdieping van 3 hefboomen in Vlaanderen. De verkennende analyse steunde op literatuuronderzoek en semigestructureerde diepte-interviews met beleidsmakers, experts en onderzoekers. Omdat enkel in Frankrijk en Wallonië agro-ecologie expliciet beleidsmatig verankerd is,

werden ook bredere beleidsinitiatieven meegenomen die indirect agro-ecologische praktijken ondersteunen. De vergelijking van de landen leidde tot een synthese met acht mogelijke beleidshefbomen met telkens illustratieve voorbeelden uit de respectievelijke landen:

1. Werk een gedragen en consistente visie op agro-ecologie uit op lange termijn (2040/2050) en laat deze doorwerken
2. Werk een geïntegreerde monitoringsaanpak uit voor agro-ecologie als basis voor beleidsevaluatie en praktijkleren
3. Stimuleer gebiedsgerichte samenwerking tussen landbouwers rond agro-ecologie
4. Stimuleer samenwerking binnen de volledige agro-ecologische voedingsketen
5. Zorg voor laagdrempelig, betrouwbaar, proactief en onafhankelijk advies op maat van de landbouwbedrijven en de gebiedsdoelen i.f.v. agro-ecologie
6. Ontwikkel een stimulerend vergoedingskader dat landbouwers belooft voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw
7. Veranker agro-ecologie als thema binnen landbouw- en omgevingsonderzoek
8. Voorzie heldere concrete communicatie over beleidsdoelen en –instrumenten en onderzoek m.b.t. agro-ecologie

Naast deze synthesesetekst werd voor elk van de acht Europese landen en regio's ook een meer gedetailleerde analyse per land/regio uitgewerkt.

In een tweede fase werden, in overleg met de begeleidende stuurgroep, drie hefboomen verder uitgediept voor Vlaanderen:

1. Zet beleidspilots op voor het ontwikkelen en uittesten van resultaatgebaseerde publiek-private vergoedingen voor landbouwers voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw
2. Zorg voor de ondersteuning van gebiedsgerichte samenwerkingsverbanden waarin landbouwers begeleid experimenteren en kennis uitwisselen m.b.t. agro-ecologie
3. Stimuleer lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten door samenwerking binnen de keten te faciliteren

Deze hefbomen werden uitgewerkt via workshops en gerichte interviews met beleidsmakers, stakeholders en experts uit de volledige voedingsketen. De resultaten hebben een beleidsvoorbereidend karakter en vormen een basis voor verdere beleidsontwikkeling en -verfijning rond agro-ecologie in Vlaanderen.

Hefboom 1 focust op het opzetten van beleidspilots om resultaatgebaseerde, publiek-private vergoedingssystemen voor agro-ecologische landbouw te ontwikkelen en uit te testen. De huidige inspanningsgebaseerde steunmechanismen bieden landbouwers zekerheid en maken beleidsimplementatie en –controle relatief eenvoudig, maar bieden relatief minder stimulans voor innovatie en leren, belemmeren maatwerk en kunnen niet optimaal afgestemd worden op het biofysisch systeem. Resultaatgebaseerde vergoedingen – gekoppeld aan meetbare ecologische effecten op vlak van bv. bodemkwaliteit, biodiversiteit, waterbeheer en koolstofopslag – kunnen landbouwers meer autonomie en motivatie geven, professioneel en contextspecifiek vakmanschap activeren en mogelijkheden creëren om private vergoedingen aan te trekken. Tegelijk zijn er belangrijke uitdagingen bij resultaatgebaseerde steunmechanismen rond vergoedingsmethodiek, meetbaarheid, risicoverdeling, administratieve lasten (overhead) rechtvaardigheid, aanwezigheid van kennis en

////////////////////////////////////

INHOUD

1	Inleiding	8
1.1	Kadering	8
1.2	Doelstelling	10
1.3	Aanpak en leeswijzer	10
2	Deel 1 – Synthese van hefboomen op basis van verkenning buitenlandse voorbeelden	13
2.1	Werk een gedragen en consistente visie op agro-ecologie uit op lange termijn (2040/2050) en laat deze doorwerken	13
2.1.1	Werk een beleidsvisie uit op lange termijn (2040-2050) en laat deze doorwerken in het reguliere beleid	13
2.1.2	Evalueer in welke mate het bestaande beleid agro-ecologie ondersteunt of belemmert	16
2.1.3	Geef beleid participatief vorm: gebruik beleidspilots om nieuw beleid samen met de doelgroep(en) uit te testen en te optimaliseren	16
2.1.4	Geef beleid participatief vorm: creëer draagvlak door burgerbetrokkenheid	18
2.2	Werk een geïntegreerde monitoringsaanpak uit voor agro-ecologie als basis voor beleidsevaluatie en praktijkleren	19
2.2.1	Monitor in functie van beleidsdoelen	21
2.2.2	Monitor prestaties van landbouwers	22
2.2.3	Monitor geïntegreerd van perceel tot nationaal niveau	22
2.3	Stimuleer gebiedsgerichte samenwerking tussen landbouwers rond agro-ecologie	23
2.4	Stimuleer samenwerking binnen de volledige agro-ecologische voedingsketen	27
2.4.1	Stimuleer lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten door samenwerking doorheen de keten te faciliteren	27
2.4.2	Stimuleer de vraag naar agro-ecologische producten	31
2.4.3	Hou rekening met het spanningsveld tussen biologische landbouw en agro-ecologie	33
2.5	Zorg voor laagdrempelig, betrouwbaar, pro-actief en onafhankelijk advies op maat van de landbouwbedrijven en de gebiedsdoelen i.f.v. agro-ecologie	34
2.5.1	Voorzie lokale interdisciplinaire gebiedsteams die proactief kunnen werken op langere termijn en voorzien in trajectbegeleiding van landbouwers	34
2.5.2	Voorzie kwaliteitsbewaking van adviseurs	35
2.5.3	Veranker agro-ecologie binnen de opleiding van toekomstige landbouwers in formele en niet-formele educatie	35
2.5.4	Stimuleer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen landbouwers	36
2.6	Ontwikkel een stimulerend vergoedingskader dat landbouwers beloont voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw	38
2.7	Veranker agro-ecologie als thema binnen landbouw- en omgevingsonderzoek	41
2.8	Voorzie heldere concrete communicatie over de beleidsdoelen en -instrumenten en onderzoek m.b.t. agro-ecologie	43
2.8.1	Leg het waarom van het beleid uit	43
2.8.2	Ontsluit praktische kennis en informatie over instrumenten centraal	44
3	Deel 2 – Uitwerking van drie hefboomen voor Vlaanderen	45
3.1	Hefboom 1: Zet beleidspilots op voor het ontwikkelen en uittesten van resultaatgebaseerde publiek-private vergoedingen voor landbouwers voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw	45
3.1.1	Inleiding en context	45
3.1.2	Waarom resultaatgebaseerd vergoeden?	48
3.1.3	Voor welke agro-ecologische resultaten vergoeden?	48
3.1.4	Hoe agro-ecologische resultaten vergoeden?	52
3.1.5	Wie kan deze agro-ecologische resultaten financieren?	53
3.1.6	Opzetten van een beleidspilot	55
3.1.7	Beleidsmatige aanknopingspunten	57
3.1.8	Synthese en aanbevelingen	58
3.2	Hefboom 2: Zorg voor de ondersteuning van gebiedsgerichte samenwerkingsverbanden waarin landbouwers beleid experimenteren en kennis uitwisselen m.b.t. agro-ecologie	59
3.2.1	Inleiding & context	59
3.2.2	Doel	59

////////////////////////////////////

1 INLEIDING

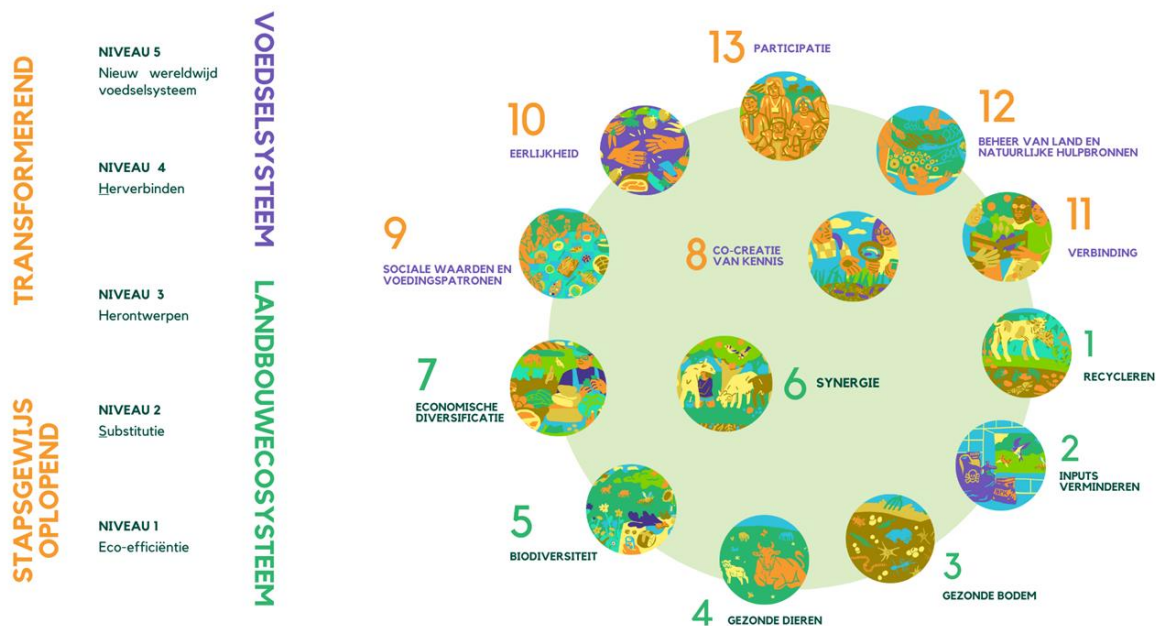
1.1 Kadering

Binnen agro-ecologie wordt het land- en tuinbouwbedrijf gezien als onderdeel van een groter landschappelijk en maatschappelijk geheel, waarbij gunstige condities gecreëerd worden voor en synergiën tussen de land- en tuinbouwer, de gewassen, de dieren, de bodem, de biodiversiteit op en rond het bedrijf, en de maatschappij. Deze interacties zijn ontworpen om veerkracht en duurzaamheid te bevorderen en een positieve impact te hebben op milieu en mens.

Agro-ecologie vertrekt daarbij vanuit een reeks ecologische, sociale en economische principes die richting geven aan het ontwerp en beheer van landbouw- en voedselsystemen. Zo is er aandacht voor onder meer diversiteit, synergie, het efficiënt gebruik van hulpbronnen, het versterken van veerkracht, co-creatie van kennis, sociale rechtvaardigheid en economische levensvatbaarheid (Figuur 1). De bodem en de functionele biodiversiteit op en rond het landbouwbedrijf worden beschouwd als een essentieel onderdeel van de landbouwpraktijk. De landbouwer benut de natuurlijke bodemfuncties en de functionele biodiversiteit om het gebruik van externe inputs zoals gewasbeschermingsmiddelen, kunstmest en irrigatiewater te verminderen. Bodemzorg – o.a. het verbeteren van de bodemstructuur, het behoud en de opbouw van bodem organische stof en het bevorderen van het bodemleven – en het ondersteunen van de functionele biodiversiteit zijn daarom intrinsieke elementen van de bedrijfsvoering. Nutriëntenkringlopen worden zoveel mogelijk lokaal gesloten en er is aandacht voor autonomie en weerbaarheid in de bedrijfsvoering. In de praktijk kan zich dit onder meer vertalen in maatregelen zoals omschakelen naar minder input-afhankelijke gewassen, het gebruik van natuurlijke vijanden, de aanleg van bloemenranden, inzetten op ruime teeltrotaties en mengteelten, gewasdiversificatie, werken met niet-kerende bodembewerkingen, korte keteninitiatieven, en lokale verwerking.

Agro-ecologie wordt soms geassocieerd met specifieke landbouwsystemen en -modellen zoals voedselbossen, agroforestry en permacultuur. Voor sommige land- en tuinbouwers kunnen deze modellen inspirerend zijn, terwijl anderen zich er minder in herkennen. Dat laatste kan een drempel vormen naar gedragenheid en toepassing van agro-ecologische principes. Agro-ecologische principes kunnen echter breed worden toegepast en vertalen zich in uiteenlopende contexten op andere manieren. Heel wat gangbare landbouwers passen vandaag al, bewust of onbewust, in meer of mindere mate agro-ecologische praktijken toe zonder dat dit zo expliciet benoemd wordt. Ze doen dat bv. vanuit zorg voor de biodiversiteit en hun dieren, vanuit noodzakelijke aanpassingen aan langdurige periodes van droogte en/of regen of vanuit financieel-economische drijfveren zoals kostenreductie, risicospreiding en het versterken van de bedrijfsautonomie. Dé agro-ecologische boer bestaat dus niet, en ook agro-ecologisch boeren kent geen éénduidige invulling. Agro-ecologie kan worden opgevat als een continuüm, waarbij verschillende landbouwers op verschillende niveaus van implementatie kunnen staan en waarbij verschillende benaderingen mogelijk zijn binnen de algemene principes van agro-ecologie, waardoor ruimte ontstaat voor aanpassing en variatie in toepassing. Tegelijk is er op veel bedrijven nog een aanzienlijk potentieel voor een meer doorgedreven en meer systemische toepassing van agro-ecologische principes, waarbij de verschillende ecologische en socio-economische aspecten in samenhang worden bekeken en maatregelen elkaar versterken.

In de EU Farm to Fork-strategie wordt agro-ecologie vermeld als één van de duurzame praktijken die zullen worden opgeschaald om de doelstellingen voor reductie van pesticiden-, kunstmest- en antibioticagebruik te realiseren. Het potentieel van agro-ecologie wordt ook expliciet erkend in het kader van de Vlaamse voedselstrategie Go4Food die het voedingssysteem ecologisch en socio-economisch duurzamer en innovatiever moet maken. Verschillende beleidsdomeinen en entiteiten, waaronder het Agentschap Landbouw en Zeevisserij, het departement Omgeving en de Vlaamse Landmaatschappij, onderzoek, sectoren en middenveld werken samen aan de ontwikkeling en implementatie van deze voedselstrategie. Eind 2022 werden een tiental hefboomstrategieën – voedseldeals – geïdentificeerd waarvoor verschillende actoren zich samen engageren. Eén van die voedseldeals is ‘Agro-ecologie in het Vlaamse voedselsysteem: kansen stimuleren, hindernissen wegwerken’. Deze studie, in opdracht van het departement Omgeving en de Vlaamse Landmaatschappij, wil bijdragen aan deze voedseldeal.

DE VIJF NIVEAUS IN DE TRANSITIE NAAR AGRO-ECOLOGISCHE VOEDSELSYSTEMEN EN DE 13 PRINCIPES VAN AGRO-ECOLOGIE

BRON: AGROECOLOGY EUROPE, NAAR GLIESSMAN (2007) AND HPLPE (2019)
ILLUSTRATIES: DOROTYYA POOR

Figuur 1. De set van 13 principes van agro-ecologie, gedefinieerd door het High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition (HPLPE, 2019)

1.2 Doelstelling

Het doel van deze opdracht was om te onderzoeken op welke manier agro-ecologische praktijken ingang vinden in andere Europese landen en regio's, en hoe het Vlaamse beleid – gebaseerd op de buitenlandse voorbeelden – hefbomen kan ontwikkelen om agro-ecologie in Vlaanderen te ondersteunen en te stimuleren. De opdracht had dan ook twee subdoelstellingen:

- Op basis van een verkennende beleidsanalyse van agro-ecologie in enkele Europese landen en regio's in kaart brengen welke beleidsinitiatieven het beste werken of potentieel hebben om agro-ecologie verder te ontwikkelen en op te schalen.
- Geïnspireerd op voorbeelden uit het buitenland, via een participatief proces met beleidsmakers en stakeholders, een aantal hefbomen uitwerken die de opschaling van agro-ecologie in Vlaanderen kunnen bevorderen.

1.3 Aanpak en leeswijzer

De aanpak van deze opdracht bestond uit twee complementaire onderdelen. Eerst werd een verkennende analyse uitgevoerd van bestaande (beleids)initiatieven in acht Europese landen en regio's die agro-ecologie stimuleren of daar potentieel toe hebben. Voor de inventarisatie is vertrokken vanuit

////////////////////////////////////

Voor de literatuurstudie werd een brede screening van beleidsinstrumenten uitgevoerd op basis van beleidsdocumenten en review papers die het beleid of bepaalde instrumenten in de respectievelijke landen/regio's in kaart brengen en analyseren. In elk van de te onderzoeken landen werden een tweetal diepte-interviews afgenomen van een aantal beleidsmakers, experts en/of onderzoekers aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst om het beleidsinstrumentarium rond agro-ecologie voldoende gedetailleerd in kaart te kunnen brengen. De combinatie van de literatuurstudie en de diepte-interviews resulteerde in een overzicht van relevante (beleids)initiatieven rond agro-ecologie per onderzocht land. Een overzicht per land kan gevonden worden in hoofdstuk 5.

Uit deze inventaris van mogelijke hefbomen werden vervolgens drie hefbomen geselecteerd: (1) het uitwerken van een stimulerend vergoedingskader voor landbouwers, (2) het stimuleren van gebiedsgerichte samenwerking tussen landbouwers en (3) het stimuleren van samenwerking over de hele agro-ecologische voedingsketen. Deze selectie gebeurde in samenspraak met de ambtelijke stuurgroep van deze opdracht aangevuld met een aantal beleidsmedewerkers van Departement Omgeving, de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), Agentschap Landbouw en Zeevisserij en Agentschap Natuur en Bos.

Voor hefboom 1 en 2 werd respectievelijk op 4 en 10 september 2025 een extra workshop georganiseerd waarbij voor hefboom 1 een mix van beleidsmedewerkers, een onderzoekster en praktijkcoördinatoren (rond landbouw, agromilieuklimaatmaatregelen, ecosysteemdiensten en koolstoflandbouw) en voor hefboom 2 een aantal (semi-)overheidsactoren betrokken bij gebiedsprocessen verder bevroegd werden.

De uitwerking van de hefboomen steunt op de inzichten en aanbevelingen die naar voren kwamen tijdens de workshops en interviews, en heeft een beleidsvoorbereidend karakter, m.a.w. het biedt een basis waarop toekomstige beleidsinitiatieven hieromtrent kunnen worden uitgebouwd en verfijnd.

////////////////////////////////////

2 DEEL 1 – SYNTHESE VAN HEFBOMEN OP BASIS VAN VERKENNING BUITENLANDSE VOORBEELDEN

Deze synthese van hefboomen steunt op de analyse per land in hoofdstuk 5.

2.1 Werk een gedragen en consistente visie op agro-ecologie uit op lange termijn (2040/2050) en laat deze doorwerken

2.1.1 Werk een beleidsvisie uit op lange termijn (2040-2050) en laat deze doorwerken in het reguliere beleid

Of actoren bereid zijn om zich te engageren voor een innovatie zoals agro-ecologie, hangt sterk samen met hun verwachtingen over de toekomst. Een gedragen, duidelijke en werkbare langetermijnvisie op agro-ecologie die op een stabiele en consistente manier doorwerkt in het reguliere beleid, is een krachtig instrument om een gedeelde toekomstverwachting tot stand te brengen. Zo'n gedeelde verwachting beïnvloedt de beslissingen, praktijken en gewoontes van alle actoren in de agrovoedingsketen en het bredere voedingssysteem. Belangrijk daarbij is een geïntegreerde aanpak, waarbij de visie expliciet wordt verbonden met andere maatschappelijke uitdagingen en doelstellingen, o.a. rond autonomie en economische veerkracht van landbouwers, klimaat, biodiversiteit, water, bodem en dierenwelzijn. Op die manier wordt agro-ecologie niet als een geïsoleerd traject benaderd, maar als een onderdeel van bredere maatschappelijke transitie.

Voorbeeld – Frankrijk: nationaal beleid en wet die agro-ecologie verankert

Frankrijk is het enige van de in deze studie onderzochte landen en regio's waar de overheid een expliciete visie en doelstelling op agro-ecologie heeft geformuleerd en deze bovendien heeft doorvertaald naar wetgeving en beleid. Het uitgangspunt van die visie was een gedeeld doel: wat willen we als samenleving bereiken met agro-ecologie? Op 18 december 2012 introduceerde de toenmalige landbouwminister Stéphane Le Foll agro-ecologie als een mobiliserend project voor de vergroening van de Franse landbouw tijdens de nationale conferentie 'Produisons autrement'. Hij sprak er over 'Le Projet Agro-Écologique pour la France' (PAEF). De ambitie om de Franse landbouw agro-ecologisch te maken werd verankerd in de nationale toekomstwet voor landbouw, voeding en bos van oktober 2014 (loi No. 2014–1170 d'avenir pour l'agriculture, l'alimentation et la forêt). In deze wet wordt gesteld dat agro-ecologische productiesystemen moeten bijdragen tot de autonomie van landbouwbedrijven en hun competitiviteit verbeteren, terwijl de economische rendabiliteit behouden blijft of zelfs verhoogt en het gebruik van energie, water, meststoffen, fytofarmaceutische producten en antibiotica afneemt. Deze systemen zijn gebaseerd op biologische interacties en steunen op ecosysteemdiensten en ze dragen bij tot adaptatie en mitigatie van klimaatverandering. Er werd een duidelijke doelstelling geformuleerd: tegen 2025 moet 50% van de Franse landbouwbedrijven agro-ecologische praktijken toepassen.

Deze expliciete ambitie werd doorvertaald naar concrete actieprogramma's, opleidingen, onderzoeksinitiatieven en andere beleidsinstrumenten die de agro-ecologische transitie ondersteunen. Hierdoor ontstond een richtinggevend perspectief voor landbouwers, onderzoekers, opleidingsinstellingen en andere actoren. Met deze aanpak is Frankrijk erin geslaagd om een zekere transitie in de landbouwsector op gang te brengen, met een bredere acceptatie en opname van agro-

Emmanuel Macron worden veel agronomische ontwikkelingen rechtstreeks gekoppeld met de privésector waar de nadruk ligt op projecten in samenwerkingsverband met industrie en start-ups rond data, robotics en genetics. Op 12 augustus 2025 werd bovendien de *loi Duplomb* gepubliceerd in het staatsblad. Deze wet gaat op vele vlak in tegen het PAEF-beleid dat Frankrijk de laatste jaren voert. Vooral de versoepeling die de wet toeliet m.b.t het gebruik van acetamiprid, een neonicotinoïde die sinds 2018 verboden was in Frankrijk, bracht veel publiek protest teweeg. Daarnaast bepaalt de wet ook dat distributeurs van gewasbeschermingsmiddelen, zoals coöperaties, terug adviesactiviteiten mogen uitvoeren onder bepaalde voorwaarden. Ook milieuprocedures die van toepassing zijn op de bouw of uitbreiding van grote veeteeltgebouwen (varkens, pluimvee, rundvee) worden gewijzigd en de aanleg van megabassins gestimuleerd. Dit wetsvoorstel biedt geen antwoord op de echte uitdagingen van de landbouwsector: lage inkomens, oneerlijke verdeling van de waarde, behoefte aan begeleiding bij de agro-ecologische transitie.

Voorbeeld – Wallonië: discrepantie tussen beleidsambities en bestemming overheidsbudget

Eenzelfde discrepantie tussen beleidsambities en oriëntatie van overheidsmiddelen doet zich voor in Wallonië. Uit een studie door de groep Sytra van de UCLouvain (Amrom *et al.*, 2024) blijkt dat slechts 10% van de overheidsmiddelen die Wallonië tussen 2019 en 2024 toekende aan de landbouw- en voedingssector, de agro-ecologische transitie ondersteunen. Dit staat in contrast met de politieke ambities die naar voor geschoven worden in beleidsplannen zoals het ‘Plan de transition agroécologique’, het ‘Plan de développement de la production biologique à l’horizon 2030’, het plan ‘Relocaliser l’alimentation’ en de strategieën ‘Manger Demain’ en ‘Food Wallonia’.

Voorbeeld – Nederland: doorvertaling visie kringlooplandbouw naar beleid

Een ander voorbeeld van hoe een visie tot op zekere hoogte vertaald werd in regulier beleid, is te vinden in Nederland. In de periode 2018-2022 focuste het Nederlandse landbouwbeleid op kringlooplandbouw. De visie van het ministerie voor landbouw, natuur en voedselkwaliteit is samengevat in de visietekst 'Landbouw, natuur en voedsel: waardevol verbonden – Nederland als koploper in kringlooplandbouw'. Kringlooplandbouw wordt hierbij gezien als een vorm van landbouw gebaseerd op agro-ecologische principes. In 2019 werd ook een bijhorend realisatieplan opgemaakt. Via verschillende soorten initiatieven (onderzoek, onderwijs, demo-bedrijven...), bv. het initiatief rond 'Boerderij van de toekomst' met focus op onderzoek en demo's, werd deze visie in praktijk gebracht. Via het online platform 'Groeien naar morgen' kunnen landbouwers elkaar inspireren om aan de slag te gaan met kringlooplandbouw en delen zij de uitdagingen waar ze tegenaan lopen. Ook vinden landbouwers op dit platform mogelijkheden om daarin ondersteund te worden, zoals bijv. een subsidie 'omschakelprogramma' voor landbouwers die willen omschakelen naar een meer duurzame landbouwbedrijfsvoering.

Het verankeren van een langetermijnvisie in regulier beleid vraagt eerst en vooral om inzicht in de huidige beleidscontext: welke regels en instrumenten ondersteunen agro-ecologie al, en welke staan de opschaling in de weg?

Binnen het Federaal Bureau voor Landbouw (FOAG) in Zwitserland liep in 2019-2020 een intern proces waarbij beleidsinstrumenten op vlak van landbouw getoetst werden aan de agro-ecologische principes. Deze oefening kaderde binnen de implementatie op nationaal niveau van de 'Future Orientation of Agricultural Policy', waarbij de Federale Raad de agro-ecologische principes beschouwt als een mogelijke aanpak om de transformatie naar duurzamere voedselsystemen mogelijk te maken. Het doel van deze oefening was tweeledig: enerzijds werd getracht een overzicht te krijgen van het beleidsinstrumentarium en of dit de implementatie van agro-ecologie bevordert, hindert dan wel er neutraal tegenover staat, anderzijds was het de bedoeling om bewustzijn binnen het FOAG te verhogen en zo een duidelijke positie rond agro-ecologie te ontwikkelen. Uit de analyse bleek dat verschillende beleidsinstrumenten bijdragen aan het bevorderen van agro-ecologische principes, maar wel op een niet-transformatief niveau. Ook hadden veel instrumenten een neutraal effect op agro-ecologie. Dit hoeft niet noodzakelijk negatief te zijn aangezien de vraag kan gesteld worden of alle beleidsinstrumenten noodzakelijkerwijs agro-ecologie moeten bevorderen. Neutrale instrumenten kunnen ook net een teken zijn van een andere focus die weliswaar buiten agro-ecologie ligt, maar die wel nodig is om bepaalde andere doelen te bereiken. In die zin is het nodig om per instrument het beleidsdoel duidelijk te omkaderen.

De concrete effecten van het agro-ecologische beleid in Frankrijk zijn moeilijk te bepalen aangezien er te weinig systematische evaluatiestudies worden uitgevoerd. De evaluatie van het beleid is moeilijk door het ontbreken van relevante gegevens, zowel in Frankrijk als in Europa. Dit komt doordat de overheidsfinanciering voor landbouwstatistiek afneemt, wat leidt tot wijdverspreide institutionele onzichtbaarheid. Het budget dat de Franse overheid inzet voor de agro-ecologische transitie is te beperkt, zoals ook werd aangetoond in de studie van het Institute for Climate Economics, en dit ondanks de uitgesproken agro-ecologische ambitie van het Franse beleid. Ondanks de beperkte budgetten, blijkt uit enkele kleinschalige studies dat beleidsinstrumenten die samenwerkingsverbanden ondersteunen wel effectief zijn en zou meer steun moeten vrijgemaakt worden om dergelijke bottom-up initiatieven zoals de PAT's, de DEPHY-netwerken en de GIEE's te faciliteren.

Beleidspilots gebruiken als tool om nieuw beleid op verschillende niveaus (maatregelen, vergoedingssystemen ...) uit te testen en te optimaliseren leidt tot een hogere efficiëntie omdat knelpunten tijdens de ontwikkeling al gecapteerd worden en stakeholders op voorhand bevroegd worden. Op die manier wordt een groter draagvlak en meer eigenaarschap gecreëerd en wordt er een

pagina 16 van 412

snellere en praktijkgerichte implementatie bij aanvang van nieuw beleid gerealiseerd. Dergelijke beleidspilots kunnen ook voor Vlaanderen een interessante hefboom zijn om nieuwe beleidsinitiatieven i.k.v. de agro-ecologische transitie uit te testen en verder te implementeren.

Voorbeeld – Ierland: gebruik van EIP-budget om beleidspilots te financieren

In Ierland worden beleidspilots onder andere uitgevoerd binnen het European Innovation Partnership scheme (EIP)-programma. Het EIP-programma financiert projecten waarmee landbouwers, wetenschappers en andere experts kunnen samenwerken binnen een interactieve innovatieaanpak (brede stakeholdergroep) om nieuwe praktijken te ontwikkelen die milieuvriendelijk en economisch duurzaam zijn. Het uiteindelijke doel van deze innovatiepartnerschappen is om nieuwe ideeën en praktijken te testen die vervolgens breder kunnen worden gebruikt om de productiviteit te verbeteren en de efficiëntie van hulpbronnen te verbeteren. Door beleid uit te testen binnen het EIP fungeert het programma als een try-out op kleinere schaal, waarbij ook gebiedsgericht kan gewerkt worden. Verschillende EIP-projecten hebben zo gediend als een *testbed* om een bepaalde beleidsaanpak te optimaliseren. Zo werden inzichten bekomen uit een aantal EIP-projecten gebruikt in de opschaling en uitrol van het ACRES-programma waarbij resultaatsgerichte betalingen een belangrijk aspect zijn (zie hoofdstuk 2.6).

Voorbeeld – Frankrijk: beleidspilots om agro-ecologie bevorderende beleidsinstrumenten te testen

In Frankrijk kan de oproep tot het indienen van projecten voor een “Mobilisation collective pour l'agro-écologie” (MCAE) gezien worden als een beleidspilot. Deze oproep werd gelanceerd in mei 2013 door de toenmalige minister van Landbouw, Stéphane Le Foll. Collectieven van landbouwers kwamen in aanmerking voor deze oproep en het idee was om landbouwers, begeleid door actoren op het gebied van landbouw- en plattelandsontwikkeling, in staat te stellen agro-ecologische systemen op te zetten die zijn aangepast aan hun bedrijven en hun grondgebied (denk aan inzet op bodemkwaliteit, eigen voederproductie, diversificatie van vruchtwisseling, agroforestry, aanzienlijke vermindering van het gebruik van inputs, eigen energieproductie, valorisatie van biomassa, ...). De oproep kende een groot succes en resulteerde in 469 ingediende dossiers van landbouwerscollectieven eind september 2013. Slechts 103 dossiers kregen een budget toegekend. Ondanks dat het onduidelijk is in welke mate betrokken landbouwers mee inspraak hebben gehad in het optimaliseren van de beleidspilot, leidde het succes van de eerste oproep tot een introductie van het nieuwe beleidsinstrument “Groupements d'intérêt économique et environnemental” (GIEE's), dat er officieel kwam in 2015, zie ook hoofdstuk 2.3. Het instrument blijkt succesvol omwille van het groeperen van landbouwers, de technische en financiële ondersteuning en omwille van het eigenaarschap van het project door de initiatiefnemers waardoor het bijdraagt tot het uitrollen van innoverende praktijken en het ondersteunen en versterken van agro-ecologische initiatieven.

Voorbeeld – Nederland: beleidspilots om instrumentarium in nationaal strategisch plan vorm te geven

In de periode 2019-2021 werd in Nederland met 7 GLB-pilots gewerkt om het nieuwe Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) voor te bereiden (van beleid naar praktijk). De pilots werden geïnitieerd door het ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit, in samenwerking met de

In 2021 werden er 22 nieuwe pilots ‘toekomstbestendige landbouw nieuw GLB’ gelanceerd. Deze werden in 2025 afgerond en de conclusies werden gebundeld in een eindrapport. Terwijl in de eerste 7 pilots de focus lag op het nieuwe instrument ecoregelingen, focusten deze nieuwe pilots op 3 thema’s: toekomstbestendige landbouw in relatie tot het nieuwe GLB, veenweidegebieden in relatie tot het Klimaatakkoord en kringlooplandbouw in relatie tot het realisatieplan LNV-Visie Kringlooplandbouw (zie ook hoofdstuk 2.1). Deze pilots hadden als doel te testen hoe binnen het GLB 2023- 2027 doelgericht betalingen op of aanpalend aan landbouwgrond kunnen worden ingezet voor het behalen van regio-specifieke opgaven rond het toekomstbestendig maken van de landbouw door bijvoorbeeld kringlooplandbouw te versterken en/of meer natuurinclusief te maken. Alle bevindingen en aanbevelingen werden gebundeld in een [landelijke eindrapportage](#). Tenslotte werd in het rapport ‘[Handreiking Van pilots naar beleid en praktijk](#)’ dat in oktober 2025 werd gepubliceerd ook aanbevelingen gedaan naar hoe beleid en praktijk in pilots beter kunnen samenwerken om meer impact te realiseren.

Ook in Engeland heeft men ervaring met beleidspilots als voorbereiding op het invoeren van nieuw beleid. In het kader van de verdere ontwikkeling van het nieuwe post-brexite landbouwbeleid via de Environmental Land Management Schemes (ELMS) werden enkele pilots gelanceerd om dit systeem op punt te zetten. Zo werd in juni 2022 de ‘Sustainable farming incentive pilot’ gelanceerd waaraan 850 landbouwers deelnamen. Het doel van deze pilot was om via ‘test and trials’ de verschillende voorgestelde maatregelen zelf uit te testen en ook het publieke betalingssysteem ervan op punt te zetten.

Om draagvlak te creëren voor het beleid rond agro-ecologie is het belangrijk om ook burgers te betrekken bij de beleidsvorming. Een succesvolle transitie naar agro-ecologie vraagt niet alleen veranderingen binnen de landbouw- en voedingssector, maar ook maatschappelijke legitimiteit. Omdat agro-ecologie diep ingrijpt op voedselproductie, landgebruik, consumptiepatronen en de organisatie van voedselsystemen, zijn burgers direct belanghebbenden in het landbouw- en voedselbeleid. Het is daarom essentieel dat burgers zich mede-eigenaar voelen van de keuzes die gemaakt worden. In veel landen is er polarisatie rond landbouw: discussies over stikstof, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, dierlijke productie maar ook ruimtegebruik. Agro-ecologie biedt een

positief toekomstkader maar vraagt wel om voldoende betrokkenheid van alle relevante stakeholders om weerstand en wantrouwen te overwinnen.

Voorbeeld – Ierland: oproep voor input van burgers in Land Use Review en voor het bepalen van de inhoudelijke focus van EIP-programma's

De Land Use Review in Ierland bestaat uit twee fases. In een eerste fase (afgelopen in maart 2023) werd een dataverzameling uitgevoerd waarbij de milieu-, ecologische en economische kenmerken van verschillende landtypes in kaart werden gebracht. Op basis hiervan worden in een tweede fase wetenschappelijk onderbouwde beleidsvoorstellen en –maatregelen geformuleerd. Tijdens de eerste fase van dataverzameling werd een bredere oproep (call for evidence) gelanceerd waarbij alle stakeholders (gaande van individuele burgers tot middenveldorganisaties, onderzoekers, ...) bewijsstukken kunnen indienen waarvan zij van mening zijn die belangrijk zijn voor de Review. Nog in Ierland worden burgers nauw betrokken bij de onderwerpen van de calls voor het EIP-programma. Ook hierbij wordt het brede publiek bevraagd naar welke onderwerpen onderzocht zouden moeten worden binnen de projecten.

Voorbeeld – Zwitserland: volksraadplegingen rond landbouw- en voedselthema's

In Zwitserland worden regelmatig volksraadplegingen georganiseerd, waaronder referenda over een verbod op synthetische pesticiden, voor schoon drinkwater, factory farming en over de wet op voedselzekerheid.

Voorbeeld – Duitsland en Ierland: transparantie van beleidsprocessen

In Duitsland en Ierland is er verder een hoge mate van transparantie binnen beleidsprocessen waarbij het participatief proces rond de Land Use Review (Ierland) en het ontwikkelen van de Biostrategie 2030 (Duitsland) gedocumenteerd en raadpleegbaar is.

2.2 Werk een geïntegreerde monitoringsaanpak uit voor agro-ecologie als basis voor beleidsevaluatie en praktijkleren

Een betrouwbaar monitoringssysteem is onmisbaar om de ontwikkeling van agro-ecologie op beleidsniveau én op het terrein te kunnen opvolgen, evalueren en bijsturen. Omdat agro-ecologie zowel ecologische, sociaal-culturele als economische dimensies omvat, is een duidelijke en meetbare set indicatoren noodzakelijk. Zonder deze basis blijft het moeilijk om maatregelen te vergelijken, beleidskeuzes te onderbouwen of vooruitgang zichtbaar te maken.

Daarom is het nodig om beleidsdoelen te vertalen naar duidelijke, meetbare en haalbare indicatoren die de prestatie op het vlak van agro-ecologie op verschillende schaalniveaus inzichtelijk maken (perceel, bedrijf, gebied, Vlaanderen/België). Deze indicatoren weerspiegelen idealiter de breedte van agro-ecologische principes:

- Deze basis is cruciaal voor een geloofwaardig monitoringskader en vormt ook een noodzakelijke hoeksteen voor resultaatsgebaseerde vergoedingssystemen.

1. Monitoring voor beleidsmakers

- ## 2. Monitoring voor landbouwers en praktijkactoren

- In de buitenlandse praktijkvoorbeelden zien we dat deze dubbele functie van monitoring op verschillende manieren wordt ingevuld. Sommige systemen richten zich in de eerste plaats op beleidsmonitoring en het evalueren van de effectiviteit van maatregelen, terwijl andere vooral inzetbaar zijn op bedrijfsniveau om landbouwers te ondersteunen in leren, feedback en resultaatgerichte beloning. Daarnaast bestaan er modellen die beide functies combineren in één geïntegreerde aanpak, waarbij dezelfde indicatorenset zowel beleidssturing als bedrijfsbegeleiding voedt. Dergelijke geïntegreerde aanpak verhoogt transparantie, vermindert administratieve lasten en creëert een robuuste basis voor resultaatgerichte vergoedingsmechanismen binnen een toekomstige agro-ecologische beleidsstrategie.

pagina 20 van 412

Beleidsmakers moeten kunnen inschatten of beleidsmaatregelen gericht op agro-ecologie de gewenste effecten hebben. Daarom is een indicatorensysteem nodig dat zowel beleidsprestaties, adoptie van praktijken als bredere impact zichtbaar maakt.

In het kader van hun nationaal plan voor agro-ecologie (PAEF) werkte een monitoring- en evaluatiecomité een systeem uit om de trends in agro-ecologie op te volgen. Hierover werden in de beginjaren van het PAEF jaarlijkse rapporten gepubliceerd, gericht op volgende aspecten:

- verwezenlijkingen: met indicatoren die informatie geven over ondernomen acties en de toegewezen budgetten (bijv.: aantal GIEE's, oppervlakten met steun voor peulvruchten, enz.)
- resultaten: met indicatoren om de veranderingen in landbouwpraktijken weer te geven (bijv.: aandeel biologische bedrijven, aandeel van de oppervlakte met meer dan drie soorten in een vijfjarige vruchtwisseling, aandeel van de oppervlakte akkerland die niet wordt geploegd, enz.)
- impact: met indicatoren om de evolutie van de economische, sociale en milieuprestaties van de landbouw op algemeen niveau te meten (bijv. gemiddeld landbouwinkomen, aandeel jonge landbouwers, gehalte aan organische stof in de bodem, gemiddelde concentratie nitraat in het oppervlaktewater, jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen door de landbouw, enz.).

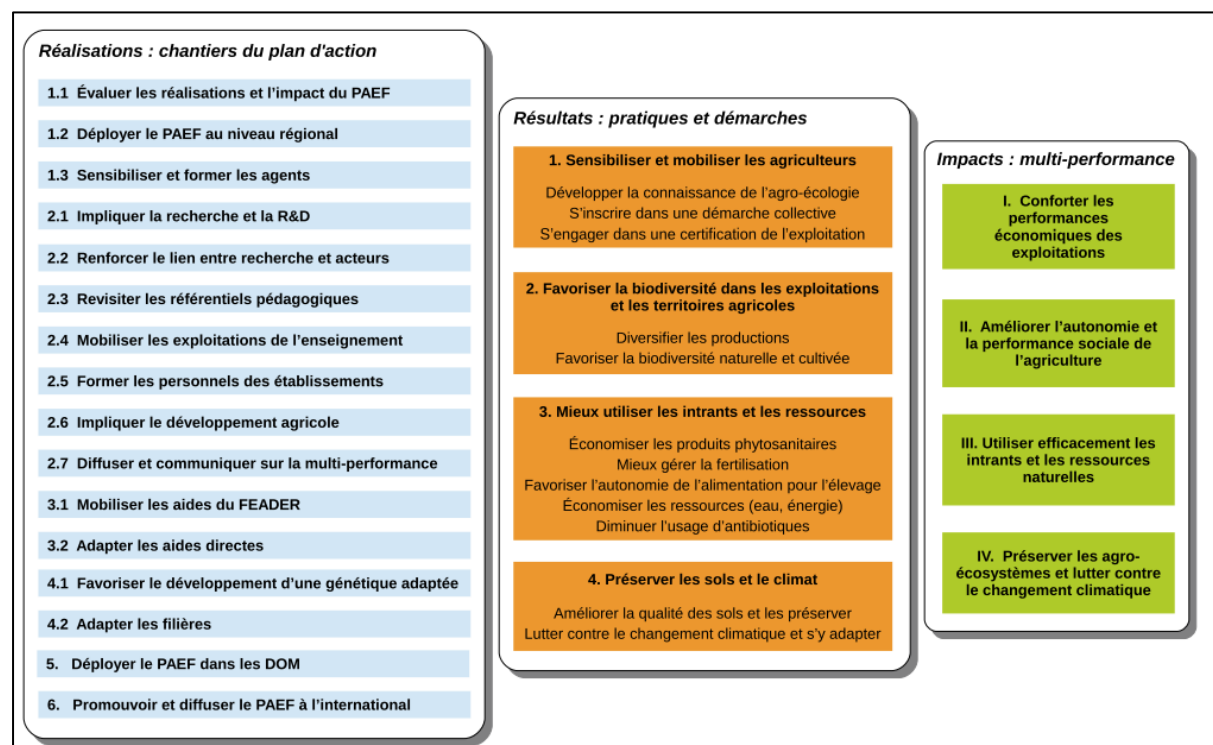

Fig. 1: De drie niveaus met indicatoren die de PAEF en haar vooruitgang moeten monitoren (zie <https://www.vie-publique.fr/files/rapport/pdf/174000178.pdf>)

2.2.2 Monitor prestaties van landbouwers

Naast beleidsmonitoring is een systeem nodig waarmee landbouwers zelf hun prestaties kunnen volgen. Zulke tools hebben een dubbele functie:

- Pedagogisch: landbouwers krijgen inzicht in hun voortgang en verbeteringstraject.
- Financieel: indicatoren vormen de basis voor resultaatgerichte betalingen.

Essentieel is dat indicatoren worden geïntegreerd in praktijkgerichte, gebruiksvriendelijke instrumenten. Verschillende tools worden gebruikt in verschillende landen (zie vergelijkend overzicht dat terug te vinden is op de website House Of Agroecology): ACT, F-ACT, B-ACT, ACE, Agroecology Investment Guide (Biovision, Zwitserland), Diagagroeco (Frankrijk), TAPE-tool (gebruikt in een korte keten initiatief in Italië (Rome), OpenCompass-tool (gebruikt door FarmForGood, België).

Voorbeeld – Frankrijk: agro-ecologische landbouwdiagnosetool

In Frankrijk kunnen landbouwers op vrijwillige basis hun praktijken en prestaties op vlak van agro-ecologie gaan beoordelen. De agro-ecologische landbouwdiagnosetool (Diagagroeco) bestaat uit 3 modules die indicatoren bevatten met betrekking tot de agro-ecologische praktijken van de landbouwer, indicatoren met betrekking tot de prestaties van het bedrijf (economisch, productie, milieu, energie, sociaal) en indicatoren met betrekking tot de door de landbouwer ondernomen stappen. Na het invullen van deze modules krijgt de landbouwer een samenvatting van zijn/haar engagement in agro-ecologie en op welke vlakken bijkomend engagement kan genomen worden.

2.2.3 Monitor geïntegreerd van perceel tot nationaal niveau

Tot slot is het ook mogelijk om verschillende schaalniveau's te integreren in een coherente monitoringsaanpak, waarbij gegevensstromen worden verbonden van perceels- tot nationaal niveau.

Voorbeeld – Ierland: Land Use Review met input van ACRES

Binnen de Ierse Land Use Review (LUR) werden aanbevelingen geformuleerd voor een geïntegreerde indicatorenset voor landbouw- en voedselsystemen, met nadruk op bodem en klimaat. De Land Use Review maakt onderdeel uit van het Klimaat Actie Plan van 2021 en heeft als doel om te verzekeren dat alle relevante beslissingen genomen door de overheid, geïnformeerd worden door optimale land use mogelijkheden. Zo wordt onder meer voorzien in de ontwikkeling van een landelijk bodemmonitoringsnetwerk, gedetailleerde bodemkarteringen en indicatoren voor voedselzekerheid, biodiversiteit, waterkwaliteit, klimaatstabiliteit, bodemgezondheid, rurale vitaliteit en werkgelegenheid. Daarbij worden ook indicatoren geïntegreerd die verzameld worden via het ACRES-programma voor resultaatgerichte vergoedingen aan landbouwers: veldbeoordelingen op perceelsniveau (via scorekaarten) m.b.t. bodem, water en biodiversiteit stromen rechtstreeks door naar nationale resultaatsrapportages.

////////////////////////////////////

Voorbeeld – Zwitserland – Zwitserse agromilieumonitoringsprogramma “MAUS”.

Zwitserse landbouwers moeten voldoen aan het Ökologischer Leistungsnachweis (ÖLN) of Ecologisch Prestatiecertificaat om toegang te krijgen tot directe betalingen. Het Zwitserse agromilieumonitoringsprogramma MAUS combineert perceels- en bedrijfsgegevens via de ÖLN-verplichtingen met nationale indicatorensets (biodiversiteit, bodem, klimaat, water). Landbouwers leveren jaarlijks een gestandaardiseerde set gegevens aan; nationale analyses vloeien voort uit deze dataset. Het systeem ondersteunt tegelijk beleidsrapportage én bedrijfsprestaties en vormt de basis voor resultaatgerichte betalingen.

2.3 Stimuleer gebiedsgerichte samenwerking tussen landbouwers rond agro-ecologie

Veel agro-ecologische principes – zoals het sluiten van kringlopen, het herstel van biodiversiteit, klimaatadaptatie, waterbeheer en het verbeteren van landschapskwaliteit – overstijgen de grenzen van het individuele landbouwbedrijf. Hoewel individuele agro-ecologische praktijken op zich waardevol zijn, komt hun volle potentieel pas echt tot uiting wanneer ze worden gecombineerd binnen een aanpak op landschaps- of gebiedsniveau.

Samenwerkingsverbanden tussen landbouwers kunnen hierbij een belangrijke hefboom zijn, doordat gezamenlijke inzet bijdraagt aan het realiseren van omgevingsdoelen op grotere schaal. Bovendien bieden samenwerkingsverbanden ook een sociale en praktische meerwaarde: ze versterken het wederzijds vertrouwen, stimuleren kennisuitwisseling en maken het mogelijk experimentele risico's en verantwoordelijkheden te delen. Landbouwers leren bij voorkeur van elkaar, door te zien en zelf uit te proberen, met ondersteuning met kennis ter zake (Rosset et al. 2011). Dit vergemakkelijkt op zijn beurt de opschaling van agro-ecologische praktijken.

Voorbeeld – Frankrijk: Groupements d'Intérêt Economique et Environnemental

In Frankrijk werd in 2015 het beleidsinstrument Groupements d'Intérêt Economique et Environnemental (GIEE's) uitgerold. Het doel van dit instrument is om groepen landbouwers te laten experimenteren met agro-ecologische praktijken op bedrijfsniveau. De acties waarvoor financiering kan gevraagd worden, moeten geënt zijn op de basisprincipes van agro-ecologie die de Franse overheid vooropstelt. De meeste GIEE's focussen op de vermindering van het gebruik van pesticiden en het gebruik van kunstmest, voederautonomie en conserverende landbouwpraktijken. De grootte van de groepen varieert van enkele tientallen tot meer dan 100 landbouwers, met een gemiddelde van 20 landbouwers. De groepen moeten zich officieel laten erkennen als GIEE. De overheid voorziet in financiering voor één jaar om de GIEE te structureren (met regionale verschillen, doorgaans rond de 10.000 euro per groep). Eens erkend komen de groepen in aanmerking voor meerjarige financiering (maximaal drie jaar; regionale verschillen, 20.000–40.000 euro per groep), die hoofdzakelijk wordt gebruikt voor het betalen van een facilitator die de groep begeleidt. Daarnaast komen de acties die deel uitmaken van een project dat erkend is als onderdeel van een GIEE in aanmerking voor een verhoogde of preferentiële toewijzing van steun, afhankelijk van de mogelijkheden binnen het regionale programma voor plattelandontwikkeling. De steun kan afkomstig zijn van verschillende bronnen,

waaronder Europese financiering (zoals ELFPO, EFRO, ESF), de Franse staat, lokale overheden of overheidsinstanties zoals Ademe en het Wateragentschap.

Sinds de invoering van het instrument in 2015 was er een gestage toename van het aantal GIEE's. In de periode 2015-2021 werden 753 GIEE's erkend die samen meer dan 12.000 landbouwbedrijven verenigen (bijna 3% van alle Franse landbouwbedrijven). Een overzicht van de GIEE's is terug te vinden op <https://collectifs-agroecologie.fr/>. Hoewel slechts een beperkt aandeel landbouwers lid zijn van een GIEE, leiden dergelijke groeperingen tot het uitrollen van agro-ecologische praktijken op het niveau van landbouwbedrijven. De resultaten die door deze collectieven worden geboekt met de acties, worden echter niet systematisch bijgehouden, en er is een gebrek aan evaluatiestudies die kijken naar de impact en het effect van GIEE's op de omgeving en het versnellen van de agro-ecologische transitie. Toch blijkt uit interviews en een studie door Agence de Services et de Paiement (2017) dat de officiële erkenning van een landbouwers-collectief via het GIEE label, samen met de technische ondersteuning door een facilitator, de kennisuitwisseling tussen landbouwers en de preferentiële toewijzing van subsidies aan de acties door een GIEE cruciale elementen voor een succesvol project zijn. Resultaten zijn wel sterk afhankelijk zijn van de facilitator alsook van de groepsdynamiek en cohesie.

Voorbeeld – Wallonië: Groupements d'Agriculteurs en Agroécologie

Ook in Wallonië werd in 2022, geïnspireerd op de GIEE's in Frankrijk, gestart met het oprichten en financieel ondersteunen van GAA's of groupements d'agriculteurs en agroécologie in kader van het Terraé project (2022-2026). Er werd gewerkt met een projectoproep voor het verlenen van financiële steun aan de GAA's. Het totaalbudget dat hiervoor werd uitgetrokken bedroeg 2,1 miljoen euro en is afkomstig uit het Terraé project, gefinancierd door het Waalse ministerie voor Leefmilieu met middelen vanuit het Coronaherstelfonds. De groepen bestaan uit minimum 20 landbouwers en worden begeleid en geadviseerd door een onafhankelijke facilitator/adviseur of steun/ontwikkelingspartner waarvoor budget (0.5 VTE) beschikbaar wordt gesteld. Het betreft een engagement van minimaal 3 jaar waarbij geëxperimenteerd wordt met agro-ecologische praktijken (aanpassen of consolideren met economische, ecologische en sociale doelstellingen). De thema's waarrond de landbouwers samenwerken zijn per definitie multidisciplinair, met een holistische aanpak en een hoog ambitieniveau. De resultaten van het project/de samenwerking moeten ook overdraagbaar zijn naar andere landbouwbedrijven of groepen van landbouwers. Daarnaast worden ook nog een aantal voorwaarden opgesomd m.b.t. ecologische, economische en sociale prestatie zoals bijv. dat het project moet bijdragen aan de werkomstandigheden van leden van de GAA en aan het doorbreken van eenzaamheid op het platteland. Momenteel zijn 18 van deze GAA's actief.

Voorbeeld – Nederland: agrarische collectieven voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer

In Nederland wordt het stelsel voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) sinds 2016 gebiedsdekkend georganiseerd via een collectieve gebiedsgerichte aanpak. Landbouwers kunnen subsidie ontvangen voor het beheren van natuur en landschap op hun percelen, maar doen dit niet individueel: ze zijn aangesloten bij zogenoemde agrarische collectieven, onder de koepel van Boeren natuur Nederland. Deze collectieven zijn regionale samenwerkingsverbanden van landbouwers die gezamenlijk plannen opstellen en uitvoeren voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer, zoals het beschermen van weidevogels, bloemrijke akkerranden of het beheer van sloten en houtwallen. Door

deze collectieve aanpak wordt het mogelijk om maatregelen beter af te stemmen op de lokale ecologie en effectiever in te zetten op landschapsschaal. De collectieven fungeren daarbij als schakel tussen de overheid en de deelnemende landbouwers: zij coördineren de aanvragen, controleren de uitvoering en zorgen voor afstemming binnen het gebied. De universiteit van Wageningen publiceerde in 2021 een rapport (Boonstra *et al.*, 2021) over de tussentijdse evaluatie van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in opdracht van het ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit en de provincies. Samengevat toont deze evaluatie aan dat de uitvoerbaarheid en doelgerichtheid van het ANLb is toegenomen ten opzichte van het vorige subsidiestelsel. Naast een grotere flexibiliteit wordt ook de gebiedsgerichte aanpak met 40 collectieven hiervoor als een van de succesfactoren beschouwd. Ook de ecologische condities voor het bereiken van de doelen van de Habitat- en Vogelrichtlijn en de kaderrichtlijn water boekten lichte vooruitgang.

Voorbeeld – Zwitserland: Netwerkprojecten rond biodiversiteitsdoelen

Binnen de biodiversiteitsbijdragen in Zwitserland (Directe Betalingen) werd in 2001 het instrument Netwerkprojecten ingevoerd dat als doel heeft om biologisch waardevolle netwerken te creëren. Dit gebeurde om de beperkte biodiversiteitsimpact van landbouwbeleidsinstrumenten te verhogen door kwaliteitsvolle biodiversiteitsbevorderende gebieden (Biodiversitätsförderflächen, BFF) te stimuleren binnen een relevante en gepaste ruimtelijke configuratie. Daarnaast lag de focus ook op participatieve processen om lokale kennis en ervaringen te benutten en om de waardering van landbouwers voor regionale natuurwaarden te vergroten. Door een lokale groep van landbouwers, onderzoekers en adviseurs wordt een beheersplan opgemaakt waarin biodiversiteitsdoelen worden geformuleerd. Een additionele netwerkbonus wordt toegekend als aan de voorwaarden van het netwerkproject wordt voldaan (netwerkvereisten van het kanton, minimumeisen voor biodiversiteitsbevorderende gebieden...). Het budget kan gebruikt worden voor advies, implementatie van biodiversiteitsmaatregelen, kosten voor controle ... De netwerkprojecten in Zwitserland kennen een brede ingang, met meer dan 35.000 landbouwbedrijven (in 2022, 72% van het totaal) actief, goed voor een oppervlakte van iets meer dan 163.000 ha (16% van de totale landbouwoppervlakte). Ze hebben een looptijd van 8 jaar en worden maximaal voor 90% gefinancierd door de federale overheid, minstens 10% wordt gefinancierd door het kanton of de gemeente of door andere sponsors. Met een budget van 116 miljoen in 2022 op 35.000 bedrijven wordt gemiddeld 3300 euro per bedrijf uitbetaald (eigen berekening, gemiddelden per bedrijf worden niet teruggevonden). Ondanks deze hoge participatie worden beoogde biodiversiteitsdoelen niet altijd gehaald: de impact op het verhogen van de biodiversiteit blijkt eerder beperkt.

Voorbeeld – Engeland: farmer clusters voor landschapsbeheer

In Engeland wordt sinds 2015 gewerkt met farmer clusters. Dit zijn groepen van landbouwers en grondbeheerders die in een bepaald geografisch gebied samenwerken om gemeenschappelijke doelen op het gebied van landbouw, natuurbeheer en milieubescherming te realiseren. Deze clusters werken op landschapsniveau, waardoor ze gezamenlijke ecologische maatregelen kunnen uitvoeren die individuele landbouwers vaak niet zelfstandig kunnen realiseren, zoals het creëren van aaneengesloten habitats, waterbuffers of bloemrijke zones. Het Countryside Stewardship Facilitation Fund (CSFF) ondersteunt deze farmer clusters door het financieren van een facilitator die de samenwerking coördineert, kennisuitwisseling organiseert, training aanbiedt en de groep helpt bij het aanvragen en

Evaluatiestudies van het Engelse Countryside Stewardship Facilitation Fund (CSFF) tonen duidelijk meerdere positieve effecten op ecologisch en sociaal vlak. Zo blijkt dat de farmer clusters een aanzienlijke meerwaarde creëren door samenwerking op landschapsniveau mogelijk te maken; dit leidt tot grotere aaneengesloten stukken beheerd land, verbeterde habitatconnectiviteit en een hogere ecologische effectiviteit van beheermaatregelen dan individuele landbouwers alleen zouden bereiken. Daarnaast verhoogt het CSFF de deelname van landbouwers en andere grondeigenaars aan milieu en natuurprogramma's, zoals agromilieuregelingen, waardoor meer hectares duurzaam worden beheerd en diverse ecologisch waardevolle maatregelen – zoals heggen, bloemenstroken, waterbuffers en bosranden – worden toegepast. Ook stimuleert het CSFF actieve kennisuitwisseling en het delen van best practices tussen groepsleden, wat de snelheid en kwaliteit van ecologisch beheer vergroot en lokale expertise versterkt. Verder draagt het fonds bij aan de sociale en ecologische veerkracht van de groepen; de aanwezigheid van een facilitator en netwerkstructuur zorgt voor continuïteit van beheermaatregelen, zelfs in stressvolle situaties zoals de COVID19-pandemie. Tot slot wordt de inzet van technologie en digitale hulpmiddelen, waar mogelijk, effectief benut om samenwerking, monitoring en communicatie te verbeteren. Samen dragen deze elementen bij aan een structureel versterkte uitvoering van ecologische doelen en duurzame verbetering van biodiversiteit en habitatkwaliteit in de betrokken gebieden.

De verschillende buitenlandse voorbeelden tonen aan dat vanuit het beleid kan ingezet worden op samenwerking tussen landbouwers om de agro-ecologische transitie te versnellen of specifiek om ecologische omgevingsuitdagingen op gebieds- of landschapsniveau aan te pakken. Uit deze voorbeelden blijkt ook dat het beleid telkens een belangrijke rol gespeeld heeft in het opzetten en opschalen van dergelijke samenwerking tussen landbouwers, o.a. voorzien in de ondersteuning van de organisatorische en inhoudelijke begeleiding van groepen van landbouwers. Op die manier kunnen groepen zich vormen en verder professionaliseren (Nicholls & Altieri, 2018), wat eventueel in een latere fase (cfr. Nederland) kan aanleiding geven tot het opnemen van groepen als begunstigde voor agromilieu – en klimaatverbintenissen. Hoewel de beoogde doelen van bovenstaande buitenlandse beleidsinitiatieven die samenwerking tussen landbouwers moeten bevorderen tot op zekere hoogte verschillen, blijkt uit evaluaties het belang van enerzijds het stimuleren van bottom-up engagement van landbouwers en anderzijds de begeleiding/ondersteuning van de landbouwers (inhoudelijk, organisatorisch, administratief) om te sturen richting gebiedsdoelen en de verbinding te maken naar andere groepen en actoren. Buitenlandse voorbeelden zoals Nederland en Engeland tonen aan dat intermediaire organisaties zoals adviesdiensten of koepelorganisaties van collectieven een sleutelrol spelen om dit te realiseren, zeker als het gaat over acties die experimenteren met nieuwe agro-ecologische praktijken of acties die samenwerking binnen de keten willen mogelijk maken.

2.4.1 Stimuleer lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten door samenwerking doorheen de keten te faciliteren

Landbouwerscoöperatieën zoals Farm For Good en Cultivaé (Wallonië), en multi-actor samenwerkingsplatformen zoals Ecomodelregio's (Duitsland), PAT's (Frankrijk), Biodistricten en lokale Voedselstrategieën (Italië), zijn hefboomen voor lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten. Ook het inzetten op een centrale actor zoals een waardeketenmanager of ketenfacilitator en het ondersteunen van de ontwikkeling van eerlijke partnerschappen via het delen van best practices (Duitsland) zijn beloftevolle pistes om samenwerking tussen de verschillende actoren te bevorderen. Tot slot is financiële ondersteuning bij omschakeling naar agro-ecologische praktijken of investering in infrastructuur een belangrijke hefboom om samenwerking te stimuleren (Duitsland, Italië en Wallonië).

De agro-ecologische landbouwerscoöperaties Farm for Good (<https://www.farmforgood.org/nl/>) en Cultivaé (<https://www.cultivae.be/nl/>) ontzorgen landbouwers op het vlak van post-harvest processing en vermarkting via het organiseren van toeleveringsketens (o.a. toegang creëren tot duurzame lokale afzetketens, nieuwe ketens uitbouwen, productie bundelen en triage, opslag en logistiek organiseren) en via prijsonderhandelingen en opstellen van contracten met afnemers. Er wordt ook landbouwtechnische begeleiding aangeboden. Bij Farm for Good is de landbouwtechnische begeleiding gericht op de omschakeling naar gecertificeerde biologische regeneratieve landbouw, bij Cultivaé op gecertificeerde regeneratieve landbouw.

Farm for Good gebruikt de Open Compass tool en Cultivaé evolutieve lastenboeken om afnemers transparantie te bieden over de productiewijze en zo de meerprijs te onderbouwen, en om landbouwers inzicht te geven in hun voortgang en verbetermogelijkheden op het vlak van agro-ecologie. De Open Compass tool is een open source tool met 16 kwantitatieve indicatoren gericht op vier aspecten: bodem, biodiversiteit en water, autonomie en veerkracht van de boerderij, en winstgevendheid (<https://www.opencompass.org/nl/>). Cultivaé werkt met een certificering Regeneratieve landbouw die gekoppeld is aan een lastenboek per keten en drie niveaus omvat (brons, zilver en goud) waardoor het toegankelijk is voor beginnende producenten en ambitieuzere eisen stelt aan meer gevorderde landbouwers <https://www.cultivae.be/nl/label-en-certificering.php>). De lastenboeken omvatten vijf

Het aantal deelnemende landbouwers kent een gestage groei. De coöperatie Farm for Good is opgericht in 2023 en telde eind 2025 89 coöperant boerderijen in Wallonië en Vlaanderen. 123 boerderijen zijn lid van de vzw, die zorgt voor de landbouwtechnische begeleiding en die opgericht is in 2020. Bij Cultivaé is het aantal coöperant landbouwers uit Wallonië en Vlaanderen gegroeid van 5 in 2017 naar 200 in 2025. Naast de ontzorging op vlak van ketenorganisatie, onderhandelingen met de verwerkers en landbouwkundige begeleiding, blijkt ook het sociale aspect, het feit van in een netwerk te zitten, een belangrijke motivator voor landbouwers om in te stappen.

Eco-regio's of Biodistricten zijn gebieden waar lokale actoren samenwerken om biologische productie en korte keten te bevorderen. Ze bestaan in verschillende landen, zoals Italië (Biodistricten) en Duitsland (Ecomodelregio's). Een overzicht van de verschillende eco-regio's binnen het Internationaal Netwerk van Eco-regio's (IN.N.E.R.) kan [hier](#) teruggevonden worden. In wat volgt, wordt de aanpak van biodistricten in Italië besproken. Deze komt in grote lijnen overeen met de ecomodelregio's in Duitsland. Een biodistrict wordt gekenmerkt door een multi-actor en lokale aanpak die eigen is aan ieder biodistrict. In die zin is er grote variatie aan actoren (landbouwers, horeca, scholen, lokale besturen ...) die actief betrokken zijn. Het Italiaanse beleid ondersteunt biodistricten actief door ze wettelijk te erkennen, hun interne organisatie te structureren, strategische planning te verplichten, en monitoring en financiering te voorzien. Italië kent bovendien een groot aantal regionale, gemeentelijke of stedelijke voedselstrategieën. Deze zijn actief op meer lokale schaal en kunnen in tandem werken met biodistricten. Ze bieden ruimte voor maatwerk via specifieke actieplannen, zoals bijvoorbeeld in Rome, waar initiatieven zoals boerenmarkten en de promotie van lokale en biologische producten centraal staan. Ze spelen in op de stedelijke markt, die veel afzetmogelijkheden biedt, en bouwen verder op bestaande spelers en netwerken. Het komt er vooral op aan deze met elkaar te verbinden. Sommige voedselstrategieën ontstaan bottom-up en krijgen later steun van de stad of gemeente, zoals in Rome, terwijl andere, zoals in Milaan, eerder top-down georganiseerd zijn.

Ook in Duitsland zijn er recente inspanningen door de overheid om ecomodelregio's in kaart te brengen door financieringsmogelijkheden, succesfactoren en obstakels te identificeren en aanbevelingen te formuleren om de werking van Ecomodelregio's te versterken (BLOWER-project) en zo de biologische landbouwproductie te verhogen.

Een survey gericht op managers van EMR's toont aan dat de doelstellingen rond public relations, netwerkopbouw en educatie makkelijk te bereiken zijn, maar dat het verhogen van bio-producten in buitenshuis catering een grotere uitdaging betekent. Toch konden 78% van de ondervraagde managers een samenwerking uitbouwen met een horeca-bedrijf.

Voorbeeld – Frankrijk: Projets Alimentaires Territoriaux

Ook de PAT's in Frankrijk die men introduceerde in 2014 brengen verschillende lokale actoren samen (lokale overheden, landbouw- en voedingsmiddelenbedrijven, burgers, adviesstructuren, onderzoekscentra, enz.). PAT's hebben tot doel landbouw en voedsel te herlokaliseren. Ze zijn te vergelijken met food policy councils en zetten lokale voedselstrategieën uit. PAT's kunnen een sociaal (bvb. voedseleducatie), economisch (bv. uitrollen van lokale ketens), volksgezondheids- (bv. bevorderen van toegang tot gezonde voeding) of milieudoel (bv. inzetten op agro-ecologische productiemethoden) hebben, maar meestal is het een combinatie van verschillende van deze aspecten die in deze projecten aan bod komen. In de meeste PAT's zitten verwerkende bedrijven, zoals groenteverwerkers en conservenfabrieken. PAT's worden veelal door lokale of regionale besturen getrokken, maar ook door landbouwkamers. Het betrekken van dit lokaal bestuur is cruciaal om verbinding te maken tussen de verschillende actoren (producenten, verwerkers, afnemers, burgers) en om de samenwerking in te bedden in een gebiedswerking. Subsidiering van de PAT wordt ingezet om een voltijdse arbeidskracht te betalen die de PAT (bege)leidt. De rol van het Ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit is in de eerste plaats om een nationaal kader te bieden voor deze grassroots/bottom-up initiatieven. Zo is er sinds 2016 een projectoproep van het Nationaal Voedselprogramma (Programme National de l'Alimentation, PNA) dat zich elk jaar richt op PAT's, waarbij de winnaars zichtbaarheid en financiële steun krijgen. In 2017 werd een erkenningsregeling ingevoerd, waardoor een logo (label) op de communicatiedocumenten of website van het project kon worden geplaatst, waardoor het project meer legitimiteit en zichtbaarheid krijgt. Bovendien kunnen PAT's verschillende financieringskanalen aanboren (zowel publiek als privaat) en kunnen ze hun eigen middelen generen.

Wat leren we uit bovenstaande cases over de hefboom “stimuleer lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten door samenwerking doorheen de keten te faciliteren”?

Uit bovenstaande cases van Duitsland, Italië en Frankrijk omtrent het oprichten van lokale multi-actor platformen kunnen volgende lessen getrokken worden. Een terugkerend patroon in de beschreven cases is het belang van een duidelijk kader, zowel op lokaal, regionaal als nationaal niveau. De formele erkenning (zowel in Italië, Duitsland als Frankrijk) geeft legitimiteit, vertrouwen en toegang tot financiering. Ook het voorzien van publieke financiering voor opstartkosten, coördinatie, infrastructuur en experimenten (bijv. via PNA in Frankrijk) zorgt dat dergelijke initiatieven van de grond komen. Institutionele verankering bij lokale of regionale besturen lijkt cruciaal en zorgt voor stabiliteit, continuïteit en de mogelijkheid om gebiedsgerichte samenwerking te coördineren en te laten samenkomen zonder dat men fragmentarisch/versnipperd te werk gaat. De ruimte voor bottom-up procesvorming, waarbij nationaal bestuur faciliteert, is van belang. Inbedding in het lokale landschap die een nauwe samenwerking met lokale actoren en beleidsstructuren beoogt, staat dus voorop. Dit zorgt ervoor dat lokale noden en kansen de prioriteiten sturen en publiek-private samenwerking tot stand kan komen met de formulering van gedeelde en afgestemde doelen (= collectieve visievorming). Agro-ecologie vraagt contextspecifieke oplossingen en een gebiedsgerichte aanpak kan dit vertalen naar

Naast landbouwerscoöperatieën en multi-actor samenwerkingsplatformen, zijn ook het inzetten op een centrale actor zoals een waardeketenmanager of ketenfacilitator, het ondersteunen van de ontwikkeling van eerlijke partnerschappen via het delen van best practices, en financiële ondersteuning bij omschakeling naar agro-ecologische praktijken of investering in infrastructuur belangrijke hefboomen om samenwerking te stimuleren.

Vanuit de buitenlandse voorbeelden komt de aanwezigheid van een centrale actor/coördinator/contactpersoon als een belangrijke succesfactor sterk naar voren die bepalend is voor succesvol verlopen van de samenwerking. Binnen de Biostrategie 2030 in Duitsland wordt ingezet op de verdere uitbouw van het profiel van een dergelijke centrale actor als waardeketenmanager of ketenfacilitator. Het competentieprofiel en de methodologische vaardigheden van een waardeketenmanager worden uitgewerkt en een netwerk wordt opgezet waarbij managers best practices kunnen delen.

////////////////////////////////////

samenwerking in waardeketens. Daarmee wordt het opstarten van contracten gestimuleerd en wordt gewerkt aan langdurige en betrouwbare relaties tussen de ketenpartners.

Voorbeeld – Duitsland, Italië en Wallonië: financiële ondersteuning

Naast financiële ondersteuning bij het opzetten van multi-actor netwerken, kan steun ook direct vloeien naar landbouwers om hen te helpen omschakelen of naar het investeren in collectieve infrastructuur. Zowel de Italiaanse als de Duitse Biostrategie voorzien in de ondersteuning van bepaalde kosten voor producenten ivm overschakeling naar agro-ecologische (biologische) producten, bijv. voor certificering landbouwbedrijven en investering in infrastructuur. Collectieve infrastructuur voor opslag, verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten is een belangrijke hefboom om lokale en regionale verwerking en vermarkting van agroecologische producten te stimuleren. Sinds 2011 stimuleert de Waalse Overheid via subsidiëring zogenaamde Halls Relais Agricoles (HRA). Dit zijn gebouwen bestemd voor activiteiten van opslag, verwerking, verpakking of commercialisering van landbouwproducten door landbouwers of coöperatieve vennootschappen. Ook de meubilaire of technische uitrusting van deze gebouwen valt hieronder. De eerste projectoproep werd in 2011 gelanceerd, daarna volgden nog enkele andere oproepen. Het doel van deze HRA is om producentenorganisaties en de oprichting van collectieve infrastructuur aan te moedigen om op die manier korte keten werking te stimuleren, productie- en distributiekosten te verlagen en risico's gezamenlijk te beheren. Waalse landbouwers krijgen zo ook een belangrijke rol als actor en medebeslisser. Zo ontstaat er ook een netwerk van actoren en infrastructuren die het mogelijk maken om het aanbod van landbouwproducten te groeperen en te verwerken. Niet elke HRA heeft hetzelfde aanbod en dezelfde functie, dit is afhankelijk van wat de leden produceren en lokaal verwerken. Samengevat kunnen HRA's beschouwd worden als een coöperatieve korte keten aanpak.

2.4.2 Stimuleer de vraag naar agro-ecologische producten

Een andere manier waarop de samenwerking in de agro-ecologische keten kan bevorderd worden, en daarmee agro-ecologie in het algemeen, is door het stimuleren van de vraag naar agro-ecologische producten. Het is immers onvoldoende om enkel aan de aanbodzijde te werken: zonder een groeiende en stabiele vraag blijven agro-ecologische producten moeilijk af te zetten en ontstaat er weinig stimulans voor verdere investeringen in agro-ecologische praktijken. Een sterke marktprikkel motiveert zowel producenten als verwerkers, cateraars, retailers en publieke instellingen om duurzame producten structureel op te nemen in hun werking. De Biostrategie 2030 (Duitsland), de États généraux de l'alimentation (Frankrijk) en het Nationaal Actieplan Biologische Landbouw (Italië) zetten niet enkel in op het stimuleren van de biologische/agro-ecologische productie, maar ook op het vergroten van de vraag. Publieke catering (scholen, ziekenhuizen, woonzorgcentra, universiteiten, overheidsrestaurants, gevangenissen, leger, ...) wordt wereldwijd gezien als één van de sterkste hefboomen om de vraag naar agro-ecologische producten te stimuleren. Dat komt omdat publieke catering een unieke positie heeft: ze combineert grote volumes, stabiele vraag, publiek belang én maatschappelijke voorbeeldfunctie.

Voorbeeld – Italië: biologisch schoolkantinefonds en minimale milieucriteria voor publieke catering

Het Biologisch Schoollkantinefonds heeft als doel zowel de kosten voor leerlingen te verlagen als informatie- en promotieactiviteiten rond biologische voeding op school te ondersteunen. Door de

De maaltijden bestaan o.a. uit 70% biologische producten, 30% IGP (Indicazione Geografica Protetta)/DOP (Denominazione d'Origine Protetta) en 37% van een regionale waardeketen (minder dan 300km).
Voorbeeld – Duitsland: streefdoel aandeel bioproducten in overheidskantines en ondersteuning om duurzame voeding aan te bieden in buitenshuis catering

Voorbeeld – Frankrijk: streefpercentage producten met kwaliteitslabel (waaronder bio) in alle contractcatering

////////////////////////////////////

Het blijft belangrijk om ook op het breder maatschappelijk vlak het bewustzijn van burgers – en dus consumenten – te verhogen. Een verhoogd bewustzijn rond het belang van agro-ecologische voedingssystemen kan de vraag naar dergelijke producten alleen maar vergroten.

Communicatiestrategieën worden uitgewerkt of verdergezet met als doel het informeren langsheen de ganse waardeketen. In Duitsland wordt ingezet op een brede communicatiestrategie over de toegevoegde sociale waarde van biologische landbouw en om het vertrouwen in biologische labels te versterken. Italië ontwikkelt een nationaal biologisch label om de Italiaanse oorsprong, kwaliteitsgaranties en sociale meerwaarde van bioproducten duidelijk te communiceren. Dit label wordt voorbereid via studies, stakeholderoverleg en bijhorende indicatoren. Tegelijk wordt de communicatie en promotie van biologische producten versterkt, om de stagnerende consumptie van biologische producten tegen te gaan. Dit gebeurt via een brede mediacampagne (tv, online, sociale media, pers) en een jaarlijks event dat de resultaten en evolutie van de biologische sector in de kijker zet.

2.5 Zorg voor laagdrempelig, betrouwbaar, pro-actief en onafhankelijk advies op maat van de landbouwbedrijven en de gebiedsdoelen i.f.v. agro-ecologie

De transitie naar agro-ecologie vereist dat landbouwers nieuwe en complexe ecologische, economische en sociale afwegingen maken binnen hun bedrijfsvoering. Omdat deze omschakeling kennisintensief is, vormt hoogwaardige adviesverlening een essentiële randvoorwaarde voor succes. Landbouwers hebben nood aan betrouwbare, onafhankelijke en makkelijk toegankelijke begeleiding die hen ondersteunt bij implementeren van haalbare maatregelen en bij het afstemmen van hun bedrijfspraktijken op gebiedsgerichte doelstellingen. Bovendien vergroot deskundige, proactieve ondersteuning het vertrouwen in de omschakeling. Internationale voorbeelden tonen dat sterke adviesstructuren een beslissende rol spelen in het opschalen van duurzame landbouwpraktijken. Vanuit dit perspectief vormt de uitbouw van een robuust, professioneel en toekomstgericht advieskader een onmisbare pijler om agro-ecologie breed ingang te doen vinden.

2.5.1 Voorzie lokale interdisciplinaire gebiedsteams die proactief kunnen werken op langere termijn en voorzien in trajectbegeleiding van landbouwers

Lokale, interdisciplinaire gebiedsteams zijn cruciaal om agro-ecologie daadwerkelijk in de praktijk te brengen, omdat ze landbouwers op maat ondersteunen met kennis uit verschillende domeinen, gaande van bodem en biodiversiteit tot bedrijfsvoering en marktstrategieën. Door proactief en langdurig in een gebied te werken, bouwen deze teams vertrouwen op, zien ze tijdig kansen en knelpunten, en kunnen ze landbouwers begeleiden in een groeitraject dat verder gaat dan losse maatregelen. Zo ontstaat een stabiele omgeving waarin innovatie, samenwerking en volhoudbare verandering beter kunnen gedijen.

Voorbeeld – Ierland: co-operation projectteams voor ontwikkelen en begeleiden van lokale actieplannen

ACRES Co-operation richt zich op ongeveer 20.000 landbouwers in acht prioritaire gebieden met hoge natuur- en milieukwaliteit. In deze zones spelen de Co-operation Project Teams (CP-teams) een centrale rol. Deze multidisciplinaire teams (ecologen, hydrologen, projectmanagers...) ontwikkelen lokale actieplannen, begeleiden landbouwers bij de keuze en uitvoering van maatregelen, waken over de kwaliteitsvolle toepassing van scorekaarten, monitoren de ecologische resultaten en verzorgen de praktische afhandeling van betalingen. Op die manier fungeren ze als schakel tussen landbouwers, adviseurs, overheidsdiensten en lokale besturen en bewaken ze een gecoördineerde en gebiedsgerichte uitvoering van het programma.

Bovendien bestaat er binnen ACRES ook een ACRES Training Scheme waarbij alle deelnemende landbouwers verplicht worden om een opleiding te volgen in het eerste jaar van deelname. Een vrijwillige tweede training is beschikbaar in het derde projectjaar. Doelstellingen hiervan zijn om de kennis en het begrip bij landbouwers te verbreden, enerzijds over de bredere context van het programma, maar ook concreet hoe de acties te implementeren.

2.5.2 Voorzie kwaliteitsbewaking van adviseurs

Kwaliteitsbewaking van adviseurs, bijvoorbeeld via duidelijke erkenningsvoorwaarden, is essentieel om landbouwers betrouwbare, actuele en onafhankelijke begeleiding te bieden in hun transitie naar agro-ecologische praktijken. Het verhoogt de professionaliteit en geloofwaardigheid van het advies, voorkomt misinformatie en zorgt ervoor dat landbouwers kunnen rekenen op experts met de juiste competenties. Hierdoor wordt de impact van begeleidingstrajecten groter en neemt het vertrouwen in de omschakeling naar duurzamere landbouwsystemen toe.

Voorbeeld – Ierland: train-the-trainer programma en nationaal gecoördineerd systeem van adviesdiensten

Binnen ACRES in Ierland bestaat er een *train-the-trainer* programma voor adviseurs om zo geaccrediteerd te worden en te mogen advies geven binnen het ACRES-cooperation programma. Ierland beschikt over een centraal gecoördineerd systeem van adviesdiensten (naast onafhankelijke en bedrijfsadviseurs) binnen een nationale organisatie Teagasc. Deze bestaat uit zeven onderzoekscentra, zeven landbouwhogescholen en 52 lokale adviesbureaus verspreid over het hele land. Het biedt een onafhankelijke en op wetenschappelijke kennis gebaseerde informatie voor alle Ierse landbouwers. Teagasc coördineert meer dan 100 demonstratiebedrijven binnen verschillende productiesystemen en voorziet geaccrediteerde training voor meer dan 5.000 deelnemers per jaar. Circa 45.000 individuele landbouwers sluiten een jaarlijks training adviescontract af waarbij een vaste fee wordt betaald. Een dergelijk gecoördineerd systeem zorgt bovendien voor een zekere mate van uniformiteit in de adviesverlening.

Voorbeeld – Nederland: kwaliteitshandboek agrarische collectieven

In Nederland werden, om de professionaliteit van de nieuwe collectieven te waarborgen, voorwaarden gesteld aan de nieuwe collectieven bij de start van het stelsel. Zo dienden ze gecertificeerd te zijn om voor de agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) subsidie in aanmerking te komen. Om in aanmerking te komen voor een certificaat werkt de aanvrager de eisen zoals benoemd in het [Programma van Eisen](#) uit in een eigen kwaliteitssysteem en legt de interne werkprocessen vast in een kwaliteitshandboek. Dit kwaliteitshandboek wordt vervolgens beoordeeld door de [Stichting Certificering Subsidie Natuur- en Landschap](#) die bij goedkeuring namens de provincie een certificaat uitreikt. De eisen hebben onder meer betrekking op de wijze waarop het collectief borgt dat bestuur, medewerkers en beheerders voor hun taken bekwaam (kennis en vaardigheden) worden en blijven (interne kennisinfrastructuur).

2.5.3 Veranker agro-ecologie binnen de opleiding van toekomstige landbouwers in formele en niet-formele educatie

De transitie naar agro-ecologie kan alleen slagen als toekomstige actoren in het landbouw- en voedsellandschap de nodige kennis, vaardigheden, attitudes en systeemvisie ontwikkeld hebben. Formele (landbouwscholen, middelbaar en hoger onderwijs) en niet-formele opleidingen (naschoolse vorming, praktijkcentra, bedrijfsleiderscursussen) vormen daarom één van de krachtigste hefboomen voor een duurzame transitie naar agro-ecologie. Agro-ecologie vereist complexe systeemkennis die nog onvoldoende verankerd zit in het huidige onderwijs. Er is een duidelijke nood aan een nieuwe kennisbasis

maar ook een breed pallet aan vaardigheden: ecologisch inzicht, probleemoplossend/reflectief vermogen, creativiteit en innovatie, coöperatief werken enz.

Voorbeeld – Frankrijk: agro-ecologie verankeren in beroeps-, middelbaar en hoger onderwijs

In Frankrijk moet het landbouwonderwijs sinds 2014 de principes van agro-ecologie incorporeren, cfr Enseigner à produire autrement (plan EPA 2014-2018). Dit nationaal plan richt zich specifiek op beroepsonderwijs in middelbare landbouwscholen (hervormingen in leerplannen zowel inhoudelijk als in werkvormen en in lerarenopleiding) en is een samenwerking tussen Ministère de l'agriculture et de la souveraineté alimentaire & Direction générale de l'enseignement et de la recherche. Om dit plan te ondersteunen, werden in 2014 meer dan 200 nieuwe onderzoekers en docenten aangesteld door de Franse staat om in het hele land agro-ecologie te onderwijzen. In 2020 werd EPA uitgebreid naar Enseigner à produire autrement, pour les transitions et l'agroécologie (EPA 2). EPA 2 wil alle instellingen voor technisch en hoger landbouwonderwijs mobiliseren en het onderwijsstelsel hervormen zowel qua inhoud als methodes om de agro-ecologische transitie te versnellen. Het plan richt zich op de volgende vier pijlers:

- Het aanmoedigen van uitwisseling tussen leerlingen (via bv. debatten) alsook actieve betrokkenheid (bv. via deelname aan de opzet en beheer van projecten)
- Het mobiliseren van onderwijsgemeenschap om agro-ecologie te onderwijzen en zich voor te bereiden op transities (bv. via begeleiding en opleiding van onderwijs- en pedagogische teams)
- Inzetten op schoolboerderijen en technologische platforms ter ondersteuning van leren, demonstreren en experimenteren
- Stimuleren van interactie en samenwerking met lokale belanghebbenden (opzetten van thematische partnerschappen op lokaal niveau)

Voorbeeld – Italië: niet-formele educatie rond agro-ecologie

In Italië kent agro-ecologie een duidelijke oorsprong in de academische wereld maar de verspreiding van agro-ecologische opleidingen is nog eerder beperkt. Agro-ecologie wordt vaker teruggevonden in de niet-formele educatie (en adviesverlening) die in Italië sterk ontwikkeld is (Schola Campesina, Itinerant Experiential School of Organic Farming, Agrigiochiamo).

Voorbeeld – Duitsland: ondersteunen van stages en wedstrijden voor projecten/scripties

In Duitsland worden verschillende maatregelen voorgesteld binnen de Biostrategie om het onderwijs te versterken rond biologische productie. Zo worden stages aangemoedigd bij bedrijven in de biologische waardeketen (met ondersteuning van pedagogische trainingen voor de betrokken bedrijven) en een scholenwedstrijd voor projecten/scripties. Een status quo analyse wordt uitgevoerd om de huidige status in de beroepsopleiding in kaart te brengen.

2.5.4 Stimuleer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen landbouwers

Agro-ecologie is context-specifiek. Veel kennis ontstaat in praktijkcentra, in netwerken van pionierende landbouwers, via uitwisseling, bedrijfsbezoeken en living labs maar ook door te experimenteren op het

Voorbeeld – Frankrijk: GIEE's, DEPHY FERME netwerk en groupes Écophyto 30.000

Groupes Écophyto 30.000 kunnen net als een GIEE erkend worden en zijn samenwerkingsverbanden tussen landbouwers. Deze samenwerkingen kunnen ook niet-agrarische partners omvatten (downstreamindustrieën, lokale overheden, regionale natuurparken, vertegenwoordigers van onderzoek en opleiding, enz.). Het doel van deze Écophyto 30.000 groepen is om voort te bouwen op de bemoedigende resultaten van de DEPHY FERME bedrijven en nieuwe landbouwbedrijven te ondersteunen in hun overgang naar agro-ecologische systemen met laag gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Voorbeeld – Nederland: Demobedrijven Duurzame Landbouw

ook fungeren als levend voorbeeld en katalysator voor bredere agro-ecologische transitie.
<https://www.groeiennaarmorgen.nl/demobedrijven>).

Voorbeeld – Ierland: Lighthouse demo-landbouwbedrijven

Het Signpost Programma binnen Teagasc heeft als doel de emissie op landbouwbedrijven te reduceren door technologieën voor klimaatmitigatie en -adaptatie te implementeren. Dit programma heeft een belangrijke demofunctie door 120 demonstratiebedrijven (lighthouse farms) die centraal staan in peer to peer learning, waarbij ze hun ervaringen met andere landbouwers delen via boerderijwandelingen, evenementen, artikelen, video's, media enz.

2.6 Ontwikkel een stimulerend vergoedingskader dat landbouwers beloont voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw

De beleidsmatige aandacht voor agro-ecologie kadert in de maatschappelijke vraag naar een duurzamer landbouw- en voedselsysteem, waarin de productie van voedsel samengaat met de levering van maatschappelijke baten, zoals een verbeterde bodemkwaliteit, waterbuffering, landschapszorg en biodiversiteit. Deze baten worden vandaag niet of onvoldoende door de markt vergoed. Agro-ecologische praktijken vragen bovendien extra inspanningen, investeringen en tijd, terwijl opbrengsten in de omschakelingsfase onzeker kunnen zijn. Een stimulerend vergoedingskader is daarom noodzakelijk om landbouwers te ondersteunen bij deze transitie en om de realisatie van deze maatschappelijke doelstellingen op schaal mogelijk te maken.

Publieke steunmaatregelen stimuleren deze maatschappelijke baten wel al in bepaalde mate. Tot vandaag worden de meeste publieke steunmaatregelen voor landbouwers inspanningsgebaseerd toegekend: de vergoeding is gekoppeld aan het uitvoeren van voorgeschreven maatregelen (zoals de aanleg van bufferstroken of het verminderd gebruik van pesticiden en gaat uit van een compensatielogica, waarbij landbouwers worden vergoed voor de verwachte kosten en inkomensderving die met deze maatregelen gepaard gaan.

Een inspanningsbaseerde aanpak biedt redelijke financiële zekerheid en relatief eenvoudige beleidsimplementatie- en controle, maar is vrij rigide en belemmert daardoor maatwerk, en biedt minder stimulans voor innovatie en leren. Er is verder een groeiende vraag om op transparante manier de ecologische effectiviteit aan te kunnen tonen van duurzame praktijken en publieke steunmaatregelen. In binnen- en buitenland groeit daarom de interesse in resultaatsgebaseerde vergoedingssystemen. Daarin wordt de vergoeding (deels) bepaald door het niveau van een ecologisch resultaat – bijvoorbeeld een biodiversiteitsscore, de organische-stofbalans van de bodem, of een landschappelijke kwaliteitsindex. De indicatieve meerwaarde van deze aanpak gaat van hogere doelmatigheid op beleidsniveau tot verhoogde flexibiliteit, innovatie, motivatie en eigenaarschap op praktijkniveau, en een grote betalingsbereidheid van ketenpartijen (zie ook hoofdstuk 3.1).

Hoewel geen van de buitenlandse voorbeelden alle ecologische, sociale en economische dimensies van agro-ecologie volledig omvat, tonen ze wel hoe resultaatgebaseerde systemen kunnen bijdragen aan de

Voorbeeld – Ierland: ACRES – Resultaatsgebaseerde publieke vergoedingen

ACRES bestaat uit twee luiken:

- Binnen ACRES-Cooperation gebeurt de vergoeding deels via inspanningsverbintenissen en deels resultaatsgebaseerd. De uitbetaling stijgt naarmate de ecologische kwaliteit van percelen verbetert. Hiervoor ontwikkelde Ierland 10 habitatscorekaarten, afgestemd op verschillende natuurtypes. Belangrijke kenmerken hierbij zijn:

- ACRES is daarmee een voorbeeld dat wetenschappelijk onderbouwde scorekaarten, gecombineerd met gebiedsgerichte aanpak, landbouwers effectief kunnen stimuleren om te streven naar het creëren van reële ecologische meerwaarde.

Voorbeeld – Zwitserland: Credit Point System (CPS) – Publiek-private vergoedingen via productpremies

Spoor A – Overheidsbeleid

Zwitserse landbouwers moeten voldoen aan het Ökologischer Leistungsnachweis (ÖLN) of Ecologisch Prestatiecertificaat om toegang te krijgen tot directe betalingen. Het CPS is nauwelijks te scheiden van dit overheidskader, omdat het sterk aansluit bij deze wettelijke basisvereisten.

Spoor B – Extra private belonging via het IP-SUISSE-label

[IP-SUISSE](#), een producentenorganisatie met 18.500 leden, heeft het CPS vanaf 2009 geïntegreerd in zijn keurmerk. Landbouwers die leveren onder het lieveheersbeestje-label moeten minimaal 15 CPS-punten behalen voor biodiversiteitsmaatregelen. Ze kunnen hiervoor kiezen uit een menu van ongeveer 40 biodiversiteitsbevorderende beheermaatregelen die gescoord zijn op hun waarde voor biodiversiteit. Deze maatregelen gaan verder dan de wettelijke verplichtingen. Van de 18.000 leden produceren ongeveer 10.000 boeren onder het IP-SUISSE label.

Het label creëert een private meerprijs: producten worden verkocht tegen een hogere prijs aan retailers, waardoor landbouwers een hogere nettomarge realiseren. Kenmerken van CPS zijn:

- één gestandaardiseerde scorekaart voor biodiversiteit op bedrijfsniveau;
- advies door erkende IP-SUISSE-adviseurs;
- sterk wetenschappelijk onderbouwd en sinds de invoering voortdurend geoptimaliseerd;
- voorbeeld van een hybride vergoedingssysteem waarbij publieke randvoorwaarden gekoppeld worden aan private incentives.

Het CPS toont dat resultaatsgebaseerde scoring niet enkel via subsidies kan, maar ook via productpremies en ketenvergoedingen kan worden opgeschaald.

Voorbeeld – Duitsland: Agora Natura – Marktmechanisme voor ecosysteemdiensten

Agora Natura is een digitale marktplaats waar landbouw- en natuurprojecten certificaten (credits) verkopen die staan voor meetbare ecologische resultaten, zoals:

- positieve effecten op planten- en diersoorten,
- vermeden uitstoot van broeikasgassen,
- reductie van stikstofbelasting in bodem en water,
- behoud van waardevolle habitats.

Alle credits zijn locatiegebonden, gelden voor een welbepaalde oppervlakte (100 m²) en tijdspanne (1 jaar), en worden gekwantificeerd ten opzichte van een baseline-scenario ("wat gebeurt er zonder het project?"). Kopers zijn overheden, bedrijven of burgers die willen investeren in natuurherstel of biodiversiteit.

Agora Natura toont hoe digitale certificering en een transparante marktplaats private investeringen kan mobiliseren voor ecologische prestaties die anders moeilijk te financieren zijn.

Wat leren we uit deze cases over de hefboom 'ontwikkel een stimulerend vergoedingskader'?

- Wetenschappelijke onderbouwing van scoresystemen is belangrijk voor de betrouwbaarheid ervan (vb. Ierland: habitatscorekaarten; Zwitserland: CPS-scorekaart).
- Flexibiliteit en differentiatie zorgen ervoor dat elk landbouwbedrijf – klein of groot, intensief of extensief – passende maatregelen kan kiezen.

////////////////////////////////////

- ## 2.7 Veranker agro-ecologie als thema binnen landbouw- en omgevingsonderzoek

Voorbeeld – Ierland: onderzoek gefocust op biodiversiteit en habitatbehoud en klimaatadaptatie en -mitigatie

Voorbeeld – Zwitserland, Italië, Duitsland en Frankrijk: thematische focus op agro-ecologie

////////////////////////////////////

In Frankrijk helpt de duidelijke Franse beleidsvisie op agro-ecologie om ook onderzoek in deze richting te sturen. Sinds 2010 heeft INRA, omgedoopt tot INRAE in 2020 - het Franse nationale instituut voor landbouw-, voedings- en milieuonderzoek - een prioritair programma voor agro-ecologie ontwikkeld. INRAE nam agro-ecologie op in haar strategisch onderzoeksoriëntatieplan 2010-2020 en versterkte daarmee de Franse nationale onderzoeksagenda. Vele instituten volgden, zo startte Isara, een instituut voor hoger onderwijs en onderzoek in Lyon, in 2014 een onderzoekseenheid genaamd Agroécologie et Environnement en heeft ook CIRAD, het Franse toegepaste onderzoeksinstituut in de tropen en subtropen sinds 2015 een specifiek programma over de transitie richting agro-ecologie. Er kwamen ook gezamenlijke onderzoekseenheden waarin verschillende onderzoeksinstellingen betrokken zijn (UMR of Unité Mixte de Recherche). Zo zijn sommige gezamenlijke onderzoekseenheden, met 80 tot 150 onderzoekers uit verschillende disciplines, volledig gewijd aan agro-ecologie.

Een belangrijk overkoepelend initiatief op Europees niveau is het Agro-Ecology Partnership (European Partnership on accelerating farming systems transition through agroecology Living Labs and Research Infrastructures) binnen het Horizon programma. 72 partners binnen 26 landen (lidstaten, Associated en Third Countries) wenden een budget van 300 miljoen euro (helpt cofinanciering door landen) aan om de transitie naar een agro-ecologisch landbouwsysteem te versnellen. Dit wordt verwezenlijkt door het stimuleren van onderzoek naar agro-ecologische maatregelen op maat van de landbouwer, binnen een netwerk van Living Labs en Research Infrastructure. Bovendien is het een specifiek doel om de koppeling tussen wetenschap en beleid te versterken. Naast de opgesomde voorbeelden per land toont dit initiatief aan dat deze landen tegelijkertijd ook op een gecoördineerde manier van internationale samenwerking gebruik maken om agro-ecologie door middel van wetenschappelijk onderzoek te versterken.

2.8 Voorzie heldere concrete communicatie over de beleidsdoelen en -instrumenten en onderzoek m.b.t. agro-ecologie

Het belang van communicatie als hefboom voor agro-ecologie komt eigenlijk bij elk domein terug, maar hier benoemen we het specifiek als aparte aanbeveling om zo het belang ervan te onderstrepen.

2.8.1 Leg het waarom van het beleid uit

Het formuleren van een duidelijke beleidsvisie op agro-ecologie en een goede argumentatie over het waarom ervan zijn cruciaal in elke communicatie. Hierbij wordt idealiter de ganse agro-ecologische voedingsketen bereikt, zowel landbouwers (als producenten), verwerkers en retail als het brede publiek (als consument). Het is essentieel dat dit gebeurt binnen een duidelijke visie op agro-ecologie (zie hoofdstuk 2.1.1) waarbij de voordelen in de verf worden gezet.

Voorbeeld – Frankrijk: communicatie naar alle stakeholders

Een goed voorbeeld hiervan is de aanpak die Frankrijk hanteert. Sinds 2012 zet de Franse overheid sterk in op agro-ecologie als beleidsrichting. De overheid hanteert hiervoor een positieve en toekomstgerichte framing en vermijdt om agro-ecologie te presenteren als ‘tegenhanger’ van klassieke landbouw. In Frankrijk benadrukt men hoe agro-ecologie zowel de ecologische als economische doelstellingen kan helpen bereiken. Agro-ecologische productiesystemen moeten bijdragen tot de autonomie van landbouwbedrijven en hun competitiviteit verbeteren, waarbij de economische rendabiliteit behouden blijft of zelfs verhoogt en het gebruik van energie, water, meststoffen, fytofarmaceutische producten en antibiotica afneemt. Agro-ecologie is dus een weg naar een meer weerbare, rendabele en duurzame landbouw waarbij de landbouwers worden aangesproken als centrale spelers in deze transitie. Agro-ecologie wordt in de Franse communicatie vooropgezet als het Franse landbouwbeleid van de toekomst.

Nationale communicatie gebeurt via websites, infographics en praktische fiches, webinars, TV en radiospots, video's met landbouwers die hun transitieverhaal vertellen (peer-to-peer communicatie) alsook sociale media. Ook de lokale landbouwkamers (chambres d'agriculture) spelen een sleutelrol in het informeren van landbouwers via workshops, demodagen op landbouwbedrijven, brochures en handleidingen maar ook gepersonaliseerd advies. Er is veel aandacht voor communicatie specifiek naar landbouwers, maar er zijn evengoed campagnes voor burgers. Voor deze laatste doelgroep koppelt de Franse overheid agro-ecologie systematisch aan bredere maatschappelijke doelen: klimaat, biodiversiteit, gezondheid, lokale economieën, eerlijke handel en voedselsoevereiniteit. In de communicatie wordt ook de rol van de burger als bewuste consument benadrukt. Zo linken campagnes als "Manger mieux" en "Produire autrement" agro-ecologische productie aan gezond en ethisch consumeren.

Voorbeeld – Wallonië: communicatieplatform Terraé project

De website van het Waalse [Terraé project](#) is een communicatie- en kennisplatform dat agro-ecologie toegankelijk maakt voor landbouwers, adviseurs en andere actoren in het landbouw en voedselsysteem, door het delen van betrouwbare, cogeproduceerde informatie, praktijkvoorbeelden, technische fiches en getuigenissen van boeren in transitie. Het platform maakt deel uit van het bredere project Terraé

(2022-2026), een door de Waalse overheid ondersteund actieplan dat niet alleen informatie verspreidt, maar ook een netwerk van honderden landbouwers en groepen in agro-ecologie ondersteunt en ervaringen en leerprocessen rond agro-ecologische praktijken structureel naar voren brengt. Hierdoor speelt Terraé een dubbele rol: enerzijds fungeert het als informatie- en inspiratiebron die praktische kennis en principes rond agro-ecologie deelt, en anderzijds als verbindingspunt binnen een lerend netwerk van landbouwers en andere betrokkenen die samen werken aan de transitie naar agro-ecologie.

2.8.2 Ontsluit praktische kennis en informatie over instrumenten centraal

Agro-ecologie is context-specifiek en kennisintensief. Om landbouwers, ketenactoren, adviseurs en beleidsmakers toe te laten deze principes in praktijk om te zetten, is het noodzakelijk dat relevante kennis, hulpmiddelen en instrumenten laagdrempelig, toegankelijk en overzichtelijk beschikbaar zijn. Centrale ontsluiting is belangrijk (via een platform of loket) om brede toepassing mogelijk te maken.

Voorbeeld – Nederland: online platform “Groeien naar morgen”

De website [Groeien naar morgen](#) is een communicatie- en inspiratieplatform van het Nederlandse ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) dat gericht is op het stimuleren van de transitie naar kringloop- en duurzame landbouw. Op het platform delen boeren en tuinders praktijkverhalen over hoe zij stappen zetten richting toekomstbestendige bedrijfsvoering en welke uitdagingen en oplossingen zij daarbij tegenkomen, met nadruk op leren van collega's en het versterken van collectieve innovatiekracht. Daarnaast koppelt de site deze verhalen aan een overzicht van regelingen, financiële mogelijkheden en ondersteuning die landbouwers kunnen benutten om concrete stappen te zetten in hun transitie, waardoor het dient als een brug tussen ervaringskennis, beleid en handelingsperspectief voor agrarische ondernemers.

Voorbeeld – Frankrijk: ontsluiten van kennis via verschillende platforms

Ook in Frankrijk wordt informatie over agro-ecologie op verschillende manieren ontsloten.

Op het [landbouw R&D-platform](#) wordt zichtbaarheid gegeven aan landbouw R&D-projecten en de documenten en datasets die in het kader van deze projecten worden geproduceerd

Het [EcophytoPIC platform](#) ontsluit info over gewasbeschermingsmethoden, maar ook de concepten van monitoring, besluitvormingsinstrumenten, training, innovatie en onderzoek. Binnen EcophytoPIC is er ook Geco, een gezamenlijke webtool voor technische informatie en uitwisseling. Het stelt gebruikers in staat om kennis en technische referenties over innovatieve en effectieve methoden voor duurzame productie te delen en te raadplegen. Er is ook een forum beschikbaar om alle onderwerpen te bespreken en landbouwers en technici met elkaar in contact te brengen.

PEPS vergemakkelijkt de uitwisseling van ervaringen tussen landbouwers. Op de site kunnen getuigenissen van landbouwers geraadpleegd worden, kan feedback gedeeld worden en informatie uitgewisseld rond nieuwe projecten of technieken, zie <https://agroecologie.org/retour-experience> Ook kennis rond samenwerkingsverbanden wordt gebundeld op deze website <https://collectifs-agroecologie.fr/>

3.1 Hefboom 1: Zet beleidspilots op voor het ontwikkelen en uittesten van resultaatgebaseerde publiek-private vergoedingen voor landbouwers voor de maatschappelijke baten van agro-ecologische landbouw

De transitie naar een duurzamer landbouw- en voedselsysteem is een van de kernuitdagingen van het Vlaamse platteland. Bodem- en waterkwaliteit, waterhuishouding, biodiversiteit, koolstofopslag en landschappelijke samenhang staan onder druk, deels als gevolg van het huidige productiepatroon van de landbouw. Landbouwers kunnen een sleutelrol spelen in het verminderen van deze druk en bijdragen aan maatschappelijke doelen zoals klimaatmitigatie, natuurherstel en landschapszorg. Die doelen vragen om een landbouw die niet enkel produceert, maar tegelijk ook de levering van andere ecosysteemdiensten ondersteunt en versterkt. De baten die het gevolg zijn van duurzame landbouwpraktijken worden tot op heden onvoldoende of niet vergoed door de markt. Publieke steunmaatregelen, zoals eco-regelingen en beheerovereenkomsten, stimuleren deze maatschappelijke baten wel al in zekere mate door financiële compensatie te bieden voor de inkomensderving en aangegane kosten.

- complexiteit van agro-ecologische processen: gestandaardiseerde maatregelen houden onvoldoende rekening met de contextafhankelijkheid van agro-ecologie. Twee landbouwers die dezelfde maatregel uitvoeren, kunnen sterk verschillende milieuresultaten behalen, afhankelijk van bodemtype, landschappelijke structuur of bedrijfsvoering;
- rigiditeit en motivatie: boeren willen bijdragen aan natuur en klimaat, maar vragen vertrouwen, flexibiliteit en erkenning voor hun kennis van het veld. De perceptie van te weinig vrijheidsruimte ondermijnt hun motivatie;

- Buitenlandse voorbeelden kunnen inspiratie bieden en gedeeltelijke antwoorden bevatten op bovenstaande vragen, maar het zal voor Vlaanderen essentieel zijn om een eigen variant van resultaatsgebaseerde vergoedingen te ontwikkelen, ingebed in de Vlaamse beleidsdoelen en beheerstructuren, en met oog voor de sociaaleconomische haalbaarheid.

Onderstaande tekst is gebaseerd op de bevindingen uit de verkenning van buitenlandse voorbeelden in deze studie, en wordt hieronder verder uitgewerkt voor de Vlaamse context. Deze uitwerking steunt op de inzichten en aanbevelingen die naar voren kwamen tijdens twee workshops: een eerste met een brede groep experts uit beleid en middenveld (op 13 november 2024) en een tweede met een aantal (semi-)overheidsactoren betrokken bij gebiedsprocessen (op 4 september 2025). De tekst heeft een beleidsvoorbereidend karakter, m.a.w. hij biedt een basis waarop toekomstige beleidsinitiatieven hieromtrent kunnen worden ontwikkeld en verrijkt.

3.1.2 Waarom resultaatgebaseerd vergoeden?

Bij de bevroagde actoren bestaat consensus dat de huidige inspanningsgebaseerde vergoedingsmechanismen onvoldoende prikkel bieden om systemische verduurzaming in de landbouw te stimuleren.

De vragen en bezorgdheden die leven bij de bevroagde actoren tonen aan dat er nog verder onderzoek en ontwikkeling nodig is om een resultaatsgebaseerde aanpak van vergoedingen ingang te doen vinden in Vlaanderen. Enkele van de bezorgdheden die de actoren aanhalen:

- meetbaarheid en rechtvaardigheid: niet elk agro-ecologisch effect is eenvoudig te meten of toe te schrijven aan één landbouwer. Verder zijn vele resultaten pas op lange termijn zichtbaar (of meetbaar), terwijl inspanningen kostelijk zijn. Het is ook onzeker of landbouwers over de nodige kennis beschikken om de resultaten te behalen en of er voldoende begeleiding beschikbaar is.
- risicoverdeling: landbouwers vrezen dat externe factoren (zoals weer of wildschade) hun resultaten beïnvloeden.
- complexiteit en kost van controles: beleidsmakers wijzen op de nood aan betrouwbare maar eenvoudige (participatieve) beoordelingsinstrumenten.

De meerderheid van de bevroagde experts ziet resultaatgebaseerd echter niet als doel op zich, maar als een middel om de lerende transitie naar agro-ecologie te ondersteunen. Daarom pleiten velen voor stapsgewijze invoering via beleidspilots waarin ruimte is voor experiment, dialoog en bijsturing.

Voorbeeld – Nederland: Nederland heeft heel wat ervaring met het pionieren binnen het GLB. Na de invoering van de collectieve aanpak voor agrarisch natuurbeheer werkt het momenteel een kader uit voor publiek-private financiering van milieu- en natuurprestaties van landbouwers via Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's), waarbij GLB-betalingen gecombineerd worden met betalingen van private partijen. Voordat dergelijke grote beleidsaanpassingen worden doorgevoerd, worden ze eerst getest in beleidspilots, waarin landbouwers en andere betrokken actoren participeren, ondersteund door wetenschappelijk onderzoek.

3.1.3 Voor welke agro-ecologische resultaten vergoeden?

3.1.3.1 Van principes naar meetbare resultaten

Agro-ecologie steunt op een samenhangend geheel van dertien principes die zowel ecologische, economische als sociale dimensies omvatten. Ze beschrijven niet alleen milieugerichte doelstellingen – zoals bodemgezondheid, biodiversiteit of kringlopen sluiten – maar ook principes als billijkheid, participatie, lokale verankering en kennisdeling. Deze drie dimensies zijn onderling verweven: duurzame resultaten op het ene vlak versterken vaak de andere.

////////////////////////////////////

Een resultaatgebaseerd beloningssysteem vertrekt vanuit die brede visie, maar moet tegelijk concreet en uitvoerbaar blijven. De kern ligt daarom in het bepalen welke resultaten beloond worden. Die resultaten moeten:

- door landbouwers beïnvloedbaar zijn via hun beheerkeuzes;
- binnen een redelijke termijn zichtbaar kunnen worden;
- voldoende objectief meetbaar zijn om een faire vergoeding te onderbouwen.

De meeste bevraagde experts geven aan dat het in deze fase wenselijk is om vooral te focussen op ecologische resultaten, omdat die het best te kwantificeren zijn en rechtstreeks aansluiten bij beleidsdoelen voor milieu, klimaat en natuur. Vaak genoemde prioritaire domeinen zijn:

- Bodemkwaliteit – o.a. organische-stofgehalte, waterbergend vermogen; erosiebeperking (in erosiegevoelig gebied);
- Waterkwaliteit en -beheer – nutriëntenuitspoeling, infiltratie, waterpeilbeheer;
- Biodiversiteit – aanwezigheid van specifieke flora en fauna, functionele agrobiodiversiteit;
- Landschappelijke kwaliteit – diversiteit, structuur, connectiviteit van landschapselementen;
- Klimaat – koolstofvastlegging en -opslag, energie-efficiëntie, emissiereductie en circulariteit.

Over de sociaal-economische dimensies van agro-ecologie – zoals samenwerking, kennisdeling, lokale marktverankering of eerlijke waardeverdeling – bestaat meer debat. Sommige experts vinden dat ook deze resultaten actief moeten worden gestimuleerd, omdat ze essentieel zijn voor de transitie naar veerkrachtige landbouwsystemen. Anderen wijzen erop dat deze elementen moeilijk objectief te meten zijn of dat een deel van de socio-economische principes door landbouwers zelfstandig omgezet kan worden in economische meerwaarde via marketing- en afzetstrategieën. De socio-economische principes kunnen wel ondersteund worden via capaciteitsversterkend beleid, bijvoorbeeld via opleiding, ketenontwikkeling of coöperatievorming.

Samengevat ontstaat er een gelaagde aanpak:

- Ecologische principes vormen de basis voor resultaatsvergoedingen;
- Economische en sociale principes versterken de randvoorwaarden via ondersteunend beleid en samenwerking.

Een Vlaamse beleidspilot kan dit onderscheid verder verfijnen, met ruimte voor combinaties tussen resultaatsgebaseerde vergoedingen (voor tastbare ecologische effecten) en stimulerende maatregelen voor samenwerking en kennisdeling (zie beleidsvoorstel rond faciliteren van samenwerking tussen landbouwers in hoofdstuk 3.2).

3.1.3.2 Integratie van indicatoren in een scoresysteem

Voor elk resultaatdomein kunnen indicatoren ontwikkeld worden. Vanuit agro-ecologisch systeemdenken is het wenselijk om deze indicatoren vervolgens te integreren in een samenhangend scoresysteem. Dit zorgt ervoor dat verschillende resultaten elkaar versterken en biedt landbouwers het voordeel van één overzichtelijk instrument om mee te werken. Het scoresysteem kan bijvoorbeeld bestaan uit scorekaarten (zoals in het Ierse model) of een ander beoordelingsinstrument dat kwantitatieve gegevens (bv. bodemanalyses) combineert met kwalitatieve veldobservaties (bv. vegetatiestructuur of beheerkwaliteit).

Voorbeeld – Nederland: in het BoerenKPI-project ontwikkelt en test een consortium sinds 2020 een kernset van Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) om duurzaamheid op landbouwbedrijven te meten en te sturen. De set omvat 13 KPI's die meerdere duurzaamheidsdimensies raken: bodem, water, klimaat, schaarse bronnen en biodiversiteit (met een beoogde uitbreiding naar dierwaardigheid voor de melkveehouderij). Door deze verschillende dimensies te combineren in één meetinstrument wil de overheid eventuele trade-offs tussen scores op verschillende domeinen voorkomen. Boeren mogen zelf kiezen welke maatregelen ze nemen om die KPI-doelen te behalen; de overheid stelt de doelen, niet de specifieke route. Performantie op de KPI's is zichtbaar gemaakt in pilotgebieden; succes wordt mede bepaald door hoe makkelijk boeren de KPI's kunnen meten en met hun vakmanschap verbeteren.

Een Vlaamse beleidspilot kan dit principe vertalen naar lokale contexten, bijvoorbeeld via gestandaardiseerde scoreprotocollen per landschapstype. Daarbij is samenwerking tussen onderzoeksinstellingen, landbouworganisaties en administraties cruciaal om te komen tot betrouwbare maar gebruiksvriendelijke instrumenten.

3.1.3.3 Instapdrempels, differentiatie en erkenning

Binnen een resultaatsgebaseerd systeem rijst de vraag of minimumeisen of instapdrempels nodig zijn voor bepaalde indicatoren of combinaties daarvan.

Volgens de experts is dat voor individuele indicatoren minimumwaarden moeten gelden, maar dat de ondergrens haalbaar moet blijven. Agro-ecologie is een transitie; te hoge drempels ontmoedigen landbouwers. Het systeem moet dus ruimte laten voor stapsgewijze vooruitgang, waarbij ook gedeeltelijke inspanningen worden beloond. Een landbouwer die op één domein vooruitgang boekt, moet hiervoor een vergoeding kunnen ontvangen, ook al blijven andere domeinen nog achter. Zo kan een evolutief model in beginjaren vergoeden voor de eerste resultaten, terwijl een verderzetting of verhoging van de vergoeding vooruitgang vereist op additionele parameters.

Daarnaast erkennen de meeste respondenten dat het behouden van bestaande resultaten ook inspanning vergt. Landbouwers die bijvoorbeeld een stabiel koolstofgehalte handhaven, dragen blijvend bij aan klimaatdoelen en verdienen ondersteuning. Een getrapt of continu beloningssysteem, met stijgende vergoedingen bij hogere scores, kan hiervoor zorgen.

////////////////////////////////////

De vraag naar instapdrempels raakt ook aan de discussie over erkenning: wanneer kan een landbouwer zich “agro-ecologisch” noemen? Voor het beleid is het niet nodig formele grenzen te trekken. Een lage instapdrempel bevordert brede deelname. Enkel wanneer landbouwers een publieke claim willen maken (zoals bij marktprofilering) kan overwogen worden om minimumgaranties op meerdere indicatoren te vragen.

Voorbeeld – Frankrijk Regeneratie-Index (RI): De [Regeneratie-Index \(RI\)](#) werd ontwikkeld door de Franse organisatie Pour une Agriculture du Vivant (PADV) als praktisch hulpmiddel om de agro-ecologische transitie op bedrijfsniveau te beoordelen en te ondersteunen. De tool evalueert landbouwbedrijven aan de hand van ongeveer 100 vragen, verdeeld over acht thema's zoals bodemgezondheid, plantgezondheid, landschap en kennisdeling. Bodemkwaliteit weegt het zwaarst door (60 % van de score). De RI kent een totaalscore van 0 tot 100 punten, met drempelwaarden die aangeven of een bedrijf zich in de opstart-, overgangs- of agro-ecologische fase bevindt. Zo stimuleert het systeem een stapsgewijze vooruitgang en geeft het landbouwers een gemeenschappelijk referentiekader om hun resultaten te verbeteren en te communiceren binnen duurzame ketens.

Beleidspilots kunnen deze aanpak verfijnen en nagaan hoe differentiatie – bijvoorbeeld hogere vergoedingen voor kleinschalige bedrijven of voor de top 20% – de motivatie verder kan versterken.

3.1.4 Hoe agro-ecologische resultaten vergoeden?

3.1.4.1 Mogelijke modellen

Er bestaan verschillende manieren om vergoedingen te koppelen aan behaalde resultaten:

- Getrapte vergoedingen: hogere scores leveren hogere vergoedingen op (zoals in Ierland).
- Combinatiemodel: een vaste basisvergoeding voor deelname, aangevuld met een resultaatbonus.
- Collectieve benadering: resultaten worden op groepsniveau beoordeeld, wat samenwerking stimuleert.

3.1.4.2 Mix van resultaat- en inspanningsgebaseerd

In de meeste Europese voorbeelden wordt een resultaatgebaseerde benadering stapsgewijs ingevoerd via een hybride systeem. Een deel van de vergoeding blijft gekoppeld aan inspanningen (praktijkgericht), een ander deel aan de resultaten. Dat zorgt voor evenwicht tussen zekerheid en prikkel.

Vlaamse experts onderschrijven deze aanpak: ze zien een volledig resultaatgebaseerd systeem voorlopig niet als realistisch, maar pleiten voor een geleidelijke verschuiving richting meer resultaatverantwoordelijkheid. Beleidspilots bieden de kans om de juiste verhouding te testen.

3.1.4.3 Waardebepaling

De hoogte van de vergoeding kan gebaseerd worden op:

- Kostprijs
- Compenseren van inspanningen en risico's
- Kostprijs van monitoring van het resultaat
- Marktwaaarde (in geval van cofinanciering door private actoren).
- Waardecreatie (de maatschappelijke baten van het resultaat)

Een open vraag is hoe de maatschappelijke waarde van agro-ecologische resultaten kan worden bepaald. Sommige landen koppelen dat aan koolstofprijzen of ecosysteemdienstenmodellen, maar Vlaamse experts waarschuwen voor overschatting van zulke benaderingen zolang de waardering niet stabiel is. Verder houdt dit het risico van te sterke afhankelijkheid van marktmechanismen, waarin tevens vaak een holistische of eerlijke waardering ontbreekt.

Voorbeeld – Denemarken: in de zogeheten “reversed auctions” konden boseigenaren bieden op hoeveel ze bereid zijn te ontvangen voor het toepassen van bepaalde biodiversiteitsmaatregelen. De overheid selecteert de kostenefficiëntste voorstellen, waardoor publieke middelen doelgericht worden ingezet.

////////////////////////////////////

Voorbeeld- Ierland: In het Ierse ACRES worden, conform de Europese GLB-regels, de maximale vergoedingen berekend op basis van gederfde inkomsten en bijkomende kosten (inclusief transactiekosten) die nodig zijn om een maximale score van 10 te behalen. Voor lagere scores kunnen bijgevolg een lagere vergoeding worden toegekend.

3.1.4.4 Uitvoerbaarheid en vertrouwen

Tot slot wijzen veel betrokkenen op de nood aan eenvoudige en proportionele administratie. Controle mag het systeem niet domineren. Succesvolle voorbeelden tonen dat vertrouwen en transparantie de kern vormen: landbouwers weten waarop ze beoordeeld worden, en beoordelaars werken met heldere criteria.

3.1.5 Wie kan deze agro-ecologische resultaten financieren?

3.1.5.1 Nood aan meervoudige financiering

Agro-ecologische landbouw levert een breed scala aan publieke en private baten op: schoner water, meer biodiversiteit, koolstofopslag, aantrekkelijk landschap, maar ook imago- en marktvoordelen voor bedrijven. Dat vraagt om een meervoudig financieringsmodel, waarin publieke en private middelen elkaar aanvullen.

De betrokken experts zijn het erover eens dat publieke financiering essentieel blijft voor het stimuleren van de overgangsfase en het waarborgen van de publieke belangen. Tegelijk is er groeiende erkenning dat private partijen – van verwerkers en retailers tot banken en verzekeraars – ook rechtstreeks voordeel halen uit agro-ecologische prestaties en dus mee kunnen investeren.

Voorbeeld – Nederland: In het Nederlandse KPI-project (zie hoger) wordt een wetenschappelijk onderbouwd en in de praktijk bij landbouwers uitgetest systeem/kader uitgewerkt, gericht op zowel publieke, private als publiek-private financiering. Dit KPI-systeem heeft tot doel om de kostenefficiëntie van publieke middelen te verhogen en kwaliteitsgaranties voor private financiering te borgen. De private financiering kan heel divers zijn, van verhoging van de melkprijs door de zuivelcoöperatie tot het verlenen van kortingen op leningen vanuit de bank.

3.1.5.2 Publieke financiering: rol van overheid en beleid

De overheid heeft een centrale rol in het opstarten, faciliteren en legitimeren van resultaatgebaseerde systemen. Ze kan:

- Transitie ondersteunen via basisfinanciering, begeleiding en kennisopbouw;
- Zorg dragen voor de juridische en administratieve kaders;
- Monitoring en verificatie organiseren, zodat de geloofwaardigheid van de resultaten verzekerd is;

////////////////////////////////////

- Veel experts benadrukken dat publieke middelen vooral moeten worden ingezet in de opbouwfase: het testen van indicatoren, het ontwikkelen van scoringssystemen en het opzetten van kennisnetwerken. Eens systemen voldoende robuust zijn, kunnen private partijen gradueel instappen.

Bedrijven blijken bereid om agro-ecologische prestaties te vergoeden, mits aan enkele voorwaarden wordt voldaan:

- Kans op samenwerking en co-creatie – bedrijven stappen liever in wanneer ze mee kunnen nadenken over de opzet van het systeem. Verschillende mogelijke partners werden genoemd:

- Voorbeeld – Frankrijk, Vittel:** het waterbedrijf vergoedt landbouwers voor maatregelen die de waterkwaliteit in het brongebied beschermen. De private investering vervangt publieke handhaving en zorgt voor langdurige samenwerking.

In dit kader biedt regionale of lokale betrokkenheid van bedrijven bijkomende meerwaarde: via gezamenlijke doelstellingen zoals betere waterkwaliteit ontstaat niet alleen een geloofwaardig partnerschap, maar wordt ook het Monitoring Reporting Verification (MRV)-proces vereenvoudigd en de communicatieve meerwaarde versterkt.

pagina 54 van 412

3.1.6.2 Rollen van actoren

De workshop identificeerde een aantal sleutelactoren met hun mogelijke rollen:

Actor	Mogelijke rol in beleidspilot
Landbouwers, landbouworganisaties	Toepassing en mede-ontwerp van indicatoren; ervaringsuitwisseling; toetsing van haalbaarheid op bedrijfsniveau.
Onderzoeksinstituten (ILVO, INBO, proefcentra, universiteiten...)	Ontwikkeling van indicatoren, drempel- en streefwaarden; monitoring en evaluatie; begeleiding van landbouwers.
Administraties (ALZ, VLM, Departement Omgeving, ANB)	Coördinatie, juridische verankering, afstemming met GLB-instrumenten, financiering van basisonderdelen.
Private partners (banken, voedingssector, waterbedrijven, verzekeraars)	Cofinanciering, deelname aan ontwerp van vergoedingsmechanismen, inbreng van marktkennis.
Lokale overheden of gebiedscoalities	Selectie van pilotgebieden, afstemming met lokale noden en landschapsdoelen.

Er was ook aandacht voor interdisciplinariteit: ecologische en economische expertise moeten worden aangevuld met kennis over gedragsverandering en motivatie, om te begrijpen hoe landbouwers beslissingen nemen.

3.1.6.3 Financieringsmix

De financiering van beleidspilots kan uit verschillende bronnen komen:

- Vlaamse of Europese publieke middelen (bv. ecoregelingen, innovatie- of klimaatbudgetten);
- Private bijdragen via ketenpartners of bedrijven die lokale milieuwinst nastreven;
- Collectieve fondsen waarin meerdere partijen bijdragen aan gedeelde doelen.

////////////////////////////////////

De meeste experts pleiten ervoor dat de overheid in de opstartfase de basisfinanciering en coördinatie op zich neemt, maar dat private bijdragen geleidelijk ingebouwd worden naarmate de meerwaarde zichtbaar wordt.

3.1.6.4 Schaal en aanpak

Pilots kunnen op verschillende schaalniveaus georganiseerd worden:

- Bedrijfsniveau – testen van scoringssystemen of indicatoren zoals koolstof of biodiversiteit;
- Gebiedsniveau – gezamenlijke doelstellingen (bijv. waterkwaliteit in een stroomgebied);
- Keten- of marktgericht – samenwerking tussen producenten en afnemers rond duurzaamheidsdoelen.

Zoals eerder vermeld moet de schaal afgestemd worden op de gekozen indicatoren.

3.1.7 Beleidsmatige aanknopingspunten

De aanpak sluit aan bij verschillende lopende of geplande beleidsinitiatieven, die als springplank voor beleidspilots kunnen dienen:

- Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) – mogelijkheden binnen ecoregelingen, AMKM's en innovatieprogramma's;
- Kadertekst Klimaatadaptieve Landbouw (ALV) – bevat parameters die bruikbaar zijn als indicatoren voor agro-ecologische prestaties;
- Soil Monitoring Law – kan een gemeenschappelijk raamwerk bieden voor bodem- en koolstofindicatoren;
- Natuurherstelverordening (artikels 2 en 11) – legt de basis voor resultaatgebaseerde monitoring en herstelmaatregelen;
- Roadmap to Nature Credits en Carbon Removal Certification Framework (CRCF) – creëren een kader voor geloofwaardige, marktgebaseerde vergoedingen;
- LULUCF-regelgeving – koppelt landgebruik en koolstofopslag aan klimaatdoelstellingen.

Deze beleidskaders tonen dat Vlaanderen zich in een gunstig momentum bevindt om resultaatgebaseerde, publiek-private experimenten te verankeren in lopende beleidsontwikkelingen.

3.1.8 Synthese en aanbevelingen

- Start met beleidspilots waarin beleidsmakers, landbouwers, private partijen en andere relevante stakeholders stapsgewijs gebiedsgericht experimenteren met indicatoren, meetmethoden, administratieve uitvoerbaarheid en samenwerking i.f.v. de introductie van een resultaatsgebaseerd publiek-privaat vergoedingssysteem. Begin hierbij met de ecologische resultaten van agro-ecologische landbouw zoals bodemkwaliteit, waterbeheer en biodiversiteit en organiseer deze beleidspilots in verschillende regio's en sectoren, zodat variatie in bodem, teelt en landschap benut kan worden.
- Ontwikkel eenvoudige, transparante indicatoren met participatie van landbouwers. Scorekaarten kunnen helpen om leerprocessen te ondersteunen in plaats van louter te controleren.
- Incorporeer een evolutief model met getrapte vergoedingen bestaande uit basisvergoedingen en top-ups. Differentieer hierbij naar sector en gebied en beloon ook het behouden van resultaten. Beperk de vergoedingen voorlopig tot de ecologische resultaten van agro-ecologische landbouw, maar voorzie parallel een capaciteitsversterkend beleid om de sociaal-economische principes te ondersteunen (opleiding, samenwerking, markttoegang).
- Introduceer een hybride vergoedingsmodel, bestaande uit publieke en private financiering, met een basisvergoeding en resultaatsbonus, om zekerheid en stimulans te combineren.
- Stimuleer publiek-private samenwerking door gedeelde monitoring- en rapportagesystemen aan te bieden.
- Investeer in kennis en begeleiding: succes hangt niet alleen af van meetbare resultaten, maar ook van vertrouwen, communicatie en leermogelijkheden.

////////////////////////////////////

3.2.1 Inleiding & context

In deel 1 van deze studie werden verschillende buitenlandse voorbeelden verkend van hoe beleid inzet op samenwerkingsverbanden van landbouwers (zie hoofdstuk 2.3). In Frankrijk bestaan de Groupements d'Intérêt Economique et Environnemental (GIEE's) of groepen van landbouwers die samen experimenteren met en kennis uitwisselen over agro-ecologische praktijken op bedrijfsniveau. In Wallonië startte men met een gelijkaardige aanpak via de Groupements d'Agriculteurs en Agroécologie (GAA) als één van de acties binnen het Terraé project. In Engeland werden farmer clusters opgericht via het Country Stewardship Facilitation Fund met vooral een focus op het realiseren van ecologische omgevingsdoelen. Dit is ook het geval in Nederland waar men in 2016 is overgeschakeld op een werking met collectieven voor de uitvoering van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb stelsel).

3.2.2 Doel

////////////////////////////////////

samenwerken rond gedeelde uitdagingen en kansen die eigen zijn aan de fysieke omgeving, de landbouw en de socio-economische context in het gebied. Op die manier wordt bijgedragen aan de realisatie van generieke en gebiedsspecifieke beleidsdoelstellingen op het vlak van duurzame landbouw en omgeving.

Voorbeeld – Engeland: Het gebiedsgerichte aspect van deze doelstelling sluit aan bij een buitenlands voorbeeld dat in deel 1 van deze studie onder de loep werd genomen: het Engelse Countryside Stewardship Facilitation fund. Landbouwers die zich groeperen in een zogenaamde ‘farmer cluster’ kunnen via dit fonds financiële steun krijgen voor een facilitator die de groep ondersteunt om gezamenlijk te werken aan een betere milieu- en natuurkwaliteit op landschapsniveau. Het fonds is onderdeel van het Countryside Stewardship Scheme – vrijwillige agromilieumaatregelen die landbouwers kunnen afsluiten – en het doel ervan is om Countryside Stewardship-aanvragen beter op elkaar af te stemmen en zo meer impact te realiseren. Bij deze aanpak wordt rekening gehouden met de gebiedsdekkende indeling van Engeland in 159 National Character areas (NCA). Elk van deze gebieden wordt gekenmerkt door een unieke combinatie van landschap, biodiversiteit, geodiversiteit, geschiedenis, culturele en economische activiteiten. Voor elke NCA is er een lijst met prioriteiten opgesteld waaruit landbouwers moeten kiezen om in aanmerking te kunnen komen voor steun vanuit het Facilitation Fund. Deze gebiedsspecifieke aanpak is ook van toepassing op de Countryside Stewardship-maatregelen zelf (<https://www.gov.uk/government/collections/countryside-stewardship-statements-of-priorities> en <https://nationalcharacterareas.co.uk/>). De overheid geeft zo per gebied aan welke omgevingsuitdagingen en -doelen prioritair zijn. Het Facilitation fund werd opgericht in 2015; sindsdien werden 224 farmer clusters opgericht die in totaal 5 982 leden omvatten. In 2023 waren er 102 400 landbouwbedrijven in Engeland (<https://www.gov.uk/government/publications/farming-evidence-pack-a-high-level-overview-of-the-uk-agricultural-industry/farming-evidence-key-statistics-accessible-version>).

Voorbeeld – Wallonië: Een voorbeeld van samenwerkingsverbanden die gericht zijn op het bevorderen van agro-ecologie, zijn de Groupements d'Agriculteurs en Agroécologie (GAA's) in Wallonië. Deze groepen zijn een actie uit het Terraé-project dat in 2022 van start ging en dat als doel heeft om de agro-ecologische transitie in Wallonië te versnellen. De GAA's zijn groepen van minimaal 20 landbouwers die zich gedurende drie jaar engageren om duurzame agro-ecologische landbouwpraktijken te ontwikkelen en te testen, collectief en individueel ondersteund door een onafhankelijke facilitator. De groepen wisselen kennis uit, voeren praktijkexperimenten uit op hun bedrijven en delen ervaringen via bezoeken en opleidingen. Bij de projectoproep in 2022 werden achttien GAA's geselecteerd, verspreid over heel Wallonië en goed voor zo'n vierhonderd deelnemende landbouwers. De thema's variëren van bodemzorg, biodiversiteit en autonomie in veevoeding tot innovatieve teelten zoals hennep, telkens met aandacht voor economische, ecologische en sociale duurzaamheid.

3.2.3 Doelgroep

De primaire doelgroep van dit beleidsvoorstel zijn landbouwers. De kern van de werking van de samenwerkingsverbanden ligt dus bij de landbouwers zelf. Andere actoren – zoals verwerkers, lokale besturen of andere grondeigenaars (paardenhouders, hobby-boeren, jagers...) – kunnen een aanvullende

////////////////////////////////////

Uit de expertenbevraging blijkt een duidelijke consensus dat het cruciaal is om zoveel mogelijk landbouwers te betrekken. Hoe groter het aandeel landbouwers dat in een gebied participeert, hoe groter de mogelijkheid om op gebiedsniveau tastbare verbeteringen in de omgevingskwaliteit te verwezenlijken.

Zowel bestaande als nieuwe samenwerkingsverbanden kunnen in aanmerking komen voor ondersteuning. In Vlaanderen bestaan al verschillende initiatieven rond samenwerking tussen landbouwers, zowel meer permanente initiatieven zoals de landbouwkamers, landbouwstudieclubs, focusgroepen van B3W, agrobeheergroepen als eerder tijdelijke samenwerkingen tussen landbouwers op projectbasis. Deze bestaande structuren kunnen dienen als fundament voor verdere samenwerking rond agro-ecologie en sluiten aan bij de wens van veel landbouwers om hun samenwerking te kunnen bestendigen. Tegelijkertijd hechten de bevroegde experts ook veel waarde aan het ontstaan van nieuwe, bottom-up samenwerkingsverbanden. Ervaringen uit onder meer het Water-Land-Schap-programma, tonen dat oproepen tot nieuwe initiatieven een aanleiding kunnen zijn voor landbouwers om samen te werken mits hiervoor begeleiding beschikbaar is. De vaststelling is wel dat het opstarten van nieuwe groepen meer begeleiding en ondersteuning vraagt (t.o.v. bestaande structuren), o.a. bij het samenstellen van de groep en het formuleren van gezamenlijke doelen en acties. Idealiter voorziet het beleid in een evenwichtige mix: bestaande groepen die hun werking verbreden naar agro-ecologie én nieuwe groepen die van onderuit groeien.

Wanneer de beschikbare middelen beperkt zijn, zou ervoor kunnen gekozen worden om een geografische selectie te maken. Die eventuele gebiedskeuze hangt samen met de doelstellingen die het beleid wil realiseren met de samenwerkingsverbanden. Als het hoofddoel is om agro-ecologie te bevorderen, moeten alle gebieden in aanmerking komen: de principes van agro-ecologie zijn breed toepasbaar en

kunnen in heel Vlaanderen worden ingezet. Als het hoofddoel is om bepaalde omgevingsdoelstellingen te helpen realiseren via agro-ecologie, kan er gefocust worden op gebieden waar die doelstellingen het meest relevant zijn of waar de grootste impact kan worden bereikt.

3.2.4 Inhoudelijke specificaties, monitoring en evaluatie

3.2.4.1 Transitie naar een meer agro-ecologische bedrijfsvoering

Agro-ecologie is een systeembenadering die streeft naar het integreren van verschillende principes. Samenwerkingsverbanden rond agro-ecologie moeten echter ook voldoende flexibiliteit bieden, zodat landbouwers klein en geleidelijk kunnen starten en nieuwkomers de mogelijkheid hebben om later nog in te stappen. Deelname moet laagdrempelig en vrijwillig zijn, waarbij de motivatie en de meerwaarde voor de landbouwer centraal staan. Trajecten van samenwerkingsverbanden kunnen bv. starten met één of twee thema's die aansluiten bij de praktische noden van landbouwers en de uitdagingen voor het gebied (bv. erosie, waterkwaliteit) en later stapsgewijs uitgebreid worden, maar de acties moeten wel ingebed zijn in een bredere agro-ecologische visie. Landbouwers nemen eerste, haalbare stappen – bijvoorbeeld het toepassen van enkele concrete individuele agro-ecologische maatregelen i.f.v. het verbeteren van de bodemstructuur en het verhogen van organische stof – die later uitgroeien tot een ruimer traject waarin verschillende bodemmaatregelen met elkaar gecombineerd worden en andere aspecten van agro-ecologie, zoals biodiversiteit en sluiten van kringlopen, aan bod komen.

Om deze stapsgewijze transitie naar agro-ecologie te waarborgen, is een duidelijk lange-termijnplan nodig, met zowel concrete korte-termijnacties als acties op langere termijn. Om landbouwers mee te krijgen is het cruciaal dat er duidelijke gezamenlijke doelstellingen geformuleerd worden die aansluiten bij de praktische noden van de landbouwers en de doelen en uitdagingen voor het gebied, en dat er aangegeven wordt hoe deze via agro-ecologische maatregelen kunnen aangepakt worden. Algemene formuleringen zoals ‘meewerken aan agro-ecologie’ zijn onvoldoende concreet. Belangrijk is ook dat landbouwers hun eigen manier van werken kunnen inbrengen en dat de meerwaarde voor hen duidelijk is, inclusief de langtermijn voordelen van agro-ecologische maatregelen (bv. minder opbrengstderving bij weersextremen, lager gebruik van inputs). De doelstellingen moeten op voldoende lange termijn geformuleerd worden, rekening houdend met mogelijke terugvallen en een traject van 10–15 jaar voor mindset-verandering.

Facilitators, die dergelijk samenwerkingsverband begeleiden, spelen hierbij een sleutelrol: zij koppelen praktische noden en vragen van landbouwers aan gebiedsdoelen en beleid en vertalen die naar concrete agro-ecologische praktijken, ondersteunen bij de opstart en motiveren deelnemende landbouwers (zie 4. Begeleiding). Adviseurs leveren specialistische expertise waar nodig. Voortrajecten, zoals bv. het voorbereidingstraject bij EIP-projecten, kunnen helpen om groepen te vormen en gezamenlijke plannen op te stellen.

////////////////////////////////////

3.2.4.2 Bijdrage aan realisatie van beleidsdoelstellingen

De samenwerkingsverbanden moeten bijdragen aan de realisatie van generieke en gebiedsspecifieke beleidsdoelstellingen. Sommige experts zijn van mening dat dit de intrinsieke motivatie van landbouwers kan remmen. Bovendien is bekend dat agro-ecologie bijdraagt aan verschillende beleidsdoelstellingen. Deze experts stellen daarom voor om het doel van het ondersteunen van samenwerkingsverbanden te beperken tot het ingang laten vinden van agro-ecologie bij een brede groep van landbouwers in Vlaanderen, via verschillende bewezen maatregelen. Daarbij kan gewerkt worden rond thema's die aansluiten bij de uitdagingen en kansen voor het gebied. Andere experts merken op dat de beleidsdoelstellingen een realiteit zijn, en dat het de rol van de overheid en de facilitators is om concreet en praktisch duidelijk maken hoe landbouwers met agro-ecologische maatregelen aan die beleidsdoelstellingen kunnen bijdragen. Een uitdaging hierbij is om informatie over gebiedsdoelstellingen, die momenteel vaak versnipperd, beperkt beschikbaar en in beleidsjargon geschreven is, beter toegankelijk te maken.

Op termijn dient er door de overheid gewerkt te worden aan een overzicht van heldere gebiedsspecifieke doelstellingen (cfr UK-systeem, zie punt 1. Doel).

Voorbeeld – Nederland: Een voorbeeld van een collectief lange-termijn plan van een groep landbouwers zijn de [gebiedsoffertes](#) in Nederland. Een gebiedsofferte is een gezamenlijk bottom-up plan van landbouwers en eventueel andere gebiedspartners zoals waterschappen en natuurorganisaties om maatschappelijke doelen in een specifiek gebied te realiseren, zoals biodiversiteit, waterbeheer, stikstofreductie of klimaatadaptatie. De landbouwers werken gezamenlijk een aanbod uit over welke concrete maatregelen en diensten zij kunnen leveren, en welke ondersteuning zij daarbij van de overheid nodig hebben, bijvoorbeeld vergoedingen of vergunningen. Belangrijk is dat de doelen meetbaar zijn en dat uitvoering en effecten worden gevolgd, zodat de bijdrage van de samenwerking duidelijk zichtbaar wordt. Beheer, teelten en landschapsinrichting worden op elkaar afgestemd, zodat er een samenhangend plan ontstaat dat past bij de lokale omstandigheden en doelen. Zo vormen deze gebiedsoffertes een praktisch instrument waarmee landbouwers op vrijwillige basis kunnen samenwerken rond maatschappelijke doelen waarbij ze zelf de regie in handen hebben.

Voorbeeld: In het gebied MiddagHumsterland (provincie Groningen) hebben 109 landbouwbedrijven, verenigd in het agrarisch collectief BoerenNatuur Groningen West, samen een gebiedsofferte ingediend aan de provincies Groningen en Friesland (middaghumsterland.info). Zij bieden twaalf verschillende maatregelen aan, verspreid over vijf deelgebieden, om bij te dragen aan opgaven rond bodem, water, natuur en landschap. Voor de uitvoering vragen zij een vergoeding van circa 5,6 miljoen euro per jaar in 2025, oplopend tot ruim 18,2 miljoen euro in 2030.

bemiddelen, enzovoort. Een aanbeveling van de onderzoekers is om teams van adviseurs samen te stellen, aangezien een team waarschijnlijk beter de vereiste verscheidenheid aan competenties omvat.

Voorbeeld – Engeland: Kandidaat-begeleiders die een aanvraag voor ondersteuning indienen bij het Countryside Stewardship Facilitation fund in Engeland moeten niet alleen inhoudelijke kwalificaties of ervaring aantonen, maar ook hun ervaring met het faciliteren van samenwerking. Tenslotte dienen ze ook 2 referenties aan te leveren die hun kennis en ervaring bevestigen. <https://www.gov.uk/guidance/facilitation-fund-2019-countryside-stewardship/eligibility-and-criteria-you-must-meet> ;
[https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65326a6f26b9b1000daf1cb9/Countryside Stewardship Facilitation Fund - Application form v6.0_cs18 .pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65326a6f26b9b1000daf1cb9/Countryside_Stewardship_Facilitation_Fund_-_Application_form_v6.0_cs18_.pdf)

Voorbeeld – Wallonië: In de oproep voor GAA's in Wallonië werden geen specifieke criteria voor de facilitators vooropgesteld. In de praktijk bleek dat dit soms problemen opleverde op vlak van de nodige competenties op vlak van groepsbegeleiding (mondelinge mededeling). De Waalse overheid heeft hierop ingespeeld door een aantal opleidingen te organiseren.

Training en ondersteuning van facilitators zelf is cruciaal, bijvoorbeeld via een “train-the-trainer”-aanpak vanuit de overheid, waarbij aandacht is voor zowel het opstellen van een plan van aanpak als het enthousiasmeren en bijeenhouden van groepen. Een goed plan van aanpak toont de kwaliteit van de facilitator, maar de persoonlijke match met de groep en het vermogen om laagdrempelig contact te onderhouden zijn minstens zo belangrijk.

Opstarten van samenwerkingsverbanden kan worden ondersteund via oproepen in vakbladen of op veldactiviteiten, waarbij persoonlijk contact vaak het meest effectief is. De overheid kan hierbij een initiërende rol spelen, maar het is belangrijk dat landbouwers zeggenschap behouden over hun samenwerking en dat de begeleiding van onderuit wordt opgebouwd om te voorkomen dat het te overheid gestuurd aanvoelt. Het is ook nodig om kennis en ervaringen tussen verschillende facilitatoren uit te wisselen en te clusteren, zodat best practices gedeeld worden en groepen effectief ondersteund worden.

Kortom, begeleiding van samenwerkingsverbanden vereist een combinatie van lokale verankering, praktische voeling met landbouwers, inzicht in beleidskaders en financieringsmogelijkheden, en het vermogen om zowel groepen te enthousiasmeren als (transitie)trajecten op lange termijn vorm te geven. Door facilitators te trainen en landbouwers actief te betrekken, kan de overgang naar een agro-ecologische bedrijfsvoering effectief en duurzaam worden ondersteund.

Voorbeeld – Nederland: In Nederland zijn 40 collectieven van landbouwers actief, verenigd onder de koepel van Boeren Natuur Nederland. Om de professionaliteit van deze collectieven te waarborgen (o.a. voor begeleiding van landbouwers) werden voorwaarden gesteld aan de nieuwe collectieven bij de start van het nieuwe ANLb stelsel. Zo dienden de collectieven gecertificeerd te zijn om voor ANLb-subsidie in aanmerking te komen. Om in aanmerking te komen voor een certificaat werkt de aanvrager de eisen zoals benoemd in het [Programma van Eisen](#) uit in een eigen kwaliteitssysteem en legt de interne werkprocessen vast in een kwaliteitshandboek. Dit kwaliteitshandboek wordt vervolgens beoordeeld door de [Stichting Certificering Subsidie Natuur- en Landschap](#) die bij goedkeuring namens de provincie een certificaat uitreikt. De eisen hebben betrekking op de wijze waarop het collectief

- is ingericht en werkt,
- de administratie heeft georganiseerd,
- contracten afsluit met deelnemende beheerders,
- interne controle in het veld organiseert op de naleving van afspraken/prestaties,
- sancties oplegt aan gecontracteerde beheerders,
- betalingen verricht aan gecontracteerde beheerders,
- de realisatie van doelen monitort, evalueert en verantwoordt,
- borgt dat bestuur, medewerkers en beheerders voor hun taken bekwaam (kennis en vaardigheden) worden en blijven (interne kennisinfrastructuur).

3.2.6 Subsidiabele kosten en tijdsduur

Op het gebied van financiële ondersteuning kan de overheid verschillende kosten vergoeden, o.a. de personeelskosten van de facilitator, werkingsmiddelen voor het inschakelen van experts, de bekostiging van opleidingen en vormingen, kosten voor praktijkexperimenten zoals de huur van specifieke (niet-standaard) machines, de organisatie van demonstraties waar boeren van elkaar leren, en reiskosten voor studiebezoeken.

Een belangrijke vraag hierbij is of ook de tijd die landbouwers besteden aan activiteiten binnen het samenwerkingsverband vergoed moet worden. De consensus is dat we uitgaan van intrinsiek gemotiveerde landbouwers en daarom de tijd van landbouwers niet vergoeden. Een uitzondering kan worden gemaakt voor pionier-landbouwers die al verder gevorderd zijn en als expert hun ervaringen delen met collega's, bijvoorbeeld tijdens demonstratiemomenten. De tijd die landbouwers besteden aan het volgen van een agro-ecologische opleiding wordt niet vergoed, omdat dit ook voor henzelf een duidelijke meerwaarde oplevert.

Tegelijkertijd vormt de extra tijdsinvestering voor landbouwers vaak de grootste drempel. Het kost hen meer tijd en dus ook geld, terwijl de opbrengst niet gegarandeerd stijgt. Bovendien weten ze bij aanvang vaak niet hoe het traject zal uitdraaien. Dit benadrukt het belang van intrinsieke motivatie, maar ook van een organisatievorm die vrijheid laat en ruimte biedt voor organische groei. Ervaringen uit trajecten bij nationale en landschapsparken hebben geleerd dat boeren en facilitatoren de manier van werken zelf

////////////////////////////////////

Een belangrijk aandachtspunt dat wordt aangehaald is dat een groep boeren zonder facilitator zelden zelfstandig een subsidieaanvraag indient. Daarom is het belangrijk om ook voorbereidingskosten mee te nemen, zodat facilitators al via een vooraanvraag vergoed worden voor het opstellen van het plan van aanpak. Dit sluit aan bij ervaringen in de nationale parken en EIP-projecten, waar een vergelijkbare opzet succesvol is gebleken.

Ook de vraag of landbouwers lidgeld moeten betalen binnen het samenwerkingsverband speelt. Meninge hierover zijn verdeeld. Lidgeld kan het engagement van landbouwers benadrukken en kan gebruikt worden om activiteiten zoals teambuildingmomenten te financieren, hoewel sommige experts vinden dat dit binnen de subsidiabele kosten kan vallen. Of er lidgeld wordt gevraagd, hangt mede af van de doelstellingen en idealiter beslissen de landbouwers dit zelf. Praktische bezwaren zijn er echter ook: lidgeld en landbouwers vormen vaak geen ideale combinatie. Zo leidt een verhoging van lidgeld bij syndicale landbouworganisaties vaak tot commotie, en ook het experiment van Praktijkpunt Landbouw in Vlaams-Brabant met lidgeld liep eerder negatief af. Een alternatief kan een publiek-private constructie zijn, waarbij bijvoorbeeld verwerkers gedeeltelijk bijdragen aan de financiering van het samenwerkingsverband.

Volgens de bevroegde experts lijkt een periode van drie jaar een geschikte termijn voor ondersteuning, met de mogelijkheid tot verlenging. Het is echter belangrijk dat er van bij de start een duidelijk plan voor de langere termijn wordt opgesteld. Tegelijkertijd merken enkele experts op dat drie jaar relatief kort is wanneer men wil werken aan de basis, bijvoorbeeld aan bodemverbetering, een proces dat zeer traag verloopt. Ook weersomstandigheden spelen een rol: feitelijk zijn er vaak enkel een voorjaar en een najaar waarin boeren echt iets kunnen ondernemen of bereikt kunnen worden.

Voorbeeld – Engeland: De farmer clusters die worden gevormd via het Countryside Stewardship Facilitation Fund worden gefinancierd voor een periode van 3 jaar. Een korte verlening van 6 maanden is mogelijk, weliswaar zonder extra budget. Uit evaluatiestudies blijkt wel dat het duurzaam voortbestaan zonder blijvende financiering heel moeilijk is. De voorziene tijdsduur van 3 jaar is vaak ook te kort om de nodige ecologische transitie te realiseren.

De financiering kan variëren afhankelijk van de noden en ontwikkelingsfasen van de groep en/of de intensiteit van de werking op het terrein. Daarbij is het zinvol om, afhankelijk van de ontwikkelingsfase van de groep en de gestelde doelen, ook een aparte opstartperiode te voorzien naast de uitvoering van de geplande activiteiten. De intensiteit van ondersteuning hangt ook af van de beginsituatie van de groep. Een beginnende groep heeft vaak andere noden dan een groep die al verder gevorderd is.

Daarnaast speelt de regionale context een rol: de behoefte aan ondersteuning hangt ook af van welke extra mogelijkheden of middelen in de regio beschikbaar zijn voor het samenwerkingsverband. Flexibiliteit in duur en intensiteit van ondersteuning is daarom cruciaal, zodat zowel beginnende als meer gevorderde groepen maximaal profiteren.

3.2.7 Afstemming, financiering en uitrol

3.2.7.1 Afstemming en synergiën met andere gebiedsgerichte initiatieven

Een algemene vaststelling is dat in gebieden vaak heel versnipperd gewerkt wordt. Verschillende actoren op lokaal, provinciaal en regionaal niveau werken rond dezelfde thema's, vaak zonder voldoende afstemming. Dat kan ertoe leiden dat initiatieven elkaar tegenwerken of dat onbedoelde 'neveneffecten' vervolgpacten of nieuwe acties negatief beïnvloeden. Afstemming tussen initiatieven, idealiter op basis van een gedeelde visie en gezamenlijke doelen, is dus belangrijk om ervoor te zorgen dat inspanningen in een gebied elkaar versterken in plaats van verzwakken en om duplicatie te vermijden.

Een eerste manier om afstemming tussen samenwerkingsverbanden van landbouwers en andere initiatieven in een gebied te realiseren, is om (potentiële) facilitators van samenwerkingsverbanden een overzicht te bieden van alle lopende initiatieven en programma's in het gebied. Het opstellen van zo'n overzicht wordt echter niet eenduidig als een evidente oefening beschouwd door de bevroegde experts. Organisaties zijn vaak ook argwanend om deze info te delen. Een integrator of "go-between" aanstellen, bijvoorbeeld een medewerker van een landschapspark of een Regionaal Landschap, kan een andere interessante piste zijn om de afstemming tussen projecten, overheden en landbouwers te faciliteren. Ten slotte kunnen de ervaringen van bestaande trajecten waarin de betrokken actoren een gedeelde visie en gezamenlijke doelen nastreven – zoals in de landschapsparken – worden benut om de afstemming binnen gebieden te versterken. Afstemming of koppeling aantonen met bestaande initiatieven in het gebied zou kunnen opgelegd worden als voorwaarde voor ondersteuning van samenwerkingsverbanden.

////////////////////////////////////

3.2.7.2 Financiering

Om samenwerkingsverbanden van landbouwers duurzaam en ambitieus te ondersteunen, wordt aanbevolen om een geïntegreerde en gelaagde financieringsaanpak te ontwikkelen die bestaande instrumenten maximaal benut en ook nieuwe middelen mobiliseert. Voor de eerste laag – de basisfinanciering voor de opstart, begeleiding (facilitators) en werkingskosten – kan het GLB-, aangevuld met gerichte bijdragen vanuit andere beleidsdomeinen zoals klimaat, waterbeheer (Blue Deal) en natuurbeheer, een belangrijke rol spelen. Daarbovenop kan aanvullende financiering voor uitvoering komen vanuit reguliere investeringssteun (VLIF-financiering) of regionale en/of Europese (sectoroverschrijdende) programma's zoals bv. landschapsparken, LEADER en de Blue Deal. Ten slotte kunnen ook de mogelijkheden voor publiek-private samenwerkingen worden verkend. Dit kan een belangrijke piste zijn voor continuering van de samenwerkingsverbanden. Initiatieven zoals landschapfondsen of een systeem van biodiversity credits kunnen hierbij inspiratie bieden.

3.2.7.3 Uitrol

Voor de uitrol van dit beleidsvoorstel wordt voorgesteld om te starten met een oproep voor pilootprojecten, eventueel in vooraf geselecteerde gebieden, om dit in praktijk uit te testen, te evalueren en bij te sturen vooraleer dit in een formele structuur te gieten.

3.2.8 Synthese en aanbevelingen

- Betrek zoveel mogelijk landbouwers, om op gebiedsniveau tastbare verbeteringen te realiseren. Communiceer duidelijk de meerwaarde van de samenwerkingsverbanden voor hen, inclusief de lange termijn-voordelen, om motivatie en participatie van onderuit te stimuleren.
- Stimuleer binnen een samenwerkingsverband een mix van ervaren en minder ervaren landbouwers op vlak van agro-ecologie om wederzijds leren en brede toepassing van agro-ecologie te bevorderen.
- Ondersteun zowel bestaande als nieuwe samenwerkingsverbanden, met extra begeleiding voor nieuwe groepen bij opstart en formulering van gezamenlijke doelen. Gezamenlijke doelen moeten aansluiten bij de praktische noden van de landbouwers en de beleidsdoelen en uitdagingen voor het gebied, en moeten op voldoende lange termijn geformuleerd worden gezien mogelijke terugvallen en tijd die nodig is voor mindset-verandering. Werk vanuit de overheid ook aan een overzicht van heldere gebiedsspecifieke doelen.
- Verzeker een stapsgewijze transitie naar agro-ecologie via een lange-termijnplan met concrete korte-termijnacties en acties op langere termijn.
- Bied flexibiliteit in deelname, zodat nieuwkomers op elk moment kunnen instappen en trajecten stapsgewijs kunnen uitbreiden.

////////////////////////////////////

- Werk met facilitators die lokaal verankerd zijn, praktische kennis van landbouw en agro-ecologie hebben, en groepen kunnen begeleiden, motiveren en verbinden met beleid en expertise. De facilitator zorgt o.a. voor de opmaak van het projectplan, waarbij de praktische noden en vragen van landbouwers worden gekoppeld aan beleidsdoelstellingen en vertaald naar concrete agro-ecologische praktijken, begeleidt de landbouwers bij de uitvoering van het plan, organiseert kennisuitwisseling, betreft adviseurs voor specialistische expertise en zoekt bijkomende financieringsmogelijkheden. Voorzie budget voor de financiering van facilitatoren en de kosten voor de begeleiding van samenwerkingsverbanden van landbouwers, incl. kosten voor het inschakelen van agro-ecologie experts/pionier-landbouwers, opleidingen, praktijkexperimenten en demonstraties.
- Zorg voor het ondersteunen van facilitators door vorming en opleiding aan te bieden over o.a. opstellen van plan op lange termijn, groepsdynamiek, en gebruik van zelf-evaluatie tools. Faciliteer uitwisseling van kennis en ervaringen tussen facilitatoren zodat best practices gedeeld worden en groepen effectief ondersteund worden.
- Zorg voor afstemming met andere initiatieven in het gebied door inventarisatie van lopende initiatieven en programma's, via een integrator of go-between, bv. een medewerker van een gebiedsplatform, en/of door afstemming met bestaande initiatieven op te leggen als voorwaarde voor ondersteuning.
- Start met pilootprojecten in geselecteerde gebieden om ervaring op te doen, te evalueren en bij te sturen voor bredere uitrol.
- Gebruik een geïntegreerde en gelaagde financieringsaanpak die basisfinanciering voor opstart, begeleiding en werking combineert met aanvullende middelen voor uitvoering vanuit reguliere investeringssteun, regionale en Europese programma's en met private bijdragen om de continuïteit en het ambitieniveau te versterken.

3.3 Hefboom 3: Stimuleer lokale en regionale verwerking en vermarkting van agro-ecologische producten door samenwerking over de keten te faciliteren

3.3.1 Inleiding en context

Agro-ecologie kan enkel succesvol worden opgeschaald wanneer landbouwers, verwerkers, distributeurs, lokale besturen en consumenten samenwerken om ketens en markten te ontwikkelen die aansluiten bij de principes van agro-ecologie. Ketensamenwerking zorgt voor stabiele afzetmogelijkheden, gedeelde investeringen en een betere afstemming tussen vraag en aanbod.

Uit deel 1 van deze studie blijkt dat landbouwerscoöperatieven zoals Farm For Good en Cultivaé (Wallonië), en multi-actor samenwerkingsplatformen zoals Ecomodelregio's (Duitsland), PAT's (Frankrijk), Biodistricten en lokale Voedselstrategieën (Italië) belangrijke hefboomen zijn om samenwerking tussen agro-ecologische landbouwers en ketenactoren op lokaal en regionaal niveau – en op die manier dus ook lokale verwerking en vermarkting – te versterken (zie hoofdstuk 2.4.1).

In een participatief traject werd nadien verkend hoe lokale en regionale samenwerking tussen agro-ecologische landbouwers en ketenactoren kan bevorderd worden in Vlaanderen. In een workshop over dit topic op 13 november 2024 verkenden we de inspirerende voorbeelden uit binnen- en buitenland om hieruit lessons learned te distilleren. Uit deze workshop kwamen een reeks aangescherpte aandachtspunten en aanbevelingen. Via gerichte vervolginterviews werden de elementen en instrumenten die het meest cruciaal werden geacht om ketensamenwerking te bevorderen verder verdiept:

- Certificerings-, beoordelings- of evaluatiekaders
- Matchmaking en ketendialoog tussen agro-ecologische landbouwers en voedingsbedrijven/retail
- Kennis en skills voor samenwerking in de keten
- Kleine en middelgrote infrastructuur voor opslag en verwerking
- Financiële ondersteuning
- Wetgevend kader
- Bewustmaken van de consument

Er werden ook keuzes gemaakt om bepaalde pistes niet verder uit te werken omwille van hun verankering in andere beleidskaders of hun mate van beleids- en praktijkrijpheid met minder nood aan vervolgonderzoek. Zo werd er niet verder verkend hoe de vraag naar agro-ecologische producten kan bevorderd worden o.a. omdat de voedseldeal 'catering' binnen de Vlaamse voedselstrategie al inspanningen levert om streefpercentages voor biologische en lokale producten in publieke catering vast te leggen, wat uit de buitenlandse cases als een van de meest veelbelovende strategieën kwam. Voor de vervol ginterviews werden enkele pioniers in de agro-ecologische voedingsketen uitgenodigd en dit zowel vanuit formele en informele samenwerkingsverbanden van landbouwers, het middenveld, de retail als de voedingsindustrie.

////////////////////////////////////

In wat volgt worden de succesfactoren om ketensamenwerking tot stand te brengen besproken, met een uitgebreidere uitwerking van het thema *ketendialoog en matchmaking* en *de ketenfacilitator*.

Het gebruik van certificerings-, beoordelings- of evaluatiekaders zoals labels, tools en lastenboeken is nuttig om transparantie over de productiewijze, leerprocessen en een eerlijke prijs doorheen te keten te bevorderen. Uit de interviews blijkt immers dat verwerkers en retailers alleen bereid zijn om een meerprijs te betalen wanneer ze met voldoende zekerheid kunnen vaststellen dat een product zich daadwerkelijk onderscheidt van andere producten. Daarom is het belangrijk dat er duidelijkheid en transparantie bestaat over de productiewijze van de landbouwer, evenals controle hierop. In het kader van duurzaamheidsdoelstellingen van verwerkers en retailers is er bovendien nood aan objectieve cijfers, vooral op het vlak van klimaat en biodiversiteit. Voor landbouwers is het van belang dat ze via de tools of lastenboeken inzicht krijgen in hun voortgang en verbetermogelijkheden op vlak van agro-ecologie, en dat de administratieve werklast en kosten beheersbaar blijven, zeker aangezien ze vaak leveren aan verschillende bedrijven.

Momenteel is er een proliferatie van tools. Daarom kan het nuttig zijn om het huidige aanbod van tools te evalueren en te uniformiseren. Sommige respondenten pleiten voor één uniforme tool, anderen vinden dat niet nodig. Wel wordt benadrukt dat het belangrijk is om de workload voor de landbouwers te beperken via “one entry, multiple use”, waarbij gegevens slechts één keer worden ingevoerd en meervoudig kunnen worden gebruikt. Daarnaast kan er nagedacht worden over gebruiksvriendelijke manieren om input in te voeren in tools (denk aan audio ondersteuning). Ook is het nuttig dat tools kunnen dienen voor meerdere toepassingen (voor communicatie met overheid, klanten, eigen inzichten voor landbouwers, ...). Een tool is idealiter open source en wordt door een onafhankelijke partner opgesteld en beheerd. In veel tools is er een sterke focus op koolstof, het is belangrijk dat ook parameters

pagina 72 van 412

Het is daarom belangrijk dat een duidelijk kader voor agro-ecologie (of een gelijkaardig duurzaamheidsframework) wordt vastgelegd, zodat klanten weten dat producten aan minimale vereisten voldoen. Communicatie hierover is een uitdaging: de boodschap is complex en past niet op een etiket. Marktstudies bevestigen bovendien dat consumenten veronderstellen dat een dergelijk kader reeds bestaat, waardoor zij producten met vertrouwen kunnen aankopen. Communicatie blijft echter secundair: eerst is er nood aan ketenbrede consensus over wat duurzame landbouw inhoudt, zodat een level playing field voor alle bedrijven ontstaat.

Tijdens de workshop van 13 november 2024 werd de Open Compass tool toegelicht. Deze tool wordt o.a. gebruikt door de agro-ecologische landbouwerscoöperatie Farm For Good (<https://www.farmforgood.org/nl/>; zie hoofdstuk 2.4.1). De Open Compass tool is een open source tool met 16 kwantitatieve indicatoren gericht op vier aspecten: bodem, biodiversiteit en water, autonomie en veerkracht van de boerderij, en winstgevendheid (<https://www.opencompass.org/nl/>). Deze tool biedt zowel meerwaarde voor afnemers als voor landbouwers:

- De agro-ecologische landbouwerscoöperatie Cultivaé (<https://www.cultivae.be/nl/>; zie hoofdstuk 2.4.1) werkt met een certificering Regeneratieve landbouw die gekoppeld is aan een lastenboek per keten en drie niveaus omvat (brons, zilver en goud) waardoor het toegankelijk is voor beginnende producenten en ambitieuzere eisen stelt aan meer gevorderde landbouwers (<https://www.cultivae.be/nl/label-en-certificering.php>). De lastenboeken omvatten vijf pijlers: bodem altijd bedekt, minder bodemverstoring,

pagina 73 van 412

minder kunstmest, minder pesticiden, en meer biodiversiteit. De certificering gebeurt door een onafhankelijke derde partij.

Een ander voorbeeld dat naar voor kwam in de interviews is de IR-tool (Indice de régénération) die o.a. gebruikt wordt bij The House of Agroecology, een vzw die zorgt voor ondersteuning van landbouwers en agrovoedingsbedrijven die hun agro-ecologische transitie willen starten of versterken (<https://agricultureduvivant.org/leviers-daction/lindice-de-regeneration/>; https://houseofagroecology.org/wp-content/uploads/2024/11/Indicators_FINAL_V3-NL.pdf). De tool biedt een gemeenschappelijk referentiekader voor ketenactoren (boeren, coöperaties, bedrijven, financieringsinstanties) in de transitie naar regeneratieve landbouw. Hij bestaat uit een reeks vragen gericht op bodemgezondheid, plantengezondheid landschappen en bijscholing in agro-ecologie, en fungeert als hulpmiddel voor ondersteuning van de boer door een adviseur en als meetinstrument om de effecten van landbouwpraktijken te evalueren. De RI is onderworpen aan een erkend traceerbaarheids- en controleproces.

Belangrijk is dat een certificerings- beoordelings- of evaluatiekader ook aandacht heeft voor het installeren van een eerlijke prijs voor landbouwers. Tijdens één van de interviews werd in dat verband verwezen naar het label 'Prix Juste Producteur' in Wallonië. Het label hanteert 15 criteria die bijdragen aan het tot stand brengen van goede handelsrelaties tussen producenten en eerste kopers. De criteria kunnen opgedeeld worden in 4 grote categorieën:

- Criteria met betrekking tot identificatie: type product, productie, rol binnen de producentengroep...
- Criteria met betrekking tot het product: traceerbaarheid doorheen de hele keten, geen externe bevoorrading behalve in uitzonderlijke gevallen.
- Criteria met betrekking tot het bestuur: onafhankelijkheid en verkoop zonder exclusiviteit. Binnen een groep: omschrijving van de taken van de verschillende leden, risicodeling, enz.
- Criteria met betrekking tot de prijs: integratie van de productiekosten, langdurige verkoopverbintenissen, snelle betaling van facturen, contractuele verkoopvoorwaarden, enz.

3.3.3 Kennis en skills

Om stabiele agro-ecologische ketens op te bouwen, met voldoende volume en continuïteit, is er nood aan meer onafhankelijk advies voor landbouwers m.b.t. agro-ecologie, zowel landbouwtechnisch als marktgericht (advies m.b.t. vermarkting, meerwaarde creëren, nieuwe afzetkanalen ontwikkelen, onderhandelingen en prijsafspraken met de industrie...). Het is essentieel om over een grotere groep adviseurs te beschikken die agro-ecologische adviesdiensten kunnen verlenen. Er moet hiervoor een uniformiteit in opleiding voorzien worden, met een soort van kwaliteitsbewaking. Een dergelijke opleiding zou ook kunnen gericht worden op landbouwers. Ook binnen onderwijs zijn er nog mogelijkheden om agro-ecologie aan bod te laten komen (bijv. door stages te laten uitvoeren in bedrijven). Hierbij is het belangrijk dat er rekening gehouden wordt met de specificiteit van de gewassen. Zo vergen nieuwe teelten meer inspanningen voor advies en dus hogere kosten.

[illegible]

EIP-projecten zijn een sterke hefboom voor kenniscreatie en helpen ook bij het creëren van afzetmarkten. Zo zijn er operationele groepen met als hoofddoel om een duurzaam samenwerkingsverband tussen telers op te richten om de bekendheid en verkoop van lokale en innovatieve teelten te stimuleren. Ook promotie via versterkte communicatiestrategieën vormt vaak deel van het actiegebied van deze operationele groepen.

Verder wordt aangehaald dat de huidige kennis rond agro-ecologie (te) versnipperd is en moet gecentraliseerd worden. Dit moet verder gaan dan enkel een website met informatie. Nu zijn er al bepaalde spelers die een loketrol op eigen initiatief op zich nemen, bv. LLAEBIO en House of Agroecology. Bepaalde respondenten geven aan dat het misschien zinvol is om het budget van verschillende organisaties te bundelen om één platform te lanceren waar kennis en advies rond agro-ecologie centraal beschikbaar wordt gesteld en vragen systematisch beantwoord worden.

Heel wat respondenten geven aan dat het noodzakelijk is om opnieuw te investeren in **kleine en middelgrote opslag en verwerkende voedingsindustrie** in Vlaanderen, de zogenaamde 'missing middle'.

- Financieel, door steun te bieden voor opslag of samenwerking bij het gezamenlijk aankopen of inrichten van gebouwen/infrastructuur (bv. opkopen van leegstaande gebouwen/sites rond grote steden voor opslag)
- Administratieve vereenvoudig voor kleinschalige verwerking, m.a.w. er wordt geopperd om te werken met een tweesporenbeleid.

pagina 75 van 412

- Ondersteuning van onderzoek naar technische optimalisatie van bewaring en verwerking op mesoschaal, denk bv. aan drogen van granen en peulvruchten

Een interessant initiatief in Luik is de *Pôle Circuit Court de Liège*. Daar heeft de stad Luik samen met Ceinture Aliment-Terre Liégeoise een logistieke zone opgezet in de wijk Bressoux-Droixhe die de uitvalsbasis is voor distributiecoöperaties. In 2025 wordt een tweede gebouw opgetrokken waar een groentefabriek en een conservenfabriek in zullen worden ondergebracht. Voor meer info zie Pôle et Hub en circuit court - Ceinture Aliment-Terre Liégeoise (<https://www.catl.be/pole-et-hub-en-circuit-court-a-bressoux-droixhe/>). Dergelijke initiatieven zijn er ook in Namen, Charleroi en Luxemburg.

Een ander interessant initiatief is [La Fabrique Circuit Court](#) dat verwerkingswerkplaatsen en opslagruimtes die bestemd zijn voor het korte voedselcircuit verenigt, namelijk: een pluimveeslachterij, een groentefabriek, een conservenfabriek, een pottenfabriek, een coöperatie die biologische en eerlijke handelsproducten creëert en distribueert, een vleesverwerkingswerkplaats, een ijssalon, een honingmakerij, cateraars en een atelier voor sappersen. Dit project wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met de coöperatie *Paysans Artisans*, meer info Fabrique Circuit Court.

Eveneens in Wallonië: [Graines de Curieux](#) dat met Waals-Europese middelen wordt gefinancierd om kleinere volumes aan granen te verwerken.

Ook transport en logistiek binnen een korte keten blijven een probleem. Er zijn verschillende projecten die deze problematiek proberen te optimaliseren, bv. het EIP project [Samen Verwerken en Verpakken](#) in Gent, en het Leader project [Optimaliseren korte keten transport en logistiek Oost-Vlaanderen](#).

3.3.5 Financiële ondersteuning van samenwerking

Samenwerking tussen agro-ecologische landbouwers is een sterke hefboom voor lokale verwerking en vermarkting omdat ze zo een groter en stabiel aanbod kunnen garanderen, hun marktmacht vergroten en de inspanningen voor ketenopbouw en onderhandelingen met afnemers delen. Bij grotere samenwerkingsverbanden kunnen medewerkers worden ingeschakeld om landbouwers hierbij te ontzorgen, zij vervullen m.a.w. de rol van ketenfacilitator. Voorbeelden hiervan zijn agro-ecologische landbouwerscoöperaties zoals Cultivaé en Farm for Good (zie hoofdstuk 3.3.2). Deze staan ook in voor (organisatie van) teelttechnische begeleiding van landbouwers. Overheidssteun kan een belangrijke incentive zijn om landbouwers te laten samenwerken. Zo financierde de Waalse regering tussen 2017-2024 landbouwers die zich lid maakten van een coöperatie die landbouwproducten verwerkt en commercialiseert door middel van een steun van 2000 euro per drie jaar (Aide TCPA voor bijvoorbeeld aankoop van aandelen in een bestaande coöperatie, <https://www.biowallonie.com/wp-content/uploads/2024/02/AideTCPA.pdf>). Binnen het Vlaams GLB strategisch plan is er onder meer steun voor de uitvoering van projecten waarbij een individuele landbouwer of een groep landbouwers (bv. een PO) samen met onderzoekers een innovatieve oplossing ontwikkelen voor een probleem of opportuniteit in de sector (zie Europees Innovatiepartnerschap-EIP). Daarnaast focust EIP sinds 2023 ook via subtype 'EIP-samenwerking' op financiële ondersteuning van samenwerkingsactiviteiten binnen zowel bestaande

////////////////////////////////////

Daarnaast kunnen producentenorganisaties via de Gemeenschappelijke Marktordening (GMO) groenten en fruit steun verkrijgen.

3.3.6 Wetgevend kader

Er is nood aan gelijkstemming van Waals en Vlaams beleid aangezien Vlaamse en Waalse landbouwers grotendeels binnen eenzelfde afzetmarkt opereren. Zo is de ecoregeling voor de teelt van brouwergerst in Wallonië verschillend van die in Vlaanderen, wat zorgt voor een verschil in verdienpotentieel. Een ander voorbeeld is het overschot aan organische mest in Vlaanderen en het tekort hieraan in Wallonië. Wallonië koopt momenteel aan uit Nederland terwijl dit logischerwijs uit Vlaanderen kan komen.

3.3.7 Matchmaking en ketendialoog

Uit de interviews bleek telkens opnieuw dat om samenwerking in de keten tot stand te brengen, het cruciaal is om te starten met dialoog. Het opzetten van samenwerkingsverbanden in de voedselketen vraagt immers eerst om een **gedeeld begrip** van elkaars belangen, het opbouwen van **vertrouwen** in elkaar en het formuleren van **gemeenschappelijke doelen** tussen de verschillende actoren, dit zijn de voorwaarden waaronder samenwerkingen *kunnen ontstaan én standhouden*.

////////////////////////////////////

Bovendien lukt samenwerking enkel wanneer actoren weten *waarom* ze willen samenwerken. Ketendialoog biedt ruimte om **gedeelde waarden** te identificeren (bv. eerlijke prijs, duurzaamheid, regionale identiteit), **concrete gezamenlijke doelen** te formuleren (bv. minder voedselverlies, kortere keten, transparante prijzen) en een **gezamenlijk verhaal** te bouwen dat samenwerking motiveert. In dialoog kunnen bottlenecks geïdentificeerd worden (bv. logistiek, regelgeving, prijsvorming) maar ook kansen om samen waarde te creëren (bv. lokale afzet, gezamenlijke marketing, reststromen valoriseren). Dat maakt de stap naar concrete samenwerking **strategisch onderbouwd** in plaats van ad hoc of opportunistisch.

3.3.7.2 Kettenfacilitator

3.3.7.3 Types

- **Overkoepelende ketenfacilitatoren op sectorniveau**

////////////////////////////////////

Netwerkopbouw – Alle geïnterviewden beschouwen netwerkopbouw als een essentieel onderdeel van ketenfacilitatie. Het vermogen van de facilitator om een stevig en breed gedragen netwerk uit te bouwen wordt gezien als een belangrijke voorwaarde voor succesvolle samenwerking. Dit netwerk moet niet enkel landbouwers, verwerkers en afnemers omvatten, maar ook retail, kennisinstellingen, onderzoekscentra, adviesdiensten, middenveldorganisaties en relevante overheidsinstanties. Door het uitbouwen van een actief netwerk met deze uiteenlopende actoren, slaagt de facilitator erin verschillende perspectieven te integreren en kennisverzameling/deling te bevorderen. Een goed ontwikkeld netwerk stelt de facilitator bovendien in staat om een **accuraat en actueel beeld** te krijgen van het landschap: wie welke rol opneemt, welke initiatieven reeds lopen, waar knelpunten zich situeren en waar er nog onbenutte kansen liggen. Dit inzicht maakt het mogelijk om gericht opportuniteiten voor samenwerking te identificeren, zowel horizontaal als verticaal.

Kennisverwerving

Voorbeeld-Duitsland. Het BÖL vormt het belangrijkste financierings- en uitvoeringsprogramma van de Duitse Biostrategie 2030. Binnen dit programma lopen verschillende initiatieven die de dialoog en samenwerking binnen biologische waardeketens stimuleren zoals de ontwikkeling van biologische waardeketens, de bevordering van informatie-uitwisseling en onderzoek- en ontwikkelingsprojecten (R&D). Een recent initiatief binnen het BÖL is de online evenementenreeks “BÖL verbindet – Biologische waardeketens”, gestart in februari 2025. Deze reeks beoogt kennisdeling en netwerkvorming tussen onderzoek, praktijk en adviesstructuren te versterken. De doelstellingen zijn een efficiënte kennisoverdracht binnen de biologische waardeketen, het creëren van synergieën tussen projecten met gelijkaardige thema’s en het versterken van samenwerking in het algemeen.

pagina 80 van 412

De bijeenkomsten vinden ongeveer om de drie weken online plaats via Zoom en duren telkens een uur. Tijdens elke sessie worden twee projecten voorgesteld door ketenmanagers of andere sleutelfiguren. Met meer dan 100 deelnemers toont de reeks een groeiende interesse in kennisdeling rond biologische waardeketens. De thema's van de sessies zijn divers en sluiten aan bij de verschillende BÖL-programma's.

Kennisdeling

Een belangrijk aspect binnen de rol van een ketenfacilitator is het vertalen van verzamelde informatie naar de praktijk en deze via een doelgerichte communicatie te verspreiden. In de dagelijkse praktijk vormt een ketenfacilitator vaak het **centrale aanspreekpunt** voor verschillende actoren. Hierbij treedt de facilitator zelf op als bron van kennis of wordt doorverwezen naar relevante kennisactoren (universiteit, hogeschool, onderzoeksinstelling, praktijkcentra, ...) en fungeert op die manier als **doorgeefluik**. Een sterk uitgebouwd netwerk is daarbij onmisbaar.

Externe communicatie – Naast de uitvoerige communicatie die vereist is binnen de het versterken van samenwerking, het opzetten van netwerken en het verwerven en delen van kennis, draagt een ketenfacilitator ook bij aan de communicatie naar het bredere publiek. Het doel hierbij is om de sector zichtbaarder te maken, de markttransparantie te vergroten om zo de algemene werking van een ketenfacilitator breder bekend te maken. Om dit bereiken wordt er zowel gericht als breed gecommuniceerd naar de actoren van de keten als naar het ruimere publiek.

3.3.7.3.2 Profil

De ketenfacilitator combineert **inhoudelijke kennis en sociale vaardigheden met analytisch inzicht en een helikopterperspectief**. Het is een functie op het kruispunt van landbouw, economie en maatschappij, waarbij een breed begrip van de verschillende kennisdomeinen binnen het voedselsysteem en de juiste soft skills vereist zijn.

Inhoudelijke kennis – Een ketenfacilitator heeft een brede inhoudelijke kennis nodig. De rol vraagt een **systeemdenker** met kennis van **agro-ecologie, teelt-technische aspecten van landbouw en duurzame voedselproductie, beleid en regelgeving, certificeringstrajecten (in het geval van biologische landbouw), logistiek, economie, valorisatie, prijszetting, oog voor een lokale, Belgische en internationale markt, en marketing- en communicatietechnieken**. Die kennis hoeft niet diepgaand technisch te zijn, maar voldoende om inhoudelijk te kunnen meepraten en de context van landbouwers, verwerkers en afnemers te begrijpen. Het is interessant op te merken dat de respondenten worden gekenmerkt door relevante voorgaande ervaring (zoals (internationale) ervaring in landbouwprojecten) of door gevolgde vooropleidingen binnen landbouw en/of meer economisch georiënteerde domeinen. Een belangrijk aspect hierbinnen is de mogelijkheid om de taal van de verschillende betrokkenen te kunnen spreken en zich de specifieke woordenschat van elk domein eigen te maken. **Praktijkervaring** (via stages, projecten of vroegere betrokkenheid bij productie of retail) is hierbij onmisbaar. De respondenten geven aan dat inhoudelijke kennis en praktijkervaring ook snel kan worden opgedaan tijdens het uitvoeren van de

////////////////////////////////////

Voorbeeld Duitsland. Het QC_RegioBio-project versterkt regionale biologische waardeketens door een kwalificatie- en coachingprogramma te ontwikkelen voor ketenmanagers. Daarmee sluit het rechtstreeks aan bij maatregel 12 van de Duitse Biostrategie en ondersteunt het de ambitie om tegen 2030 30% van de landbouw in Duitsland biologisch te maken. Het project vertrekt vanuit de vaststelling dat ketenmanagers een sleutelrol spelen, maar dat er geen uniform beroepsprofiel of passende opleiding bestaat. Via een brede enquête worden **hun huidige taken, achtergronden en opleidingsnoden** in kaart gebracht, waarna een **pilootcursus** wordt ontworpen en getest. Deze cursus combineert fysieke seminars, online modules, leersprints en peer-coaching, met nadruk op sociale en methodologische vaardigheden. Tot slot ontwikkelt QC_RegioBio een duidelijk **omschreven functieomschrijving en beroepsprofiel** om professionalisering en uniformiteit binnen (opleidingen voor) waardeketenmanagement te bevorderen.

Analytisch inzicht en helikopterperspectief – Daarnaast zijn ook een zekere mate van **analytisch** inzicht met daaraan gekoppelde **onderzoekskompetenties** essentieel. De facilitator moet een systeemdenker zijn die gegevens kan verzamelen op lokaal of overkoepelend niveau, analyseren en vertalen naar bruikbare inzichten om zo samenwerking binnen een duurzaam voedselsysteem te versterken. Dit speelt ook een belangrijke rol binnen het verzamelen en dissemineren van kennis. Een ketenfacilitator werkt vanuit een helikopterperspectief: een begrip en overzicht van hoe de waardeketen opgebouwd is laat toe om rekening te houden met de uiteenlopende achtergronden, belangen en dynamieken van alle betrokken actoren (landbouwers, verwerkers, retail, consumenten en beleidsmakers). Door dit overkoepelend overzicht kan de facilitator opportuniteiten identificeren en actief op zoek gaan naar win-wins over de keten heen, waarbij oplossingen worden ontwikkeld die voor meerdere partijen meerwaarde creëren.

////////////////////////////////////

facilitator ook beschouwd worden als het geheel van personen die in het team samenwerken. Deze vorm van samenwerking maakt het mogelijk om de brede expertise te dekken die de rol vereist.

3.3.7.3.3 Positionering

Er bestaat geen eenduidige visie op hoe neutraal en onafhankelijk een ketenfacilitator idealiter moet zijn. Verschillende respondenten benadrukken dat **onafhankelijkheid van commerciële belangen** een belangrijke troef kan zijn: een neutrale positie vergemakkelijkt het opbouwen van vertrouwen tussen landbouwers, verwerkers en afnemers en laat toe om processen te begeleiden zonder dat er een vermoeden ontstaat van bevoordeling van één partij. Vanuit die redenering wordt de functie idealiter ingebed in een organisatie zonder direct commercieel belang, zoals een middenveldorganisatie, een kennisinstelling of een publieke actor.

Tegelijkertijd geven andere respondenten aan dat **neutraliteit niet noodzakelijk betekent dat de facilitator volledig los moet staan van commercieel belang**. Wanneer de functie bijvoorbeeld binnen een landbouwcoöperatie of een private organisatie wordt gepositioneerd, is er weliswaar een commercieel belang aanwezig, maar kan het directe en frequente contact met landbouwers en afnemers de facilitator kenbaar maken als een **betrouwbare en betrokken partner** wat de slagkracht en praktische toepasbaarheid van de werking kan vergroten. In alle visies blijft het wel cruciaal dat de facilitator **transparant** werkt en **vertrouwen** behoudt bij de verschillende ketenactoren. Kennisinstellingen kunnen daarnaast een aanvullende en geloofwaardige rol spelen als facilitator door onderzoeksresultaten objectief te communiceren en zo de basis te versterken voor gedeelde inzichten binnen de keten.

Naast de organisatorische verankering is ook **samenwerking en netwerkopbouw** een bepalend onderdeel bij de positionering. Een facilitator is **sterk geconnecteerd met relevante organisaties** zoals sectorfederaties, landbouworganisaties, beleidsinstanties en andere partners binnen de (internationale) voedselketen. Op die manier kan kennis in twee richtingen uitgewisseld worden en blijft de facilitator op de hoogte van het werkveld. Het is daarom ook essentieel dat een ketenfacilitator een onderdeel vormt van het kennislandschap om deze kennis maximaal te capteren maar ook te verspreiden. Op lokale schaal is het duidelijk dat een ketenfacilitator een sterk lokaal netwerk dient op te bouwen vanuit een werking die **bottom-up is georganiseerd** en gebaseerd op directe samenwerking en uitwisseling met landbouwers, handelaars en lokale besturen. Door aanwezig te zijn in het veld en rechtstreeks met betrokkenen te werken kan een facilitator zo de samenwerking binnen het lokale voedsellandschap versterken.

Ook de **verbinding met beleid** is een belangrijke pijler. Door contact te houden met relevante beleidsinstanties kunnen inzichten uit het veld gedeeld worden en tegelijk beleidsinformatie teruggekoppeld worden naar de praktijk. Op die manier fungeert de facilitator als een brug tussen de praktijk en beleidsontwikkeling.

Het is essentieel dat, voor alle types ketenfacilitator, deze uitgroeit tot een **vertrouwd gezicht en spilfiguur in de regio of sector**.

3.3.7.3.4 Taken en werkvormen

De brede waaier aan rollen die een ketenfacilitator opneemt, leidt tot een grote diversiteit aan taken, die op hun beurt via uiteenlopende werkvormen worden uitgevoerd. Zo spitsen taken vooral toe op samenwerking faciliteren, kennisverzameling en -deling en marktverkenningen. De geïnterviewden geven aan dat een **aanpak op maat** (dit zowel op projectniveau als bij individuele evenementen), essentieel is om in te spelen op de wisselende noden en verwachtingen van verschillende actoren binnen de keten. **Contact doorheen de keten** is actor-afhankelijk en vereist daarom een **gerichte en gepersonaliseerde benadering**, zeker bij één-op-één contacten.

Respondenten geven enkele werkvormen aan die volgens hen positieve resultaten opleveren voor het faciliteren van samenwerking, kennisdeling en communicatie.

Samenwerking versterken – Om samenwerking te bevorderen wordt aangeraden om mensen rechtstreeks in contact te brengen gedurende **events, contactmomenten, inspiratiesessies** of andere werkvormen. Een universele aanpak die in alle situaties werkt, bestaat niet; daarom is het belangrijk om de werkwijze telkens af te stemmen op de context en het doel van de bijeenkomst.

Bepaalde werkvormen kunnen gebruikt worden om het onderling vertrouwen tussen de actoren te versterken: een **fysieke ontmoeting** op een **interessante en relevante locatie** waarbij **positieve, motiverende verhalen** gebracht worden aan de hand van voorbeeldcases die zo aantonen dat de aanpak werkt. Zo kunnen veldbezoeken of bedrijfsbezoeken waarbij landbouwers en verwerkers ter plaatse uitleg krijgen over de bedrijfsvoering zorgen voor wederzijds vertrouwen en ook voor bewustzijn langs beide kanten over heersende praktijken, prijszetting enz ... Dit leidt tot een beter begrip van beperkingen en dus tot grotere flexibiliteit waarbij verwachtingen kunnen aangepast worden. Openheid en dialoog kan ook **horizontaler** worden ontwikkeld door contacten binnen verschillende sectoren, wat kan leiden tot een meer uniforme aanpak. Hierbij moet rekening gehouden worden met vertrouwelijkheid en competitiviteit van bepaalde bedrijfsinfo. Een **lerend netwerk of platform** dat dit bewerkstelligt kan hierin een rol spelen (en kan één van de taken zijn van een ketenfacilitator). Ook kan de toenadering tussen de verschillende schakels in de keten leiden tot een beter aanpak rond de levering van vaak heterogene producten in België. Voorbeeld: productie van 7000 ton brouwergerst door meer dan 100 verschillende boeren leidt onvermijdelijk tot verschillen, daar is flexibiliteit van een brouwer nodig. In het buitenland speelt dit minder, aangezien het areaal vaak groter is.

In het contact met retail moet rekening gehouden worden met de **verschillende belangen van verschillende afdelingen**: zo zijn inkopers gefocust op de economische gevolgen (leveringszekerheid, laagste prijs) terwijl duurzaamheidsafdelingen wel meer open staan voor bepaalde agro-ecologische (regeneratieve) argumenten. Ook communicatiediensten zien dit vaak als een dankbaar item om over te communiceren. Bovendien is de basiskennis rond landbouwactiviteiten bij sommige retail grotendeels

////////////////////////////////////

afwezig, wat onderhandelingen moeilijker maakt. Bovendien kan het soms grote verloop aan personeel bij retail ervoor zorgen dat onderhandelingen en het opbouwen van vertrouwen telkens opnieuw moeten worden opgestart.

Een concrete tool is het gebruik van digitale hulpmiddelen zoals **Conversation Starter** waarbij deelnemers vooraf de profielen van andere aanwezigen kunnen raadplegen en gericht meetings inboeken met die personen die voor hen interessant zijn. Ook **pitchsessies** kunnen succesvolle connecties opleveren.

Het is belangrijk om bij samenwerkings-events de noden en perspectieven van kleinere of minder uitgesproken spelers ook mee te nemen en met alle belangen rekening te houden. Hiervoor kan waar nodig beroep gedaan worden op **externe experts** die gespecialiseerd zijn in **communicatieve begeleiding** en **groepsdynamiek**. Deze experts zorgen ervoor dat gesprekken op een constructieve manier verlopen en alle deelnemers aan bod komen. “Bio zoekt Keten” neemt bij events waarbij samengewerkt wordt met externe experts communicatie vooral de inhoudelijke coördinatie op zich, terwijl de externe begeleiders de communicatieve en procesmatige kant ondersteunen.

Om actoren te engageren is soms **gerichte activering** nodig. Dit kan door de communicatie af te stemmen op de doelgroep en gebruik te maken van de juiste amplificatoren, organisaties die de boodschap kunnen versterken en verspreiden binnen hun netwerk. In de voedingssector kan dit bijvoorbeeld via organisaties zoals Boerenbond of Flanders Food. Een concreet voorbeeld van gerichte activering hiervan is het **CropExplore-project**, waarin een tool werd ontwikkeld die informatie biedt over meer dan 200 gewassen die geteeld kunnen worden voor de bio-economie (dus niet enkel voor voedingsindustrie). Deze tool is bruikbaar voor zowel landbouwers als bedrijven en toont hoe thematisch gerichte instrumenten een meerwaarde kunnen opleveren in het creëren van samenwerking.

Ook binnen de lokale projecten wordt sterk ingezet op gerichte, één-op-één activering omdat er bij de lokale actoren een zekere moeheid kan bestaan tegenover verbindende initiatieven. Een **persoonlijke aanpak** via een ketenfacilitator waarmee een vertrouwensband wordt opgebouwd helpt hier om personen te overtuigen om deel te nemen. Het is de taak van een facilitator om win-win situaties te creëren met meerwaarde voor alle partijen, en met idealiter de oprichting van nieuwe bedrijven als gevolg. Ook het deels **ontzorgen** van landbouwers voor bepaalde taken zoals het opzetten van een deel-economie kan in de taken van een facilitator vervat zitten. Bij ketenfacilitatoren van landbouwcoöperaties behoort het **faciliteren van prijsafspraken** en het **coördineren** van de **afzet** tot het takenpakket. Ook bij lokale projecten kan dit het geval zijn.

In aanvulling op gerichte acties die samenwerking bevorderen, bestaan er ook meer algemene instrumenten die de interactie tussen ketenactoren kunnen ondersteunen. Zo wordt er gewerkt met **B2B of B2C databanken** waarin bedrijven en hun productaanbod worden opgelijst, zodat actoren elkaar eenvoudig kunnen vinden. Daarnaast bestaan er **vraag-en-aanbodplatformen** waar concrete noden en mogelijke oplossingen elkaar kunnen vinden. Ook kunnen online aankoopplatformen een belangrijke rol spelen in het verbinden van consumenten met landbouwers ([Vanier, Kort'om](#)). Een aanzienlijk deel van de informele communicatie tussen landbouwers vindt tegenwoordig ook plaats via **digitale**

Kennisverzameling, -opbouw en -deling – Kennisverzameling, kennisopbouw en de aansluitende disseminatie staan centraal bij alle ketenfacilitatoren.

Het is cruciaal dat de opgedane kennis bij het doelpubliek terecht komt, daarbij kunnen verschillende brede communicatiekanalen gebruikt worden:

- jaarlijks overzichtsrapport van de sector
- synthesesdocumenten rond specifieke thema's (themadossiers)
- nieuwsbrieven
- artikels in landbouwtijdschriften met bijv. marktberichten en analyses
- website
- Informatieve videos

Anderzijds is ook gerichte communicatie naar individuele ketenactoren belangrijk via persoonlijke emails of kennisdeling tijdens individuele contactmomenten of in groep.

Alle ketenfacilitatoren geven aan te functioneren als een **centraal aanspreekpunt** waarbij één op één met actoren van de keten of in groep in interactie wordt gegaan. Zo kunnen bv. landbouwers individuele ondersteuning krijgen bij specifieke kennisvragen (bv. teelttechnisch, maar ook marktgerelateerd of juridisch-technisch) waarbij de facilitator de eigen kennis kan aanwenden of er doorverwezen kan worden naar relevante partners. De interactie kan ook heel praktisch gericht zijn: zo leidt individuele ondersteuning bij online platformen tot het wegnemen van bepaalde drempels en zo tot meer participatie. Dit toont eveneens het belang van adviesverlening binnen ketenfacilitatie aan.

3.3.7.3.5 Succesfactoren

Het vermogen **om mensen samen te brengen** staat centraal als graadmeter van het succes van een ketenfacilitator. Of het nu gaat om landbouwers, verwerkers, beleidsmakers of afnemers en consumenten, het vermogen om verschillende perspectieven rond één tafel te verenigen is de kern van het succes. De ketenfacilitatoren leggen daarbij elk hun eigen accenten. Zo geeft één facilitator aan dat dit vooral gerealiseerd kan worden door de eigen functie scherp te definiëren en in de markt te zetten om zo de visibiliteit te garanderen. Door een **duidelijke afbakening van het werkgebied**, zoals een duidelijk omschreven thematische domein, kan de facilitator gericht werken. Een afgebakend werkgebied creëert focus en voorkomt versnippering van tijd en middelen. Dit wordt gecombineerd met een duidelijke **merkontwikkeling** waardoor de zichtbaarheid van de ketenfacilitator verhoogt. Ook op lokaal niveau als voedselregisseur is dit noodzakelijk, door te werken aan een gemeenschappelijk verhaal en identiteit ontstaat er een sterk merk dat producenten, verwerkers en consumenten verbindt en waar personen deel van willen uitmaken.

Tijd is een doorslaggevende factor. Een efficiënte ketenfacilitatie vraagt voldoende ruimte voor relatieopbouw en procesbegeleiding. Omdat dit vaak gepaard gaat met één op één contact en dit een tijdsintensief proces is, moet een facilitator daarom de tijd krijgen om duurzame relaties op te bouwen met zowel afnemers als landbouwers.

////////////////////////////////////

3.3.7.3.6 Uitdagingen

Een herhaald pleidooi is dat ketenfacilitatie op lokaal niveau niet langer een projectstatus mag hebben, maar een **structureel erkende functie**, met voldoende financiering. Er heerst consensus dat het huidige financiële kader te beperkt is. Het werk van een ketenfacilitator speelt zich af op de lange termijn aangezien het ontwikkelen van een duurzame korte keten tijd vergt. Voor een effectieve werking zou een facilitator eerst alle noden in een regio systematisch in kaart moeten kunnen brengen en daar vervolgens keteninitiatieven op afstemmen. Het huidige budget binnen de lokale projecten is te beperkt om bijvoorbeeld een grondig marktonderzoek uit te voeren. In de praktijk blijft dit momenteel beperkt tot een kleinschalige aanpak met spreadsheets.

Er wordt gesuggereerd om de veelheid aan initiatieven die nu bestaan te verbinden en op te schalen, zo wordt een model voorgesteld met **vier tot zes facilitatoren per provincie**. Op die manier wordt de regio per facilitator niet te groot zodat fysiek afspreken mogelijk blijft en die actief aanwezig kan zijn binnen de regio. Deze facilitatoren hebben idealiter een gedeelde basisopleiding ketenfacilitatie, die aangevuld wordt met eigen additionele expertise die bovendien snel wordt ontwikkeld tijdens het uitvoeren van de functie. Deze complementaire expertise kan gedeeld worden tussen facilitatoren binnen **lerende netwerken** zodat deze maximaal benut wordt. Bovendien kunnen de verschillende types facilitatoren complementair werken binnen dit model.

Als voldoende afnemers kunnen betrokken worden in de keten is opschaling soms ook nodig om aan de vraag te voldoen. Bij de lokale projecten is het dus niet enkel zo dat voldoende vraag moet gecreëerd worden, tegelijkertijd moet het aanbod ook meevolgen. Hiervoor zou een begeleidingstraject met landbouwers een positief effect kunnen hebben waarbij vraag en aanbod zoveel mogelijk op elkaar worden afgestemd.

Facilitatoren houden er momenteel rekening mee dat projectsubsidies eindig zijn en proberen de continuïteit van het project te garanderen na afloop. Enerzijds is het een doel dat de werking van een facilitator rendabel wordt en zo betaald kan worden vanuit de keten. Anderzijds wordt de werking van bepaalde platformen buiten het takenpakket van de facilitatoren gehouden, net omdat deze dan functioneel kunnen blijven na afloop van het project.

Daarnaast blijf het belangrijk om ook directe samenwerkingsverbanden tussen producenten en consumenten te ondersteunen. Tijdens één van de interviews wordt hierbij verwezen naar het initiatief Paysans Artisans, een coöperatie tussen producenten en consumenten in verschillende Waalse steden, [Notre Histoire – Paysans Artisans](#). Facilitatie van de overheid om lokaal samen te werken kan een belangrijke hefboom zijn om de impact van een ketenfacilitator te versterken. In eerste instantie kunnen zaken uitgetest worden binnen pilootprojecten waarbij ook het financieringsmodel kan geëvalueerd worden.

De overheid kan bovendien ook inzetten op een verplichting om een aandeel agro-ecologische inkoop te realiseren, niet alleen bij publieke catering (scholen, ziekenhuizen, bedrijven), maar ook bij verwerkers en

////////////////////////////////////

retailers naar analogie van de transitie naar hernieuwbare energie². In Wallonië wordt via *Manger Demain* sterk ingezet op duurzame catering met de *Green Deal Cantines Durables*, voor meer info zie <https://www.mangerdemain.be/green-deal-cantines-durables/>. Ook in Frankrijk kiest het departement Dordogne resoluut voor 100% biologische en lokale producten in scholen, voor meer info zie [Accueil - A Table](#).

Ook op sectorbreed niveau worden de budgetten als beperkend ervaren, maar dit lijkt minder urgent. In het algemeen kan de werking naar behoren worden uitgevoerd, terwijl er anderzijds toch bepaalde initiatieven of ideeën niet kunnen uitgewerkt worden door financiële en tijdsbeperkingen. Er wordt wel aangegeven dat, als middelen uitgebreid worden, dit best op een gecoördineerde manier gebeurt zodat initiatieven op elkaar worden afgestemd en middelen zo efficiënt mogelijk gebruikt kunnen worden. Een gelijkaardige boodschap wordt gegeven door een respondent vanuit de retail, zij worden vaak bevraagd voor enquêtes en studies vanuit verschillende onderzoeksinstellingen (Vlaams, Waals, Brussels) maar gebeurt dit niet op een elkaar afgestemde manier of een overkoepelend kader.

Er worden ook enkele uitdagingen geformuleerd die soms sectorspecifiek zijn: zo geven verschillende respondenten problemen rond wetgeving aan (rond emissieproblematiek, personeelsvoorwaarden transport, FAVV beperkingen voor kleine bedrijven) als een belangrijke barrière voor het uitbouwen van een duurzame keten. Ook het garanderen van eerlijke prijzen wordt nog gezien als een hindernis, zelfs binnen een participatief ketenverhaal.

4 REFERENTIES

Hekkert, M., & Ossebaard, M. (2010) De innovatiemotor. Het versnellen van baanbrekende innovaties. Koninklijke van Gorcum BV.

Lybaert, C., Debruyne, J., & Kyndt, E. (2022) Competencies for Agricultural Advisors in Innovation Support. *Sustainability* 2022, 14(1), 182; <https://doi.org/10.3390/su14010182>

Savels, R., Bousard, J., Brackx, T., Speelman, S., & Dessein, J. (2025). Analyse van de financiële stromen naar de Vlaamse landbouw: is het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid een hefboom of hinderpaal voor het leefmilieu, de biodiversiteit en het klimaat? Gent: Universiteit Gent.

Rosset, P.M., Machín Sosa, B., Roque Jaime, A.M. and D.R. Ávila Lozano. 2011. The Campesino-to-Campesino agroecology movement of ANAP in Cuba: social process methodology in the construction of sustainable peasant agriculture and food sovereignty. *Journal of Peasant Studies*, 38(1), 161–191.

Referentielijst Frankrijk

Referentielijst Nederland

Referentielijst Wallonië

Referentielijst Verenigd Koninkrijk

Referentlijst Duitsland

Referentielijst Italië

Referentielijst Ierland

Referentielijst Zwitserland

////////////////////////////////////

5 BIJLAGE - VERKENNING BUITENLANDSE VOORBEELDEN

Hieronder volgt een verkennende analyse van interessante (beleids-)initiatieven die agro-ecologie stimuleren of daar potentieel toe hebben in acht Europese landen en regio's: Frankrijk, Nederland, Wallonië, Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Italië, Ierland en Zwitserland. Omdat enkel in Frankrijk en Wallonië agro-ecologie expliciet beleidsmatig verankerd is, werd ervoor gekozen ook (beleids)initiatieven op te nemen die, hoewel primair gericht op bredere omgevingsdoelen, een ondersteunende rol (kunnen) spelen in het stimuleren van agro-ecologische praktijken.

Er werd een brede screening van beleidsinstrumenten uitgevoerd op basis van beleidsdocumenten en review papers die het beleid of bepaalde instrumenten in de respectievelijke landen/regio's in kaart brengen en analyseren. In elk van de te onderzoeken landen werden een tweetal diepte-interviews afgenomen van een aantal beleidsmakers, experts en/of onderzoekers aan de hand van een vooraf opgestelde vragenlijst om het beleidsinstrumentarium rond agro-ecologie voldoende gedetailleerd in kaart te kunnen brengen.

5.1 Frankrijk

5.1.1 Enkele sleutelgegevens

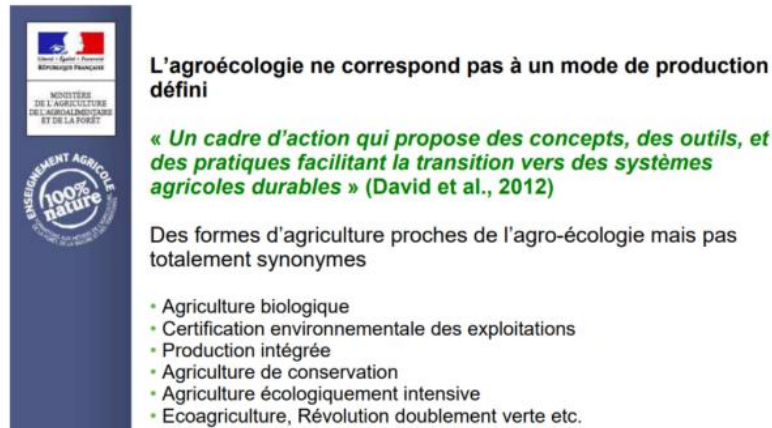
Volgende sleutelgegevens werden opgevraagd uit EUROSTAT (2023):

- 28,9 miljoen ha landbouwgrond
- 1/3 van het areaal is permanent grasland
- 2,19 miljoen ha (10%) van het areaal is biologisch gecertificeerd
- 456.000 landbouwbedrijven met een gemiddelde grootte van 69 ha
- 708.170 landbouwers

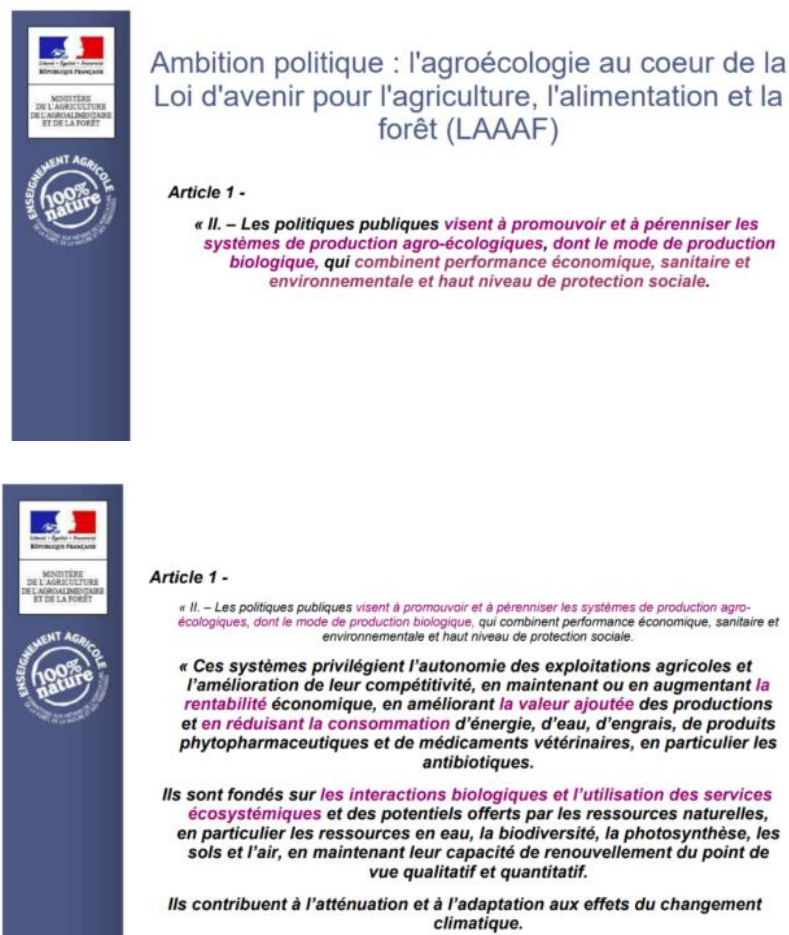
////////////////////////////////////

(Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire)

De nadruk van deze officiële definiëring ligt op agro-ecologische productiesystemen die in hoofdzaak 2 P's combineren: profit (performantie, rendabiliteit, toegevoegde waarde, competitiviteit) en planet (het steunen op ecosysteemdiensten en synergiën, klimaatsverandering). Agro-ecologische productiesystemen moet economische rendabiliteit behouden of zelfs verhogen en het gebruik van energie, water, meststoffen, phytofarmaceutische producten en antibiotica doen afnemen. Agro-ecologische productiesystemen zijn gebaseerd op biologische interacties en steunen op ecosysteemdiensten en ze dragen bij tot adaptatie en mitigatie van klimaatsverandering. De sociale pijler komt minder sterk naar voor in de officiële omschrijvingen. Sommige auteurs/organisaties zien in deze definitie dan ook eerder duurzame intensificatie dan een agro-ecologische transitie van het volledige voedselsysteem (Arrignon, 2020; FAO, 2016; Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2015).

Figuur 2. Productiesystemen die vallen onder agro-ecologie volgens het ministerie van Landbouw (Ministère de l'Agriculture, 2014)

Figuur 3. Artikel 1 van de toekomstwet voor landbouw, voeding en bos (Ministère de l'Agriculture, 2014)

////////////////////////////////////

Ook op de website van het Ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit wordt agro-ecologie uitgebreid gekaderd (zie <https://agriculture.gouv.fr/quest-ce-que-lagroecologie>). In deze beschrijving wordt ook nog eens het belang van territoriale/lokale karakter, de landschapsbenadering, degelijke kennis en het experimenteren op niveau van een landbouwbedrijf benadrukt.

KADER 1: Uitgebreide definiëring van agro-ecologie door het ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit is terug te vinden op volgende website: <https://agriculture.gouv.fr/quest-ce-que-lagroecologie>

Qu'est-ce que l'agroécologie ?

L'agroécologie est une façon de concevoir des systèmes de production qui s'appuient sur les fonctionnalités offertes par les écosystèmes. Elle les amplifie tout en visant à diminuer les pressions sur l'environnement (ex : réduire les émissions de gaz à effet de serre, limiter le recours aux produits phytosanitaires) et à préserver les ressources naturelles. Il s'agit d'utiliser au maximum la nature comme facteur de production en maintenant ses capacités de renouvellement.

Elle implique le recours à un ensemble de techniques qui considèrent l'exploitation agricole dans son ensemble. C'est grâce à cette approche systémique que les résultats techniques et économiques peuvent être maintenus ou améliorés tout en améliorant les performances environnementales.

L'agroécologie réintroduit de la diversité dans les systèmes de production agricole et restaure une mosaïque paysagère diversifiée (ex : diversification des cultures et allongement des rotations, implantation d'infrastructures agroécologiques...) et le rôle de la biodiversité comme facteur de production est renforcé, voire restauré.

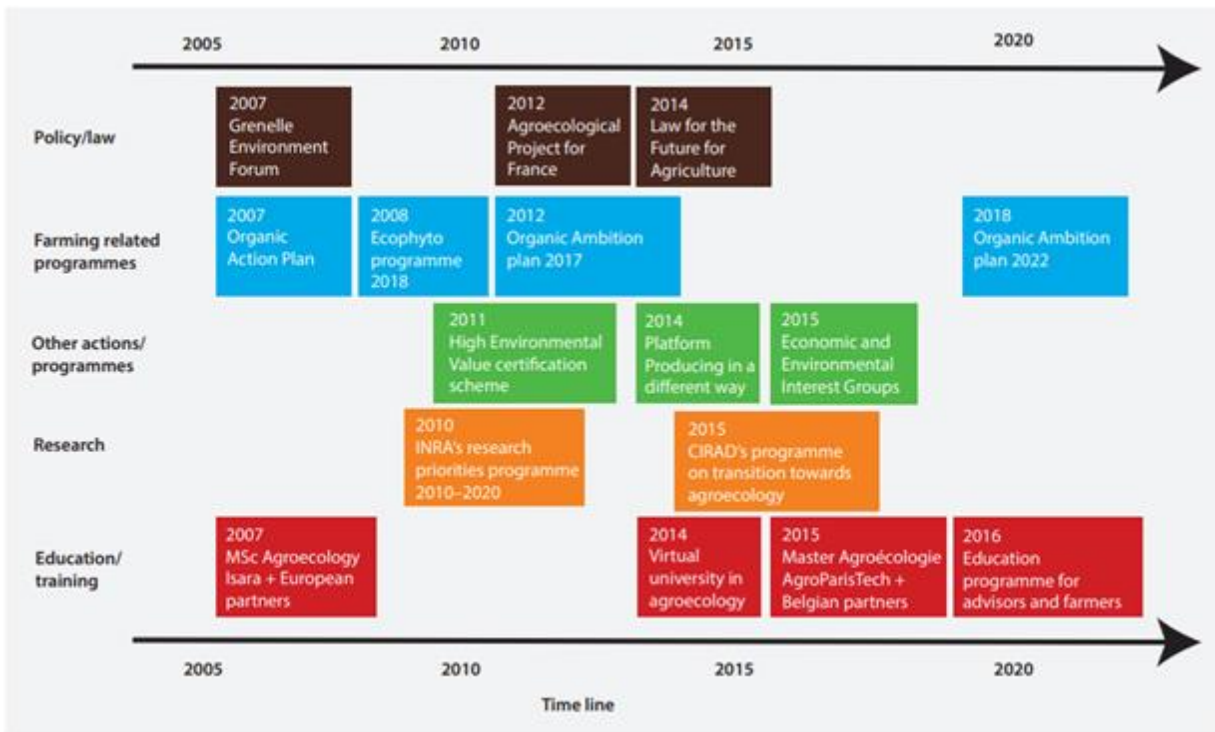
L'agronomie est au centre des systèmes de production agroécologiques. De solides connaissances dans ce domaine sont indispensables, tant pour les agriculteurs que pour leurs conseillers.

Chaque évolution vers un système de production agroécologique doit être raisonnée au cas par cas, en fonction notamment du territoire (conditions pédo-climatiques, tissu socio-économique), mais aussi des objectifs de l'exploitant (qualité de vie).

L'agriculteur adapte les techniques à ses parcelles, en particulier à travers une série d'expérimentations dans ses propres champs. Ces démarches d'expérimentations peuvent être conduites individuellement ou collectivement, avec d'autres agriculteurs et/ou conseillers, en s'appuyant notamment sur l'expertise des acteurs sur leur milieu.

Enfin, l'agroécologie dépasse les simples gains d'efficacité des diverses pratiques d'un système de production, telles que le réglage fin des pulvérisateurs de produits phytosanitaires ou le raisonnement des apports d'intrants. L'agroécologie révisé les systèmes de production en profondeur : nous sommes dans le domaine de la reconception des systèmes de production.

////////////////////////////////////

Figuur 5. Tijdslijn van wetgeving en programma's voor agro-ecologie in Frankrijk (Wezel & David, 2020)

2007

Het eerste programma van Ambition bio gaat van start (zie 3.1.3.2.4. Inzetten op biologische landbouw)

2008

Het eerste programma van Ecophyto wordt gelanceerd (zie 3.1.3.2.3. Reductie in het gebruik van pesticiden)

2012

Officiële invoering van een vrijwillig certificeringsschema "hoge milieuwaarde" (haute valeur environnementale, HVE) gelanceerd door het Franse ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit (zie HVE label onder 3.1.3.2.2. Creëren van markten en nieuwe verdienmodellen)

////////////////////////////////////

2013

2014

Het PAEF wordt vertaald in een actieplan met focus op opleiding van landbouwers, onderzoek en ontwikkeling, de creatie van een agro-ecologisch zelfdiagnose-instrument, de hervorming van overheidssteun en de invoering van regelmatige monitoring en evaluatie.

2016

- 10 prioriteiten (axes) (o.a. alle spelers mobiliseren, sensibiliseren en communiceren, landbouwers leren anders te produceren, ondersteunen van ontwikkelingen, steunen op onderzoek en innovatie, engageren van ketens richting agro-ecologie, monitoring en evaluatie, enz.)
- 17 projecten die overeenkomen met hetzelfde aantal doelstellingen (o.a. uitrol van het agro-ecologisch project op regionaal niveau)
- en bijna 80 acties waarbij voor iedere actie een tijdschema ter voltooiing is gedefinieerd en monitoring- en implementatie-indicatoren

Naast dit actieplan zijn er ook nog 10 specifieke plannen en programma's, die elk hun eigen logica en bestaan hebben, maar die allemaal bijdragen aan de transitie van de Franse landbouw (sommige al in voege voor 2012 zoals Ecophyto en Ambition bio): Ecoantibio, Agroforesterie, Ecophyto, Bien-être animal,

pagina 100 van 412

Semences et plants pour une agriculture durable, Enseigner à produire autrement, Energie méthanisation
Autonomie azote, Ambition bio, Protéines végétales, en Apiculture.

PAEF voorziet expliciet in regionale inzet, maar er wordt geen regionale agro-ecologisch project (PAER) formeel gedefinieerd. Op nationaal niveau worden de strategische richtlijnen vastgelegd door het nationaal comité voor monitoring en sturing van het agro-ecologisch project (comité national de suivi et d'orientation du projet agro-écologique, CNOS), dat wordt voorgezeten door de minister van landbouw en waarin alle partners uit de landbouwwereld zitting hebben. Het comité komt 1 of 2 keer per jaar bijeen om de balans op te maken van de ondernomen acties (met name door de publicatie van een jaarverslag) en, indien nodig, nieuwe werkgebieden te lanceren. Studies en evaluaties worden uitbesteed en gebeuren min. 2 keer per jaar voor een totaalbedrag tussen 150.000 en 200.000 EURO (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2017b). In de beginjaren van PAEF werden jaarlijkse rapporten gepubliceerd die de vooruitgang van het agro-ecologische project moesten monitoren en weergeven. De monitoring is gericht op volgende aspecten:

- verwezenlijkingen: met indicatoren die informatie geven over ondernomen acties en de toegewezen budgetten (bijv.: aantal GIEE's, oppervlakten met steun voor peulvruchten, enz.)
- resultaten: met indicatoren om de veranderingen in landbouwpraktijken weer te geven (bijv.: aandeel biologische bedrijven, aandeel van de oppervlakte met meer dan drie soorten in een vijfjarige vruchtwisseling, aandeel van de oppervlakte in de akkerbouw die niet wordt geploegd, enz.)
- impact: met indicatoren om de ontwikkeling van de economische, sociale en milieuprestaties van de landbouw op algemeen niveau te meten (bijv. gemiddeld landbouwinkomen, aandeel jonge landbouwers, gehalte aan organische stof, gemiddelde concentratie nitraat in het oppervlaktewater, jaarlijkse uitstoot van broeikasgassen van agrarische oorsprong, enz.).

Een stuurgroep (comité de pilotage) van ongeveer twintig leden, waaronder de belangrijkste partners van het project, komt regelmatig samen dan de CNOS om toezicht te houden op het operationele beheer, onder voorzitterschap van de directrice générale de la performance économique et environnementale des entreprises du ministère de l'agriculture. Het comité bestaat uit vertegenwoordigers van de centrale en gedecentraliseerde overheden (direction générale de la performance économique et environnementale des entreprises ; direction générale de l'alimentation ; direction générale de l'enseignement et de la recherche ; groupement des directions régionales de l'alimentation, de l'agriculture et de la forêt ; direction de l'eau et de la biodiversité du ministère de l'environnement, de l'énergie et de la mer), alsook FranceAgriMer, de l'association des régions de France (ARF), l'assemblée permanente des chambres d'agriculture (APCA), l'association de coordination technique agricole (ACTA), l'institut de la recherche agronomique (INRA), centre de coopération internationale en recherche agronomique pour le développement (CIRAD), la fédération nationale des centres d'initiatives pour valoriser l'agriculture et le milieu rural (FNCIVAM), Coop de France, France Nature Environnement (FNE), l'institut de l'agriculture durable (IAD), la fédération des associations pour le développement de l'emploi agricole et rural (FADEAR), beroepsorganisaties in de landbouw (fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles (FNSEA), Jeunes Agriculteurs (JA), Confédération paysanne, Coordination rurale, Mouvement de défenses des exploitants familiaux (MODEF)) en de association nationale des industries

////////////////////////////////////

2018

De loi pour l'équilibre des relations commerciales dans le secteur agricole et une alimentation saine et durable gestemd op 2 oktober 2018 in de assemblée nationale, wordt afgekondigd op 1 november 2018 en vloeit voort uit de tweede bijeenkomst van de États généraux de l'alimentation. De wet wordt daarom ook wel de "EGalim" wet genoemd. In deze wet werd o.a. het volgende opgenomen (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire):

- De wet biedt een kader voor jaarlijkse prijsonderhandelingen tussen distributeurs en hun leveranciers. In de contractprijzen moet rekening worden gehouden met de productiekosten. De wet bepaalt ook dat het gemakkelijker wordt om de onderhandelingen te heropenen als de productiekosten veranderen.
- Om de behandeling van geschillen te vergemakkelijken en producenten en producentenorganisaties methodologische ondersteuning te bieden, wordt de rol van de interprofessionele organen uitgebreid.
- De wet stelt als doel dat vanaf 1 januari 2022 50% kwaliteitsvolle of lokale producten (waarvan 20% biologisch) in het aanbod van collectieve catering (restauration collective) worden opgenomen. Deze wet is van toepassing op collectieve catering in de publieke sector en in instellingen met een publieke taak. Collectieve catering is een bedrijfstak die zich bezighoudt met het serveren van maaltijden aan groepen buitenshuis. In tegenstelling tot conventionele catering betaalt de klant - de persoon die de maaltijd nuttigt - niet de werkelijke prijs, omdat een groot deel van de totale kosten wordt gedekt door een werkgever, instelling of een andere vorm van collectieve organisatie die in haar statuten een speciale cateringsruimte heeft gereserveerd, meer info zie <https://www.restaurationcollectivena.fr/restauration-collective/>.
- De wet breidt de verplichting om voedseloverschotten te schenken uit naar grootkeukens en de agrovoedingsindustrie.
- In het jaar na de afkondiging van de wet zal een proef worden gestart met de invoering van een vegetarisch menu, ten minste eenmaal per week, in schoolkantines.
- Wat de marketing van gewasbeschermingsmiddelen betreft, worden verkoop en advies gescheiden. Kortingen op de verkoop van deze producten worden verboden.
- De tekst voorziet in een experiment met het gebruik van drones voor het besproeien van landbouwgebieden.
- De strafbaarheid van dierenmishandeling is uitgebreid en de strafrechtelijke sancties voor de mishandeling van dieren zijn verdubbeld. Deze straffen gelden niet alleen voor slachthuizen, maar ook voor bedrijven die levende dieren vervoeren. De tekst voorziet ook in een vierjarige proef met mobiele slachthuizen. Het effect op het dierenwelzijn zal worden beoordeeld.
- De bouw van nieuwe gebouwen voor het houden van legkippen in kooien is verboden vanaf de datum van inwerkingtreding van de wet.
- Er zal op vrijwillige basis een proef worden uitgevoerd met de installatie van videocamera's in slachthuizen bij het verbloeden en doden.
- De onderzoeks- en controlebevoegdheden van gezondheids-, dierenbeschermings- en voedselveiligheidsfunctionarissen zijn versterkt.

////////////////////////////////////

2021

Lancering van France 2030, een onderdeel van het plan France Relance (zie Onderzoek onder 3.1.3.2.1. Kennisuitwisseling en -opbouw)

De wet ter bescherming van de vergoeding van landbouwers wordt op 18 oktober 2021 aangenomen. Deze wet, bekend als "EGAlim 2", is een aanvulling en versterking van de eerste "EGAlim" wet uit 2018. Deze eerste "EGAlim" wet, die voortkwam uit de États généraux de l'alimentation van 2017, was een belangrijke stap voorwaarts in de verbetering van de waardeverdeling in de agrovoedingsketen. De wet heeft het met name mogelijk gemaakt om nieuwe onderhandelingsmethoden in de praktijk te verankeren door de manier waarop prijzen worden samengesteld om te keren en een nauwkeurig kader te bieden voor de voorwaarden en inhoud van schriftelijke contracten. De EGAlim 2-wet wil de logica versterken van het construeren van voedselprijzen "in voorwaartse versnelling", d.w.z. gebaseerd op de productiekosten van de landbouwers. Deze kosten moeten worden doorberekend in de hele agrovoedingsketen, van stroomopwaarts tot stroomafwaarts, van productie tot verwerking en marketing (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023f).

2024

Vanaf 1 januari 2024 geldt de voorwaarde van 50% kwaliteitsvolle of lokale producten (waarvan 20% biologisch) in het aanbod voor alle particuliere contractcatering. Wet 2021-1104 van 22 augustus 2021 betreffende de bestrijding van klimaatverandering en het opbouwen van veerkracht tegen de gevolgen ervan (bekend als de “Klimaat- en veerkrachtwet”) breidt de doelstellingen van de EGalimwet uit vanaf 1 januari 2024 naar alle contractcatering, ongeacht of deze onder de verantwoordelijkheid van publieke of private rechtspersonen valt. De wet breidt het scala van betrokken producten uit en stelt een subdoel van 60% duurzame en kwaliteitsproducten voor vlees en visserij- en aquacultuurproducten. Voor cateringsdiensten van de overheid, overheidsinstellingen en nationale overheidsbedrijven is dit laatste percentage opgetrokken tot 100% (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024a).

5.1.3.2 Maatregelen die agro-ecologie bevorderen

- a. Kennisuitwisseling en -opbouw

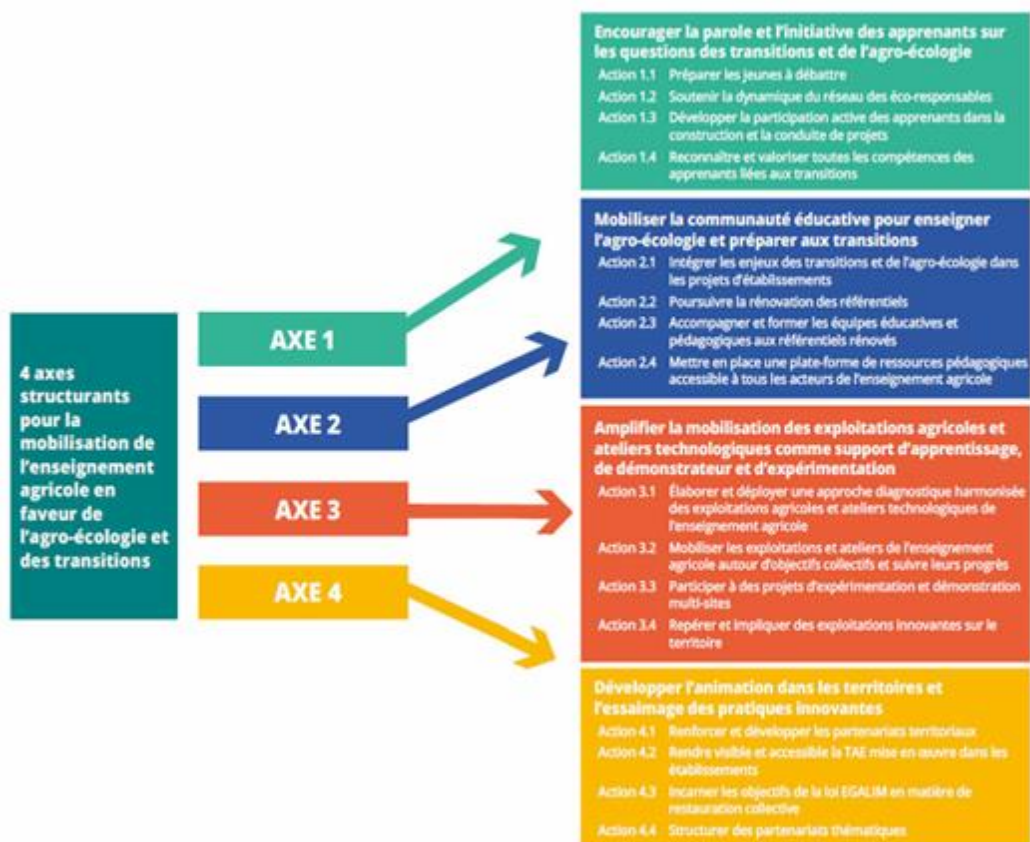
Onderwijs

Sinds 2014 moet het landbouwonderwijs de principes van agro-ecologie incorporeren cfr het plan Enseigner à Produire Autrement (EPA) 2014-2018. Dit nationaal plan richt zich specifiek op beroepsonderwijs in middelbare landbouwscholen (hervormingen in leerplannen zowel inhoudelijk als in werkvormen en in lerarenopleiding) en is een samenwerking tussen het ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit en de Direction générale de l'enseignement et de la recherche. Om dit plan te ondersteunen werden in 2014 meer dan 200 nieuwe onderzoekers en docenten aangesteld door de

////////////////////////////////////

Franse staat om in het hele land agro-ecologie te onderwijzen. In 2020 werd EPA uitgebreid naar Enseigner à produire autrement, pour les transitions et l'agroécologie (EPA 2) (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2021b). EPA 2 wil alle instellingen voor technisch en hoger landbouwonderwijs mobiliseren en het onderwijssysteem hervormen zowel qua inhoud als methodes om de agro-ecologische transitie te versnellen. Het plan richt zich op de volgende vier pijlers:

- Het aanmoedigen van uitwisseling tussen leerlingen (via bvb. debatten) alsook actieve betrokkenheid (bvb via deelname aan de opzet en beheer van projecten)
- Het mobiliseren van onderwijsgemeenschap om agro-ecologie te onderwijzen en zich voor te bereiden op transities (bvb. via begeleiding en opleiding van onderwijs- en pedagogische teams)
- Inzetten op schoolboerderijen en technologische platforms ter ondersteuning van leren, demonstreren en experimenteren
- Stimuleren van interactie en samenwerking met lokale belanghebbenden (opzetten van thematische partnerschappen op lokaal niveau)

Figuur 6. De verschillende assen waarop EPA 2 steunt (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024f)

////////////////////////////////////

Voorlichting

De Franse overheid heeft zich deels teruggetrokken uit landbouwvoorlichting en meer private actoren zijn zich op extensie beginnen richten, een trend die ook in andere Europese lidstaten zichtbaar is. In Frankrijk zijn de landbouwkamers (chambres d'agriculture) sinds de jaren 1960 één van de belangrijkste leveranciers van landbouwvoorlichting. De landbouwkamers zijn consulaire organen (chambre consulaire). Ze werden opgericht in Frankrijk door de wet van 3 januari 1924. Ze zijn verantwoordelijk voor (1) het vertegenwoordigen van alle verschillende economische actoren die betrokken zijn bij de landbouw: landbouwers, maar ook eigenaars, werknemers en landbouworganisaties en (2) het ondersteunen van landbouwers in hun ontwikkeling. Er zijn 89 (inter)departementale landbouwkamers in Frankrijk. Elke vijf jaar zijn er in elk Frans departement verkiezingen voor landbouwkamers. De grootste landbouwersvereniging, de *fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles* (FNSEA) heeft de meerderheid in deze kamers in bijna elk Frans departement, met op de tweede plaats *Jeunes Agriculteurs* (JA). Deze kamers ontvangen overheidssubsidies, maar deze worden steeds kleiner. Naast voorlichting, zijn landbouwkamers ook betrokken in toegepaste onderzoeksprojecten en zetten ze dus in op kennisopbouw. De laatste 10-15 jaren zetten de landbouwkamers ook steeds meer in op milieu, bomen en biodiversiteit. Sommige stemmen zeggen dat landbouwkamers niet echt over agro-ecologie praten omdat zowel FNSEA en JA niet echt achter de agro-ecologische beweging staan. Hoe dan ook worden landbouwkamers meer als neutrale voorlichtingsactoren gezien dan voorlichters die actief zijn binnen coöperatieven (waar advies gebiased kan zijn gezien veel coöperatieven ook instaan voor de aankoop van inputs) of adviseurs van input-bedrijven (*Chambres d'agriculture France*, 2025).

Onderzoek

Samen met enkele andere Europese landen waaronder Duitsland, Italië, Nederland, Portugal en Spanje, is Frankrijk één van de meest actieve landen in agro-ecologisch onderzoek. Sinds mid-jaren 1990 neemt onderzoek in Frankrijk naar agro-ecologie een vlucht, waarin CIRAD, het Frans agrarisch onderzoekscentrum voor internationale ontwikkeling, een belangrijke rol in heeft gespeeld. Onderzoek uit die periode keek vooral naar conserveringslandbouw en hoe samenwerkingsverbanden kunnen bijdragen tot een beter bodembeheer.

Sinds de aanstelling in 2005 van Michel Griffon, voordien wetenschappelijk directeur bij CIRAD, als lid van het Franse nationale onderzoeksagentschap (agence nationale de la recherche, ANR) kwam ook meer financiering voor agro-ecologisch onderzoek. Michel Griffon klom op tot adjunct-directeur en werd voorvechter van ecologisch intensieve landbouw. Door bepaalde agro-ecologische principes aan te nemen om ecosysteemdiensten te activeren, probeert ecologisch intensieve landbouw het gebruik van fossiele energie en chemische inputs te vervangen, hoewel deze zijn toegestaan, net als het gebruik van genetisch gemodificeerde organismen (Griffon, 2009). Deze verenging van agro-ecologie wordt echter wel aan de kaak gesteld door het middenveld die wijzen op toe-eigening of coöptatie van agro-ecologie door het agro-industriële systeem onder de vorm van ecologisch intensieve landbouw of climate smart agriculture. Deze kadering is noodzakelijk om ook de meest recente financieringsstromen naar onderzoek onder het vaandel van 'agro-ecologie' kritisch te kunnen bekijken.

////////////////////////////////////

Sinds 2010 heeft INRA, omgedoopt tot INRAE (Institut national de recherche pour l'agriculture, l'alimentation et l'environnement) in 2020, een prioritair programma voor agro-ecologie ontwikkeld. INRA nam agro-ecologie op in haar strategisch onderzoeksoriëntatieplan 2010-2020 en versterkte daarmee de Franse nationale onderzoeksagenda. Vele instituten volgden, zo startte Isara, een instituut voor hoger onderwijs en onderzoek in Lyon, in 2014 een onderzoekseenheid Agroécologie et Environnement en heeft ook CIRAD sinds 2015 een specifiek programma over de transitie richting agro-ecologie. Er kwamen ook gezamenlijke onderzoekseenheden waarin verschillende onderzoeksinstituten betrokken zijn (unité mixte de recherche, UMR). Zo zijn sommige gezamenlijke onderzoekseenheden, met 80 tot 150 onderzoekers uit verschillende disciplines, volledig gewijd aan agro-ecologie. Deze omvatten bijvoorbeeld (Bitouzet, 2024; Wezel & David, 2020):

- Gezamenlijke onderzoekseenheid Agroécologie, bestaande uit onderzoekers van INRAE Dijon, l'Institut Agro Dijon, Université de Bourgogne, Université de Bourgogne-Franche-Comté en Institut Carnot Plant2Pro, zie <https://umr-agroecologie.dijon.hub.inrae.fr/>
- Gezamenlijke onderzoekseenheid Agroécologie, innovations, territoires, een samenwerking van INRAE (afdelingen AgroEcoSystèmes en ACT), INP-Toulouse (ENSAT en Purpan engineering school), École nationale supérieure de formation de l'enseignement agricole (ENSFEA) en Centre national de la recherche scientifique (CNRS) en het huisvest ook personeel van ACTA, zie <https://annuaire.inrae.fr/afficherStructure.action?code=1248&type=SO>. ACTA ondersteunt, coördineert en vertegenwoordigt het netwerk van 19 landbouwtechnische instituten, instellingen voor toegepast onderzoek die zich bezighouden met alle aspecten van dierlijke en plantaardige productie, voor meer info zie <https://www.acta.asso.fr/>.
- Gezamenlijke onderzoekseenheid Santé et Agroécologie du Vignoble, waarin onderzoekers van INRAE en Bordeaux Sciences Agro samenwerken maar ook actief samenwerken met Institut Français de la Vigne et du vin, zie <https://sante-agroecologie-vignoble.bordeaux-aquitaine.hub.inrae.fr/save-qui-sommes-nous>
- Gezamenlijke onderzoekseenheid Biodiversité, Agroécologie et Aménagement du Paysage, een samenwerking tussen l'Institut Agro Rennes Angers, l'École supérieure d'agricultures (ESA) d'Angers en INRAE, zie <https://bagap.rennes.hub.inrae.fr/>

Met France 2030, gelanceerd in 2021, zet Frankrijk nog meer in op onderzoeksfinanciering. France 2030 heeft als doel de transformatie van belangrijke sectoren van Franse economie te versnellen door middel van innovatie. France 2030, dat het 4e programme d'investissements d'avenir (PIA4) en zijn versnellingsstrategieën samenbrengt, is ongekend groot: 54 miljard EURO zal worden geïnvesteerd over 5 jaar om bedrijven, universiteiten en onderzoeksinstituten te helpen een succesvolle overgang te maken in strategische sectoren waaronder die van de landbouw. 21 miljard EURO werd al vastgelegd in twee jaar tijd (tussen eind 2021-eind 2023). Met France 2030 wordt in totaal meer dan 2,3 miljard EURO geïnvesteerd in de landbouwtransitie. France 2030 is een innovatieversneller die 2 verschillende maar complementaire benaderingen combineert. Enerzijds geeft de staat langetermijnfinanciering aan instellingen voor hoger onderwijs, onderzoek en innovatie. Anderzijds kiest de regering ervoor om uitzonderlijke investeringen te doen in sectoren of technologieën van de toekomst. De overheid speelt daarbij in op verschillende hefboomen (fiscaal, regelgevend, financieel, enz.) (Ministère de l'Economie,

////////////////////////////////////

2023). Er zijn 19 nationale versnellingsstrategieën waarvan 2 belangrijk voor de landbouw: « Systèmes agricoles durables et équipements agricoles contribuant à la transition écologique » en « Alimentation durable favorable à la santé » (Ministère de la Transition écologique, 2023).

Bovenop de 2,3 miljard EURO van France 2030 werd in 2021 nog eens 877,5 miljoen EURO vrijgemaakt vanuit PIA4 met de bedoeling om de 2 bovenstaande versnellingsstrategieën die belangrijk voor de landbouw te ondersteunen over een periode van 5 jaar (Ministère chargé de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, 2021):

- Het ontwikkelen van innovatieve oplossingen om de veerkracht en het concurrentievermogen van de landbouw en de agrovoedingsindustrie te vergroten als onderdeel van de agro-ecologische transitie (428 miljoen EURO)
- het ontwerpen en toepassen van oplossingen voor een duurzamere en gezondere voedselvoorziening (449,5 miljoen EURO)

PIA4 zal onderzoek ondersteunen via 2 prioritaire onderzoeksprogramma's (programmes et équipements prioritaires de recherche, PEPR): een PEPR « numérique et agroécologie » met en een PEPR « génétique et sélection variétale » met een budget van 95 miljoen EURO, beheerd door INRAE en het institut national de recherche en sciences et technologies du numérique (Inria), met als doel upstream onderzoek te ondersteunen dat focust op de beschikbaarheid van gegevens en technologieën, agrobotica en de inzet en het wijdverspreide gebruik van deze innovaties in de hele voedselketen. De ontwikkeling van digitale technologieën, waaronder artificiële intelligentie, door Franse AgriTech-start-ups moet de juiste ontwikkeling van besluitvormingsinstrumenten en de optimalisatie van de efficiëntie van apparatuur mogelijk maken, om landbouwactiviteiten beter te beheren en winstgevendheid en agromilieuprestaties te behalen (arbeidsomstandigheden, dierenwelzijn, beheer van nieuwe gewassen, bodemonitoring, nuttige watervoorraden, het weer, enz.) (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2023b)

De PEPR « numérique et agroécologie » onder leiding van INRAE en Inria heeft een budget van 65 miljoen EURO voor 8 jaar (2023-2030) en moet inzetten op digitale technologie (hefboom) om de agro-ecologische transitie te versnellen. 4 assen staan centraal (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023b):

- Ondersteunen van veranderingen in praktijken door het bestuderen van de plaats en rol van technologieën, hun impact en overheidsbeleid
- Het karakteriseren van dierlijke en plantaardige genetische hulpbronnen om hun potentieel voor agro-ecologie te beoordelen en het gebruik ervan aan te moedigen
- De ontwikkeling van nieuwe generaties landbouwmachines, dankzij digitale technologieën en robotisering. Deze zullen landbouwers helpen bij hun werk, bijvoorbeeld door het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen door middel van precisielandbouw

////////////////////////////////////

MCAE is de voorloper van de economische en ecologische belangengroepen (groupements d'intérêt économique et environnemental, GIEE's), die er officieel kwamen in 2015. Sinds 2015 ondersteunt de Franse overheid GIEE's, economische en ecologische belangengroepen van landbouwers. Dit zijn meerjarige samenwerkingen tussen landbouwers (maar ook andere belanghebbenden) om hun praktijken binnen een bepaald gebied te veranderen of te consolideren zodat ze passen binnen de agro-ecologische visie die de Franse overheid uitdraagt. De acties die deze groepen op poten zetten, moeten helpen om het concurrentievermogen van de landbouwbedrijven op een duurzame manier te verbeteren met gebruik en behoud van ecosystemen. De acties moeten ook een sociale component bevatten, met als doel het verbeteren van de arbeidsomstandigheden van de leden en de werknemers van de groep, het bevorderen van werkgelegenheid en/of het tegengaan van isolement op het platteland.

////////////////////////////////////

- vermindering van het gebruik van pesticiden en gebruik van kunstmest
- voederautonomie op veehouderijbedrijven
- conserverende landbouwpraktijken

Eens erkend als GIEE, kan een erkende GIEE een aanvraag indienen voor begeleiding van hun projecten. GIEE's kunnen zich focussen op zowel technische als organisatorische innovaties. Deze projecten worden als innovatief beschouwd omdat ze verder gaan dan alleen het delen van materiaal en arbeid. Naast het gebruik van nieuwe tools, vereisen ze de ontwikkeling van nieuwe agronomische en/of veehouderijpraktijken. Vandaar het toenemende gebruik van experimenten en/of trainingssessies om de verwerving van nieuwe vaardigheden en informatie te ondersteunen binnen deze GIEE groepen.

Er is geen directe funding voor de GIEE's maar de Franse overheid moedigt wel regionale besturen aan om GIEE's te prioriseren in subsidie toewijzingen. Het ministerie van Landbouw biedt financiering voor het oprichten van GIEE's via programma 775¹ van de Landbouw en Plattelandsontwikkeling Toewijzingsrekening (CASDAR) en de operationele programmabegroting (BOP) "149 Landbouw en Bosbouw". Groepen die zich in de oprichtingsfase bevinden, kunnen gedurende één jaar financiering krijgen om een groep te structureren die het jaar daarop erkend kan worden als GIEE. Erkende GIEE kunnen in aanmerking komen voor financiële steun voor een duur van maximaal 3 jaar via de regionale directoraten (i.e. de DRAAF's).

De acties die deel uitmaken van een project dat erkend is als onderdeel van een GIEE komen in aanmerking voor een verhoogde toewijzing van steun of een preferentiële toewijzing van steun, afhankelijk van de mogelijkheden die het regionale programma voor plattelandsontwikkeling biedt. De steun kan afkomstig zijn van verschillende bronnen, waaronder Europese financiering (Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling, Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, Europees Sociaal Fonds, enz.), de staat, lokale overheden of overheidsinstanties (agentschap voor milieu en energiebeheer, wateragentschap, enz.). Steun kan gebruikt worden bvb voor het financieren van collectieve investeringen in machines, tijd van medewerkers van voorlichtingsdiensten voor het begeleiden van de oprichting van de groep en haar activiteiten (experimenteren).

Doordat er geen nationaal regels zijn rond de ondersteuning van GIEE's zijn er redelijk wat regionale verschillen op financiële ondersteuning van de GIEE's bvb in Auvergne -Rhône-Alpes is de steun voor een opstartende GIEE beperkt tot 10.000 EURO, en genoten reeds opgestarte GIEE in 2023 van een gemiddelde steun van 37.000 EURO; in Bourgogne, Franche-Comté is dit laatste gemiddeld 20.000 EURO. In 2024 werd al 5,5 miljoen EURO gereserveerd voor de GIEE's.

Afhankelijk van de acties die gerealiseerd worden binnen GIEE's, zijn de begunstigden de landbouwers zelf of hun partners (die deel zijn van de GIEE of extern aan de GIEE). Begunstigden moeten wel bijdragen aan de realisatie van de vooropgestelde acties (bvb organisatie die instaat voor de begeleiding/facilitatie

¹Programma 775 wordt gedefinieerd in overeenstemming met de doelstellingen van het PNDAR. Het PNDAR 2022-2027 wil de agro-ecologische transitie intensiveren en opschalen. Het PNDAR ondersteunt meerjarenprogramma's voor landbouw- en plattelandsontwikkeling die voor de hele programmeringsperiode worden opgesteld door verschillende soorten instanties die door het ministerie van Landbouw en Voedselvoorziening zijn erkend: technische landbouwinstututen, landbouwkamers, nationale landbouw- en plattelandsorganisaties (organisme nationale de vocation agricole et rural, ONVAR) en instellingen voor de selectie van dierlijke genetica (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2021e).

Sinds 2015 zijn 753 GIEE's erkend geworden, goed voor meer dan 12.000 bedrijven (bijna 3% van alle Franse landbouwbedrijven). De grootte van de groepen varieert van enkele tientallen tot meer dan 100 landbouwers, met een gemiddelde van 20 landbouwers. Ook de geografische schaal waarop een groep opereert, varieert, van gemeente tot regio niveau. De groepen komen goed verspreid voor in Frankrijk en vertegenwoordigen alle landbouwsectoren, inclusief bijenteelt en aromatische en medicinale planten. Ook de partners waarmee GIEE's samenwerken zijn divers: van actoren in landbouwontwikkeling, onderwijs, onderzoek, lokale overheden, verwerkings- en distributiebedrijven tot milieuverenigingen (Ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, 2021).

Een studie door Agence de Services et de Paiement (2017) bevestigt dat dit instrument de essentiële kwaliteiten voor een succesvol project combineert: groepering, technische en financiële ondersteuning en eigenaarschap van het project door de initiatiefnemers (dit zijn de landbouwers zelf). Een GIEE helpt de ontplooiing te versnellen en te vergemakkelijken van agro-ecologische projecten die al aan de gang zijn of nog in de kinderschoenen staan. De studie concludeert dat dit instrument bijdraagt aan de agro-ecologische transitie in de regio's en een "springplank"-instrument voor agro-ecologie lijkt te zijn. De studie schoof wel volgende aandachtspunten naar voor die in overweging moeten worden genomen om de GIEE verder te ontwikkelen:

- Maak het erkenningsproces op lange termijn, aangezien het gaat om projecten op lange termijn, zowel wat betreft ontwerp, uitvoering als effecten
- Bevestig de sleutelrol van de coördinator, de projectleider die impulsen geeft, bundelt en coördineert
- Verduidelijk financiële stimulansen, aangezien veel landbouwers het moeilijk vinden om te begrijpen op welke overheidssteun ze al dan niet recht hebben
- Erken de inspanningen van degenen die de "agro-ecologische overgang" hebben gemaakt, door middel van een nog uit te vinden vorm van erkenning (merk, label)
- Blijf profiteren van de vrijheid die de regeling biedt aan landbouwbedrijven in transitie om hun eigen doelstellingen en middelen te bepalen
- Versterk het onderwijs in agro-ecologie in landbouwscholen door meer "model"-GIEE's te creëren

pagina 113 van 412

- De geleverde resultaten die de GIEE's behalen zijn sterk afhankelijk van de groepsdynamiek en cohesie. Dit is in hoge mate afhankelijk van het proces waarmee deelnemers eigenaarschap nemen van het gezamenlijke project, wat dan weer sterk afhankelijk is van de voorafgaande collectieve geschiedenis. De introductie van het label "opkomende GIEE", een korte fase waarin een collectief wordt opgebouwd rond het opstellen van een project, kan voorkomen dat de GIEE alleen effectief is als er landbouwers bij betrokken zijn met een lange gezamenlijke geschiedenis. Het erkenningssysteem via het label GIEE geeft groepen landbouwers de legitimiteit in de ogen van hun collega's en de instellingen die hen omringen en heeft ook een zeer gunstig cohesie-effect. De financiering van deze GIEE's en het oormerken van bepaalde soorten steun werden essentieel geacht om de dynamiek van de groep te waarborgen en te garanderen dat de groep de verwachte resultaten behaalt. Dit betekent dat de twee procedures, erkenning via labels en financiering, op elkaar moeten worden afgestemd.

Een andere kritiek die vaak terugkomt op dit beleidsinstrument is dat de maatregelen die GIEE's ondernemen in de praktijk beperkt blijft tot de vervanging van een techniek of een specifieke bedrijfsinnovatie, zonder dat er een holistische benadering wordt toegepast. Anderzijds maken GIEE's het mogelijk om landbouwers te nudgen naar een ecologisch landbouwmodel, een soort van derde weg tussen conventioneel en biologisch in, en resulteren ze in een regenboog van agro-ecologische innovaties (gaande van incrementeel, substitutief tot transformatief). De meerwaarde van dit instrument ligt duidelijk bij het samenbrengen van landbouwers met uitwisseling van kennis en ondersteuning. Het draagt bij tot samenhorigheidsgevoel (impact op welzijn) en doorbreekt wel een stuk isolement. GIEE's en hun activiteiten inspireren vaak ook andere landbouwers waardoor er veel spill-over impact zijn. Soms

pagina 114 van 412

kunnen GIEE's ook ontstaan onder impuls van andere ketenactoren bvb een verwerkend bedrijf van vlas die het ontstaan van een GIEE bevorderde in de regio Occitanie.

Het online diagnose-instrument voor landbouwbedrijven

Het agro-ecologische landbouwdiagnosetool (outil de diagnostic agroécologique des exploitations) is een gratis online toepassing die landbouwers moet ondersteunen bij hun agro-ecologische initiatieven. De tool is ter beschikking sinds oktober 2015 en moet landbouwers aanmoedigen om na te denken over hun praktijken en mogelijke veranderingen in hun systemen. Met deze tool kunnen individuele landbouwers hun methoden en prestaties beoordelen en deze vergelijken met andere landbouwers. De tool kan ook gebruikt worden door adviseurs of docenten. Dit diagnose-instrument, dat is ontwikkeld door het ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit en ACTA, is het resultaat van het collectieve werk van een groot aantal spelers op het gebied van landbouwonderzoek en -ontwikkeling. Sinds de lancering zijn er meer dan 8.700 accounts aangemaakt.

Gebruikers vullen een gepersonaliseerde vragenlijst in over het bedrijf in kwestie, die vervolgens toegang geeft tot drie basismodules met eenvoudige vragen die onafhankelijk gebruikt kunnen worden:

- een module "praktijken" om de toegepaste praktijken te bekijken
- een "prestaties"-module, om na te denken over economische, milieu- en sociale prestaties
- een module "benaderingen", om vragen te stellen over de middelen die zijn gebruikt om het bedrijf te ontwikkelen (zoeken naar informatie en opleiding, collectieve acties, enz.)

Op basis van deze drie modules krijgt de gebruiker (1) een samenvatting om de mate van betrokkenheid bij een agro-ecologisch project te beoordelen en (2), "wegen voor vooruitgang", om verder te gaan dan de diagnose en na te denken over de agro-ecologische acties die op het bedrijf zouden kunnen worden uitgevoerd (op basis van een prestatie die moet worden verbeterd of een verandering in de praktijken).

De tool is hier beschikbaar: <http://www.diagagroeco.org/>

- b. Creëren van markten en nieuwe verdienmodellen

Nationaal voedselbeleid

Op nationaal niveau bepaalt de Franse wetgeving korte voorzieningsketens, lokale producten en territoriale verankering als prioriteiten voor het nationale voedselbeleid. In de Franse wetgeving spreekt men van “les circuits courts” als men verwijst naar korte voedselvoorzieningsketens. Voor lokale voedselsystemen is de meer gebruikelijke term “systèmes alimentaires territoriaux” (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024b).

Naast het feit dat korte keten niet wettelijk gedefinieerd is, is er ook geen specifiek model van wettelijk kader opgelegd voor deze alternatieve distributievormen door de nationale autoriteiten. Op lokaal niveau zijn de voorwaarden voor het bereiken van de doelstellingen van het voedselbeleid niet gedefinieerd. Het nemen van wettelijke of organisatorische maatregelen op dit gebied wordt voornamelijk overgelaten aan het initiatief van regio's en lokale belanghebbenden. Daarom gebeurt dit via een bottom-up benadering waarbij consumenten, verschillende sociale organisaties, professionele landbouworganisaties en plattelandsactoren betrokken worden bij het creëren van het regelgevend model voor de korte voedselvoorzieningsketens. Doordat de beslissende rol in de ontwikkeling van korte ketens en lokale voedselsystemen is overgelaten aan gemeenten en regio's, hangt de ontwikkeling ervan, de effectiviteit en doeltreffendheid van deze activiteiten dus af van het lokale bestuur.

Er zijn verschillende vormen van korte voedselvoorzieningsketens in Frankrijk, zowel traditionele als innovatieve. De traditionele korte ketenmodellen zijn hoeveeverkoop en verkoop op marktplaatsen. Meer innovatieve vormen zijn producentenmarkten (*marchés de producteurs*), die alleen voorbehouden zijn aan producenten en waar groothandelaren, handelaren en tussenpersonen geen toegang toe hebben. Andere innovatieve vormen zijn online bestelsystemen, mobiele winkels, lokale levering voor collectieve catering (schoolkantines, ziekenhuizen, gevangenissen, woonzorgcentra, enz.), producentenwinkels en collectieve verkooppunten. Er zijn ook lokale merken zoals bvb. “Produit en Île-de-France”, zie meer <https://produiteniledefrance.fr/page/notre-marque>), die het resultaat zijn van samenwerking tussen lokale economische actoren (producenten, restauranthouders), consumenten en lokale overheden.

////////////////////////////////////

national de la propriété industrielle, INPI) voor producten die in deze verkooppunten worden verkocht. Het merk "Produits de nos fermes, vendus par nous-mêmes" mag door landbouwers worden gebruikt met toestemming van de vereniging, meer info zie <https://www.terredenvies.fr/association> (Kapala, 2022).

KADER 2: CSA in Frankrijk

Frankrijk heeft één van de best georganiseerde CSA systemen in Europa. Meest wijdverspreid zijn de associations pour le maintien d'une agriculture paysanne, kortweg AMAP's. In Frankrijk zijn er meer dan 2300 AMAP's en 4800 AMAP-landbouwers. AMAP's bestaan uit een groep burgers die solidaire partnerschappen vormen met één of meerdere landbouwers. Het is het enige systeem van korte keten dat voorafbetaling voor productie en voedselleveringen garandeert zonder tussenpersonen. Dankzij AMAP kunnen:

- Landbouwers eerlijk worden vergoed en genieten van financiële zekerheid: hun oogst wordt vooraf betaald via een contract
- Leden van AMAP gezonde, verse seizoensproducten eten en tegelijkertijd lokale, milieuvriendelijke landbouw ondersteunen
- Plattelandsgebieden worden ondersteund (tewerkstelling, biodiversiteit, voedseldemocratie)

De eerste AMAP ontstond in 2001 op initiatief van een landbouwersechtpaar, Denise en Daniel Vuillon, en een dertigtal gezinnen. In navolging datzelfde jaar werden verschillende AMAP's opgericht en ontstond er een netwerk van AMAP's, Alliance Provence. In 2003 werd het eerste AMAP charter aangenomen, dat 10 jaar lang de gemeenschappelijke basis vormde voor de AMAP's. Datzelfde jaar werd de term AMAP geregistreerd bij het institut national de la propriété industrielle (INPI) en werd het een handelsmerk. De beweging verspreidde zich snel over heel Frankrijk en begon vorm te krijgen, in sommige gebieden met de steun van de Alliance Paysans Ecologistes Consommateurs (Alliance PEC; Alliance PEC verenigt nationale landbouwers-, consumenten- en milieuorganisaties, evenals departementale en regionale allianties, en maakt deel uit van het Europese netwerk Foundations for Sustainable Agriculture and Food). Er werden regionale netwerken opgezet in Rhône-Alpes, Ile-de-France, Picardië en elders. Op initiatief van een aantal regionale netwerken en na een eerste nationale bijeenkomst in 2009 werd in 2010 het mouvement interrégional des AMAP (MIRAMAP) opgericht om de samenhang van AMAP's te versterken door een gemeenschappelijke ethiek te delen, ervaringen en praktijken te bundelen en AMAP's op nationaal niveau te vertegenwoordigen en te promoten. Tussen 2012 en 2014 heeft MIRAMAP de collectieve herschrijving van het AMAP-charter gecoördineerd door middel van een proces waarbij honderden spelers uit de AMAP-beweging betrokken waren. Gaandeweg werd de ruggengraat van de AMAP's bevestigd: solidariteit met landbouwers, burgerzin voor

voedseldemocratie, fatsoenlijke inkomens voor landbouwers, transparantie, vertrouwen, productkwaliteit, respect voor het milieu, biodiversiteit en watervoorraden, bewustmaking en mobilisatie.

De term AMAP kan je enkel gebruiken als je het AMAP-charter respecteert en naleeft, een referentiedocument dat de fundamentele waarden en principes van AMAP's definieert. Het charter gaat uit van 5 basisprincipes: het ondersteunen van lokale landbouw, agro-ecologische praktijken, toegankelijke kwaliteitsvolle voeding, burgerparticipatie, een solidaire contractsrelatie zonder tussenschakels.

Aan het begin van het seizoen tekenen de leden van AMAP's een contract met de landbouwer(s). Ze komen overeen om de seizoensoogst van de landbouwer(s) geheel of gedeeltelijk te kopen. Betalingen kunnen over meerdere maanden worden gespreid en de contracten hebben meestal een looptijd van een jaar, zodat de productie over de vier seizoenen kan worden gepland. De leden van AMAP verplichten zich om mee te werken aan het runnen van AMAP (leveringen, communicatie, administratie, adviseurs, etc.) en om solidair te zijn in moeilijke tijden. De AMAP-landbouwers van hun kant verbinden zich ertoe om op vooraf bepaalde tijdstippen vers of verwerkt seizoensvoedsel van hun landbouwbedrijf te leveren. Dit voedsel kan variëren afhankelijk van hun productie: groenten, fruit, eieren, brood, zuivelproducten, honing, vlees, etc. Landbouwers geven informatie en transparantie over hun praktijken en maken hun leden bewust van hun werk en het leven op het bedrijf.

Een AMAP kan het initiatief zijn van een groep burgers, een landbouwer of allebei. Lokale AMAP-netwerken zijn er om de AMAP's in hun gebied te ondersteunen: ze faciliteren netwerken en delen benchmarks, advies, instrumenten en goede praktijken.

Meer info zie: <https://miramap.org/>

Naast AMAP zijn er ook andere CSA initiatieven zoals “La ruche qui dit oui” (cfr Boeren & Buren hier in Vlaanderen) al is dit engagement minder verregaand dan AMAP waarbij consumenten wekelijks producten kunnen bestellen.

HVE label

Het “Hoge Milieuwaarde”, “Haute Valeur Environnementale” (HVE) label werd officieel gelanceerd in 2012 door de Franse overheid. Op 25 oktober 2011 werd de Nationale Commissie voor Milieucertificering (Commission nationale de certification environnementale, CNCE) opgericht om het HVE label, het lastenboek en de controle hierop voor te bereiden. De commissie bestaat uit vertegenwoordigers van de overheid, landbouwwakbonden, verenigingen die zich inzetten voor milieubescherming, de agrovoedingsindustrie en distributie- en consumentenorganisaties. Het doel van het label is het aanmoedigen van landbouwers om biodiversiteit te behouden, de negatieve milieueffecten van het

////////////////////////////////////

- De eisen wat betreft bemesting en fytosanitair beheer zijn minder streng bij HVE i.v.m. bio
- HVE stelt dan weer eisen naar biodiversiteit en waterbeheer i.t.t. bio
- HVE geeft ook de Franse oorsprong van het product aan. HVE labels zijn voorbehouden aan landbouwbedrijven die gelegen zijn op het Franse grondgebied, i.t.t. de biologische certificering die Europees is, of zelfs wereldwijd, vanwege de gelijkwaardigheid van normen tussen certificeringsinstanties.

Op 1 juli 2024 telde Frankrijk 39.772 HVE gecertificeerde bedrijven, dat is 9,6% van de landbouwbedrijven, met een oppervlakte van 2,4 miljoen hectare (9% van de totale landbouwoppervlakte in Frankrijk). HVE certificering werd tot 2017 zeer weinig gebruikt. De laatste jaren maakt deze certificering een snelle ontwikkeling door. Het aantal HVE-gecertificeerde landbouwbedrijven steeg in 2021 met 73% tot 24.827 bedrijven (Figuur 8). Het label wordt hoofdzakelijk aangevraagd binnen de wijnbouw en wijnbouwbedrijven zijn goed voor bijna 61% van de HVE-gecertificeerde bedrijven. Landbouwbedrijven met akkerbouwgewassen vertonen de sterkste groei in certificering: zij vertegenwoordigen 7,8% van de HVE-gecertificeerde landbouwbedrijven op 1 juli 2024 (Figuur 9). Deze ontwikkeling is in de eerste plaats te danken aan politieke steun, waarbij het systeem wordt gezien als een overheidsinstrument voor agro-ecologische transitie, en vervolgens aan de inzet van enkele particuliere actoren in de waardeketen (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024c).

ÉVOLUTION DU NOMBRE D'EXPLOITATIONS AGRICOLES
CERTIFIÉES HAUTE VALEUR ENVIRONNEMENTALE

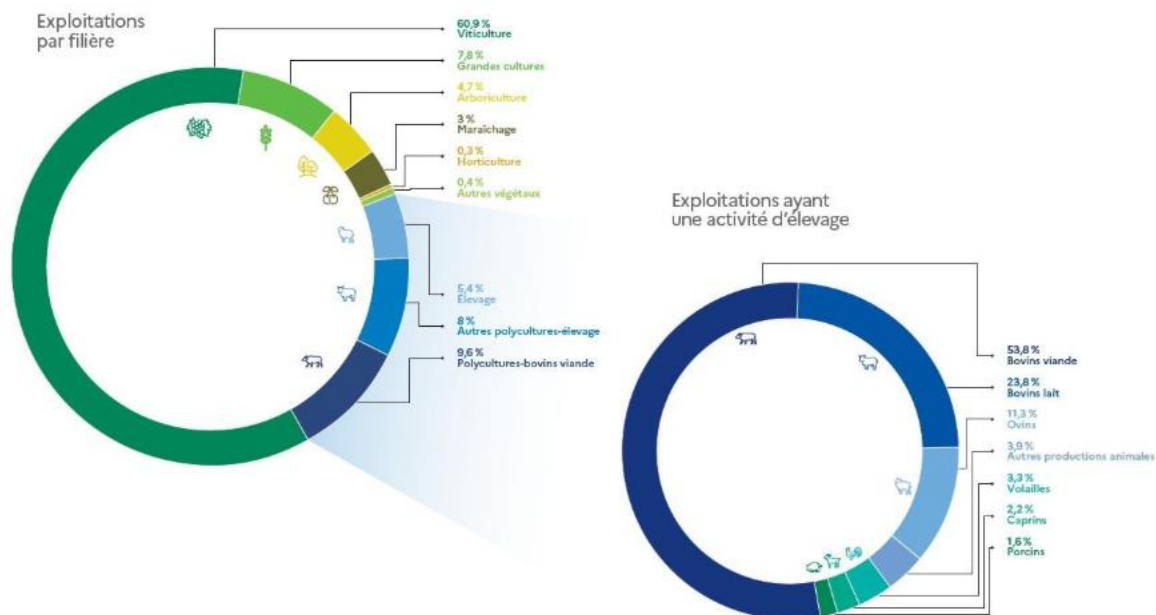

MINISTÈRE DE L'AGRICULTURE, DE LA SOUVERAINETÉ ALIMENTAIRE ET DE LA FORÊT — CHIFFRES JUILLET 2024

Figuur 8. Evolutie in het aantal landbouwbedrijven met HVE certificering tussen 2018 en 2024 (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024c)

////////////////////////////////////

PART DES EXPLOITATIONS CERTIFIÉES HVE PAR FILIÈRE

MINISTÈRE DE L'AGRICULTURE, DE LA SOUVERAINETÉ ALIMENTAIRE ET DE LA FORÊT

CHIFFRES JUILLET 2024

Figuur 9. Uitsplitsing volgens sector van de HVE gecertificeerde bedrijven (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024c)

Binnen HVE certificering waren er lang 2 mogelijkheden: voie A of voie B. Voie B is gebaseerd op de validatie van slechts 2 indicatoren: biodiversiteit (aandeel agro-ecologische infrastructuur in de UAA $\geq 10\%$ of aandeel blijvend grasland in de UAA $\geq 50\%$) en gewicht van inputkosten in de omzet (moet $\leq 30\%$). Binnen voie A moet de landbouwer voor elk van de 4 indicatoren (biodiversiteit, fytosanitaire strategie met vermindering van de behandelingsfrequentie met GBM, bemestingsbeheer, irrigatiebeheer) minimaal 10 punten behalen. Sinds 1 januari 2023 werd voie B echter afgeschaft omdat het specifieke producties met een hoge waarde bevoordeelde en geen grote verandering van landbouwpraktijken met zich meebracht (Axe Environnement). Volgende items binnen de 4 indicatoren worden gebruikt om te scoren voor het HVE label (zie meer vanaf pg 26 op volgende website <https://agriculture.gouv.fr/telecharger/144790r>)

////////////////////////////////////

Positieve punten aan het HVE label zijn:

- Maar er is ook wel kritiek op het HVE label. Het label wordt als ontoereikend beschouwd: veel agro-ecologie-experts zijn van mening dat het HVE-label niet ver genoeg gaat in de bescherming van het milieu en dat het niet noodzakelijk duurzame, milieuvriendelijke landbouwpraktijken garandeert. De criteria die gebruikt worden om het label uit te geven worden bestempeld als vaag, niet vooruitstrevend genoeg en ook de omstandigheden waaronder de criteria worden beoordeeld zijn niet transparant. Het biolabel is in die zin veel transparanter: het verbiedt het gebruik van chemische GBM en kunstmeststof. Het HVE label kan ook een bron van verwarring zijn: sommigen geloven dat de veelheid aan milieulabels (biologisch, HVE, enz.) verwarrend kan zijn voor consumenten, die het moeilijk zullen vinden om de verschillen tussen de labels te begrijpen.

////////////////////////////////////

binnen het nieuwe GLB was er heel wat discussie en debat op hoeveel steun HVE en bio bedrijven recht hebben.

Territoriale voedselprojecten

Territoriale voedselprojecten, projects alimentaires territoriaux (PAT's), hebben tot doel landbouw en voedsel te herlokalisieren door het ondersteunen van landbouwers, korte keten of lokale producten. Ze zijn te vergelijken met food policy councils & zetten lokale voedselstrategieën uit. PAT's zijn het resultaat van toekomstwet voor landbouw, voeding en bos dat hun ontwikkeling sinds 2014 aanmoedigt. Deze projecten worden collectief opgesteld op initiatief van lokale actoren (lokale overheden, landbouw- en voedingsmiddelenbedrijven, burgers, enz.) (Figuur 10). Het zijn dus bottom-up initiatieven. 65% van de PAT's wordt ondersteund door de landbouwkamers en 35% worden mede aangestuurd door landbouwkamers. De trekkers van de verschillende PAT's zijn veelal communes, communautés de communes of intercommunalités, maar dus ook landbouwkamers. Het betrekken van lokale besturen lijkt wel cruciaal in de meeste PAT's om verregaandere veranderingen teweeg te brengen.

////////////////////////////////////

Figuur 10. Actoren die kunnen betrokken zijn in een territoriaal voedselproject (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024d)

Territoriale voedselprojecten zijn vrijwillige initiatieven. Ze brengen mensen samen die geïnteresseerd zijn in de voedselproblematiek, die samenwerken om een diagnose van het gebied op te stellen en vervolgens praktische oplossingen voor lokale problemen te zoeken en te implementeren om zo de voedselproblematiek als geheel aan te pakken, op een allesomvattende manier. Deze projecten kunnen een breed scala aan gebieden bestrijken, van kleine gemeenten tot grote regio's over regionale natuurparken, landen of departementen heen, en dit afhankelijk van de focus van de PAT. De PAT's zijn vaak publiek-private partnerschappen die zich richten op bvb. volgende instrumenten: overheidsbeleid om land in de peri-urbane landbouwruimte terug te winnen en de grondmarkt te reguleren (stadsplanning en ruimtelijke ordening), het gebruik van beschermde geografische aanduidingen, of zelfs het creëren van lokale merken om de lokale productie te promoten en de consument beter te informeren. Deze projecten kunnen een breed scala aan gebieden bestrijken, van kleine gemeenten tot grote regio's over regionale natuurparken, landen of departementen heen. Ze kunnen een sociaal, economisch, volksgezondheids- of milieudoel hebben, maar meestal is het een combinatie van verschillende van deze aspecten die in deze projecten aan bod komen (Figuur 11):

////////////////////////////////////

- ////////////////////////////////////

² Het Nationale Voedselprogramma dat in voege is sinds 2014, heeft 3 hoofdthema's: sociale rechtvaardigheid, voedseleducatie en het tegengaan van voedselverspilling. Het programma gebruikt daarvoor 2 essentiële hefboomen om de overgang naar gezond, veilig en duurzaam voedsel te versnellen: collectieve catering en territoriale voedselprojecten (PAT's). Het programma is een interministeriële samenwerking dat wordt geleid door het ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit. De betrokken ministeries zijn (benamingen sinds ontstaan van PNA): ministère des affaires étrangères et européennes, de l'écologie, du développement durable, des transports et du logement, de la justice et des libertés, de l'intérieur, de l'outre-mer, des collectivités territoriales et de l'immigration, de l'économie, des finances et de l'industrie, du travail, de l'emploi et de la santé, de l'éducation nationale, de la jeunesse et de la vie associative, de l'enseignement supérieur et de la recherche, de la culture et de la communication, des solidarités et de la cohésion sociale, de l'industrie, de l'énergie et de l'économie numérique.

LES CHIFFRES CLÉS DE L'APPEL À PROJETS

Financement des précédentes éditions

2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024
DGAL: 279 K€	DGAL: 716 K€	DGAL: 1,5 M€ ADEME: 500 K€	DGAL: 1 M€ ADEME: 400 K€ DGCS: 100 K€	DGAL: 1 M€ ADEME: 400 K€ DGCS: 200 K€ CGET: 50 K€	DGAL: 1,3 M€ ADEME: 500 K€ DGCS: 200 K€	DGAL: 1,3 M€ ADEME: 4,6 M€ DGCS: 200 K€ MASA Plan de relance: 7,7 M€	DGAL: 1,15 M€ ADEME: 660 K€ DGCS: 200 K€ MASA Plan de relance: 400 K€	DGAL: 1,3 M€ ADEME: 1 M€ DGCS: 200 K€ DGS: 500 K€	DGAL: 1,3 M€ ADEME: 1 M€ DGCS: 200 K€ DGS: 340 K€ MASA (abondement exceptionnel) 2 M€
279 K€	716 K€	2 M€	1,5 M€	1,65 M€	2 M€	13,7 M€	2,41 M€	3 M€	4,84 M€

DGAL: Direction générale de l'alimentation (ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire)
DGCS: Direction générale de la cohésion sociale (ministère du Travail, de la Santé et des Solidarités)
DGS: Direction générale de la santé (ministère du Travail, de la Santé et des Solidarités)
CGET: Commissariat général à l'Égalité des territoires (remplacé en 2020 par l'Agence nationale de la cohésion des territoires – ANCT)
MASA: Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire

Figuur 12. Budget beschikbaar voor PAT's in jaarlijkse projectoproep binnen PNA en opsplitsing van waar de financiering komt (Gouvernement, 2024)

In 2017 werd een erkenningsregeling ingevoerd, die het mogelijk maakt een logo op de communicatiedocumenten of website van het project te plaatsen, waardoor het project meer legitimiteit en zichtbaarheid krijgt (Figuur 13).

Figuur 13. Logo dat erkende PAT's kunnen gebruiken in hun communicatie (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2022b)

Territoriale demonstratieprojecten voor landbouw- en voedseltransities

Er vonden 3 projectpoproep rondes plaats: in juni 2022, december 2022 en september 2023. Over de 3 rondes heen werden 135 kandidaat projecten ingediend waarvan uiteindelijk 29 laureaten geselecteerd werden door een selectiecomité dat bestond uit onafhankelijke deskundigen, nadat ook de gedecentraliseerde overheidsdepartementen hun mening hadden kunnen geven over elk van de aanvragen.

GIEE's

pagina 132 van 412

Ook GIEE kunnen ingezet worden bij het creëren van nieuwe markten en verdienmodellen. Zo zijn er voorbeelden van GIEE's die zich inzetten om

- hun producten beter in de kijker te plaatsen (promotie)
- lokale verkoop en/of verdeling te versterken (bvb afzetten van producten in lokale schoolkantines)
- nieuwe producten te ontwikkelen die inspelen op consumentenbehoeftes (bvb kleding gemaakt van Arles merino wol)
- nieuwe afzetkanalen aan te boren (bvb streven naar een “appellation d’origine protégée” (AOP) label en helpen omschakelen naar biologische landbouw)
- gezamenlijke infrastructuur voorzien om zelf verwerking te kunnen doen (bvb rijpingskelder voor kazen, distilleerderij voor etherische oliën), enz.

[illegible]

c. Reductie in het gebruik van pesticiden

In 2008 ging het eerste Ecophyto programma van start, nl. Ecophyto I (2008-2014) (cfr EU richtlijn 2009/128) met de bedoeling:

- Het gebruik van pesticiden met 50% te verminderen tegen 2018 door landbouwers te trainen en te informeren over alternatieven voor chemische middelen
- Geleidelijke afschaffing van de 53 gevaarlijkste moleculen, waaronder 30 tegen eind 2008

Sinds de start in 2008 zijn verschillende acties uitgevoerd. Belangrijk hierin is het DEPHY netwerk (DEPHY= Démonstration, Expérimentation et Production de références sur les systèmes économes en phytosanitaires). Er zijn 2 netwerken : DEPHY FERME en DEPHY EXPE.

DEPHY FERME is een netwerk van landbouwbedrijven die vrijwillig samenwerken rond alternatieve methoden voor vermindert of zonder gebruik van pesticiden. Het doel was om 3.000 landbouwers te bereiken tegen 2018 binnen de volgende 7 productietypen: polyculturen-veeteelt, akkerbouw, fruitbomen, groenten, wijnbouw, tuinbouw en tropische gewassen (EcophytoPIC, 2020b).

DEPHY EXPE is een netwerk van 41 locaties, waaronder 170 proeflandbouwbedrijven die agro-ecologische praktijken testen en demonstreren die geen gebruik maken van pesticiden. Ook het netwerk van instellingen voor hoger onderwijs en hogescholen (128 hogescholen voor landbouwwetenschappen en 3 universiteiten voor landbouw en voedingswetenschappen) besloten hun experimentele faciliteiten om te bouwen om agro-ecologische praktijken te implementeren en te testen (EcophytoPIC, 2020a).

In 2015 werd het tweede Ecophyto plan gelanceerd: Ecophyto II (2015-2023). Deze kent een gefaseerde doelstelling:

- Reductie van 25% in gebruik van gewasbeschermingsmiddelen tegen 2020
- Reductie van 50% tegen 2025

De vermindering die op nationaal niveau is vastgesteld, heeft niet alleen betrekking op het verminderen van de hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen die in Frankrijk worden gebruikt, maar ook op het verminderen van de risico's en effecten van deze middelen. Ook in Ecophyto II wordt verder gebouwd op het DEPHY-netwerk en wordt ingezet op de ontwikkeling van alternatieven voor gewasbeschermingsmiddelen en een certificaat de produits phytosanitaires (CEPP). Ook werden de "groupes Ecophyto 30.000" in het leven geroepen.

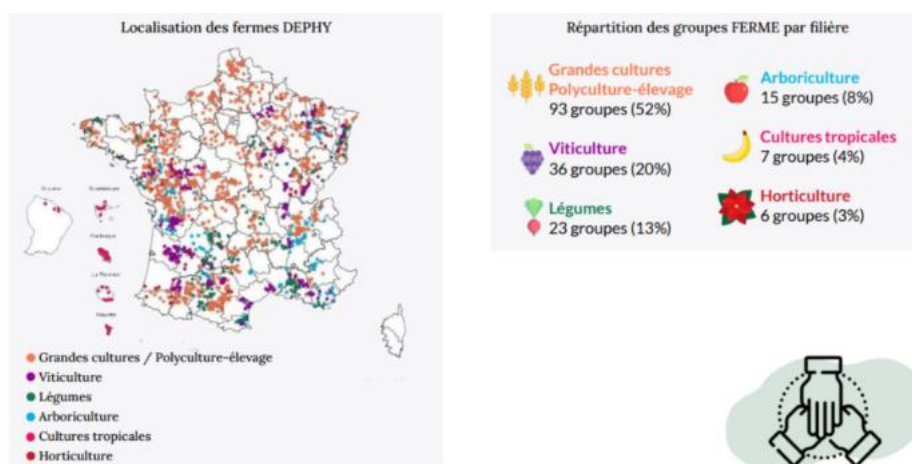
In 2019 kwam het Ecophyto II+ programma er met als doelstelling de bestendiging van doelstelling van het Ecophyto II plan om gebruik van gewasbeschermingsmiddelen tegen 2025 met 50% te verminderen met daarbovenop de doelstelling om glyfosaat geleidelijk te bannen tegen eind 2020 voor de belangrijkste toepassingen en tegen uiterlijk 2022 voor alle toepassingen. Dit plan kwam er in samenwerking tussen ministeries van landbouw, omgeving, gezondheid en onderzoek.

De verschillende Ecophyto programma's worden gefinancierd door de heffing op diffuse verontreiniging (redevance pour pollution diffuse, RPD; De vergoeding voor diffuse verontreiniging wordt sinds 2008 gehoffen op de verkoop van fytofarmaceutische producten. Het wordt gebruikt om interventieprogramma's te financieren van de wateragentschappen en de Ecophyto plannen), ten bedrage van 71 miljoen EURO per jaar. Dit wordt aangevuld voor Ecophyto 2030 met 250 miljoen EURO waarin is voorzien in het ontwerp van de financieringswet voor 2024 (EcophytoPIC, 2024).

Deelname aan een DEPHY FERME groep moet de betrokken landbouwers in staat stellen om een individueel project op te stellen en uit te voeren, dankzij de collectieve en individuele steun van een netwerkingenieur. Elke groep DEPHY FERME wordt begeleid door een DEPHY netwerkingenieur om aan gemeenschappelijke thema's te werken, ideeën uit te wisselen en samen vooruitgang te boeken. Deze netwerkingenieurs kunnen komen uit verschillende ontwikkelingsorganisaties (landbouwkamers, CIVAM, biologische groepen, verenigingen, enz.) en hebben een landbouwkundige opleiding genoten op master niveau. Het bieden van technische ondersteuning, het observeren, registreren en monitoren van elk bedrijf, het leiden van de groep en het collectieve project, het karakteriseren van de teeltsystemen en hun prestaties, evenals het uitvoeren van communicatieactiviteiten, is de verantwoordelijkheid van de netwerkingenieur. De netwerkingenieur speelt een sleutelrol in de overdracht van DEPHY-kennis, zowel methodologisch als agronomisch. De netwerkingenieur verbindt zich ertoe de voorgestelde methodologie na te leven, deel te nemen aan opleidingen (zoals co-ontwerp van teeltsystemen, systeemevaluatie, systemisch onkruidbeheer, animatie/begeleiding/coachingstechnieken, kennis van de fundamenteën van verandering, enz.) en de verschillende regionale en nationale vergaderingen bij te wonen. Er wordt gevraagd dat de netwerkingenieur de helft van zijn tijd kan besteden aan zijn taken met betrekking tot DEPHY en deze halftijdse kan niet over meerdere personen worden verdeeld.

- Het implementeren en opvolgen van alternatieve hefboomen die weinig gebruikt worden of weinig geschikt zijn in de betrokken sector
- Projecten die landbouwers en downstreamexploitanten samenbrengen
- Projecten die verbanden en synergiën met onderzoek en bestaande netwerken bevorderen

pagina 136 van 412

Figuur 14. Visualisering van de locaties van de landbouwbedrijven die deel uitmaken van het DEPHY FERME netwerk en de verdeling van de verschillende DEPHY FERME groepen over productietakken (Cellule d'Animation Nationale DEPHY, 2023)

Het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen wordt bijgehouden en hoofdzakelijk gerapporteerd als de behandelingsfrequentie-indicator (IFT) voor gewasbeschermingsmiddelen. Het komt overeen met het aantal referentiedoses (gedefinieerd voor elk product) dat per jaar wordt toegepast op een bepaalde oppervlakte. Het wordt berekend voor elk gewas en vervolgens voor het teeltsysteem. De IFT kan worden onderverdeeld volgens het doel van de gewasbeschermingsmiddelen: herbiciden, fungiciden, insecticiden, zaadbehandelingen, regulatoren, biocontrole, enz. De volledige methodologie voor het berekenen van de IFT is beschikbaar op de website van het ministerie, zie <https://agriculture.gouv.fr/indicateur-de-frequence-de-traitements-phytosanitaires-ift>. Voor de DEPHY FERME bedrijven variëren de dalingen in behandelingsfrequentie van -18% tot -38% tussen de initiële IFT en het gemiddelde voor de campagnes 2018/2019/2020. Als we alleen kijken naar de campagne 2020, zijn de gemiddelde reducties nog groter: van -29% tot -46%. Alle sectoren van het DEPHY-netwerk hebben dus gemiddeld de doelstellingen van het Ecophyto-plan overtroffen, dat voorzag in een vermindering van de IFT's met 25% tegen 2020. Kanttekening die moet gemaakt worden bij de gerapporteerde cijfers is dat deze resultaten alleen verkregen worden voor bepaalde gewassen en niet noodzakelijk voor het hele bedrijf (Cellule d'Animation Nationale DEPHY, 2023). Ondanks dat het gewasbeschermingsmiddelen gebruik daalde op de DEPHY FERME bedrijven, zag Frankrijk wel een toename van 14% in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen voor de hele landbouwsector tussen 2010-2018 itt een daling van 38% in het gebruik in niet-agrarische gebieden (bijv. openbare tuinen, wegen). In 2016 was het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in Frankrijk met 17% gestegen ten opzichte van 2011 (Eurostats, 2018) en de hoogste consumptie van gewasbeschermingsmiddelen ooit werd geregistreerd in 2018 (Eurostats, 2019). Deze stijging komt grotendeels door de afhankelijk van gewasbeschermingsmiddelen vooral meerjarige gewassen zoals wijnstokken, fruitgewassen, groenten en industriële gewassen. Hoewel de aanpak van DEPHY FERME dus wel degelijk effectief lijkt voor de aangesloten landbouwbedrijven is de draagwijdte van dit initiatief (de landbouwers binnen dit netwerk representeren nog geen 1% van alle Franse landbouwbedrijven) niet groot genoeg om een nationale daling in gewasbeschermingsmiddelen gebruik teweeg te brengen. Nochtans tonen de DEPHY FERME groepen aan dat er oplossingen bestaan om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aanzienlijk te verminderen zonder dat dit noodzakelijkerwijs een impact heeft op de winstgevendheid. Er werd geschat dat de jaarlijkse kost om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen 150 EURO/ha is. De reductie van gewasbeschermingsmiddelen op de DEPHY FERME bedrijven zijn wel onvoldoende om de nieuwe doelstelling van 50% reductie te halen tegen 2030. Tot slot vraagt deze

////////////////////////////////////

beleidstool veel steun (halftijdse ingenieur per groep van 10 tot 12 landbouwbedrijven), zeker omdat de spill-over impact ook te beperkt is (EcophytoPIC, 2020b).

DEPHY EXPE

DEPHY EXPE kende 2 fasen. De eerste fase vond plaats tussen 2012-2018. Om de doelstellingen van het Ecophyto I plan te helpen bereiken, werd een eerste DEPHY EXPE-netwerk opgezet na twee projectoproepen in 2011 en 2012. Dit eerste netwerk bestond uit 41 projecten (elk project bestaande uit meerdere experimentele sites) die tussen 2012 en 2018 experimenten uitvoerden met een duur van 5 tot 6 jaar: 5 in de boomkwekerij, 9 in de groenteteelt, 2 in tropische teelten, 13 in akkerbouw, 4 in de tuinbouw, 5 in de wijnbouw en 3 multisectoraal. Deze eerste golf van experimentele projecten heeft het mogelijk gemaakt om een aantal technische en methodologische lessen te leren, evenals lessen met betrekking tot de werking en ondersteuning van het netwerk. Toch zijn er nog een aantal onopgeloste problemen die verdere experimenten vereisen over een voldoende lange periode om een evenwicht tot stand te brengen binnen de bestudeerde agro-ecosystemen. Dit geldt voor zowel meerjarige als akkerbouwgewassen. Een van de verdiensten van deze eerste EXPE-projecten was het opzetten van nieuwe partnerschappen tussen onderzoeks- en ontwikkelingsactoren rond gemeenschappelijke thema's, wat de synergie van vaardigheden en het delen van ervaring bevorderde.

De tweede fase van DEPHY EXPE vond plaats tussen 2018-2024. In 2017 en 2018 werden 2 projectoproepen gelanceerd onder de titel "Experimenten met agro-ecologische systemen voor het gebruik van pesticiden als laatste redmiddel" en werden 41 projecten geselecteerd: 7 in de boomkwekerij, 8 in groenteteelt, 4 in tropische gewassen, 9 in akkerbouw, 4 in de tuinbouw, 5 in de wijnbouw en 4 multisectoraal. Deze nieuwe experimentele projecten zijn gestart in het voorjaar van 2018 en 2019 en lopen 4 tot 6 jaar. Ze bestrijken een breed scala aan landbouwproducties en maken deel uit van een systeemexperimentele aanpak, waarbij wordt gewerkt op de schaal van het teeltsysteem, en voor sommige op territoriale schaal. Het doel is om landbouwsystemen te ontwerpen, te testen en te evalueren waarbij het gebruik van pesticiden pas als laatste redmiddel wordt overwogen, d.w.z. nadat alle beschikbare alternatieve oplossingen zijn onderzocht en geïmplementeerd. Ze worden ondersteund door een groot aantal actoren op het gebied van landbouwonderzoek en -ontwikkeling (FREDON, INRAE, technische landbouwinstituten, CIRAD, landbouwkamers, enz.) DEPHY FERME EXPE 2 had een jaarlijks budget van 3,3 miljoen EURO (EcophytoPIC, 2020a).

Figuur 15. Tijdslijn van de evolutie van het DEPHY FERME en DEPHY EXPE (EcophytoPIC, 2020d)

Naast de GIEE's worden groepen landbouwers die specifiek werken aan het verminderen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen ondersteund als onderdeel van de "groupes Ecophyto 30.000". Doel van de groupes Ecophyto 30.000 is het ondersteunen van 30.000 landbouwbedrijven (een vertienvoudiging van het aantal landbouwbedrijven tov doelstelling van 3.000 landbouwers binnen de eerste fase van DEPHY FERME) bij hun overgang naar agro-ecologische systemen die weinig afhankelijk zijn van gewasbeschermingsmiddelen. Het doel is om van "pioniers" naar een zo groot mogelijk aantal landbouwers te gaan. Deze actie heeft betrekking op groepen landbouwers, of ze nu al gevormd zijn of nog gevormd moeten worden. Deze samenwerkingen kunnen ook niet-agrarische partners omvatten (downstreamindustrieën, lokale overheden, regionale natuurparken, vertegenwoordigers van onderzoek en opleiding, enz.).

- reeds georganiseerd in een bestaand collectief met een gemeenschappelijke doelstelling of actiemiddelen (CETA5, GIEE, GDA6, CUMA, coöperatieve netwerken, CIVAM, ...)
- en/of reeds georganiseerd in een collectief gebaseerd op een territoriale aanpak (kwetsbare gebieden, stroomgebieden, ...) en die de huidige agro-ecologische aanpak wensen verder te zetten
- en/of geïnteresseerd zijn om deel te nemen aan een collectieve aanpak van agro-ecologie met het oog op een aanzienlijke vermindering van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen

- Ambitie om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen
- Samenhang tussen de doelstellingen van het project en middelen (technische, financiële, mensen)
- Bewezen collectief karakter (betrokkenheid van verschillende lokale actoren), waardoor het mogelijk is om een partnerschapsdynamiek in het gebied te creëren (met name banden met de DEPHY/GIEE-netwerken)
- Bestaan van een strategie voor verspreiding en promotie van het project en de resultaten ervan
- Duidelijkheid en nauwkeurigheid met betrekking tot de doelstellingen en de middelen die zijn ingezet om deze te bereiken

⁵ Een CETA (*centre d'études techniques agricoles*) is een groep actieve landbouwers die hun ervaring en financiële middelen bundelen om te proberen hun landbouwbedrijven technisch, economisch en duurzaam te verbeteren.

⁶ Een GDA (*groupement de développement agricole*) is een groep landbouwers in hetzelfde geografische gebied die diensten aanbiedt die zijn afgestemd op de behoeften van elk lid.

Om groepes Écophyto 30.000 te ondersteunen, is op nationaal niveau een budget van 30 miljoen per jaar op nationaal niveau gedelegeerd aan alle gebieden van de Wateragentschappen die te maken hebben met de problemen in verband met gewasbeschermingsmiddelen. Net zoals bij een erkende GIEE, kunnen de acties die deel uitmaken van een project dat erkend is als onderdeel van een Groupe Ecophyto 30.000 in aanmerking komen voor een verhoogde toewijzing van steun of een preferentiële toewijzing van steun, afhankelijk van de mogelijkheden die het regionale programma voor plattelandsontwikkeling biedt. De steun kan afkomstig zijn van verschillende bronnen, waaronder Europese financiering (Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling, Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, Europees Sociaal Fonds, enz.), de staat, lokale overheden of overheidsinstanties (agentschap voor milieu en energiebeheer, wateragentschap, enz.) (Ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, 2021). Steun kan gebruikt worden bvb voor het financieren van collectieve investeringen in machines, tijd van medewerkers van voorlichtingsdiensten voor het begeleiden van de oprichting van de groep en haar activiteiten. Groepen die zich in de oprichtingsfase bevinden, kunnen gedurende één jaar financiering krijgen om een groep te structureren die het jaar daarop erkend kan worden als Ecophyto 30.000-groep. In het kader van deze regeling zijn 500 groepen erkend die samen 6.600 landbouwbedrijven vertegenwoordigen (bijna 2% van alle Franse landbouwbedrijven).

Zelfs als de 30.000 bedrijven die steun ontvangen en de 2.000 DEPHY FERME-bedrijven erin slagen hun verbruik met 50% te verminderen, zou hun aandeel in alle Franse landbouwbedrijven beperkt blijven, namelijk 7%. Ook het resultaat van de vermindering in gewasbeschermingsmiddelen gebruik zou slechts 4% bedragen ervan uitgaande dat de aangesloten bedrijven in oppervlakte representatief zijn voor het gemiddelde in Frankrijk. Een dure beleidstool doen om dergelijke cijfers te bereiken.

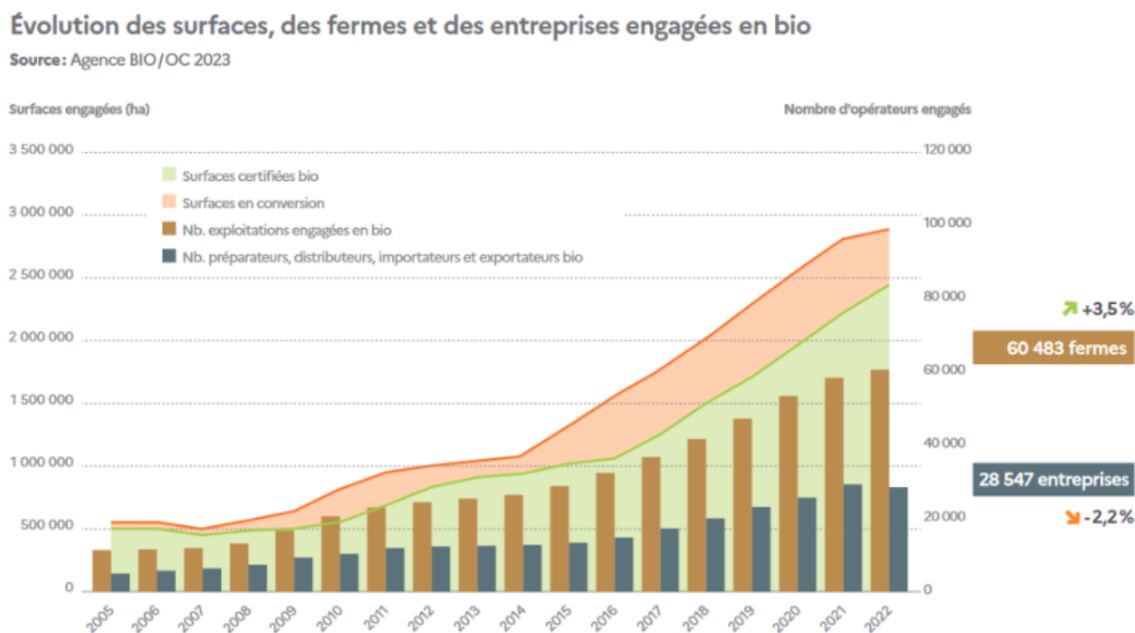
De Grand Conseil d'Orientation de l'Agriculture Biologique is verantwoordelijk voor de plannen en verenigd in totaal bijna 120 organen waaronder Agence Bio, ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit, andere vertegenwoordigers van ministeries, regio's, wateragentschappen, onderzoeksinstituten, NGO's, consumentenverenigingen, inter-professionele organisaties en financieringsorganen.

Het tweede plan kwam er in 2012, Ambition bio 2017. In dit plan werd voorzien in directe betalingen voor biologische landbouwers en hogere betalingen tijdens de omschakeling, financiële steun voor actoren in de toeleveringsketen, meer middelen voor onderzoek en verspreiding, betere opleiding van landbouwers en actoren in de toeleveringsketen, meer communicatie en bewustwording en een aandeel van 20% voor biologische producten in openbare catering van de overheid. Het fonds Avenir Bio dat beheerd wordt door Agence Bio kreeg in dit nieuwe plan 4 miljoen EURO per jaar tov 3 miljoen EURO per jaar in het eerste plan. Dit fonds moet sectorstructureringsprojecten financieel ondersteunen zoals de oprichting van specifieke logistieke platforms, opslag- of verpakkingsfaciliteiten, enz. (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2013). In 2017 was biologisch landbouwareaal gestegen tot 6,5% en was 8,3% van de landbouwbedrijven biologisch (Agence Bio, 2018).

In 2024 werd het laatste plan, Ambition bio 2027, gelanceerd met als doel om 18% van landbouwareaal biologisch te hebben tegen 2027. Om de omschakeling te ondersteunen is er daarom in het Franse strategisch plan binnen het kader van het nieuwe GLB, 90 miljoen EURO extra vrijgemaakt, zodat er jaarlijks 340 miljoen EURO is om deze transitie te ondersteunen (Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire, 2024g).

////////////////////////////////////

Zéro résidu de pesticide, enz.) waardoor het biolabel wat verloren gaat. Uit enquêtes blijkt dat Franse consumenten niet echt weten wat biologisch betekent en dat ze de controleniveaus en specificaties niet kennen. Er zijn dus grotere budgetten nodig voor zowel Agence Santé Publique France en het Agence Bio om informatiecampagnes te voeren om de Fransen te laten begrijpen wat biologische landbouw is en waarom het duurder is. De verplichting om biologische producten aan te kopen zou ook uitgebreid moeten worden naar commerciële catering: hotels, cafés en restaurants zodat er voldoende vraag is. Ook supermarkten moeten mee, deze zouden meer kunnen doen om biologische producten te promoten, zonder dat dit ten koste gaat van het inkomen van de landbouwers (Terra Nova, 2023).

Figuur 16. Evolutie van het aantal bio-landbouwbedrijven en het bio areaal sinds 2005 in Frankrijk (Agence Bio, 2023)

Er zijn echter wel succesverhalen op regionale schaal. Een goed voorbeeld hiervan is het Biovallée project. In het zuidoosten van Frankrijk ligt het gebied Vallée de la Drôme-Diois. Het gebied beslaat diverse agro-ecosystemen, waaronder veeteelt in bergachtige gebieden, wijn-, graan-, fruit- en lavendelproductie op hellingen en graan-, pluimvee-, walnoot- en fruitproductie in lagergelegen valleigebieden. Het Biovallée project startte vanuit het idee om van de Drômevallei en het aangrenzende gebied een ecologische koploper te maken door middel van een meervoudige aanpak gericht op: (1) het verminderen van het energieverbruik met 20% in 2025 en met 50% in 2040 en de productie van lokale hernieuwbare energie om 25% van de lokale behoeften te dekken in 2025 en 100% in 2040; (2) de helft van de landbouwers en van het gebied omschakelen naar biologische landbouw tegen 2020; (3) plattelandsground beschermen tegen verstedelijking; (4) 80% biologische of lokale producten aanbieden in collectieve/institutionele catering tegen 2025; (5) de hoeveelheid afval die naar verwerkingscentra gaat halveren tegen 2025; (6) 2.500 nieuwe banen creëren op het grondgebied in duurzame sectoren tegen 2025; (7) investeren in onderzoek, onderwijs en capaciteitsopbouw rond duurzame ontwikkeling om werkgelegenheid te creëren. Als onderdeel van dit initiatief werd een sociale innovatie in voedselketen-infrastructuur en intersectorale samenwerking ontwikkeld. Een comité voor landbouwonwikkeling van de Diois bood een platform voor experimenten met biologische landbouw, markt, technisch advies en training. Er werd een grootschalige groentenverwerkingsfabriek gebouwd,

- Verbetering van de economische waarde van agroforestry producten op een duurzame manier
- Agroforestry promoten en verspreiden internationaal

De drie grootste geldschieters (Fondation de France, Accor Hôtel en de Yves Rocher Foundation) dragen ongeveer 1,8 miljoen EURO per jaar bij aan agroforestry (laatste beschikbare totaalcijfers dateren van 2018), en dit cijfer stijgt gestaag. Dit geldt des te meer omdat sinds 2015 nieuwe particuliere organisaties financieel betrokken zijn geraakt (La Boulangerie Bio, Triballat-Noyal, Fonds Archimbaud, Fondation BJORG Bonneterre et Citoyens, Fondation Nature & Découverte, Fondation Charles Léopold Mayer, Fondation Maisons du Monde) (Ministère de l'Agriculture, 2015).

Op dit moment zijn er geen statistische gegevens over de ontwikkeling van lineaire haies. Volgens een schatting van AFAC Agroforestries en SOLAGRO is het gemiddelde jaarlijkse verlies van 10.400 km/jaar tussen 2006 en 2014 gestegen tot 23.571 km/jaar tussen 2017 en 2021, ondanks een aanplantbeleid van ongeveer 3.000 km/jaar (CGAAER, 2023).

De maatregel "Plantons des haies", dat in september 2020 werd gelanceerd als onderdeel van het herstelplan en vanaf 2021 regionaal werd uitgerold, was bedoeld om de aanplant van hagen en bomenrijen binnen percelen op landbouwgrond te ondersteunen. Met een nooit eerder gezien nationaal budget van 45 miljoen EURO omvatte de maatregel "Plantons des haies" 2 verschillende gebieden: ten eerste steun voor campagne (algemene bewustmaking en technische ondersteuning voor projecten) en ten tweede steun voor investeringen (aanplant). De maatregel werd uitgevoerd door de D(R)AAF's. De maatregel heeft veel belangstelling gewekt en in de regio's is een ongekennde dynamiek ontstaan rond boslandbouw, waardoor de maatregel een echt succes is geworden: 98% van de voor de maatregel uitgetrokken middelen is vastgelegd, dat wil zeggen meer dan 4.000 aanvragen. 83% van de middelen is geormerkt voor investeringen in aanplant, wat overeenkomt met meer dan 5.500 strekkende kilometer bomen die volgens de planning tegen eind 2024 geplant zullen zijn (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023c).

In september 2023 werd de 'Pacte en faveur de la haie' gepresenteerd. De ambitie is om een netto winst van 50.000 km lineaire haies te bereiken tegen 2030. Dit pact maakt deel uit van de ecologische planning en beschikt over een jaarlijks budget van 110 miljoen euro vanaf 2024, bovenop de reeds bestaande overheidsfinanciering (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023e).

Figuur 17. Tijdslijn van de belangrijkste beleidsontwikkelingen op het vlak van agroforestry (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023c)

5.1.4 Conclusie Frankrijk

Agro-ecologie werd officieel gedefinieerd door de Franse overheid in de toekomstwet voor landbouw, voeding en bos van 2014. In deze officiële definitie wordt agro-ecologie als concept door de Franse wetgeving gereduceerd tot een duurzaam landbouw/productiesysteem (en behelst het dus niet het volledige voedselsysteem en al haar actoren). Productiesystemen die de Franse overheid plaatst onder agro-ecologie zijn onder meer: biologische landbouw, bedrijven met een Haute Valeur Environnementale-label, geïntegreerde productie, conserveringslandbouw, ecologisch intensieve landbouw en ecoagriculture. De vele toespraken van de landbouwminister Stéphane Le Foll (aangesteld van 2012-2017) benadrukten de "ecologische en economische multifunctionaliteit" van agro-ecologie, de mogelijkheid om zowel het concurrentievermogen van de Franse landbouw als de autonomie van Franse landbouwbedrijven te verbeteren door externe inputs te vervangen door ecosysteemdiensten en door te steunen op groepsinitiatieven (zoals CUMA's, GIEE'S, het DEPHY netwerk, enz.).

Het agro-ecologisch project (PAEF) in Frankrijk focust duidelijk op 2 sporen. Ten eerste is de (financiële) steun voor landbouw/productietransformaties uitgebreid dit is bvb. het geval voor biologische landbouw en agroforestry of de steun voor de vermindering van het gebruik van fytosanitaire producten met de Ecophyto-plannen. Het tweede spoor steunt op het ondersteunen van samenwerking (collective action). Het Franse beleid zet sterk in op groepsinitiatieven, dit kunnen collectieven zijn van landbouwers (horizontale samenwerking zoals GIEE en Groupes Ecophyto 30.000) of van landbouwers en andere spelers in de agrovoedingsketen (verticale samenwerking, zie bvb. PAT). Samenwerkingsverbanden tussen landbouwers zijn niet zo nieuw in Frankrijk, gezien de historische verankering van samenwerkingsverbanden in het land door de sterke ondersteuning van het Franse landbouwbeleid en de landbouwadviesdiensten, vooral in de afgelopen zestig jaar, waarbij samenwerking gestimuleerd wordt in de vorm van machinecoöperaties, input- en afzetcoöperaties, studiegroepen en GAEC. De meeste ondersteuning voor agro-ecologische transitie komt uit CASDAR (een belasting op de omzet van landbouwbedrijven die rechtstreeks wordt geïnd door het Ministerie van Landbouw en Voedselsoevereiniteit) of de tweede pijler van het GLB 2 (oa de agromilieuklimaatmaatregelen).

Het PAEF heeft geleid tot een zekere transitie in de landbouwsector met een bredere acceptatie van agro-ecologische benaderingen. Het bracht pioniers naar voren die innovatie op basis van agro-ecologische principes stimuleerden. De direct op landbouwers gerichte beleidsmaatregelen hebben geleid tot een betere implementatie van agro-ecologische praktijken (vnl. toepassen van bodembedekkers, verminderde bodembewerking, vruchtwisseling en gewasdiversificatie), een sterkere erkenning van het belang van biodiversiteit voor de landbouw en een grotere omschakeling naar biologische landbouw. Het Franse beleid is er echter niet in geslaagd om het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de conventionele landbouw terug te dringen. Hoewel de term agro-ecologie wel breder verspreid geraakte dankzij PAEF, blijkt de interpretatie ervan door landbouwers en andere actoren wel te verschillen. Ook uit de studie van Bitouzet (2024) kwam het volgende naar : “Het gemiddelde Franse landbouwbedrijf is nog lang niet agro-ecologisch. Het is moeilijk om specifieke regio's/overzeese departementen en gebieden aan te wijzen waar agro-ecologie het verst gevorderd is, aangezien de huidige initiatieven talrijk en divers zijn. Het is waar dat er enkele dynamische kernen bestaan die baat hebben gehad bij lokaal beleid en/of betrokkenheid van het maatschappelijk middenveld”. Uit dezelfde studie blijkt ook dat veel van de nieuwe agro-ecologische Franse initiatieven geleid worden door zij-instromers zonder landbouwachtergrond en conventionele landbouwers die zich niet langer identificeren met de conventionele logica, vaak omwille van milieu- of gezondheidsredenen.

Analyses van het PAEF hebben opgemerkt dat het project bijna uitsluitend gericht is op landbouwers, landbouwopleidingsprogramma's en adviesdiensten voor landbouwers, met amper strategische acties die bijvoorbeeld gericht zijn op de agrovoedingssector. Nochtans is één van de drijvende krachten om agro-ecologie te bevorderen samenwerking tussen alle actoren. Toch zijn er bepaalde initiatieven waarin voornamelijk kleine spelers binnen de agrovoedingsindustrie betrokken worden, zeker via het instrument PAT. De uitdaging in Frankrijk is om verder te gaan dan enkel en alleen een set van agro-ecologische praktijken die geïmplementeerd worden op niveau van landbouwbedrijven. Een systemische aanpak dringt zich op waarin alle betrokken actoren in het voedsellandschap mee moeten. Sommigen suggereren hier om te werken met blended finance schemes (zowel publiek als privaat geld) en financiële stimulansen onder de vorm van premiums of rewards ook voor de agrovoedingsindustrie. Andere evaluaties hebben opgemerkt dat er onvoldoende middelen zijn toegewezen om het nieuwe beleid uit te voeren. Het budget dat de Franse overheid inzet om de agro-ecologische transitie mogelijk te maken is te beperkt zoals ook werd aangetoond in de studie van het Institute for Climate Economics (2024) gaat slechts 6% tot 9% (d.w.z. 3,2-5 miljard euro). Andere knelpunten blijken het gebrek aan kennis en vaardigheden die nodig zijn om agro-ecologische transformatie volledig te ondersteunen binnen de technische omgeving van landbouwers. De terugtrekking van de overheid uit voorlichtingsdiensten heeft ook deels bijgedragen tot het gebrek aan technische kennis en vaardigheden. Afzetmarkten of methoden voor de commerciële differentiatie van "agro-ecologische" landbouwproducten zijn ook nog onvoldoende aanwezig. Ondanks de beperkte budgetten, blijken beleidsinstrumenten die de samenwerkingsverbanden ondersteunen wel effectief uit enkele kleinschalige studies en zou meer steun moeten vrijgemaakt worden om dergelijke bottom-up initiatieven te faciliteren zoals de PAT's, de DEPHY2 netwerken en de GIEE's (zie onder meer ATTER (2023); Fouillet et al. (2023); Ministère de l'Agriculture et de la Souveraineté alimentaire (2023a))

////////////////////////////////////

Onderzoek heeft aangegevend dat de meeste landbouwers die mee in transitie stappen dit vooral doen om hun (financiële) autonomie te verbeteren, o.a. door een gedeeltelijke vermindering van het gebruik van productiemiddelen. De innovaties die worden toegepast op de bedrijven zijn eerder bedoeld om technische en economische uitdagingen aan te pakken waarbij het ecologische aspect eerder onderbelicht is. De afhankelijkheid van intermediairen voor productiemiddelen wordt op twee fronten in twijfel getrokken: door een economische context die gekenmerkt wordt door een extreme marktvolatiliteit (cfr impact van recente crisissen op landbouwinputs) en door de problematische aard van bepaalde belangrijke productiemiddelen (bijv. de resistentie tegen pesticiden, de afwijzing door consumenten van het gebruik van geïmporteerde transgene sojabonen). Aan de ene kant roept het Franse landbouwbeleid herhaaldelijk op tot ecologisering van de landbouw, maar doet het weinig aan de structurele barrières die de ontwikkeling van ecologische systemen toelaat. Landbouwers blijven dus sceptisch en in sommige gevallen uiten ze frustratie, afkeer of wrok. Aan de andere kant, slagen sommige landbouwers erin om ecologische verbeteringen door te voeren dankzij hun effectieve mobilisatie van peer-to-peer samenwerkingsnetwerken. Dit vereist echter wel specifieke middelen (tijd, vaardigheden, sociaal kapitaal) die ongelijk verdeeld zijn onder de landbouwers. Strategieën van zelforganisatie en innovatie zijn dus niet generaliseerbaar naar alle landbouwers en zijn ook niet voldoende om alle problemen van het landbouwsysteem op te lossen.

Er is nog een lange weg te gaan voordat de verschillende vormen van agro-ecologische groeperingen of collectieven op regionaal of lokaal niveau (in het bijzonder DEPHY-bedrijven, groupes Ecophyto 30.000, GIEE's) wijdverspreid zijn. Bovendien zijn regionale raden in verschillende mate betrokken bij en interveniëren ze op uiteenlopende manier in deze samenwerkingsverbanden van landbouwers. Studies tonen aan dat PAT's zeer waardevol zijn om de transitie aan te sturen, omwille van het samenbrengen van verschillende actoren en het territoriale karakter. Anderzijds is het Franse beleid er wel in geslaagd om agro-ecologie in Frankrijk op de kaart te zetten. Ook heeft Frankrijk agro-ecologie op FAO-niveau op de mondiale agenda helpen plaatsen. Kritische stemmen zoals die van Terre et Humanisme of Confédération Paysanne wijzen erop dat het beleid het concept agro-ecologie gebruikt maar wel in eigen voordeel aanpast zodat het kan passen in bestaande beleidsprogramma's en -prioriteiten waardoor echte radicale veranderingen uitblijven. Ook legt het beleid de laatste jaren meer accenten op precisielandbouw en digitalisatie, waaruit blijkt dat beleid agro-ecologie ook steeds meer ziet als een vorm van smart farming, precision farming. Dit uit zich ook in de budgetten die toegedeeld worden aan de verschillende beleidsinstrumenten. Sinds het aftreden van Stéphane Le Foll, en vooral sinds het

Het PAF in Frankrijk speelt duidelijk in op de afgebomen experimenten, kennisontwikkeling en kennisuitwisseling (GIEE, PAT, DEPHY FERME, Groupe Ecophyto 30.000, EPA, onderzoeksfinanciering) en mobiliseert ook financiële middelen om te transitie mogelijk te maken. Het beleid geeft een duidelijke agro-ecologische richting aan de Franse landbouw (alhoewel de laatste jaren het accent meer gaat naar precision farming onder de vlag van agro-ecologie). Veel beleidsinstrumenten hebben bovendien een flexibele invulling waardoor ze kunnen inspelen op lokale noden. Anderzijds is het beleid in Frankrijk wel nog relatief top-down, dat blijkt uit het feit dat de 2 grootste landbouwersverenigingen in Frankrijk, FNSEA en JA niet in favor zijn van agro-ecologie. De oriëntatie van het beleid sinds 2012 richting agro-ecologie gebeurde zonder veel overleg, al werd er wel overleg gepleegd mbt tot hoe de PAF moet worden geïmplementeerd. Het beleid zet rechtstreeks in op creëren van markten dan vooral via de verplichting om 50% kwaliteitsvolle of lokale producten (waarvan 20% biologisch) in het aanbod van collectieve catering maar ook door de lancering van het HVE label. Ook onrechtstreeks wordt er ingespeeld op het creëren van markten via GIEE's, PAT's en territoriale demonstratieprojecten voor landbouw- en voedseltransities wanneer deze zich toeleggen op het ontwikkelen van een korte keten, een nieuwe keten of een lokale afzet willen vergroten. Echter blijft de grootste bottle neck nog steeds hoe de hele keten van landbouwers tot consumenten kan betrokken worden in de agro-ecologische transitie en zeker hoe de agrovoedingsindustrie meer kan betrokken worden. Rond toegang tot grond is er weinig beleid in Frankrijk. Er lag wel voorstel op tafel om GFIA's op te richten, een acroniem voor "groupements fonciers agricoles d'investissement". Deze maatregel zou particuliere of publieke spelers in staat hebben gesteld om fondsen te werven van investeerders om land te kopen en te verhuren aan landbouwers. Dit voorstel werd echter eind mei 2024 afgewezen. Ook rond het creëren van toegang tot arbeid wordt niet super veel gedaan, al zou je kunnen zeggen dat het faciliteren van toegang tot een consultant/voorlichter wordt vergemakkelijkt dankzij de GIEE of Groupe Ecophyto 30.000, wat ook een vorm van arbeid is.

5.1.5 Referentielijst Frankrijk

Agence Bio. (2023). *Les chiffres du BIO Panorama 2022*. <https://www.agencebio.org/wp-content/uploads/2023/06/DOSSIER-DE-PRESSE-CHIFFRES-BIO.pdf>

pagina 148 van 412

https://collectifs-agroecologie.fr/fileadmin/user_upload/FAL_commun/Etude_ASP-Synthese_GIEE_et_agro-ecologie.pdf

Arrignon, M. (2020). La transition agro-écologique: une politique de développement durable comme les autres ? *Vertigo*, 20(1). <https://doi.org/10.4000/vertigo.27869>

ATTER. (2023). *How can territorialized policies support food systems' transitions? The case of Territorial Food Projects in France*. <https://atter-rise.hub.inrae.fr/content/download/3723/36262?version=5>

Axe Environnement. *La certification Haute Valeur Environnementale (HVE) évolue, quels en sont les changements ?* Retrieved 22 mei 2025 from <https://axe-environnement.eu/fr/expertise/amenagement-de-lexploitation/la-certification-haute-valeur-environnementale-hve-evolue-quels-en-sont-les-changements>

Banque des territoires. (2023). *Appel à Manifestation d'Intérêt : Démonstrateurs territoriaux des transitions agricoles et alimentaires*. <https://www.banquedesterritoires.fr/ami-demonstrateurs-territoriaux-des-transitions-agricoles-et-alimentaires>

Ben Arfa, N., & Ghali, M. (2024). High environmental value (HEV) certification: sharing of costs and risks among value-chain stakeholders. *International Journal on Food System Dynamics*, 15(2), 130-140. <https://doi.org/https://doi.org/10.18461/ijfsd.v15i2.J2>

Bitouzet, H. (2024). Mapping agroecology in France. In A. Wezel, B. Grard, K. Kamilia, & V. Gkisakis (Eds.), *Mapping agroecology in Europe* (Vol. Country Reports Series 2). Agroecology Europe.

Cellule d'Animation Nationale DEPHY. (2023). *Fermes du réseau DEPHY : 10 ans de résultats*. <https://ecophytopic.fr/pic/protoger/synthese-dephy-ferme-10-ans-de-resultats-du-reseau>

CGAAER. (2020a). *Déclinaison régionale du Projet Agro-Écologique pour la France (PAEF)*
<https://www.vie-publique.fr/files/rapport/pdf/278760.pdf>

CGAAER. (2020b). *Déterminants de la prise de décision par l'exploitant agricole d'une transition vers l'agroécologie*. <https://agriculture.gouv.fr/telecharger/124258>

CGAAER. (2023). *La haie, levier de la planification écologique*.
<https://agriculture.gouv.fr/telecharger/136479>

Chambres d'agriculture France. (2025). *Les chambres d'agriculture, quel rôle, quelles missions?* Retrieved 21 mei 2025 from <https://chambres-agriculture.fr/actualites/actualite/les-chambres-dagriculture-quel-role-queelles-missions-1>

Clément, F., Labarthe, P., & Plumecocq, G. (2023). The greening of agricultural policies in France: a look from within. ESEE conference,

Collectifs agroécologiques. *Qu'est ce qu'un collectif agroécologique?* Retrieved 22 mei 2025 from <https://collectifs-agroecologie.fr/a-propos/quest-ce-quun-collectif-agroecologique/#c1093420>

Derbez, F. (2022). Un terrain qui ne dit pas son nom. L'instabilité de la notion d'agroécologie et ses effets sur l'enquête. *Tracés*, 43. <https://doi.org/10.4000/traces.14391>

EcophytoPIC. (2020a). *Le dispositif DEPHY EXPE*. <https://ecophytopic.fr/dephy/le-dispositif-dephy-expe>

EcophytoPIC. (2020b). *Le dispositif DEPHY FERME*. <https://ecophytopic.fr/dephy/le-dispositif-dephy-ferme>

////////////////////////////////////

LIJST MET FIGUREN

Figuur 17. Tijdslijn van de belangrijkste beleidsontwikkelingen op het vlak van agroforestry (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2023c)

pagina 154 van 412

Figuur II.1. Visualisatie van de verschillende DRAAF's binnen het Franse grondgebied. Op de eilanden, met uitzondering van Corsica spreekt men van DAAF's, Direction de l'alimentation, de l'agriculture et de la forêt (Ministère de l'Agriculture et de la Soeveraineté alimentaire, 2022a)

AAP	Appel à Projet
ACTA	Association de Coordination Technique Agricole
AKIS	Agrarische Kennis- en Innovatiesystemen
AMAP	Association pour le Maintien d’une Agriculture Paysanne
ANIA	Association Nationale des Industries Alimentaires
ANR	Agence Nationale de la Recherche
AOP	Appellation d’Origine Protégée
APCA	Assemblée Permanente des Chambres d'Agricultures
ARF	Association des Régions de France
BATDA	Bureau de l'Aménagement des Territoires et du Développement Agricole
CAE	Commission Régionale de l’Agroécologie
CASDAR	Compte d'Affectation Spéciale pour le Développement Agricole et Rural
CEPP	Certificat de Produits Phytosanitaires
CETA	Centre d’Etudes Techniques Agricoles
CIRAD	Centre de coopération Internationale en Recherche Agronomique pour le Développement
CIVAM	Centres d’Initiatives pour Valoriser l’Agriculture et le Milieu rural
CNCE	Commission Nationale de Certification Environnementale
CNOS	Comité National de Suivi et d’Orientation du projet agro-écologique
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique
CUMA	Coopératives d’utilisation de matériel agricole
DEPHY	(reseau de) Démonstration, Expérimentation et Production de références sur les systèmes économes en phytosanitaires
DRAAF	Direction régionale de l'alimentation, de l'agriculture et de la forêt
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
ELFPO	Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling
ENSFEA	École Nationale Supérieure de Formation de l'Enseignement Agricole
EPA	Enseigner à Produire Autrement
ESA	École supérieure d'Agricultures

pagina 155 van 412

////////////////////////////////////

APPENDIX I. HET ACTIEPLAN VAN HET PAEF

Les chantiers du projet agro-écologique																		
Les axes du projet	Mobiliser l'ensemble des acteurs	Sensibiliser et communiquer			Enseigner à produire autrement <i>Assurer la formation initiale et continue des agriculteurs pour une agriculture multipotentielle</i>			Accompagner les agriculteurs	Soutenir les démarches (retirer l'adjectif financier)			S'appuyer sur la recherche et l'innovation <i>Revitaliser les référentiels technico-économiques et explorer les dynamiques de changement</i>		Engager les filières vers l'agro-écologie		Outre-mer	International	Suivre et évaluer le projet agro-écologique
Objectifs	Fiche gouvernance à créer	Déployer le projet agro-écologique au niveau régional	Sensibiliser et former les agents du ministère et des opérateurs	Diffuser et communiquer sur l'agriculture multipotentielle	Reviser les référentiels pédagogiques	Mobiliser les exploitations des établissements d'enseignement	Former les personnels des établissements	Impliquer le développement agricole	Mobiliser les aides du développement rural	Adapter les aides directes (1er pilier)	Adapter la réglementation pour encourager les pratiques agro-écologiques	Impliquer la recherche et la recherche-développement	Renforcer le lien entre recherche et acteurs du terrain	Favoriser le développement d'une génétique adaptée	Adaptation des filières	Déployer le projet agro-écologique en prenant en compte les réalités des départements d'outre-mer	Promouvoir et diffuser le projet agro-écologique à l'international	Évaluer les réalisations et l'impact du projet agro-écologique
N° chantier		1.2	1.3	2.7	2.3	2.4	2.8	2.6	3.1	3.2	2.2	2.1	2.2	4.1	4.2	5	6	1.1
Actions	Créer un réseau régional ouvert de référents techniques en agro-écologie Constituer une plateforme régionale de démonstration Former des relais au sein des services de l'Etat et des collectivités Elaborer une stratégie de développement de l'agro-écologie en région Décliner les priorités en faveur de l'agro-écologie dans la PDR de la région	Organiser une sensibilisation à grande échelle Professionalisation des acteurs clés Orienter et structurer l'offre de formation Intégrer le projet agro-écologique dans les formations statutaires Mettre en visibilité l'offre actuelle de formation en agro-écologie	Faire connaître le projet agro-écologique auprès du grand public, des agriculteurs et des acteurs du monde agricole (site internet, plaquettes, etc.) Promotion et diffusion de l'agro-écologie à l'international Organiser des événements nationaux mobilisateurs Organiser la communication interne au MAAF sur le projet	Rénover la spécialité du CAPA Production agricole Rénover le bac pro CGEA et le STP = responsable d'entreprise agricole = Rénover les BTS = DARC = et = ACSE =	Possibilité de constituer des GO dans le cadre du PEI Appel à projet pour favoriser l'expérimentation / la diffusion / la démonstration à travers quelques projets pilotes	Mobiliser l'appareil de formation à travers un séminaire de lancement du plan d'action Former et professionnaliser des référents régionaux Accompagner la communauté éducative à "enseigner à produire autrement" Créer un dispositif d'information et de communication = Enseigner à produire autrement =	Construire des dynamiques territoriales innovantes en multi-partenaires Favoriser les dynamiques collectives locales grâce aux GIEE Construire un outil d'autodiagnostic agro-écologique des exploitations Mobiliser les chambres d'agriculture dans l'accompagnement vers l'agro-écologie Mobiliser les réseaux existants (ONVIR et Coop de France) Mise au point du document de pilotage thématique du PNDAR	Prendre en compte l'agro-écologie dans les critères de modulation des aides à l'installation Prendre en compte l'agro-écologie dans le plan pour la compétitivité et l'adaptation des exploitations Mise en réseau des acteurs Diffusion du nouveau cadre relatif aux MAEC 2015-2020 Mobilisation financière pour l'animation des MAEC Poursuivre le développement de l'AB Guille méthodologique pour la mobilisation du PEADER en faveur du projet Proposer une MAEC pour les pratiques favorables au sol	Prendre en compte les pratiques agro-écologiques dans les réglementations environnementales (tout action PARI) Favoriser la reconnaissance des pratiques agro-écologiques dans la PAC actuelle Proposer une meilleure reconnaissance des pratiques agro-écologiques dans la future PAC Rénover le système de conseil agricole (SCA) Étudier les possibilités de faire évoluer le cadre de la certification environnementale pour intégrer les principes de l'agro-écologie	Identifier les dynamiques et changements et poursuivre l'expérimentation système et la production de références techniques Inscrire les réseaux ruraux technologiques (RMT) dans le PEI Renforcer la qualification et la diffusion des connaissances Développer le biocroûte	Identifier les critères de performance correspondant à l'agro-écologie S'activer de leur prise en compte dans les évaluations officielles Faire connaître aux agriculteurs les performances sur ces critères Favoriser la communication auprès de la filière	Sensibilisation des conseils spécialisés sur les réflexions de filières à avoir en lien avec l'agro-écologie Réflexions régionales par filière sur l'intégration de l'agro-écologie Intégrer l'agro-écologie dans les projets filières Réaliser à l'évolution du cadre européen, notamment à la déclinaison française est le projet agro-écologique) Établir une liste des aides qui soutiennent les démarches AE Favoriser l'intégration de l'agro-écologie dans les stratégies régionales	Sensibiliser les acteurs des DOM Adapter aux DOM les critères de reconnaissance Mobiliser les RITA Intégrer l'agro-écologie dans les projets filières Promouvoir l'initiative à pour 2000 (dont la déclinaison française est le projet agro-écologique) Échanger sur l'agro-écologie avec nos partenaires européens	Lancer un programme de travail pluriannuel à la FAO Favoriser le financement de projets d'agro-écologie dans les pays en développement Promouvoir l'agro-écologie au sein de l'alliance pour une agriculture climat-intelligente Constituer d'un dispositif de suivi et d'évaluation (indicateurs, données, tableaux de bord...) Restaurer d'un tableau de bord annuel de l'agro-écologie	Évaluer les réalisations et l'impact du projet agro-écologique			
Les plans du projet agro-écologique qui contribuent aux chantiers																		
Ensemble																		
Ecosphère																		
ENAA																		
Ambition bio																		
Produits végétaux																		
Semences et agriculture durable																		
Agroécologie																		
Agroécologie																		
Enseigner à produire autrement																		
Bien être animal																		

Figure 1.1. Infographic van de 12 fundamentele van het agro-ecologisch project in Frankrijk (Ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, 2015)

////////////////////////////////////

Figuur I.2. Infographic van de 12 fundamenteen van het agro-ecologisch project in Frankrijk (Ministère de l'Agriculture et de l'Alimentation, 2015)

APPENDIX II. DRAAF'S

Wat doet een Direction régionale de l'alimentation, de l'agriculture et de la forêt (DRAAF)?

In Frankrijk zijn er 13 DRAAF's. Deze beslaan de verschillende regio's in Frankrijk alsook Corsica. De 13 DRAAF's staan onder het gezag van de prefect van de regio en helpen bij het definiëren, implementeren en monitoren van nationaal en communautair beleid voor plattelandontwikkeling en duurzame regionale planning en ontwikkeling. Ze dragen bij aan de oriëntatie, ondersteuning en structurering van de landbouw- en agrovoedingssector en aan de versterking van de economische organisatie van producenten. Ze stimuleren de bevordering van de productie en het gebruik van biomassa. Op regionaal niveau voeren ze het voedselbeleid (voedselvoorziening, gewasbescherming), het bosbouw- en houtbeleid (economische organisatie en structurering van de sectoren; toezicht op de afzet van bosbouwkundig teeltmateriaal, enzovoort) en het werkgelegenheidsbeleid in de landbouw-, agrovoedings- en bosbouwsector uit. Ze dragen bij aan de beoordeling van het effect van het overheidsbeleid dat wordt uitgevoerd door het ministerie van Landbouw in de regio en zorgen voor de samenhang van de acties van overheidsinstellingen. Tot slot oefenen de DRAAF's, onder het gezag van de minister van Landbouw, academische autoriteit uit over technisch en hoger landbouwonderwijs.

Zie verdere info op:

<https://www.prefectures-regions.gouv.fr/bourgogne-franche-comte/Region-et-institutions/L-action-de-l-Etat/Agriculture-foret-developpement-rural-et-alimentation/Agriculture-foret-developpement-rural-et-alimentation/Quelles-sont-les-missions-d-une-DRAAF/#:~:text=L'action%20de%20l'%C3%A9tat,de%20l'agroalimentaire%20et%20de>

<https://agriculture.gouv.fr/draaf-role-et-fonction>

////////////////////////////////////

5.2 Nederland

5.2.1 Enkele sleutelgegevens

- 51 000 landbouwbedrijven met gemiddelde oppervlakte van 33 ha
- 1,8 miljoen ha landbouwgrond of 66% van het Nederlandse grondgebied
- 5,1 miljard Euro GLB steun

5.2.2 Agro-ecologie in het Nederlandse landbouwbeleid

Agro-ecologie is een term die in Nederland beleidsmatig maar weinig wordt gebruikt. Natuur-inclusieve landbouw, circulaire landbouw en kringlooplandbouw zijn termen en concepten van duurzame landbouw die in Nederland veel meer gekend zijn en ook meer gebruikt worden in beleidsteksten en -initiatieven i.f.v. de transitie naar een meer duurzame landbouw (Hassink *et al.*, 2024). Er bestaat natuurlijk wel een grote link tussen deze concepten en agro-ecologie. Algemeen gezien bestaat er in Nederland ook een grotere focus op het uiteindelijke doel dan op het instrumentarium an sich (mondelinge mededeling semigestructureerd diepte-interview).

Hassink *et al*, 2024 geeft ook aan dat agro-ecologie in Nederland vooral van onderuit, bottom-up, groeit en door verschillende organisaties zoals Voedsel Anders Nederland toegepast wordt. Al vormt het gebrek aan een eenduidige afbakening en definitie van agro-ecologie ook een nadeel waardoor het door landbouwers minder als term gebruikt wordt voor het omschrijven van hun activiteiten m.b.t. duurzame landbouw.

In de periode 2018-2022 was er in het Nederlandse landbouwbeleid een focus op kringlooplandbouw. De visie van het ministerie voor landbouw, natuur en voedselkwaliteit (LNV) werd samengevat in de visietekst 'Landbouw, natuur en voedsel: waardevol verbonden – Nederland als koploper in kringlooplandbouw'. Kringlooplandbouw wordt hierbij gezien als een vorm van landbouw gebaseerd op agro-ecologische principes. In 2019 werd ook een bijhorend realisatieplan opgemaakt.

Via verschillende initiatieven werd deze visie al in praktijk gebracht, o.a Boerderij van de Toekomst (zie verder). De visie rond kringlooplandbouw is ook te lezen op de website van het ministerie LNV. Via het platform 'Groeien naar morgen' <https://www.groeiennaarmorgen.nl/>, wat ook een initiatief is van het ministerie LNV, kunnen landbouwers elkaar inspireren om aan de slag te gaan met kringlooplandbouw en delen zij de uitdagingen waar ze tegenaan lopen. Ook vinden landbouwers op dit platform mogelijkheden om daarin ondersteund te worden, zoals bijv. een subsidie 'omschakelprogramma' voor landbouwers die willen omschakelen naar een meer duurzame landbouwbedrijfsvoering. De verhalen van de boeren en tuinders op dit online platform weerspiegelen de verscheidenheid waarop ondernemers werken aan de omslag naar kringlooplandbouw. Het platform biedt ook een interessant overzicht van demobedrijven duurzame landbouw.

Enkele interessante (beleids-)initiatieven die er in Nederland uitspringen als potentieel interessant voor het stimuleren van agro-ecologie, worden hieronder beknopt weergegeven. In de publicatie van Hassink et al., 2024 kunnen nog verschillende andere agro-ecologische initiatieven in Nederland teruggevonden worden: <https://www.ae4eu.eu/mappingbook/>.

- Kennisbevordering, professionalisering en ecologische en/of landschappelijke sturing (toezicht);
- Draagvlak, promotie en samenwerking (intern en extern);
- Werving, aanvraagbegeleiding en administratie;
- Kwaliteitsborging (certificering), monitoring en rapportage.

Voor de landbouwers verenigd in de collectieven was de overgang van het oude naar het nieuwe stelsel vooral een kans om meer zelf te kunnen sturen en beheermaatregelen uit te werken op maat van hun gebied en de aanwezige landbouwbedrijven. Voor de overheid betrof de verandering van het stelsel ook een efficiëntie-operatie, die gepaard ging met een verschuiving van (administratieve) lasten van de overheid naar de collectieven.

Eind 2024 werd door de universiteit van Wageningen ook een ecologische evaluatie, in welke mate het ANLb stelsel bijdraagt aan de landelijke trends van doelsoorten, afgerond op basis van de verzamelde monitoringsdata in de periode 2016-2023 (Visser & Kleyheeg, 2025). Uit de evaluatie blijkt dat het huidige ANLb lokaal bijdraagt aan biodiversiteit, maar in de huidige vorm niet voldoende is om de brede afname van boerenlandvogels en andere soorten te stoppen. Een belangrijk verbeterpunt is dat de uitbreiding van het areaal ANLb op dusdanige wijze moet gebeuren, dat voldoende gebieden worden gerealiseerd waar ecologisch impactvol agrarisch natuurbeheer ruimtelijk geclusterd wordt uitgevoerd.

- **Pilots Gemeenschappelijk landbouwbeleid**

In de periode 2019-2021 werd in Nederland met 7 GLB pilots gewerkt om het nieuwe Gemeenschappelijk landbouwbeleid voor te bereiden (van beleid naar praktijk). Dit werd geïnitieerd door het ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit, in samenwerking met de provincies. Dit gebeurde met financiering van het Europees fonds voor plattelandsontwikkeling (ELFPO) en nationale financiering. Zes regionale pilots werden getrokken door 19 collectieven van BoerenNatuur en 1 landelijke pilot door LTO. De samenwerking tussen de pilots werd vormgegeven door BoerenNatuur en LTO samen via een overkoepelend project. Het doel was om de veranderingen die op til waren (ecoregelingen) in praktijk uit te testen op vlak van hun effectiviteit m.b.t. vergroening en hun praktische inpasbaarheid op landbouwbedrijven. Zo wilde men komen tot een meer doelmatig en gedragen nationaal strategisch plan. In 2021 zijn er 22 nieuwe pilots van start gegaan. Deze lopen tot eind 2023 met mogelijke verlenging tot eind 2024. Deze nieuwe pilots focussen op 3 thema's: toekomstbestendige landbouw in nieuw GLB, veenweidegebieden en kringlooplandbouw.

Een voordeel van deze pilots ligt in de hogere betrokkenheid van landbouwers bij het realiseren van de maatschappelijke doelen waarvoor het GLB meer en meer wordt ingezet. Zo'n 500 landbouwers namen deel en daarnaast werden indirect ook nog zo'n 2200 landbouwers betrokken. Verschillende ecoregelingen kunnen gelinkt worden aan een agro-ecologische aanpak. Het kan interessant zijn om de introductie van nieuwe agro-ecologische maatregelen of een nieuwe aanpak rond dit concept via een dergelijk systeem van pilots samen met landbouwers uit te werken.

- **Living lab natuur-inclusieve landbouw**

Het living lab natuur-inclusieve landbouw in Friesland startte in 2016 onder impuls van de provincie Friesland en heeft als doel om te zoeken naar natuur-inclusieve oplossingen (incl. verdienmodellen) voor de landbouwcontext op regionale schaal (focus op melkveebedrijven). Verschillende stakeholders (wetenschappers, landbouwers, bedrijven ...) zijn bij het living-lab betrokken. Activiteiten focussen op kennisontwikkeling en – uitwisseling. Het living-lab biedt verschillende voordelen voor landbouwers en de omgeving, maar vereist de nodige financiering om de activiteiten te kunnen uitvoeren.

- **Boerderij van de toekomst**

Boerderij van de toekomst is een initiatief van het ministerie van landbouw, natuur en voedselkwaliteit (LNV). De achterliggende gedachte is de volgende:

“Om de transitie naar kringlooplandbouw te accommoderen is dus een inspirerend voorbeeld nodig op bedrijfs- of regioniveau waarbinnen ook ruimte bestaat om te experimenteren, te leren en te demonstreren en zo perspectief voor verandering te laten zien.”

Het initiatief Boerderij van de toekomst wil dus invulling geven aan de visie van het ministerie op kringlooplandbouw. Agro-ecologie krijgt hierin zijn plaats. Wageningen University & Research (WUR) startte een eerste Boerderij van de toekomst (2019-2024) op hun eigen gronden in Lelystad in samenwerking met provincie Flevoland. De Boerderij van de toekomst combineert daar maatregelen en kennis uit de biologische en gangbare landbouw in een zo duurzaam mogelijk bedrijfssysteem. Er

Visser, T., & Kleyheeg, E. (2025). Ecologische evaluatie Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer. (Rapport / Wageningen Environmental Research; No. 3422). Wageningen Environmental Research. <https://doi.org/10.18174/689914>

LIJST MET FIGUREN

Figuur 1. Voordeur-achterdeur principe bij collectieven in Nederland

Figuur 2. Groei in aantal leden bij ANV's van 1990-2006.

Figuur 3. Overzichtskaartje van kandidaat boerderijen van de toekomst (Schutz, 2022).

5.3 Wallonië

5.3.1 Enkele sleutelgegevens

- 12 670 landbouwbedrijven met gemiddelde oppervlakte van 58,32 ha
- 738 927 ha landbouwgrond of 44% van het Waalse grondgebied
- 1,8 miljard Euro GLB steun

5.3.2 Agro-ecologie in het Waalse landbouwbeleid

In Wallonië lopen er verschillende (bottom-up) initiatieven en zijn er verschillende organisaties (bijv. Regenacterre, Terres Vivantes) actief rond agro-ecologie, maar wordt er vanuit het (landbouw)beleid niet specifiek op gefocust. Beleidsmatig ligt de focus vooral op conventionele landbouw. De term agro-ecologie wordt niet specifiek gebruikt in het Waalse GLB plan (Politique Agricole Commune, PAC).

Het Waalse GLB plan bevat wel, net zoals dit in Vlaanderen het geval is, maatregelen (bijv. ecoregelingen, agromilieuklimaatmaatregelen) die passen binnen het concept agro-ecologie, maar er wordt geen duidelijke link gelegd of doelen gesteld m.b.t. agro-ecologie. Organisaties zoals bijv. Regenacterre, die specifiek met agro-ecologie bezig zijn worden ook niet betrokken bij de opmaak van het landbouwbeleid. Deze rol wordt eerder ingevuld door o.a. de traditionele landbouworganisaties FWA en Fugea.

Uit een studie door de groep Sytra van de UCLouvain (Amrom *et al.*, 2024) blijkt dat slechts 10% van de overheidsmiddelen die Wallonië tussen 2019 en 2024 toekende aan de landbouw- en voedingssector, de agro-ecologische transitie ondersteunen. Dit staat in contrast met de politieke ambities die naar voor geschoven worden in beleidsplannen zoals het 'Plan de transition agroécologique', het 'Plan de développement de la production biologique à l'horizon 2030', het plan 'Relocaliser l'alimentation' en de strategieën 'Manger Demain' en 'Food Wallonia'.

– Terraé project

Het belangrijkste beleidsinitiatief rond agro-ecologie in Wallonië is het '*plan transition agro-écologique*'. Dit werd in 2022 door Céline Tellier, Waals minister van Milieu, Natuur, Bosbouw, Plattelandszaken en Dierenwelzijn, gelanceerd in kader van het Relanceplan met als doel de agro-ecologische transitie in Wallonië te ondersteunen. Waals minister van landbouw Willy Borsus was enkel betrokken i.k.v. afstemming.

Dit actieplan heeft een looptijd van 4 jaar (2022-2026), wordt gefinancierd met een budget van €600 000/jaar en bestaat uit 8 onderling verbonden acties. De naam '*Terraé*' werd gekozen voor het communicatieplatform waarop alle info en acties vermeld staan: <https://www.terrae-agroecologie.be/projets-terrae>.

De uitvoering van dit actieplan wordt uitbesteed aan verschillende organisaties (ngo's) en studiebureaus met elk hun eigen rol in de uitvoering van dit plan (bijv. Natagriwal m.b.t. het luik biodiversiteit en communicatie). Deze organisaties en studiebureaus worden hierbij gefinancierd door de Waalse Overheid. Alle stakeholders zijn terug te vinden via: <https://www.terrae-agroecologie.be/projets-terrae>.

Naast de uitvoerders zijn er ongeveer 60 organisaties (bijv. Regenacterre, House of Agroecology, Terres Vivantes ...) met een link naar landbouw, natuur en/of agro-ecologie betrokken via een stuurgroep. Elke 6 maanden komt deze stuurgroep samen met als doel kennisuitwisseling, de ontwikkeling van nieuwe methodologieën en het stimuleren van samenwerking tussen verschillende overheidsdiensten.

Enkele positieve aspecten m.b.t. het plan transition agro-écologique en algemeen rond agro-ecologie in Wallonië:

Er werd een catalogus opgemaakt met daarin de agro-ecologische praktijken en de info waarom de maatregel interessant is, met de voor- en nadelen en hoe ermee aan de slag te gaan: <https://www.terrae-agroecologie.be/pratiques-agroecologiques>

- Een actie betreft het afbakenen van een definitie, m.a.w. wat is agro-ecologie en hoe kan daar een Waalse invulling aan gegeven worden? Dit vormt een prioriteit in het beleidswerk. Momenteel is er nog geen afgebakende definitie van agro-ecologie geformuleerd en wordt de Europese definitie, bestaande uit 13 verschillende principes, gehanteerd.
- Grote betrokkenheid van landbouwers via GAA of Groupements d'Agriculteurs en Agroécologique en Réseau de fermes en transition agroécologique. Momenteel zijn via deze acties zo'n 400 landbouwers betrokken. Daarnaast zijn er ook nog verschillende landbouwers aan de slag met agro-ecologie via de werking van organisaties zoals Regenacterre en Terres Vivantes.
- Er is de ambitie om met de conclusies van dit vierjarig actieplan verder aan de slag te gaan. Eind 2026 loopt het actieplan af, met de bedoeling dat de succesvolle acties en de belangrijkste conclusies geïntegreerd worden in of als inspiratie dienen voor het volgende Waalse GLB plan. Enkel het communicatieplatform (website) zal voorlopig zeker behouden blijven om verder te informeren.

Enkele negatieve aspecten m.b.t. het plan transition agro-écologique en algemeen rond agro-ecologie in Wallonië:

- In de aanpak werd maar weinig rekening gehouden met bestaande agro-ecologische initiatieven, bijv. bestaande samenwerkingsverbanden van landbouwers.
- Het budget is sterk versnipperd over verschillende acties waarvan communicatie een groot deel inneemt. Soms wordt ook dubbel werk gedaan omdat bestaande zaken opnieuw als actie werden opgenomen.
- De vrije markt maakt het moeilijk voor agro-ecologische producten. Er is ook een mogelijke competitie tussen agro-ecologische producten met deze van biologische landbouw. Volgens sommigen moet biologische landbouw ook onderdeel uitmaken van de Waalse definitie over agro-ecologie die nu gevormd wordt binnen het actieplan.

////////////////////////////////////

rond o.a. het toepassen van agroforestry bij vee, een agro-ecologische rotatie, fyto-reductie, onderzoek naar nieuwe agro-ecologische varianten van broodtarwe, bodemkwaliteit.... Een overzicht van de verschillende GAA-projecten is terug te vinden op <https://www.terrae-agroecologie.be/reseau-terrae>

Momenteel is er nog geen evaluatie beschikbaar, aangezien de werking rond deze GAA's pas gestart is in 2022. Weliswaar kan op basis van het aantal GAA's op dit moment en op basis van het aantal ingediende subsidieaanvragen bij de oproep in 2022 besloten worden dat dit een instrument is met een groot draagvlak en interesse bij de Waalse landbouwers.

Samenwerkingsverbanden tussen landbouwers m.b.t. agro-ecologie werden ook door Waalse organisaties als Regenacterre en Terres Vivantes naar voor geschoven als succesvol middel in het implementeren van agro-ecologie op het terrein. Bij Terres Vivantes maakt dit integraal deel uit van hun aanpak m.b.t. de begeleiding van landbouwers in een agro-ecologische transitie. Er wordt wel aangehaald dat ook bestaande groepen voldoende ondersteund moeten kunnen worden, wat bij de GAA-actie ikv het plan transition agro-écologique niet het geval was. De samenwerkingsverbanden hangen ook nauw samen met de mogelijkheid om te experimenteren met nieuwe technieken, werkwijzen, ...

- **Halls Relais Agricoles**

Sinds 2011 stimuleert de Waalse Overheid via subsidiëring zogenaamde Halls Relais Agricoles (HRA). Dit wordt gedefinieerd als gebouwen bestemd om activiteiten van opslag, verwerking, verpakking of commercialisering van landbouwproducten, door landbouwers of coöperatieve vennootschappen gericht op verwerking en commercialisering, te huisvesten. Ook de meubilaire of technische uitrusting van deze gebouwen valt hieronder. De eerste projectoproep werd in 2011 gelanceerd, daarna volgden nog enkele andere oproepen. Voor de periode 2018-2024 heeft de Waalse regering in haar Waals Investeringsplan (PWI) hiervoor vijftien miljoen euro gereserveerd.

Het doel van deze HRA is om producentenorganisaties en de oprichting van collectieve structuren aan te moedigen om op die manier korte keten werking te stimuleren, productie- en distributiekosten te verlagen, de complementariteit van kennis en engagement van elke deelnemer te bevorderen, en risico's te collectiviseren. Waalse landbouwers krijgen zo ook een belangrijke rol als actor en medebeslisser. Zo ontstaat er ook een netwerk van actoren en infrastructuren die het mogelijk maken om het aanbod van landbouwproducten te groeperen en te verwerken. Niet elke HRA heeft hetzelfde aanbod, dit is afhankelijk van wat de leden produceren en lokaal verwerken. De HRA kan samengevat worden als een coöperatieve korte keten aanpak.

5.3.3 Referentielijst Wallonië

Amro, C., Baret,P., Courtois,A-M., Vandersteen, Q., 2024, Financement de la transition agroécologique en Région Wallonne

GAL Jesuishesbignon, (2024), Hall relais Agricole, <https://jesuishesbignon.be/hall-relais-agricole/>

Portail de l'agriculture Wallonne, (2024), Halls-relais agricoles,
<https://agriculture.wallonie.be/home/aides/halls-relais-agricoles.html>

5.4 Verenigd Koninkrijk

5.4.1 Enkele sleutelgegevens

- 216 000 landbouwbedrijven met gemiddelde oppervlakte van 85 ha
- 17 miljoen ha landbouwgrond of 70 % van het grondgebied van het Verenigd Koninkrijk
- Eigen beleid en financiering los van Europese gemeenschappelijk landbouwbeleid

5.4.2 Agro-ecologie in het Engelse landbouwbeleid

De focus van de verkennende analyse ligt hier op Engeland, aangezien het beleid in de verschillende regio's van het Verenigd Koninkrijk (Engeland, Schotland, Wales, Noord-Ierland) niet volledig gelijk is.

Post-Brexit werd door het Department for Food, Environment and Rural Affairs (DEFRA) een 'agricultural transition plan' opgesteld om het nieuwe landbouwbeleid in Engeland vorm te geven. In dit plan worden verschillende ambities geformuleerd op vlak van randvoorwaarden, advies, ... De beleids-ideeën en ambities die hierin opgenomen zijn ook geïnspireerd op het 25 Year Environment plan uit 2018. Zo werd o.a. de beslissing genomen om directe betalingen richting landbouwers gradueel uit te faseren over een periode van 7 jaar (2021-2027) en integraal te vervangen door betalingen die gelinkt zijn aan het toepassen van verschillende types van maatregelen in functie een meer duurzame landbouw, de zogenaamde 'Environmental Land Management Schemes of ELMS. De verschillende maatregelen binnen de ELMS worden ingedeeld in 3 categorieën: a) sustainable farming incentive scheme (SFI), b) Countryside Stewardship en c) Landscape recovery. Deze categorieën verschillen van elkaar qua types maatregelen, ambitieniveau en de gebieden waar de maatregelen geïmplementeerd kunnen worden door landbouwers.

Het concept agro-ecologie is in de nieuwe beleidsplannen voor Engeland geen doel op zich en wordt ook niet als term gebruikt in de verschillende beleidsteksten. Het is eerder de term 'agri-environment' die wordt gebruikt. Wel kan de link gelegd worden tussen verschillende types van maatregelen die aan landbouwers aangeboden worden binnen de ELMS en de agro-ecologische principes. In Schotland, Wales en Noord-Ierland komt het concept en de term wel meer voor in de beleidsteksten en -initiatieven. Algemeen wordt in het Verenigd Koninkrijk agro-ecologie vooral bottom-up vormgegeven via diverse initiatieven van verschillende organisaties zoals bijv. de Landworkers' Alliance. Binder *et al.* (2024) maken daarbij ook de inschatting dat deze initiatieven zonder steun vanuit het beleid niet in staat zijn een agro-ecologische transitie op grote schaal teweeg te brengen.

Twee interessante (beleids-)initiatieven, met potentieel voor agro-ecologie, die er in Engeland uitspringen zijn:

– **Piloot-acties i.f.v. beleidsontwikkeling**

In kader van de verdere ontwikkeling van het nieuwe landbouwbeleid via de ELMS werden enkele pilots gelanceerd om het systeem op punt te zetten. Zo werd in juni 2022 de 'Sustainable farming incentive pilot' gelanceerd waaraan 850 landbouwers deelnemen. Het doel hiervan is om via 'test and trials' de maatregelen zelf uit te testen en ook het betalingssysteem op punt te zetten.

“Tests and trials focus on trying out individual parts of the future scheme, like land management plans or different payment methods – whereas the pilot will test a working version of the scheme from start to finish. Think of a manufacturer designing a new car – they might test things like the brakes and gearbox separately (tests and trials), before combining them into a driveable car for road testing (piloting).”

“We want the Sustainable Farming Incentive to be straightforward enough that a farmer can make an application and start their agreement just by using guidance on GOV.UK. An important point of piloting will be to test whether this is true in practice, and we will adjust the scheme design based on what we learn.”

“We have learned a lot about how the scheme needs to be straightforward but also flexible and less prescriptive, so that it works for the range of different farm types, sizes and locations. This flexibility goes hand in hand with our new approach to controls within schemes, where we are taking a fairer, more pragmatic and proportionate approach. We also want to offer payment rates that are sufficiently attractive for farmers to change their existing practices and maintain sustainable practices.”

- **Countryside Stewardship Facilitation fund (CSFF)**

In Engeland wordt sinds 2015 gewerkt met farmer clusters. Dit zijn groepen van landbouwers en grondbeheerders die in een bepaald geografisch gebied samenwerken om gemeenschappelijke doelen op het gebied van landbouw, natuurbeheer en milieubescherming te realiseren. Deze clusters werken op landschapsniveau, waardoor ze gezamenlijke ecologische maatregelen kunnen uitvoeren die individuele landbouwers vaak niet zelfstandig kunnen realiseren, zoals het creëren van aaneengesloten habitats, waterbuffers of bloemrijke zones. Het Countryside Stewardship Facilitation Fund (CSFF) ondersteunt deze farmer clusters door het financieren van een facilitator die de samenwerking coördineert, kennisuitwisseling organiseert, training aanbiedt en de groep helpt bij het aanvragen en uitvoeren van agro-milieumaatregelen. Zo vergroot het CSFF de capaciteit van clusters om ecologische doelen effectief te behalen en duurzaam beheer over meerdere holdings te realiseren.

Evaluatiestudies van het Engelse Countryside Stewardship Facilitation Fund (CSFF) tonen duidelijk meerdere positieve effecten op ecologisch en sociaal vlak. Zo blijkt dat de farmer clusters een aanzienlijke meerwaarde creëren door samenwerking op landschapsniveau mogelijk te maken; dit leidt tot grotere aaneengesloten stukken beheerd land, verbeterde habitatconnectiviteit en een hogere ecologische effectiviteit van beheermaatregelen dan individuele landbouwers alleen zouden bereiken. Daarnaast verhoogt het CSFF de deelname van landbouwers en andere grondeigenaars aan milieu en natuurprogramma's, zoals agromilieuregelingen, waardoor meer hectares duurzaam worden beheerd en diverse ecologisch waardevolle maatregelen – zoals heggen, bloemenstroken, waterbuffers en bosranden – worden toegepast. Ook stimuleert het CSFF actieve kennisuitwisseling en het delen van best practices tussen groepsleden, wat de snelheid en kwaliteit van ecologisch beheer vergroot en lokale expertise versterkt. Verder draagt het fonds bij aan de sociale en ecologische veerkracht van de groepen; de aanwezigheid van een facilitator en netwerkstructuur zorgt voor continuïteit van beheermaatregelen, zelfs in stressvolle situaties zoals de COVID19-pandemie. Tot slot wordt de inzet

De eerste drie jaar na de invoering van het CSSF in 2015 is het aantal groepen van landbouwers of farmer clusters gestegen van 12 naar 120. Sinds de lancering van het fonds werden er 224 farmer clusters opgericht die in totaal 5982 leden omvatten (of ongeveer 6% t.o.v. het totale aantal landbouwbedrijven 102 000 in Engeland).

Gov.uk, (2024), Agriculture in the United Kingdom 2023, <https://www.gov.uk/government/statistics/agriculture-in-the-united-kingdom-2023>

Gov.uk, (2024), Facilitation Fund 2023: Countryside Stewardship <https://www.gov.uk/government/collections/countryside-stewardship-facilitation-funding>

Gov.uk, (2025), Countryside Stewardship, <https://www.gov.uk/guidance/countryside-stewardship-get-funding-to-protect-and-improve-the-land-you-manage>

HM Government, (2018), A Green Future: Our 25 Year Plan to Improve the Environment, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5ab3a67840f0b65bb584297e/25-year-environment-plan.pdf>

Smith E., (2024) – Stocktake of progress towards agroecology in UK food and farming, Food, Farming & Countryside Commission, 16 blz.

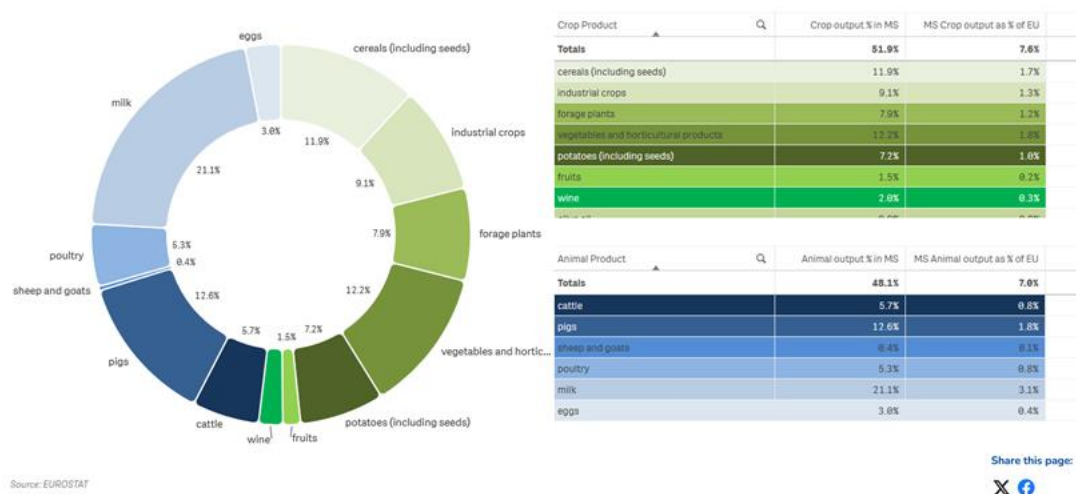
the UK. In: Wezel, A., Grard, B., Kamilia, K., Gkisakis, V. (eds). Mapping agroecology in Europe. Country Reports Series, Vol. 2, ISARA, Lyon, France; Agroecology Europe, Corbais, Belgium.

pagina 177 van 412

5.5 Duitsland

5.5.1 Enkele sleutelgegevens

- 276000 landbouwbedrijven
- Gemiddeld 61 ha oppervlakte landbouwbedrijf
- Helft plantaardige productie, helft dierlijke (Figuur 1, Figuur 2)
- 1/3 grasland
- 37.000 bio-bedrijven
- 1.89 miljoen ha (11.4%)

Figuur 1. Overzicht landbouwproductie in Duitsland (Europese Commissie, 2023).

5.5.2 Duits landbouwbeleid – Algemeen

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid 2023 - 2027 (GLB) van Duitsland (Europese Commissie, 2025a)^b focust zich specifiek op:

Economisch duurzaam en eerlijk CAP

Dit wordt bereikt door het ondersteunen van het basisinkomen (2,5 miljard), herverdeling naar kleinere bedrijven (vaak in moeilijk te bewerken regio's zoals in bergachtig gebied of gebieden met andere natuurlijke beperkingen (1 miljard). Om de competitiviteit te versterken en de klimaat- en milieu-afdrak van de sector te verminderen, worden investeringen aangemoedigd door modernisatie projecten (933 miljoen). Het gebruik van landbouwverzekeringen tegen droogte en andere ongunstige weersomstandigheden wordt ondersteund door 178 miljoen euro.

Groener landbouwbeleid

Landbouwers worden verplicht om bepaalde klimaat- en milieumaatregelen te implementeren in ruil voor inkomenssteun. Een voorbeeld is het opstellen van nieuwe voorwaarden voor drainage in natte gebieden, aangezien deze gebieden belangrijk zijn voor koolstofopslag.

Ook op het vlak van biodiversiteit worden bepaalde praktijken ondersteund (voor een doeloppervlakte van 1,9 miljoen ha, met 1,7 miljard steun), zoals het reduceren van het gebruik van pesticiden en meststoffen in het beheer van graslanden. Ook is er doel gesteld om de bodem- en waterkwaliteit in 30% van het landbouwareaal te verbeteren door in te zetten op biologische plaagbeheersing i.p.v. chemische bestrijding.

Het Duits GLB stelt een ambitieus doel om tegen 2030 30% van het landbouwgebied biologisch te gaan bebouwen. Dit wordt ondersteund door 2,4 miljard.

Sociaal en duurzaam CAP

Om rurale gebieden een gezond economisch en sociaal klimaat te bieden, komt er steun voor jonge landbouwers waaronder specifieke steun voor 600 startende landbouwers van 34 miljoen euro. Verdere investeringen voor rurale bedrijven (169 miljoen) worden gebruikt voor investeringen binnen verwerking en vermarkting. Het doel is om uiteindelijk 23.000 nieuwe jobs en 40.000 rurale bedrijven te ondersteunen. Ook basisinfrastructuur in rurale gebieden wordt ondersteund, 48 miljoen voor breedbandinternet en 804 miljoen voor kinderopvang en faciliteiten voor sport en toerisme.

Kennisdeling, innovatie en digitalisatie

Binnen het Duits GLB is er een focus op onderzoek en innovatie en wordt kennisdeling bevorderd. Dit vraagt een integratie van alle relevante actoren binnenin AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation System, zoals landbouwers, adviseurs, lesgevers, ...). Hiervoor wordt 221 miljoen euro steun voorzien, gericht op verschillende advies- en opleidingsactiviteiten. Het opzetten van Operationele Groepen (OG) binnen het EIP programma, wordt ondersteund door 156 miljoen om zo innovatieve projecten te ontwikkelen en te implementeren. In totaal zullen 350.000 personen baat hebben bij advies, training en

////////////////////////////////////

Deze maatregelen worden gefinancierd via Europese en nationale bijdragen (Figuur 3).

National funding does not include additional national financing referred to in Article 146 of Regulation (EU) 2021/2115. Direct Payments include allocations for cotton set out in Annex VIII of Regulation (EU) 2021/2115 and reflect possible transfers between pillars. Payments for support under Regulation (EU) No 1308/2013 are not included in the CSP. National funding for sectoral support only relates to apiculture. Rural Development reflects possible transfers between pillars and includes technical assistance.

The minimum financial allocations for support for young farmers can be reserved either under Direct Payments and/or Rural Development. Eco-schemes under Direct Payments may be lower than 25% if the possibility to use the rebate mechanism from Rural Development is used, in line with Article 97 of Regulation (EU) 2021/2115. The Complementary redistributive income support under Direct Payments may be lower than 10%, in line with Article 29 of Regulation (EU) 2021/2115.

² as compared to the direct payments allocations set out in Annex IX of Regulation (EU) 2021/2115

³ Not applicable as the minimum contribution to young farmers is set as absolute amounts in Annex XII of Regulation (EU) 2021/2115

More financial information can be found in section 6 and in Annex V of Germany's CAP Strategic Plan.

////////////////////////////////////

(<https://www.bmz.de/en>)

Federaal ministerie voor Onderwijs en Onderzoek (BMBF, Bundesministerium für Bildung und Forschung)

(https://www.bmbf.de/bmbf/en/home/home_node.html)

Beiers Staatsinstituut voor Landbouw (Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft)

(<https://www.lfl.bayern.de/>)

- Bodembeheer
- Bemesting, nutriëntenstromen en bescherming van zoetwater
- Competentiecentrum voor biologische landbouw
- Cultuurlandschap, berglandbouw en biodiversiteit

(Landwirtschaftliches Technologiezentrum Augustenberg, Itz) (<https://itz.landwirtschaft-bw.de/.Lde/Startseite>)

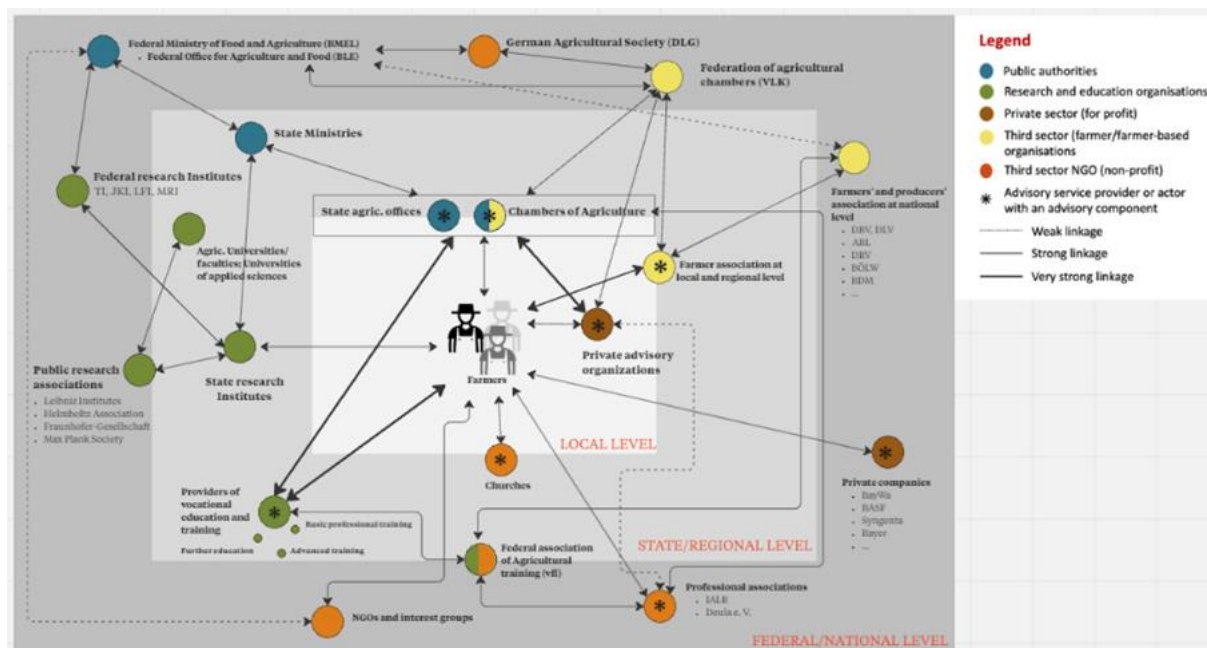
Het Duitse AKIS-systeem wordt gekenmerkt door een gedecentraliseerde structuur waarbij de deelstaten verantwoordelijk zijn voor onderwijs en advies. Dit zorgt voor regionale diversiteit, maar ook voor fragmentatie waardoor het vormen van een overkoepelende en gecoördineerde AKIS-strategie op het nationale niveau een uitdaging betekent. Betere horizontale coördinatie en sterkere verbindingen tussen onderzoek en praktijk zijn nodig om dit tegen te gaan. Niettemin is het AKIS-systeem sterk

////////////////////////////////////

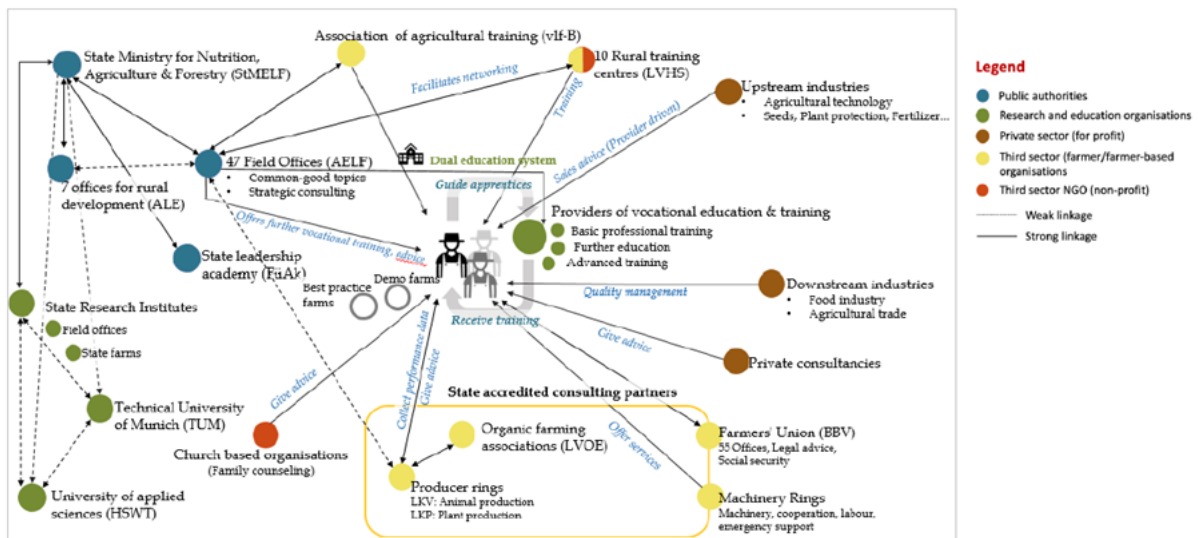
ontwikkeld, met een breder range aan actoren (publieke instellingen, onderzoeksinstituten, educationele instellingen, privébedrijven, landbouworganisaties).

Adviesdiensten worden geleverd door publieke, private en maatschappelijke organisaties, vaak met gespecialiseerde expertise en hoge kwalificaties van hun adviseurs. Adviesdiensten bestrijken zowel klassieke thema's zoals gewas- en veeteelt als overkoepelende onderwerpen zoals bedrijfsvoering, subsidieaanvragen en milieumaatregelen. Eén-op-één begeleiding is daarbij de meest gevraagde vorm, wat de nood aan intensieve begeleiding in het huidige complexe landbouwlandschap benadrukt. Toch is maatwerk voor specifieke groepen, zoals nieuwkomers of landarbeiders, eerder schaars. Het Duitse GLB (2023 – 2027) staat een versterkt AKIS voor, met een verhoogde coördinatie tussen de deelstaten. Nieuwe structuren, zoals het AKIS Coordination Office binnen BMEL en de AKIS Federal Roundtable (Bund-Länderrunde) faciliteren de dialoog tussen deelstaten en het federale niveau. Een AKIS Expert Adviesraad levert strategische input vanuit onderzoek en advies- en onderwijsdiensten.

Omdat het AKIS-systeem sterk gedecentraliseerd is en dus vooral op deelstaatniveau wordt bepaald, wordt als voorbeeld het AKIS-systeem van Beieren kort besproken (Figuur 5). Educatie en training zijn de verantwoordelijkheid van de State Ministry of Food, Agriculture, Forestry and Tourism (StMELF). Offices for Food, Agriculture and Forestry (ÄELF) coördineren adviesdiensten en geavanceerde training, wat deze een cruciale speler maakt in kennistransfer. Deze diensten worden geleverd door landbouw-, niet-gouvernementele advies- en privé-organisaties via een samenwerkingsmodel ("Verbundberatung").

Figuur 4. Overzicht van de belangrijkste actoren binnen de Duitse AKIS (BAE *et al.*, 2024).

Figuur 5. Schematisch diagram van de belangrijkste actoren binnen het Beierse AKIS (BAE *et al.* 2024).

5.5.3.1.3 Beleid

GLB – Duitsland

Binnen het GLB Duitsland (Europese Commissie, 2025b) speelt agro-ecologie geen prominente rol, er wordt wel expliciet gerefereerd naar de term binnen het Specifiek Doel (SO) “Bijdragen aan het stoppen en terugdraaien van biodiversiteitsverlies, het verbeteren van ecosysteemdiensten en het behoud van habitats en landschappen (2.1.SO6)”. In de SWOT-analyse van deze SO wordt agro-ecologie geïdentificeerd als een opportuniteit door de compatibiliteit van agro-ecologie met de biodiversiteitsdoelstellingen. Om deze te bereiken wordt een duurzaam gebruik van biodiversiteit en de daaruit volgende ecosysteemdiensten in de landbouw nagestreefd, agro-ecologische praktijken kunnen hierin bijdragen aan de vermindering van belastende factoren voor biodiversiteit (zoals bemesting, pesticiden, ...) en dragen rechtstreeks bij aan agrobiodiversiteit door het gebruik van een breder spectrum aan gebruikte rassen en soorten.

Ook het Europese Agroecology partnership (<https://www.agroecologypartnership.eu/>) wordt vermeld in het GLB. Er zijn geen maatregelen binnen het GLB die agro-ecologie op zich bevorderen, er zijn wel tal van maatregelen die door het ondersteunen van klimaat-, milieu-, sociale en economische doelen dicht aanleunen bij agro-ecologie. Een voorbeeld zijn de 7 ecoregelingen:

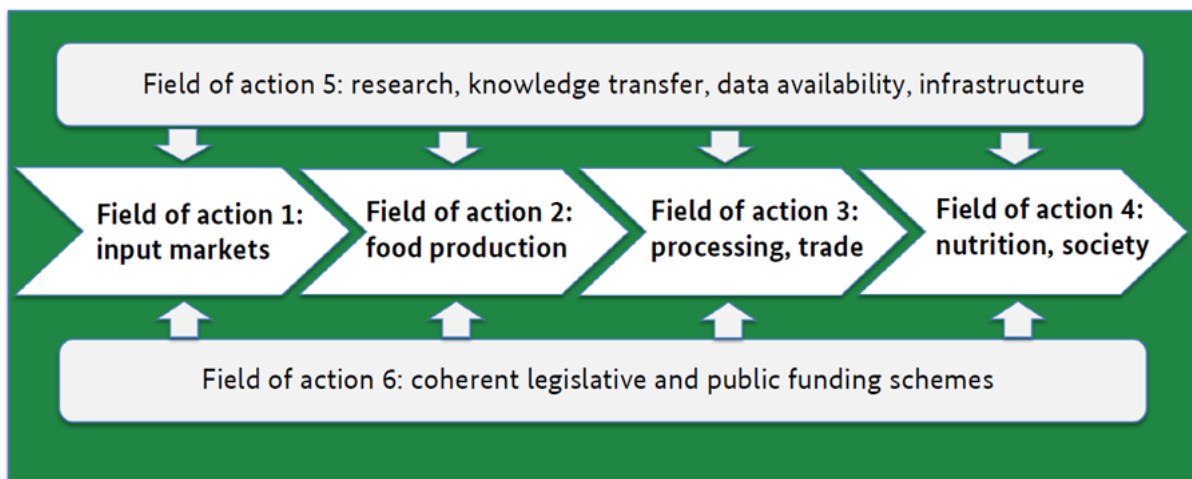
- Beschikbaar stellen van land om biodiversiteit te verbeteren en habitats te beschermen
- Teelt van diverse gewassen met minimaal vijf hoofdgewassen in de akkerbouw, waaronder vlinderbloemige gewassen, met een minimumpercentage van 10%
- Handhaving van agroforestry-praktijken op bouwland en blijvend grasland
- Extensivering van permanent grasland
- Resultaatgericht extensief beheer van blijvend grasland met bewijs van ten minste vier regionale kenmerkende soorten

- Ondersteuning voor de verwerking van biologisch voedsel en het verhogen van de hoeveelheid biologisch voedsel in catering buitenshuis;
- Versterking van onderzoek, kennisoverdracht, beschikbaarheid van gegevens en infrastructuur voor de biologische voedselketen
- Oplossingen aanreiken om bureaucratische obstakels weg te nemen.

en bestaat uit 6 actiegebieden en 30 maatregelen (zie Figuur 6 en Bijlage 2).

- Actiegebied 1: Grondstoffenmarkt
Doel: de inputmarkten zijn afgestemd op de groeidoelstelling van bio-landbouw.
- Actiegebied 2: Productie
Doel: potentieel van biologische landbouw volledig benutten.
- Actiegebied 3: Verwerking en handel
Doel: Versterken van de verwerking en handel in biologische producten.
- Actiegebied 4: Voeding en samenleving
Doel: Vraag naar biologisch voedsel wordt versterkt.
- Actiegebied 5: Onderzoek, kennisoverdracht, databeschikbaarheid, infrastructuur
Doel: Onderzoek, kennisoverdracht, databeschikbaarheid en infrastructuur worden uitgebreid binnen het kader van een transformatie van het agri-food systeem.
- Actiegebied 6: Een samenhangend juridisch en ondersteunend kader
Doel: Wettelijke en financieringskaders zijn consequent gericht op het versterken van de biologische landbouw- en voedingsindustrie.

2030 Organic Farming Strategy - Fields of action

Figuur 6. Overzicht van de acties binnen de Biostrategie 2030 (BMEL, 2023a).

Deze maatregelen zullen worden uitgevoerd in overeenstemming met het Nationaal Actieplan Educatie voor Duurzame Ontwikkeling.

Maatregel 11: Bevorderen van waardeketens door middel van management en netwerken.

Maatregel 12: Doorgaan met het ontwikkelen van eerlijke partnerschappen

Maatregel 13: Afstemmen van ondersteuningsregelingen op kleine en middelgrote ondernemingen langs de biologische waardeketen

////////////////////////////////////

oekologischer-landbau) kan gebruikt worden als basis, binnen deze monitor wordt de effectiviteit van financiering onderzocht, zowel op nationaal (Duits) niveau, maar ook op Europees niveau.

Maatregel 14: Ondersteuning van de creatie en uitbreiding van regionale en biologische verwerkings- en marketingcapaciteiten

Ondersteuning van kosten bij eerste consultatie over het opzetten van een bio-productielijn en bijhorende marketing, advies over productontwikkeling en conversie naar biologische productie.

Opzetten van best practice netwerk, met landbouwbedrijven als contactpunten voor technisch advies en overleg (peer to peer). Een virtuele kaart met deelnemende landbouwbedrijven wordt ontwikkeld om zo contacten makkelijker te maken. Het bestaande netwerk Demonstratiebedrijven Biologische Landbouw (BLE, 2024a) kan hiervoor als blauwdruk dienen.

Maatregel 17: Faciliteren van het gebruik van biologische voeding voor cateringbedrijven buitenshuis

Financiële steun (BLE, 2025c) en advies/opleiding voor medewerkers van cateringbedrijven. BMEL wordt gefinancierd door de “Guideline on Promoting the Counselling of Away-From-Home Catering Companies on the Increased Use of Organically Farmed Products (RIBE-AHV)”. Er is financiële steun van 35.000 euro max, minimaal 1500 euro voor consultatiekosten. De “Organic Away-From-Home Catering Ordinance (Bio-AHVV)” zet nationale richtlijnen uit voor labels, certificering en controle voor het gebruik van biologische producten binnen buitenshuis catering. Het Bio-AHV label (BLE, 2025a) vormt een betrouwbare en gestandaardiseerde indicator van het percentage van het menu dat bestaat uit biologische producten (Goud, Zilver, Brons).

Maatregel 18: Versterken van adviesdiensten voor cateringbedrijven buitenshuis die geïnteresseerd zijn in conversie

Hoewel adviesdiensten al opgenomen zijn in maatregel 17, worden in maatregel 18 expliciet de adviesdiensten versterkt door het uitvoeren van een status quo analyse die nagaat hoe de huidige regionale adviesstructuren zijn ingericht en hoe deze verder uitgebreid dienen te worden voor cateringsbedrijven. Hieruit wordt een gezamenlijke, nationale standaard ontwikkeld, rekening houdend met regio specifieke noden. Een netwerk wordt opgericht voor continue dialoog tussen adviseurs waarbij training en uitwisseling van ervaringen beoogd worden.

De meest recente updates op de aanpak rond Out-of-house catering kan teruggevonden worden op: <https://www.oekolandbau.de/ausser-haus-verpflegung/>.

Ook nationale en regionale overheden treden op als afnemer:

Maatregel 16: Verhogen van het aandeel biologisch voedsel in de kantines van de federale administratieve autoriteiten en in andere openbare massacateringfaciliteiten

Er wordt ingezet op 30% bio in federale kantines tegen 2030. Aangezien 20% van de federale kantines zich in Berlijn bevinden wordt een apart adviesproject uitgewerkt door BMEL voor deze regio.

Een landelijk pilootproject wordt uitgerold (BMEL, Federaal ministerie van Milieu, Natuurbehoud, Nucleaire Veiligheid en Consumentenbescherming (BMUV) en het Federaal ministerie van Binnenlandse Zaken en Vaderland (BMI) / aankoopafdeling van BMI (BeschA)) binnen geïnteresseerde kantines van overheden, met als doel 50% bio-producten. Het verhogen van het aandeel biologische voeding binnen kantines kon gerealiseerd worden met beperkte meerkost:

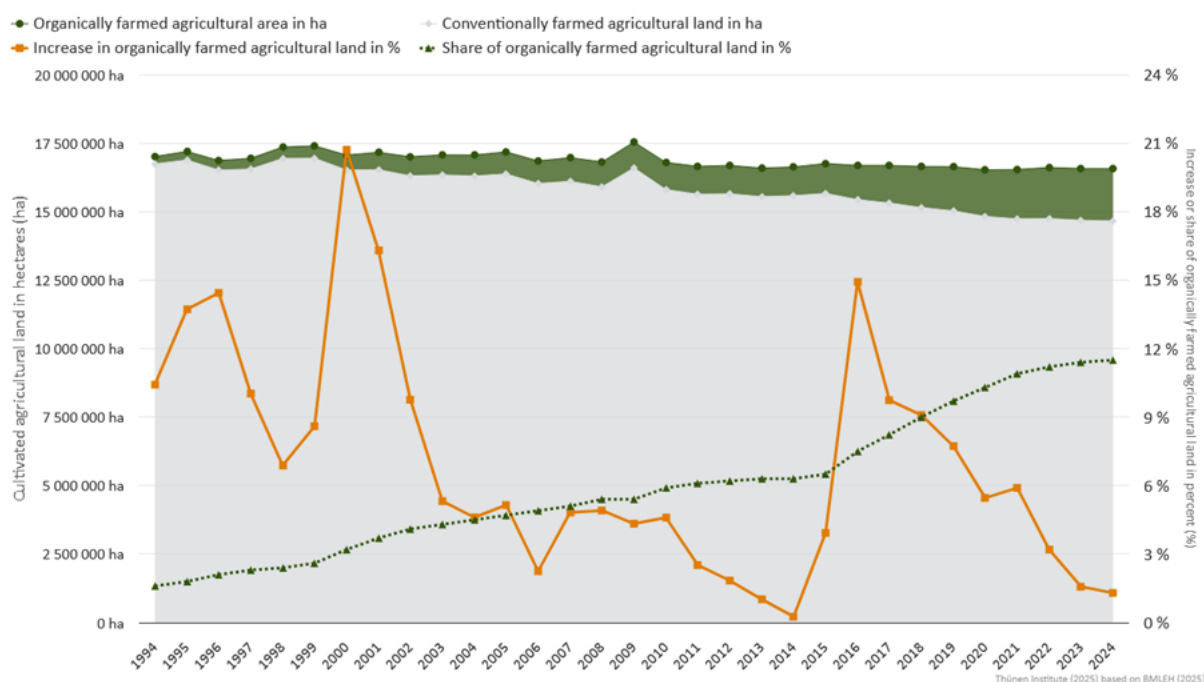
- De kantine van het federale ministerie van Arbeid en Sociale Zaken in Berlijn kon het biologische gehalte aanzienlijk verhogen tot 43 procent eind 2022, met slechts een kleine meerkost van ongeveer 6 procent.
- Het gemeenschapsziekenhuis Havelhöhe in Berlijn heeft ruim 40 procent geïmplementeerd, terwijl het budget hetzelfde is gebleven.
- De cafetaria van de Staatsfinancieringsschool van Noordrijn-Westfalen in Wuppertal heeft een organisch aandeel van 65 procent met dezelfde maaltijdvergoeding.

BMEL (via BÖL) verstrekt informatie rond het gebruik van biologische producten binnen maatregelen zoals “Biobitte (BMEL, 2025a) – meer biologisch in openbare keukens” en “Bio kan jeder – duurzame voeding in kinderdagverblijven en scholen (BLE, 2025b)”. Binnen deze campagnes worden workshops georganiseerd, netwerken opgezet en wordt informatie gedeeld rond het verhogen van het gebruik van biologische producten.

In Figuur 7 wordt de evolutie van de biologische landbouw in Duitsland (1994 – 2023) weergegeven (Thünen Instituut, 2025), Figuur 8 toont de regio-specifieke verschillen aan. In 2024 zijn er 35.881 landbouwbedrijven (14.3 % totaal) die op biologische teeltwijze produceren op een oppervlakte van 1.91 miljoen ha (11.5% van het totaal). Terwijl het aantal biologische bedrijven normaal jaarlijks een stijging kent, daalt het aantal de laatste twee jaar lichtjes, dit voor het eerst in 30 jaar (2022: 36.912, 2023: 36.680, 2024: 35.881). Totale oppervlakte aan biologisch areaal daalt niet, maar kent wel één van de laagste toenames in 10 jaar (2024:1.3%). Het belang van biologische landbouw kent sterke regionale verschillen. Zo kennen Bremen (37.42%), Saarland (21.7%) en Berlijn (21.8%) hoge proporties aan biologisch areaal, terwijl het laagste percentage wordt terugvonden in Nedersaksen (6%). In absolute waarden worden de hoogste arealen terugvonden in Zuid- en Noordoost-Duitsland. Beieren (429.662 ha), Baden-Württemberg (212.745 ha), Brandenburg (228.852 ha) en Mecklenburg-Western Pomerania (207.795 ha) zijn samen goed voor meer dan 50% van de totale biologisch geteelde landbouwoppervlakte (BMEL, 2025b).

Implementatie van de biostrategie wordt uitgevoerd door middel van verschillende maatregelen binnen het GLB gericht op het promoten van biologische landbouw. Zo zijn er de gebiedsgerichte, per-hectare uitbetalingen die landbouwers in omschakeling en gecertificeerde landbouwers compenseren voor biologische productie (2.4 miljard euro, waarvan 1.7 Europese middelen (EAFRD) en nationale cofinanciering (federale overheid: 380 miljoen euro, deelstaten: 260 miljoen euro).

////////////////////////////////////

Figuur 7. Overzicht van de evolutie van oppervlakte en proportie aan conventionele en biologische landbouw (Thünen Institut, 2025).

Organic farming area shares in the German federal states in 2024

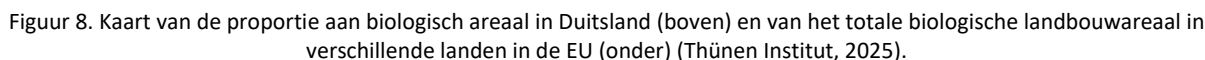
Share of total agriculture area in percent

6.0% 21.7%

Map: Thünen Institute • Source: Thünen Institute (2025) based on BMLEH (2025) • Created with Datawrapper

////////////////////////////////////

- Ontwikkeling van biologische waardeketens (BLE, 2025d)
Ondersteuning voor evenementen die regionale waardeketens voor biologische producten ontwikkelen, inclusief coördinatie, netwerkvorming en management.
- Deelname aan beurzen en tentoonstellingen (BLE, 2025e)
Financiering voor biologische ondernemingen, verenigingen of instellingen om deel te nemen aan publieksgerichte evenementen, met als doel bewustwording en promotie van biologische landbouw.

- Enkele interessante initiatieven binnen het BÖL programma focussen zich op het stimuleren van biologische waardeketens. Zo ging in februari 2025 een nieuwe online evenementenreeks genaamd 'BÖL verbindt – Biologische waardeketens' (BLE, 2024b) van start. Deze reeks van contactmomenten heeft als algemeen doel om kennisdeling en netwerken rond biologische waardeketens te versterken en staat open voor alle geïnteresseerden binnen onderzoek, praktijk en advies.

- Efficiënte kennisoverdracht langsheen de biologische waardeketen.
- Creëren van synergiën tussen projecten met gelijkaardige thema's.
- Versterken van netwerken tussen onderzoek, praktijk en adviesstructuren.

- KooStAHV: opbouw waardeketen voor meer bio-producten in catering.
- NEUEWEGE: duurzame ontwikkeling en voedselsoevereiniteit.

Hierbij waren meer dan 100 deelnemers online aanwezig (Regionalwert Research GmbH, 2025), een overzicht met de data en info over de andere, voorgestelde projecten kan op de website teruggevonden worden (BLE, 2025j). Het zijn vaak de ketenmanagers of sleutelfiguren binnen de projecten die de presentaties verzorgen. Aangezien er veel verschillende types biologische waardeketens zijn, zijn ook de verschillende projecten en hun topics divers. De onderwerpen worden geselecteerd uit de

goedgekeurde projecten uit verschillende BÖL programma's (zie boven): Opbouw van biologische waardeketens en bevordering van informatie over bio-waardeketens, of uit Onderzoek en ontwikkelingsprojecten (R&D).

Het QC_RegioBio-project (uitgevoerd door FiBL en Bundesverband der Regionalbewegung e.V.) kwam in deze reeks concreet aan bod. Dit onderzoeks- en ontwikkelingsproject binnen het BÖL richt zich op de versterking van regionale biologische waardeketens, met bijzondere aandacht voor de rol van waardeketenmanagers (zie ook maatregel 11 in de Biostrategie). Bekwame, efficiënte en gemotiveerde ketenmanagers blijken essentieel voor de uitbouw van stabiele regionale waardeketens die substantieel bijdragen aan de doelstellingen van de Biostrategie. Tegelijkertijd leidt de veelheid aan achtergronden en de intrinsieke diversiteit van de waardeketens ertoe dat deze groep wordt gekenmerkt door een brede variatie in taken, verantwoordelijkheden, belangen en de daarbij aansluitende vereiste vaardigheden, ervaring en kennis. Bij de start van het project was er echter geen uniform beroepsprofiel noch een praktijkgericht opleidingsaanbod voor ketenmanagers. Het QC_RegioBio project wil hieraan tegemoetkomen door een duidelijk gedefinieerd beroepsprofiel op te stellen van een ketenmanager en door een kwalificatie- en coaching programma voor regionaal bio-waardeketenmanagement te ontwikkelen (zie Bijlage 3 voor een uitgebreide bespreking van het project).

Het ÖLAF (Öko-Landbau trifft Forschung – Biologische Landbouw ontmoet Onderzoek (BLE, 2024c)) is een netwerkplatform dat specifiek landbouwers in de biologische landbouw, onderzoekinstellingen en adviesinstanties met elkaar wil verbinden. Het doel is het praktijkgericht biologisch landbouwonderzoek te bevorderen, zodat onderzoeksprojecten dichter aanhaken bij de realiteit op de boerderij. Zowel landbouwers die op hun bedrijf onderzoek willen laten uitvoeren als onderzoekers die landbouwbedrijven willen zoeken voor een specifiek project kunnen zich inschrijven in de databank. Adviesverleners kunnen zich ook aanmelden om zo up to date te blijven met de meest recente ontwikkelingen binnen het bio-onderzoek. Het initiatief wordt gecoördineerd door EurA AG (<https://www.eura-ag.com/en/>), in opdracht van de Duitse overheidsinstantie voor landbouw (BLE).

Binnen BÖL is er eveneens sterke aandacht voor het garanderen van praktijkgerichte informatiedoorstroming van onderzoeksresultaten (BLE, 2025k, Figuur 9). Het is essentieel dat de uitwisseling tussen onderzoek en praktijk zo veel mogelijk al vóór en tijdens een onderzoeksproject plaatsvindt, en dat de resultaten daarna snel en doelgericht naar de praktijk worden overgebracht. Dit wordt binnen BÖL gerealiseerd door het combineren van onderzoeks- en informatie-management:

BÖL-onderzoeksmanagement

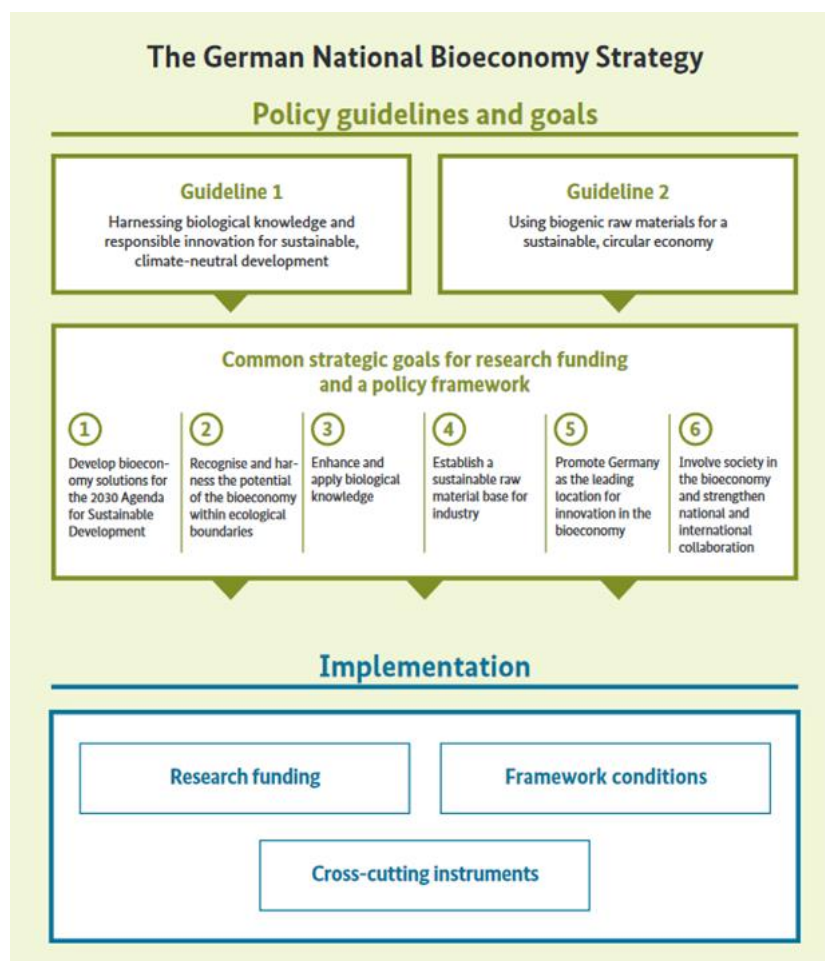
- Verankering van kennisoverdracht in de R&D-subsidierichtlijn
- Identificatie van onderzoeksvelden, o.a. door betrokkenheid van de praktijk
- Bekendmakingen met praktijkrelevantie
- Beoordeling van projectvoorstellen, o.a. met inbreng vanuit de praktijk
- Kennisoverdrachtmaatregelen binnen het project
- Evaluatie van de resultaten met betrekking tot praktijkrelevantie
- Publicatie van praktijkinformatiebladen
- Publicatie van de resultaten

////////////////////////////////////

BÖL-informatiemanagement

wordt agro-ecologie specifiek vermeld, zij het wel op een algemene manier, zonder concrete implementatie:

*“Agriculture is vital, and in the future it will need to feed a growing world population. However, agricultural production is also a major cause of human-related environmental changes affecting land use, biodiversity, water balance, nutrient cycles and the global climate balance. There is a growing awareness that the agricultural sector itself must be viewed as an ecological system. Agricultural production relies on ecosystem services and must in turn contribute to the protection of these services. Agriculture and forestry must be perceived holistically **as agro-ecological systems** and through research we must continue to expand our understanding of ecosystem relations.”*

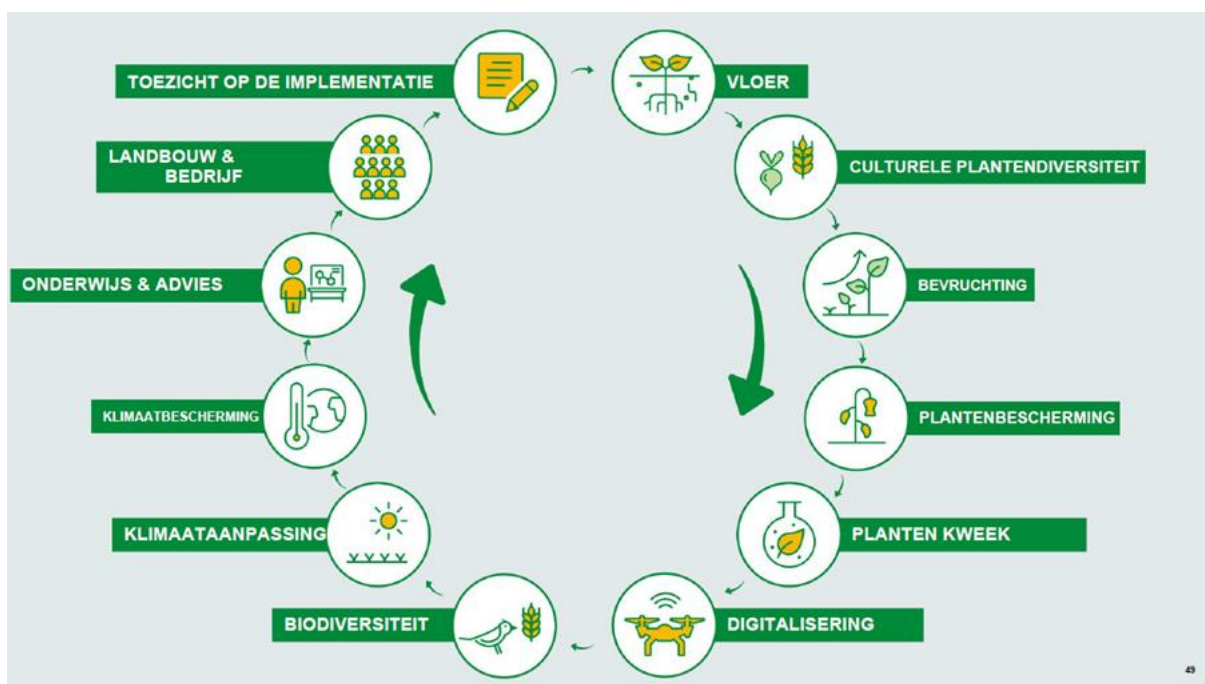
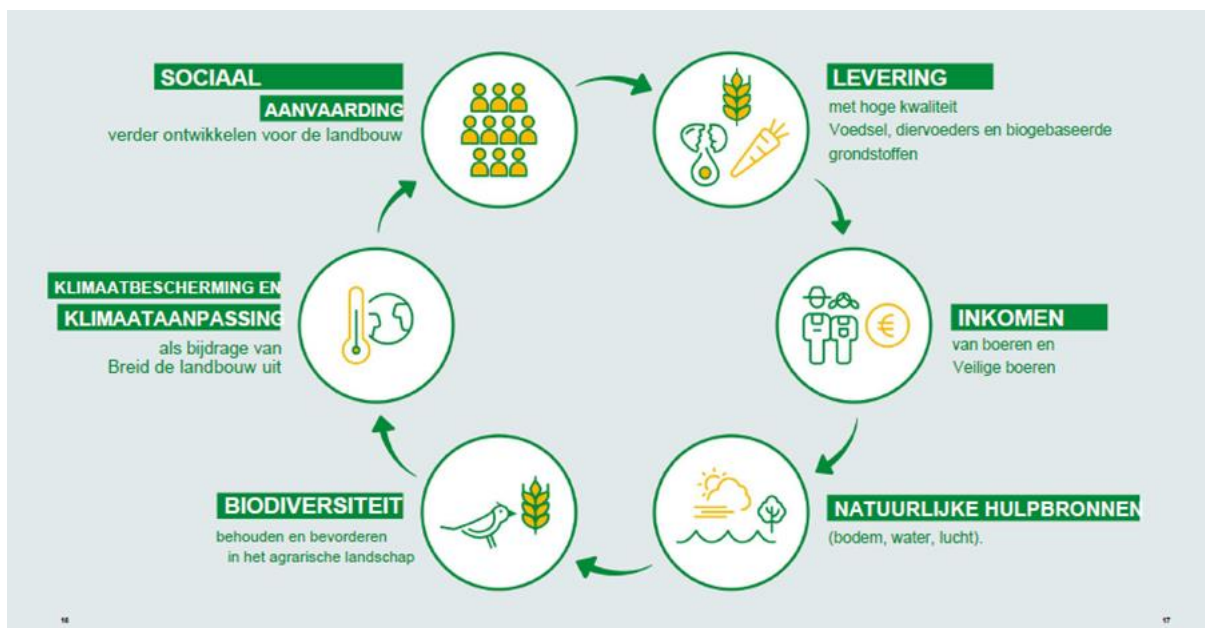

Figuur 10. Overzicht van de Bioeconomie Strategie (BMBF & BMEL 2020).

In de Water Strategie (BMUV, 2023) wordt agro-ecologie vermeld, maar opnieuw eerder op een overkoepelend niveau, binnen het kader van globale waterproblematiek:

Binnen het Onderzoeksplan van BMEL (2023b) wordt de Agroecology Partnership (<https://www.agroecologypartnership.eu/>) vermeld aangezien BMEL hierin als coördinator optreedt. Het Onderzoeksplan telt verder 5 missies:

- Andere strategieën, zoals de Nationale Biodiversiteitsstrategie (BMUV, 2024), de Akkerbouwstrategie (BMEL, 2021, Figuur 11), de Proteïne planten Strategie (BMEL, 2020b) en de “Biologische diversiteit versterken: Nationale strategie voor genetische hulpbronnen voor voeding, landbouw, bosbouw en visserij (BMEL, 2024c, Figuur 12) leunen aan bij agro-ecologische thema’s, niet in het minst omdat ze vaak ook verwijzingen bevatten naar biologische landbouw.

Figuur 11. Richtlijnen (boven) en Actiegebieden (onder) binnen de Akkerbouw Strategie 2035 (BMEL, 2021).

100% state (Länder)	Core funding mixed	100% federal
12 universities, faculties or units Berlin, FU Berlin, HU Bonn Giessen Göttingen Kassel Halle-Wittenberg Hannover, TiHo Hohenheim Kiel Munich, TU Rostock + 2 university chairs related to agricultural and food sciences in Braunschweig and Chemnitz	7 Leibniz research centres ATB Ag. engineering IAMO Transformation econ. IGB Inland fisheries IGZ Horticulture IPK Plant genetics PIK Climate ZALF Rural landscapes	7 federal institutes BfR Risk assessment FLI Animal health JKI Cultivated plants MRI Food, nutrition Thünen Rural areas, forestry, agriculture, fisheries UBA Environmental Agency DWD-ZAMF Weather, climate
7 universities of applied sciences and dept.s Anhalt @ Bernburg Eberswalde Geisenheim Nürtingen-Geislingen Osnabrück Südwestfalen @ Soest Weihenstephan-Triesdorf	17 regional institutes, state research institutes and chambers of agriculture Hofgut Neumühle, IFB, ILU, LAVES, LAZBW, LELF, LFA, LfL, LfULG, LLG, LLH, LSZ, LTZ, LVG, LWK NI, LWK NRW, TLLR, TFZ	2 Fraunhofer institutes (10/90) IGB Interfaces, biotechnology IVV Process engineering, packaging

////////////////////////////////////

UNIVERSITY	RESEARCH GROUP
Göttingen	Agroecology; Functional Agrobiodiversity
Hohenheim	Ecology of Tropical Agricultural Systems
Kassel - Witzenhausen	Organic Agricultural Sciences
Freiburg	Nature Conservation and Landscape Ecology
Munich - Weihenstephan (TUM)	Life Science Systems
Humboldt - Berlin	Agricultural and Food Policy
Giessen	Animal Ecology - Landscape Ecology
Kiel	Landscape Ecology
Bonn	Economics of Sustainable Land Use and Bioeconomy Fachgebiet Agrarökologie und Organischer Landbau (AOL)* des Instituts für Nutzpflanzenwissenschaften und Ressourcenschutz (INRES)
Lüneburg	Ecosystem Functioning and Services Lab
Greifswald	Landscape Ecology and Ecosystem Dynamics
Münster	Applied Landscape Ecology and Ecological Planning
Koblenz - Landau	Ecosystem Analysis
Btu Cottbus-Senftenberg (BTU)	Ecology department, focus agroecology: Organic Pest Management Chair of Social Science Environmental Issues

////////////////////////////////////

5.5.3.2.2 EcoModelregio's

In Beieren wordt eveneens 75% gefinancierd door de kantoren van plattelandsontwikkeling, 25% door de associaties zelf. De projectmanagers in de eco-modelregio's ontvangen technische en organisatorische ondersteuning. Voor de landbouwadministratie wordt dit in heel Beieren gewaarborgd door het Competentiecentrum voor biologische landbouw van het Beierse Staatsinstituut voor Landbouw. Voor plattelandsontwikkeling ligt de verantwoordelijkheid bij de centrale taken van het Beierse Bestuur voor plattelandsontwikkeling. Naast technische ondersteuning worden de EMR's ook ondersteund op het gebied van netwerken, communicatie en public relations. Er is ook nauwe regionale samenwerking met de Kantoren voor Voedsel, Landbouw en Bosbouw, de vakcentra voor Biologische Landbouw en Voedsel en Gemeenschappen, evenals de kantoren voor Plattelandsontwikkeling. De Staatsvereniging voor Biologische Landbouw in Beieren (LVÖ) en de Biologische Landbouwverenigingen (Bioland, Naturland, Demeter, Biokreis) ondersteunen de eco-modelregio's op een verscheidenheid van

In Duitsland zijn er recente inspanningen om ecomodelregio's in kaart te brengen (o.a. financieringsmogelijkheden), succesfactoren en obstakels te identificeren en aanbevelingen te formuleren om de werking van Ecomodelregio's te versterken en zo de biologische landbouwproductie te verhogen. Het BOWER-project (<https://www.bower.de/>) wordt gefinancierd vanuit het BÖL en geleid door Hochschule Weihenstephan-Triesdorf in samenwerking met de coördinatieorganen van drie deelstaten.

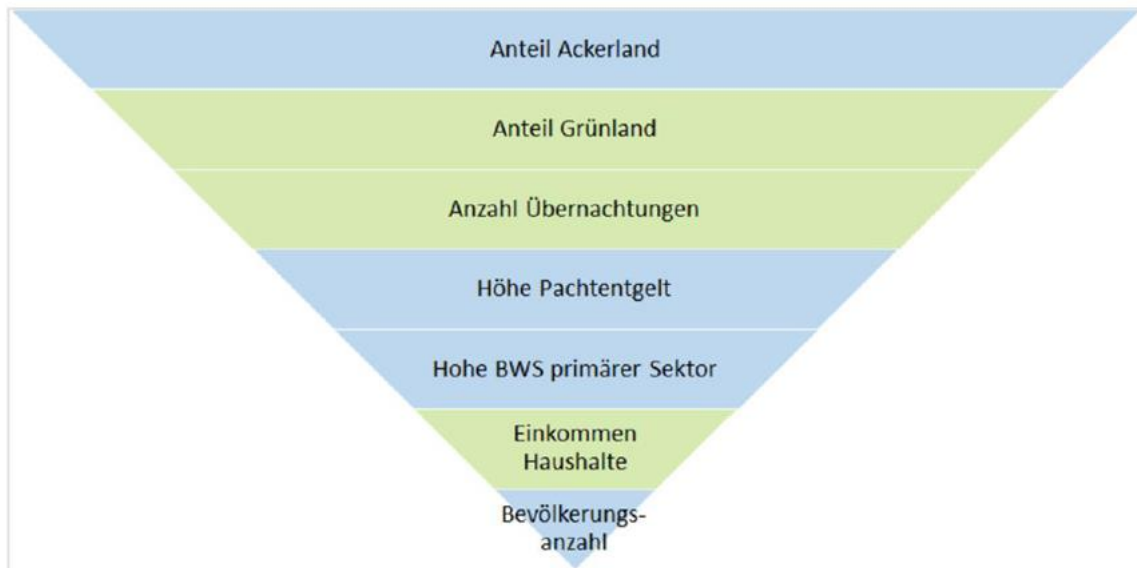
Het BLOWER-project brengt ook de bestaande EMR's (<https://www.biower.de/umsetzung/die-oeko-modellregionen/imagemap-oemrs-deutschland>) in Duitsland in kaart en probeert een kwantificering van EMR's te maken aan de hand van verschillende eigenschappen (Stiele *et al.* 2024). Deze werden gecompileerd in een database (momenteel nog niet publiek beschikbaar) met ruimtelijke, stedelijke en contextuele factoren (o.a. aantal biologische boerderijen met en zonder vee, biologisch landbouwareaal, landelijk/stedelijk karakter van een regio, koopkracht/inkomen per huishouden, werkgelegenheid en bruto toegevoegde waarde in de primaire sector, pacht prijs grond, aantal overnachtingen per inwoner (toeristisch karakter), aandeel akker-, grasland en permante teelten. Deze kwantificering werd uitgevoerd om de selectie van EMR's die voldoende verschillen van elkaar mogelijk te maken om die, in een latere fase in het project, meer in detail te analyseren. Ook laat de kwantificering toe om de correlatie tussen factoren en de ontwikkeling van biologische landbouw in een EMR te onderzoeken. Hieruit bleek dat volgende factoren een remmend dan wel een bevorderlijk effect hebben (Figuur 16):

- Aandeel akkerland
- Pachtprijs grond
- Bruto toegevoegde waarde primaire sector
- Bevolkingsaantal

- Aandeel grasland

pagina 206 van 412

- Aantal overnachtingen (toeristisch karakter)
- Inkomen huishoudens

Figuur 16. Sterkte van de correlatiefactoren met betrekking tot de ontwikkeling van biologische landbouw in EMR's in Duitsland (blauwe markering: remmende factor, groene markering: bevorderende factor) (Stiele *et al.* 2024).

Aangezien de financieringsmogelijkheden en richtlijnen voor EMR's van deelstaat tot deelstaat kunnen verschillen, werd binnen het BOWER-project ook een overzicht opgemaakt (Hilper *et al.* 2025). Afhankelijk van de deelstaat is een jaarlijks bedrag van 50.000 - 100.000 euro voor 75 tot 90% van de totale kost beschikbaar voor personeelskosten waarbij nog additionele financiering mogelijk is voor werkingskosten. Initiële duurtijd van een EMR ligt tussen 3 – 5 jaar waarna een verlenging (gaande van één jaar, tot tweemaal drie jaar, tot mogelijkheden tot 15 jaar waarna nog verlenging mogelijk is. In sommige deelstaten gaat dit samen met een graduele vermindering van de cofinanciering. In Beieren is er tijdens de looptijd nog additionele financiering mogelijk waarbij jaarlijks tot 50.000 euro kan aangevraagd worden voor kleinere projecten (50% cofinanciering).

5.5.3.2.3 Voeding – Markten

Op stadsniveau werd er door het netwerk van Duitse Biologische steden (<https://www.biostaedte.de/>) een Praktijkgids (Netzwerk deutscher Biostädte, 2017) “Meer biologisch in steden” ontwikkeld, als onderdeel van het project “Strategieën en concepten voor de succesvolle introductie van biologisch voedsel in de horecasector van gemeenten”. Dit project werd gefinancierd door BMEL als onderdeel van het federale programma voor biologische landbouw. Het netwerk bestaat momenteel uit 26 steden, financiering komt vanuit de stad zelf. Ook met eco-modelregio’s wordt samengewerkt en ideeën uitgewisseld. Een Biologische stad kan eveneens deel uitmaken van een eco-modelregio, zo vormt Nuremberg met twee naburige districten een eco-model regio om beter het platteland te ontsluiten.

5.5.3.2.4 Grond

5.5.3.2.5 Lighthouse farms

5.5.3.2.6 Arbeid

5.5.3.2.7 Private financieringsmogelijkheden

////////////////////////////////////

5.5.3.2.8 Educatie

Table 2: Courses and programmes in German universities.

UNIVERSITY	COURSE OR PROGRAMME NAME
Göttingen	- 'Agrarökologie und Biodiversität' (agricultural ecology and biodiversity, B.Sc. internship and seminar) - 'Agrarökologie und Umweltpolitik' (agroecology and environmental politics, B.Sc. lecture) - 'Agrarökologie, Agrobiodiversität und biotischer Ressourcenschutz' (agroecology, agrobiodiversity and biotic resource protection, B.Sc. lecture, exercises and seminar)
Hohenheim	- EUR-Organic: master in organic agriculture and food systems - M.Sc. Environmental Protection and Agricultural Food Production - Field course agroecology and biodiversity (lecture with exercises and seminar) - Agrarökologie (lecture) - Agroecology and Biotic Resource Conservation (lecture in M.Sc. Landscape Ecology)
Kassel - Witzenhausen	- B.Sc. and M.Sc. in organic farming - M.Sc. in sustainable international agriculture
Giessen	- Agrarökologie und integrierter Pflanzenschutz (Agricultural Ecology and Integrated Crop Protection, B.Sc.) - Agroforest und Mischkultursysteme - Umstellungen und Optimierungsplanung im Ökologischen Landbau
München- Weihenstephan (TUM)	Agrarökosysteme (agroecosystem, B.Sc. course)
Humboldt - Berlin	Agroecology as a community-based strategy for building resilience in contexts of shocks and crises (project seminar)
Greifswald	Landscape ecology and nature conservation, M.Sc.
Münster	"Agroökologie" (agroecology seminar, M.Sc. & Landscape Ecology, B.Sc.)
Bonn	Organic agriculture

Figuur 17. Opleidingsprogramma's rond agro-ecologie in Duitse Universiteiten (Brumer, 2023).

5.5.4 Conclusie Duitsland

Agro-ecologie wordt in Duitsland in de eerste plaats benaderd als een **wetenschappelijk en academisch concept** waarbij verschillende onderzoeksinstituten en universiteiten onderzoek uitvoeren rond agro-ecologie en agro-ecologische thema's. Duitsland beschikt daardoor over een zeer sterke kennisbasis voor agro-ecologie. Tegelijkertijd blijft agro-ecologie beperkt zichtbaar buiten de academische context en wordt de term beperkt gebruikt in het nationale beleidskader. De aandacht voor agro-ecologie is de afgelopen jaren wel geleidelijk toegenomen. Aanvankelijk werd agro-ecologie vooral gebruikt binnen de internationale ontwikkelingssamenwerking, waar Duitsland zich expliciet profileert als voorstander van agro-ecologische principes. Recent is er een verschuiving merkbaar richting Europese en nationale context, onder meer door deelname aan het Europese Agroecology Partnership en de toenemende interne aandacht voor agro-ecologie binnen het Federaal Ministerie voor Voeding en Landbouw. Desondanks ontbreekt op nationaal niveau momenteel een formeel gedefinieerd en samenhangend agro-ecologisch beleidskader.

Biologische landbouw is daarentegen gekend bij het bredere publiek en stevig verankerd in beleidsinstrumenten en -financiering. De Biostrategie 2030 neemt hierin een centrale positie in. Hoewel agro-ecologie niet expliciet als leidend concept wordt gepositioneerd, kan de Biostrategie worden beschouwd als het meest uitgewerkte beleidsinstrument waarin agro-ecologische principes worden vertaald naar de praktijk. De strategie benadert landbouw en voeding als een geïntegreerd systeem met aandacht voor de vraag- en aanbodzijde wat sterk aansluit bij de kernprincipes van agro-ecologie. Hoewel de **Biostrategie** een ambitieus doel voorstaat om tegen 2030 30% aan biologische productie te realiseren, laat dit nog 70% aan conventionele landbouw over waarvoor agro-ecologie kan gebruikt worden om deze duurzamer te maken.

Op regionaal niveau vormen de **eco-modelregio's** (Öko-Modellregionen) een van de meest concrete en praktijkgerichte vertalingen van agro-ecologische principes in Duitsland. Deze samenwerkingsverbanden zijn gericht op de bevordering van biologische landbouw en combineren landbouwproductie, verwerking, marketing, publieke catering, educatie en netwerkvorming binnen een afgebakende regio. Deze territoriale, contextgebonden en participatieve aanpak sluit nauw aan bij agro-ecologische benaderingen. Vanuit het beleid zijn er recente inspanningen om de werking van ecomodelregio's te versterken en zo de biologische productie te verhogen. Het BOWER-project brengt de verschillende ecomodelregio's in kaart (o.a. rond financieringsmogelijkheden), identificeert succesfactoren en obstakels en formuleert beleidsaanbevelingen. Een aanvullend en versterkend project is het QC_RegioBio-project. Dit project richt zich op de versterking van regionale biologische waardeketens door het erkennen van de sleutelrol van waardeketenmanagers als verbindende actoren tussen landbouwers, verwerking, retail, horeca, beleid en kennisinstellingen. Het ontwikkelen van een uniform beroepsprofiel en een praktijkgericht kwalificatie- en coachingprogramma zorgt voor een verdere professionalisering van de rol van een waardeketenmanager.

5.5.5 Referentlijst Duitsland

Bae, S., Birke, F. M., Gerster-Bentaya, M., Selensky, F., Giapopelli, E., Ketelhodt, C., Kolbeck, M., Hartmann, M., Asensio, P., & Knierim, A. (2024). *Germany: Updated AKIS country report*. i2connect project.

Begleitausschuss Bundesprogramm Ökologischer Landbau & Begleitkreis Zukunftsstrategie
Ökologischer Landbau. (2022). *Strategiepapier zur Erreichung von 30 Prozent Bio für eine resiliente*

////////////////////////////////////

https://www.bmleh.de/SharedDocs/Downloads/DE/_Landwirtschaft/Biologischer-Landbau/bga-strategiepapier-30bis2030.html

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2024a). *Demonstrationsbetriebe Ökologischer Landbau*. [https://www.oekolandbau.de/bio-fuer-die-region/regionale-bio-betriebe-
finden/demonstrationsbetriebe-oekologischer-landbau/](https://www.oekolandbau.de/bio-fuer-die-region/regionale-bio-betriebe-finden/demonstrationsbetriebe-oekologischer-landbau/)

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2024c). *ÖLAF – Öko-Landbau trifft Forschung*. <https://www.oekolandbau.de/forschung/oelaf-oeko-landbau-trifft-forschung/>

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2025b). *Bio kann jeder – Bildung und Beratung in der Außer-Haus-Verpflegung*.

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2025d). *Förderung des Aufbaus von Bio-Wertschöpfungsketten*. <https://www.bundesprogramm.de/foerderung/foerderung-des-aufbaus-von-bio-wertschoepfungsketten>

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2025f). *Förderung der Beratung von AHV-Unternehmen*. <https://www.bundesprogramm.de/foerderung/foerderung-der-beratung-von-ahv-unternehmen>

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2025h). *Förderung von Forschungs- und Entwicklungsvorhaben*. <https://www.bundesprogramm.de/foerderung/foerderung-von-forschungs-und-entwicklungsvorhaben>

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). (2025i). Förderung von Informationen zu Bio-Wertschöpfungsketten <https://www.bundesprogramm.de/foerderung/foerderung-von-informationen-zu-bio-wertschoepfungsketten>

BLE (Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung). *Wissenstransfer*. (2025k).
<https://www.bundesprogramm.de/das-bundesprogramm/aktivitaeten/wissenstransfer>

BMEL (Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz). (2020a). *Understanding farming: Facts and figures about German farming*. https://www.bmleh.de/SharedDocs/Downloads/EN/Publications/UnderstandingFarming.pdf?__blob=publicationFile

BMEL (Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft). (2021). *Ackerbaustrategie 2035: Perspektiven für einen produktiven und vielfältigen Pflanzenbau*. Berlin: BMEL.
<https://www.bmleh.de/DE/themen/landwirtschaft/pflanzenbau/ackerbau/ackerbaustrategie.html>

BMEL (Bundesministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Verbraucherschutz). (2023a). *2030 Organic Strategy: National strategy for 30% organic production in the farming and food sector by 2030*. Berlin: BMEL.
<https://www.bmleh.de/EN/topics/farming/organic-farming/2030-organic-strategy.html>

BMEL (Federal Ministry of Food and Agriculture). (2024a). *Shaping the future together: Examples from our international project work*. Berlin.
https://www.bmleh.de/SharedDocs/Downloads/EN/Publications/bilaterales_kooperationsprogramm-en.html

BMEL (Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft). (2024c). *Biologische Vielfalt stärken: Nationale Strategie zu genetischen Ressourcen für Ernährung, Landwirtschaft, Forst und Fischerei*. Berlin: BMEL.

////////////////////////////////////

LIJST MET FIGUREN

Figuur 1. Overzicht landbouwproductie in Duitsland (Europese Commissie, 2023).

Figuur 2. Regio-specifieke plantaardige en dierlijke productie in Duitsland (BMEL, 2020a).

Figuur 3. Financiële bijdrage bij CAP strategic Plan – Duitsland (Europese Commissie, 2025a).

Figuur 4. Overzicht van de belangrijkste actoren binnen de Duitse AKIS (BAE et al., 2024).

Figuur 5. Schematisch diagram van de belangrijkste actoren binnen het Beierse AKIS (BAE et al. 2024).

Figuur 6. Overzicht van de acties binnen de Biostrategie 2030 (BMEL, 2023a).

Figuur 7. Overzicht van de evolutie van oppervlakte en proportie aan conventionele en biologische landbouw (Thünen Institut, 2025).

Figuur 8. Kaart van de proportie aan biologisch areaal in Duitsland (boven) en van het totale biologische landbouwareaal in verschillende landen in de EU (onder) (Thünen Institut, 2025).

Figuur 9. Overzicht van de maatregelen binnen het BÖL die kennistransfer voor, tijdens en na een onderzoeksproject bevorderen, met BÖL onderzoeksmanagement in het blauw en BÖL informatie-management in het groen (BLE, 2025k).

Figuur 10. Overzicht van de Bioeconomie Strategie (BMBF & BMEL 2020).

Figuur 11. Richtlijnen (boven) en Actiegebieden (onder) binnen de Akkerbouw Strategie 2035 (BMEL, 2021).

Figuur 12. Overzicht van de Nationale strategie voor genetische hulpbronnen voor voeding, landbouw, bosbouw en visserij (BMEL, 2024c).

Figuur 13. Overzicht van de onderzoeksinstituten in DAFA, met indicatie van de financieringsstructuur (DAFA, 2024).

Figuur 14. Overzicht van de onderzoeksgroepen aan Duitse universiteiten die onderzoek doen naar agro-ecologie of sterk verwante domeinen (Brumer, 2023).

Figuur 15. Overzicht van aantallen publicaties met Oostenrijkse en Duitse auteurs (Brumer et al. 2022).

Figuur 16. Sterkte van de correlatiefactoren met betrekking tot de ontwikkeling van biologische landbouw in EMR's in Duitsland (blauwe markering: remmende factor, groene markering: bevorderende factor) (Stiele et al. 2024).

Figuur 17. Opleidingsprogramma's rond agro-ecologie in Duitse Universiteiten (Brumer, 2023).

Figuur 18. Tijdslijn van het QC_RegioBio project (Meyer, 2024).

Figuur 19. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen projectmanagement (Krommer, 2024).

Figuur 20. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen biologische landbouw en waardeketenmanagement (Krommer, 2024).

Figuur 21. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen publiekswerking (Krommer, 2024).

Figuur 22. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen bedrijfskunde en marketing (Krommer, 2024).

Figuur 24. Overzicht en tijdslijn van de pilootcursus binnen het QC-RegioBio-project (FiBL Deutschland e.V., & Bundesverband der Regionalbewegung e.V., 2025).

ÄELF voor Voeding, Landbouw	Ämter für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten (Kantoren en Bosbouw)
AHV	Außer-Haus-Verpflegung (buitenshuis catering)
AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System
AKIS-CO	AKIS Coordination Office
BMBF ministerie van Onderwijs en	Bundesministerium für Bildung und Forschung (Federaal Onderzoek)
BMAS ministerie van Arbeid en Sociale	Bundesministerium für Arbeit und Soziales (Federaal Zaken)
BMEL (Federaal ministerie van	Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft Voedsel en Landbouw)
BMUV Sicherheit und Milieu, Natuurbehoud, Nucleaire	Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, nukleare Verbraucherschutz (Federaal ministerie van Veiligheid en Consumentenbescherming)
BMWSB Bauwesen (Federaal ministerie	Bundesministerium für Wohnen, Stadtentwicklung und van Wonen, Stedelijke Ontwikkeling en Bouw)
BMZ Entwicklung (Federaal	Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und ministerie van Economische Samenwerking en Ontwikkeling)
BMI ministerie van Binnenlandse	Bundesministerium des Innern und für Heimat (Federaal Zaken en Vaderland)
BMJ Justitie)	Bundesministerium der Justiz (Federaal ministerie van
BMG Volksgezondheid)	Bundesministerium für Gesundheit (Federaal ministerie van
BMWK ministerie van Economie	Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (Federaal en Klimaatbescherming)
BÖL programma voor Biologische	Bundesprogramm Ökologischer Landbau (Federaal Landbouw)
BLE Buro voor Landbouw en	Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung (Federaal Voeding)

Aangezien sociale en economische omstandigheden niet meer dezelfde zijn als wanneer de Strategie van de Toekomst (2019) werd opgesteld, dringt een evaluatie van de actielijnen en maatregelen zich op. Deze evaluatie hield ook rekening met de resultaten van een “stocktaking” congres in 2019. 150 experts evalueerden toen de implementatie van de maatregelen. Inzichten van discussies met individuele experts en “excellence teams” werden ook opgenomen in de evaluatie.

Het werd onderzocht of nieuwe interministeriële actielijnen moeten worden ontwikkeld of bestaande moeten worden aangepast. Deze oefening was deels gebaseerd het EU Actieplan voor de Ontwikkeling van Biologische Productie, op actieplannen van de lidstaten en van de Duitse federale staten.

Een Interministeriële werkgroep (IMAG) werd opgericht om zo input van andere departementen te bekomen (chair: BMEL). Deze werkgroep bestaat uit: Federale ministeries voor Economische Zaken en Klimaatactie (BMWK), van Justitie (BMJ), van Arbeid en Sociale Zaken (BMAS), van Volksgezondheid (BMG), van Milieu, Natuurbehoud, Nucleaire Veiligheid en Consumentenbescherming (BMUV) en van Volkshuisvesting, Stadsontwikkeling en Bouw (BMWBS), evenals van het Centre of Excellence for Sustainable Procurement en de Federale Kanselarij.

Integratie van alle stakeholders en het garanderen van een transparant proces zijn één van de belangrijkste doelstellingen voor het BMEL. Er werden daarom regelmatig gesprekken gevoerd met industrie, deelstaten, wetenschappers en op parlementair niveau. Gedurende het BIOFACH-handelscongres (februari 2023) en het BMEL Duurzaamheidscongres (mei 2023) werden discussiefora voorzien.

Binnen de excellentie teams (bestaande uit 30 experts uit de biosector, wetenschap, deelstaten, departementen, BMEL, BME en Thünen Instituut) werden concrete voorstellen voor maatregelen geformuleerd binnen drie topics.

- ////////////////////////////////////

Actiegebied 1: Inputmarkten

- ## Actiegebied 2: Productie

- ### Actiegebied 3: Verwerking en handel

- Maatregel 11: Bevorderen van waardeketens door middel van management en netwerken
- Maatregel 12: Doorgaan met het ontwikkelen van eerlijke partnerschappen
- Maatregel 13: Afstemmen van ondersteuningsregelingen op kleine en middelgrote ondernemingen langs de biologische waardeketen
- Maatregel 14: Ondersteuning van de creatie en uitbreiding van regionale en biologische verwerkings- en marketingcapaciteiten

Actiegebied 4: Voeding en maatschappij

- Maatregel 15: Doorgaan met het uitbreiden van communicatie over "biologisch"
- Maatregel 16: Verhogen van het aandeel biologisch voedsel in de kantines van de federale administratieve autoriteiten en in andere openbare massacateringfaciliteiten
- Maatregel 17: Faciliteren van het gebruik van biologische voeding voor cateringbedrijven buitenshuis
- Maatregel 18: Versterken van adviesdiensten voor cateringbedrijven buitenshuis die geïnteresseerd zijn in conversie
- Maatregel 19: Versterken van onderwijs over de productie en verwerking van biologische voeding langs de waardeketen

Actiegebied 5: Onderzoek, kennisoverdracht, beschikbaarheid van gegevens en infrastructuur

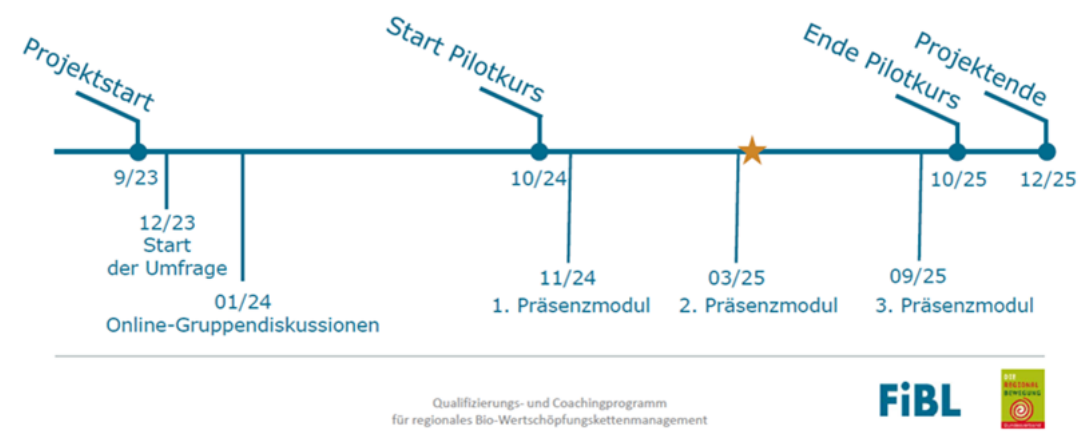
- ## Actiegebied 6: Een coherent juridisch en ondersteunend kader

- ## Bijlage 3

////////////////////////////////////

- Hoe kan een opleiding voor deze doelgroep worden ingericht?
- Welke inhoud is noodzakelijk?
- Welke leerformaten zijn geschikt en worden goed geaccepteerd?

Er zijn drie fases binnen het project:

Analyse van huidige situatie en in kaart brengen van behoeftes.

Doelen:

- De doelgroep wordt gevormd door personen die in hun functie (deels) verantwoordelijk zijn voor actieve netwerking van actoren langs de waardeketen, met als doel een product te ontwikkelen en in de markt te zetten. De doelgroep werd gecontacteerd via directe e-mails aan o.a. coördinatiepunten van eco-modelregio's, biosteden, biologische landbouwverenigingen, streekagentschappen, regionale marketinginitiatieven, voedselraden en het netwerk van waardeketenmanagers, met het verzoek tot verder doorsturen binnen hun netwerken. Binnen de enquête werd er gevraagd naar het arbeidskader, het opleidingstraject en de werkvelden/taken van de ketenmanagers. De enquête leverde 204 antwoorden op, waarvan 120 volledig ingevulde vragenlijsten.

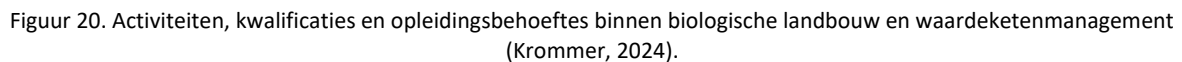
- Klimaatbeschermingsmanagement: 1%
- Regionaal (marketing)initiatief: 8%
- (Bio-)vereniging: 8%
- Regionaal management/LEADER: 11%
- RIWERT-project: 12%
- Overig: 13%
- Overheidsinstantie: 13%
- Eco-modelregio/Biomusterregio: 19%
- Private sector: 21%

De opleidingsachtergrond van ketenmanagers toont een grote diversiteit, niet noodzakelijk met een directe link met waardeketenmanagement:

- Binnen het werkveld/taken van de ketenmanagers werd gevraagd naar activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen 5 domeinen: Projectmanagement, biologische landbouw en waardeketenmanagement, publiekswerking, bedrijfskunde en marketing en overkoepelende taken.

////////////////////////////////////

Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeften

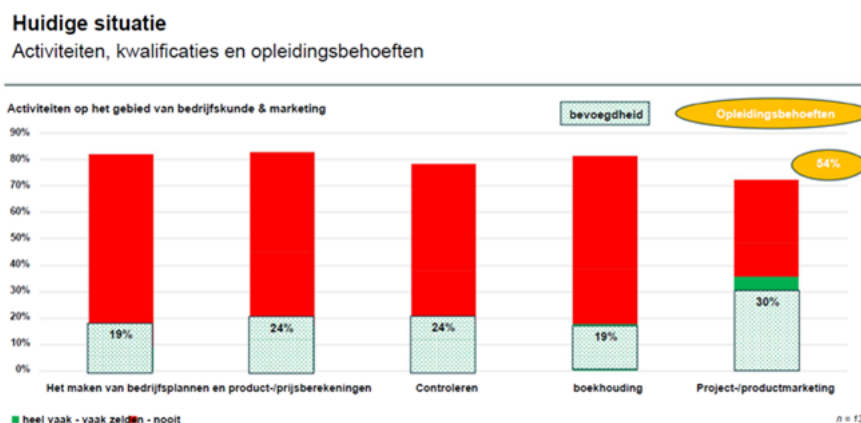

Bij publiekswerking komen vooral activiteiten zoals evenementorganisatie en het geven van lezingen aan bod. Bewustmaking van de consument, het schrijven van persberichten en het ontwikkelen van communicatiestrategieën wordt minder uitgevoerd. Het vertegenwoordigen van het project op social media wordt het minst als activiteit aangekruist hoewel er toch een concrete opleidingsbehoefte voor bestaat bij 42% van de deelnemers. Meer dan de helft geeft ook een opleidingsbehoefte aan bij het ontwikkelen van communicatiestrategieën en bij bewustmaking van de consument.

////////////////////////////////////

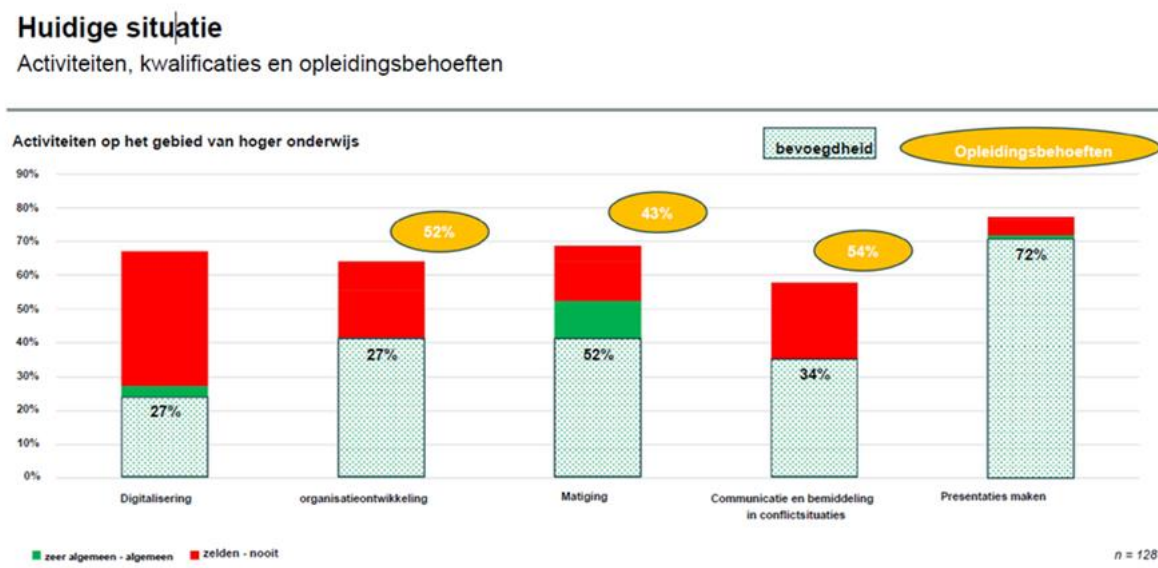
Activiteiten binnen bedrijfskunde zijn grotendeels afwezig bij het activiteitenoverzicht van ketenmanagers (ongeveer 10%), met uitzondering van project- en productmarketing die door een derde van de respondenten wordt uitgevoerd, bijna evenveel geven aan daar ook gekwalificeerd voor te zijn. Toch bestaat er bij 54% een behoefte aan meer opleiding binnen deze activiteit.

Figuur 22. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen bedrijfskunde en marketing (Krommer, 2024).

Overkoepelende taken

Het maken van presentaties komt veruit naar voren als een belangrijke algemene taak voor meer dan 70% van de deelnemers. Een gelijkaardig percentage aan deelnemers voelt zich ook gekwalificeerd hiervoor. Modereren tussen partners wordt door de helft van de ketenmanagers uitgevoerd, activiteiten rond digitalisatie door iets meer dan een kwart. Opleidingsbehoeften worden geïdentificeerd binnen het modereren, communicatie en bemiddeling en binnen organisatieontwikkeling.

Figuur 23. Activiteiten, kwalificaties en opleidingsbehoeftes binnen overkoepelende taken (Krommer, 2024).

Pilootcursus

Tijdens de tweede fase van het project wordt het concept van een deeltijds kwalificatie- en coaching programma ontwikkeld, in de praktijk uitgevoerd gedurende een pilootfase met een testpubliek van bestaande ketenmanagers, geëvalueerd en daarna geüpdatet. Dit wordt gecombineerd met het opstellen van een gestructureerd overzicht van het huidige aanbod binnen educatieve instellingen. Op basis van de analyse van de opleidingsbehoeften in het eerste deel, zal deze cursus vooral sociale en methodologische vaardigheden aanbrengen en minder vakinhoudelijke kennis.

De cursus bestaat uit een combinatie van korte seminars met fysieke aanwezigheid, online seminars, intensieve leerfasen (leersprint) en peer to peer coaching. Voor de pilootcursus waren er 140 inschrijvingen waarvan 20 geselecteerd werden voor deelname (<https://www.oekolandbau.de/aktuelles/nachrichten/detailansicht/seminarreihe-boel-vernetzt-bio-wertschoepfungsketten>). De 20 profielen werden dusdanig gekozen dat ze de diversiteit in ketenmanagers in ervaring en in type keten maximaal reflecteerden (<https://www.regionalbewegung.de/qcregiobio>). Deze cursus wordt grotendeels gefinancierd door het project zelf (via het goedgekeurde project binnen BÖL), deelnemers betalen enkel voor reis- en verblijfskosten. Dit wordt geschat op 1.100 euro per persoon.

Tijdens de fysieke modules (1x3 dagen, 2x2 dagen) wordt gewerkt aan het formuleren van de opdracht, het analyseren van de beginsituatie, hoe waardeketens vormgeven en iteratieve veranderprocessen sturen, projectafronding realiseren en aan professioneel zelfbeeld. De online seminars (éénmaal per maand, in samenwerking met experts) behandelen volgende thema's: introductie tot de leersprints, succesfactoren regionale verwerking, actuele biomarktgegevens, AI & schrijfworkshop, innovatie/ best practices binnen waardeketens, logistiek, catering. De Leersprints zijn een langere periode (12 weken, workload per week: 1 à 2 uur) waarbij er intensief een thematische uitwerking in kleine groepen gebeurt rond bepaalde thema's: Projectmanagement en -coördinatie, "Getting Things Done", Community management, evenementen plannen en uitvoeren. Peer-coaching wordt doorheen de cursus voorzien aan de hand van reflecting teams waarbij er door collega's advies wordt verleend. Individuele coaching is ook mogelijk, indien dit nodig geacht wordt.

De cursus wordt positief onthaald door de deelnemers waarbij de duidelijke structuur en de wekelijkse contacten met collega's als positieve punten worden gezien (<https://www.oekolandbau.de/aktuelles/nachrichten/detailansicht/seminarreihe-boel-vernetzt-bio-wertschoepfungsketten>).

Conclusie

QC_RegioBio vult een duidelijk hiaat: er is dringend behoefte aan een uniform beroepsprofiel en een praktijkgericht opleidingsaanbod voor waardeketenmanagement in Duitsland. Door middel van een online enquête werd eerst de huidige situatie in kaart gebracht en werd een behoefteanalyse gerealiseerd. Deze wijst vooral op een nood aan bijscholing/opleiding rond methodologische en sociale aspecten. De pilootcursus die, op basis van de resultaten van de enquête werd ontwikkeld, vormt een combinatie van theorie, praktijk en peer-learning. Het is op dit moment nog niet helemaal duidelijk hoe de pilootcursus ontvangen werd aangezien de eindconclusies van het project nog niet beschikbaar zijn. De grote belangstelling voor deze cursus toont wel de algemene interesse aan voor bijscholing gericht op een verscheidenheid aan profielen die binnen waardeketens een verbindende rol vormen. De derde fase van het project vervult eveneens een belangrijk aspect van het stimuleren van de rol van waardeketenmanagers: het opstellen van een relevante en actuele functieomschrijving en beroepsprofiel. Door deze te specificeren wordt een zekere mate van uniformiteit bereikt en kunnen opleidingen opgemaakt worden in functie van de te vervullen taken. Het is echter zo dat het omvatten van de veelheid aan taken en de diversiteit aan rollen binnen het profiel van een ketenmanager een uitdaging blijft. Hier speelt ook de naamgeving een rol: een regionaal manager heeft niet dezelfde betekenis als waardeketenontwikkelaar, -coördinator of -manager.

5.6 Italië

5.6.1 Sleutelgegevens

- 1.1 miljoen boerderijen (12.5 miljoen ha)
- 53% van de Italiaanse populatie leeft in rurale gebieden
- Gemiddelde grootte 11 ha
- Productie bestaat uit 2/3 plantaardig, 1/3 dierlijk (Figuur 1)
- 18.7% landbouwareaal wordt biologisch bebouwd
- Grote verschillen tussen regio's: intensieve landbouw in het noorden, extensief in het zuiden

////////////////////////////////////

Figuur 1. Overzicht landbouwproductie in Italië (Europese Commissie, 2023).

5.6.2 Italiaans landbouwbeleid – Algemeen

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid 2023 - 2027 (GLB) van Italië (Europese Commissie 2025) zet specifiek in op:

Economisch duurzaam en eerlijk GLB

Het Italiaanse GLB-strategisch plan zet sterk in op een economisch duurzame en eerlijkere ondersteuning van landbouwers. In totaal wordt ongeveer 17,6 miljard euro ingezet om de inkomens van landbouwers te stabiliseren. Daarbij wordt expliciet gekozen voor een meer gerichte en herverdelende steunverlening. Zo geldt vanaf 2023 een plafond van 2.000 euro per hectare voor de basisinkomenssteun, wat moet bijdragen aan een herverdeling van middelen ten voordele van landbouwers in rurale, bergachtige en andere structureel kwetsbare gebieden. Het plan richt zich bovendien op het verhogen van de competitiviteit van landbouwers en het versterken van hun positie binnen de waardeketen, onder meer via modernisering van productiefaciliteiten, betere samenwerking tussen actoren en sectorale interventies.

Voor specifieke sectoren met een groot socio-economisch of ecologisch belang maar die met bijzondere uitdagingen kampen (durumtarwe, buffelmelk, tomaten) wordt 2,64 miljard euro aan steun voorzien. Ten slotte wordt bijna 3 miljard euro uitgetrokken voor instrumenten voor risicobeheer, zoals verzekeringen en fondsen tegen extreme weersomstandigheden en natuurrampen (800.000 landbouwers).

Meer dan 80% van het landbouwareaal zal voldoen aan de Good Agricultural and Environmental Conditions, waaronder bufferstroken langs waterlopen, behoud van permanent grasland en minimale bodembedekking tijdens gevoelige periodes. Daarnaast wordt meer dan 10 miljard euro ingezet voor klimaat- en milieugerichte interventies. Hiervoor werden 34 vrijwillige regelingen uitgewerkt die landbouwers compenseren voor bijkomende kosten en het inkomensverlies als gevolg van milieuvriendelijkere praktijken, zoals een verminderd gebruik van meststoffen en pesticiden, biodiversiteit bevorderende teeltmethoden en bodemconservering.

Sociaal GLB

Ten slotte ondersteunt het GLB-plan lokale ontwikkelingsstrategieën die samen 56% van de rurale bevolking bereiken. Dit gebeurt via lokale actiegroepen, de ontwikkeling van voedseldistricten, biodistricten en slimme dorpen.

Het plan erkent dat de modernisering van landbouw en rurale gebieden sterk afhankelijk is van kennisdeling, innovatie en digitalisering. Daarom wordt ongeveer 437 miljoen euro uitgetrokken voor advisering, consultancy en professionele opleiding. Dit omvat onder meer ondersteuning voor het gebruik van digitale tools en mechanisatie, strategisch advies over duurzaamheid en risicobeheer, en gerichte opleidingen voor landbouwers en werknemers.

Via deze maatregelen zullen naar schatting meer dan 460.000 personen deelnemen aan adviesverlening, opleiding of kennisuitwisseling. Daarnaast worden ongeveer 70.000 opleidingsuren voorzien voor consultants, met als doel de kwaliteit en effectiviteit van landbouwadvies verder te

pagina 232 van 412

Deze maatregelen worden gefinancierd via fondsen op het Europese en Nationale niveau (Figuur 2.)

	EU budget (€)	National funding (€)	Total (€)
Direct payments	17 607 504 607	n/a	17 607 504 607
Sectoral support	3 199 799 225	58 646 374	3 258 445 599
Rural development	7 260 148 043	8 487 329 628	15 747 477 671
Total	28 067 451 875	8 545 976 002	36 613 427 877

National funding does not include additional national financing referred to in Article 146 of Regulation (EU) 2021/2115. Direct Payments include allocations for cotton set out in Annex VIII of Regulation (EU) 2021/2115 and reflect possible transfers between pillars. Payments for support under Regulation (EU) No 1308/2013 are not included in the CSP. National funding for sectoral support only relates to apiculture. Rural Development reflects possible transfers between pillars and includes technical assistance.

EU FUNDING RESERVED FOR	In EUR	%
Environmental and climate objectives under rural development	2 864 280 185	39% ¹
Eco-schemes under direct payments	4 401 876 153	25% ²
LEADER	417 797 004	6% ¹
Complementary redistributive income support	1 760 750 461	10% ²
Young farmers (generational renewal)	656 321 847	n/a ³

Figuur 2. Overzicht van de Europese en Nationale fondsen, gereserveerd voor verschillende maatregelen onder het Italiaans GLB (Europese Commissie, 2025).

5.6.3.1.2 Actoren

De belangrijke spelers binnen de landbouwsector van Italië (zie Figuur 3):

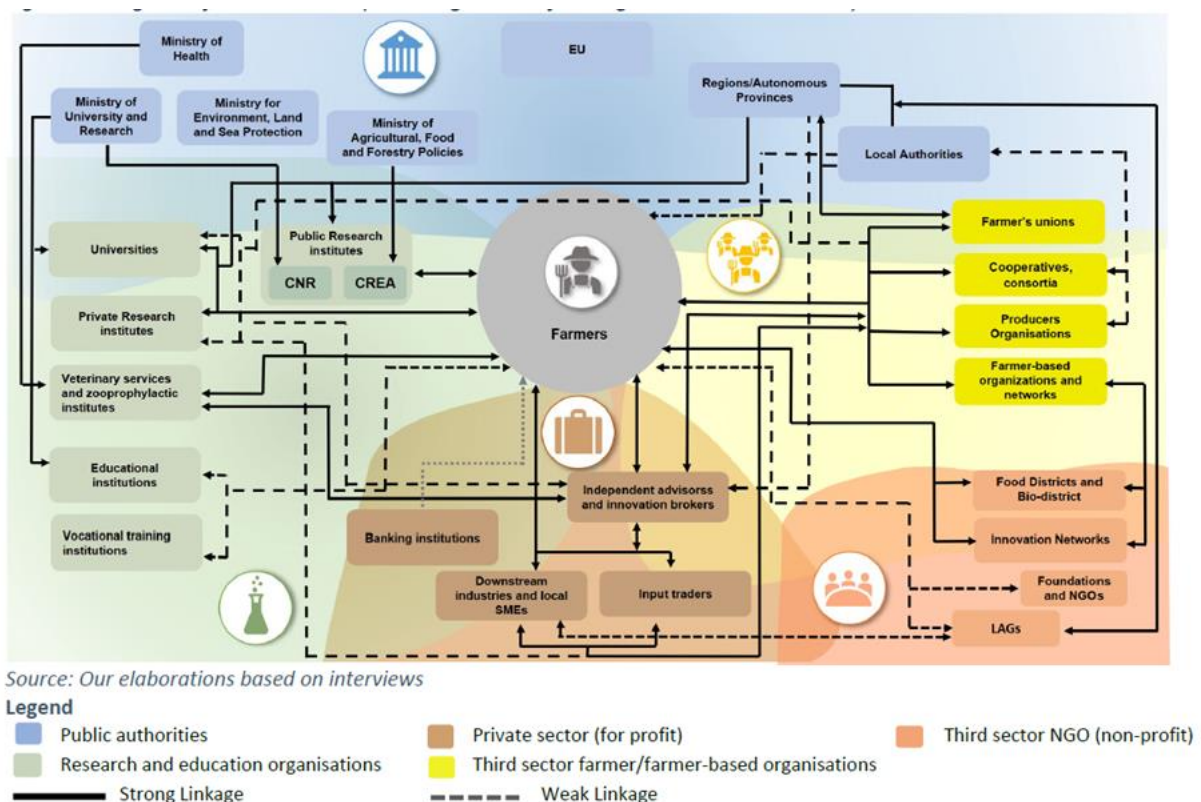
- Ministerie voor Gezondheid (Ministero della Salute)
- Ministerie voor Universiteiten en Onderzoek (Ministero dell'Università e della Ricerca, MUR)
- Ministerie voor het Milieu, Land en Zee (Ministero dell'Ambiente e della Tutela del Territorio e del Mare MATTM)
- Ministerie voor Landbouw, Voeding en Bosbeleid (Ministero dell'Agricoltura, della Sovranità Alimentare e delle Foreste MASAF)
- Onderzoeksinstituut CREA
- CREA (Consiglio per la Ricerca in Agricoltura e l'Analisi dell'Economia Agraria) is een toonaangevende Italiaanse onderzoeksorganisatie die zich toelegt op de toeleveringsketens van de agrovoedingssector. De wetenschappelijke activiteiten omvatten landbouwgewassen, veeteelt, visserij, bosbouw, agro-industrie, voedingswetenschap,.... Hoewel het instituut onder toezicht staat van het Ministerie van Landbouw, Voeding en Bosbeleid (MASAF) is er volledige wetenschappelijke, wettelijke, organisatorische, administratieve en financiële autonomie. CREA is in 2015 ontstaan uit de fusie van de Council for Agricultural Research en van het National Institute of Agricultural Economics, twee landelijke instellingen die sinds het midden van de vorige eeuw actief zijn.
- Binnen de Biologische landbouw in Italië zijn het FIRAB (Italian Foundation for Research in Organic en Biodynamic Agriculture, <https://www.firab.it/about/>) die verschillende projecten, waaronder met een agro-ecologische inslag, uitvoert en advies verleent en het AIAB (Italian Association of Organic Farmers, <https://aiab.it/cosa-fa-aiab/>) die bio-telers verenigt, zorgt voor promotie, info publiceert, labels toekent, belangrijke spelers.

De klijlijnen van het Italiaans landbouwbeleid worden op nationaal niveau uitgetekend, implementatie en invulling gebeurt door regionale/lokale overheden.

Het Italiaanse AKIS wordt gekenmerkt door een sterk gedecentraliseerd bestuursmodel, waarbij de nationale overheid de algemene beleidskaders vastlegt en de regio's verantwoordelijk zijn voor de concrete uitvoering (Cristiano *et al.* 2024). In combinatie met de grote diversiteit aan landbouwsystemen en territoriale context leidt dit tot een complex multi-actor systeem met een groot aantal entiteiten die op overlappende topics werken, maar met specifieke expertise.

De samenwerking en integratie tussen AKIS-actoren is de afgelopen jaren toegenomen, vooral op lokaal en regionaal niveau. Samenwerkingsmaatregelen zoals het opzetten van lokale leer- en innovatienetwerken en de verplichting om AKIS-strategieën op te nemen in de nationale GLB-plannen hebben bijgedragen aan het uitbouwen van structurele connecties tussen landbouwers, adviseurs, onderzoekers en andere actoren. Op nationaal en interregionaal niveau blijven de relaties echter relatief zwak en vaak afhankelijk van formele afspraken of tijdelijke projectstructuren. Een belangrijke recente ontwikkeling is de oprichting van AKIS-coördinatieorganen op zowel nationaal als regionaal niveau die opgevat zijn als een multi-actorplatform. Deze structuren vormen een belangrijke stap richting betere afstemming, kennisuitwisseling en strategische coördinatie binnen het Italiaanse AKIS, al bevinden ze zich nog in een opstart- en consolidatiefase.

Een grote diversiteit aan adviseurs is momenteel werkzaam, met verschillende doelen en territoriale schaal, dit zowel publiek als privaat. Een opvallende trend is de groei van associaties van adviseurs, die ontstaan uit de noodzaak om een breder, meer geïntegreerd dienstenpakket aan te bieden. Innovatie-instrumenten zoals EIP-AGRI en operationele groepen hebben een duidelijke katalyserende werking gehad door nieuwe thema's, methoden en doelgroepen te introduceren. De regionale uitvoeringsinstrumenten voor adviesverlening steunen hoofdzakelijk op Europese fondsen, met name het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO), het Europees Sociaal Fonds (ESF) en het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO). Zie Figuur 4 voor een overzicht voor het budget per maatregel per regio.

Figuur 3. Overzicht van de actoren en de connecties binnen de Italiaanse landbouwsector (Cristiano *et al.*, 2024).

Figuur 4. Toegekend budget per regionale maatregel (30/06/2024) (Cristiano *et al.*, 2024).

GLB

Hoewel agro-ecologie zo goed als afwezig is binnen het Italiaans GLB en als het wel vermeld wordt, niet geïnterpreteerd wordt als een systeembenadering, kunnen sommige maatregelen gezien worden als bevorderlijk voor het implementeren van de agro-ecologische principes. Dit is vooral het geval voor de ecoregelingen (direct in verband gebracht) en voor de “Environmental, climate-related and other management commitments” binnen het “rurale ontwikkeling” gedeelte. Ook andere maatregelen zoals bijv. steun aan jonge boeren kan breed gezien worden als ondersteuning aan agro-ecologie, binnen een sociale en economische context. Zo werd er een nieuw initiatief gelanceerd “Land Generation” (ISMEA, 2024) die voordelige leningen aanbiedt aan jonge boeren (< 41 jaar) die nieuwe bedrijven opstarten of land willen aankopen.

Vijf Eco-schemes zijn momenteel opgenomen in het GLB, ook hier ondersteunen deze specifieke agro-ecologische praktijken, maar bieden ze geen bredere ondersteuning van de omvattende agro-ecologische principes:

- Betaling voor het verminderen van antibioticaresistentie en voor dierenwelzijn
- Vergrassing van boomgewassen (oppervlaktes met
- Bescherming van olijfbomen met een bijzondere landschapswaarde
- Extensieve voedersystemen met gewasrotatie
- Specifieke maatregelen voor bestuivers.

Qua budget wordt er vooral ingezet op Ecoregeling 1 (antibioticaresistentie) en het minst op pollinatoren (Figuur 5), een evaluatie van het eerste jaar (Pianeta PSR, 2024) toont aan dat de meeste eco-regelingen een sterk positieve deelname vertonen (gespendeerd budget en gerealiseerd oppervlakte, Figuur 6), vooral eco-regeling 4 (gewasrotatie) valt op doordat dubbel zoveel landbouwareaal onder deze regeling valt als voorzien.

Tabella 1 - Eco-schemi previsti dal PSP 2023-2027

Eco-schema	Dotazione finanziaria programmata (.000 €)	% sul totale
Eco-schema 1 Pagamento per la riduzione dell'antimicrobico resistenza e il benessere animale	1.826,6	41,5
Eco-schema 2 Inerbimento delle colture arboree	782,2	17,8
Eco-schema 3 Salvaguardia olivi di particolare valore paesaggistico	755,5	17,1
Eco-schema 4 Sistemi foraggeri estensivi con avvicendamento	819,2	18,6
Eco-5 Misure specifiche per impollinatori	218,4	5,0
Totale	4.401,9	100,0

Fonte: elaborazione su dati PSP Italia 2023-2027

Figuur 5: overzicht budget Ecoregelingen in Italië (Pianeta PSR, 2024).

Tabella 2 - Eco-schemi: Annualità 2023- Attuazione finanziaria

Eco-schema	Dotazione finanziaria programmata 2023	Dotazione realizzata 2023	Dotazione realizzata/ programmata
Eco-schema 1	362.691.699	368.280.935	101,5
Eco-schema 2	155.325.532	155.325.576	100,0
Eco-schema 3	150.021.373	150.021.388	100,0
Eco-schema 4	162.662.927	170.672.684	104,9
Eco-schema 5	43.359.435	33.155.106	76,5
Totale	874.060.966	877.455.716	100,4

Fonte: elaborazione su dati AGEA

Tabella 3 - Eco-schemi: Annualità 2023- Attuazione fisica

Eco-schema	UdM	Output programmato nel PSP	Realizzato nel 2023	Realizzato/programmato (%)
Eco-schema 1	UBA	6.513.475	6.327.443	97,1
Eco-schema 2	ha	1.250.742	1.083.472	86,6
Eco-schema 3	ha	667.028	577.187,10	86,5
Eco-schema 4	ha	1.397.612	3.101.375	221,9
Eco-schema 5	ha	93.109	61.017	65,5
Totale eco-schemi 2-5	ha	3.408.491	4.823.051	141,5

Fonte: elaborazione su dati AGEA

Figuur 6. Overzicht van het voorziene en gerealiseerde budget (boven) en de verwachte en gerealiseerde oppervlakte (onder) (Pianeta PSR, 2024).

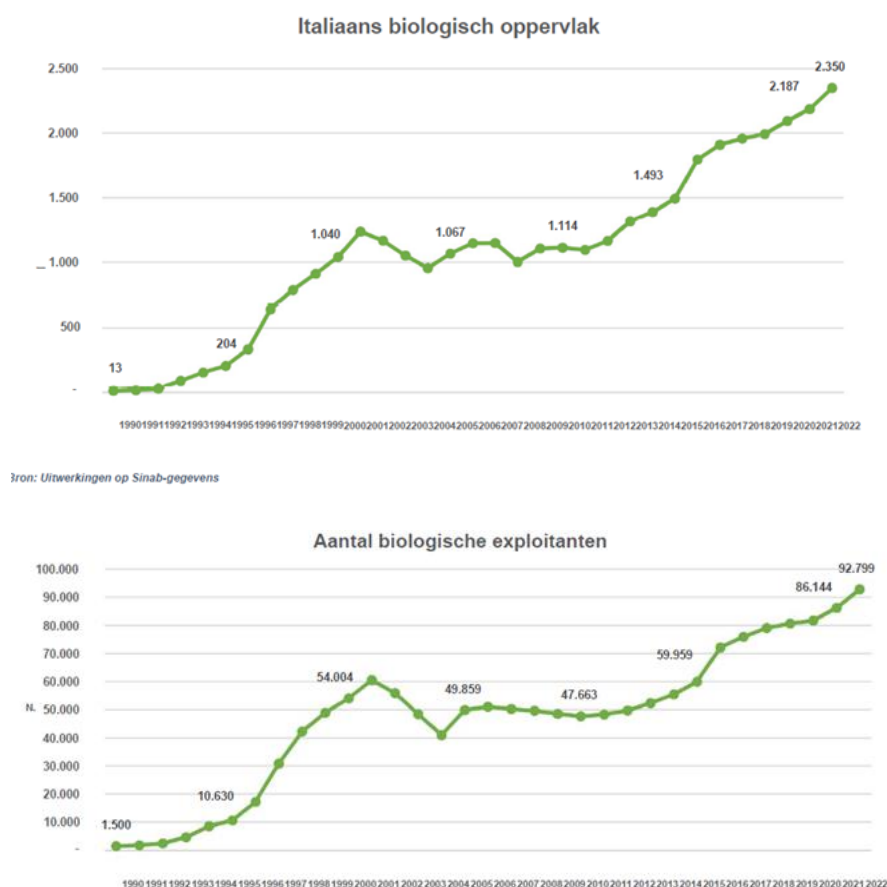
Een van de domeinen die het GLB wil verbeteren om de transitie van het voedselsysteem vanuit een agro-ecologisch perspectief te stimuleren, houdt verband met de "creatie van netwerken" door de implementatie van de volgende acties:

- de oprichting van collectieve agromilieuprojecten aanmoedigen;
- het bevorderen van geïntegreerde planning voor de toeleveringsketen en territoriale planning;

met inbegrip van agro-bosbouw en **agro-ecologie**, het verbeteren van dierenwelzijn en, waar nodig, veiligheidsnormen, sociale ondersteuning en het tegengaan van arbeidsuitbuiting.”

Nationaal Actieplan Biologische Landbouw (PANBio) Italië (2024 – 2026)

Vanuit de interviews kwam vaak naar voren dat de meest relevante beleidsactie rond agro-ecologie het Nationaal Actieplan Biologische landbouw is. Dit is een recent actieplan (MASAF, 2023) dat voortvloeit uit het Nationaal Strategisch plan voor de ontwikkeling van het biologische systeem 2016 – 2020. In 2022 bereikte het Italiaanse biologische areaal 2.349.880 hectare, een stijging ten opzichte van 2021 van 7,5%, wat overeenkomt met ruim 163.000 hectare. De proportie van organische bebouwde oppervlakte op de nationale Organic Action Area (ISTAT CENSAMENTO 2020-gegevens) is 18,7%. Van 2013 tot 2022 bedroeg het gemiddelde groeipercentage van organische oppervlakten 6,6%, in 2022 waren er bijna 93.000 biologische landbouwers (Figuur 7). Een groot gedeelte van het biologisch areaal bevindt zich in het zuiden van het land (Figuur 8).

Figuur 7. Evolutie van de oppervlakte aan biologische landbouw (boven) en van het aantal exploitanten (onder) in Italië (MASAF, 2023).

Superfici (ha)

387.202

1.304

1,304

34,380

30,295

29,297

48,052

34,817

7,089

195,361

279,059

127,416

49,948

81,932

175,908

12,325

381,798

208,879

118,875

191,616

171,662

387.202

Con la tecnologia Bing

© GeoHemera, Microsoft, BingMap

Op basis van een SWOT-analyse van de sector (Tabel 1), stelt het Nationaal Actie Plan een reeks interventies (Bijlage 1) voor die tot doel hebben de groei van de gecertificeerde biologische productie op Italiaans grondgebied te bevorderen en tegelijkertijd de vraag naar biologische producten op de markt te ondersteunen, met een focus op de binnenlandse markt. De consumentenmarkt is het segment waar biologische producten het meest moeite hebben om zich te vestigen, en bovendien is de organisatie van aanbod en toeleveringsketens voor verbetering vatbaar. Bovendien kunnen de prijzen van biologische producten voor een aanzienlijk deel van de consumenten een toegangsbarrière vormen, vooral in perioden van toenemende koopkrachtdaling.

De belangrijkste doelgebieden zijn:

- **INFORMATIE:** promotiecampagnes gericht op consumenten, ook gericht op het verbeteren van het begrip van etikettering; kennis van controlessystemen; oprichting van het nationale biologische label; verbetering van het gegevensverzamelingsysteem
- **OPLEIDING:** opleiding van producenten en marktpelers, specifieke professionaliseringscursussen;
- **ONDERZOEK EN INNOVATIE:** gericht op het verbeteren van de efficiëntie en duurzaamheid van productiesystemen.
- **PRODUCENTONDERSTEUNING:** maatregelen voor de conversie en het onderhoud van biologisch oppervlakte; andere interventies op het gebied van plattelandsontwikkeling om coöperatie en samenwerking te versterken;

- Dit wordt bereikt door middel van acties binnen 4 assen (zie Bijlage 2 voor gedetailleerd overzicht):

- ////////////////////////////////////

Analisi Swot

////////////////////////////////////

Actie 1: Vergroot het aandeel van biologisch op de consumentenmarkt door het bewustzijn, de informatie en de promotie naar de consument te verbeteren.

- Figuur 13 - Biologisch schoolkantinefonds - n. begunstigde

Actie 6: Ondersteuning van de organisatie van de voedselketen, het opzetten van associatieve en contractuele vormen en het bevorderen van overeenkomsten.

Omdat een significant aantal van de Italiaanse landbouwbedrijven een beperkte oppervlakte (< 5ha) en omzet (< 25.000 euro) heeft kan groeps-certificering een belangrijke impuls geven om in biologische productie te stappen en te blijven. De gedetailleerde procedure voor groeps-certificering wordt opgesteld, met het oog op het opstellen van een wetgevend besluit.

Netwerkcontracten die bedrijven verenigen worden gepromoot bij biologische landbouwbedrijven.

Er wordt eveneens ingezet op de ontwikkeling van de biologische districten

- de oppervlakte en het aantal betrokken biologische ondernemers in de biologische districten vergroten
- het aantal gemeenten vergroten dat zich officieel aansluit bij de biologische districten
- een document opstellen voor analyse, diepgaande analyse en delen van goede praktijken van de biologische districten die worden gepromoot door de NRN
- opzetten van een werktafel/jaarlijks evenement voor het monitoren en promoten van biologische districten

Daarbij wordt een algemene versterking van de biodistricten beoogd (Figuur 10), zowel op het niveau van aantal en oppervlakte maar ook naar optimaliseren van de managementstructuur, het functioneren en naar financiering. Er wordt gestreefd naar uniformiteit in de basisvereisten van een biologisch district (nu nog variabel) om een beter functioneren te bewerkstelligen en de aanpak te stroomlijnen. Het is namelijk zo dat niet alle biodistricten erin slagen om lokale ketens succesvol te organiseren. Enkele uitdagingen werden geïdentificeerd die hieraan bijdragen:

- gebrek aan lokale leiders die de ontwikkeling van het biologische district aansturen
- de beperkte sociale structuur die wordt vertegenwoordigd door de biologische ondernemers,
- het terugkerende vrijwillige karakter van talrijke districtsorganisaties,
- de beperkte deelname van de gemeenten die de binnen het biologische district gedeelde beslissingen moeten vertalen in wettelijke bepalingen en de initiatieven ervan moeten sponsoren,
- de schaarste aan financiële middelen.

6.4 Biologische producentenorganisaties, interprofessionele organisaties, raamovereenkomsten en ketenovereenkomsten

- het bevorderen van de marketing van biologische producten
- operationele programma's activeren die tot doel hebben de productie te plannen en aan te passen aan de vraag;
- marktcrisis beheersen;
- productiekosten verlagen
- milieuvriendelijke teeltpraktijken en productietechnieken bevorderen
- de transparantie en regulatorische conformiteit garanderen van de economische contacten met de leden ivm de verkoopprijzen van de producten.

Belangrijkste doelstellingen van interprofessionele organisaties zijn:

- Binnen het Italiaans actieplan vormt de federale overheid vooral afnemer binnen schoolkantines, ziekenhuizen, universiteiten, ... Op stadsniveau vormen de dagelijkse schoolmaaltijden in Rome een uitzonderlijk voorbeeld van het gebruik van biologische producten in collectieve catering. 155.000 maaltijden per dag, 643 keukens, 4000 werknemers. Jaarlijkse kost voor de administratie bedraagt 147 miljoen, kost van een maaltijd wordt begroot op 5.81euro. Leerlingen betalen naargelang inkomen, bij inkomens van meer dan 45.000 euro per jaar wordt maandelijks 80 euro betaald (3.63 per maaltijd), vanaf jaar daarop 94.4 euro (4.27 euro per maaltijd). De maaltijden bestaan uit

pagina 248 van 412

Doelstellingen: Ecosystemen

- '(a) de omschakeling naar biologische productie bevorderen en het duurzame gebruik van natuurlijke en lokale hulpbronnen in landbouwproductieprocessen aanmoedigen, evenals de bescherming van ecosystemen waarborgen, ontwerp en innovatie ten dienste van een circulaire economie ondersteunen,
- (b) de territoriale benadering van de omschakeling en het behoud van biologische productie stimuleren en bevorderen ... om het milieu, de gezondheid en de lokale diversiteit te beschermen;
- c) voor biologische producenten die in het district actief zijn, de toepassing van biologische certificeringsnormen en milieu- en territoriale certificeringsnormen vereenvoudigen die zijn voorzien in de huidige wetgeving (Wet 23/2022, art. 13.5).

- d) de ontwikkeling, verbetering en promotie van processen van bereiding, verwerking en marketing van biologische producten aanmoedigen,
- (e) multifunctionele activiteiten met betrekking tot biologische productie bevorderen en ondersteunen, zoals het beheer van biologisch voedsel in openbare en collectieve catering, de directe verkoop van biologische producten, agrotourisme en visserijtoerisme, plattelandstoerisme, sociale landbouw, (5),
- g) participatieve onderzoeksprojecten met bedrijven bevorderen en uitvoeren en de verspreiding van innovatieve praktijken (Wet 23/2022, art. 13.5).

Een biodistrict wordt gekenmerkt door een multi-actor en lokale aanpak die eigen is aan ieder biodistrict. In die zin is er grote variatie aan actoren die actief betrokken zijn binnen een biodistrict (zie Figuur 12 en 13).

Diagram illustrating the network of actors and initiatives in the Campania region, centered around the Bio-district Cilentano non profit association.

Central Node: Municipalities Associations (41 municipalities)

Internal Actors/Initiatives:

- Legambiente
- Copagn
- MESA – MedDiet Eco-Systems Atelier
- Organic Regenerative
- RARECHE Farmers' Market
- AIAB-Campania
- individual organic operators
- Cooperativa sociale Apeiron
- Purchase Groups

External Actors/Initiatives:

- Campania Regional Authority
- National Park Authority
- Ministry of Economy
- Ministry of Agriculture
- International Network of Eco Regions
- Joint management of public services (transport, waste management, school canteens, renewable energies)
- Campus Mediterraneo (research, training & assistance initiative)
- Salerno University Fondazione L'Annunziata Mediterraneo H.I.S.P.A.
- Leader LAGs
- Pro loco Associations
- Fondazione Alario per Elea Velia

35

```

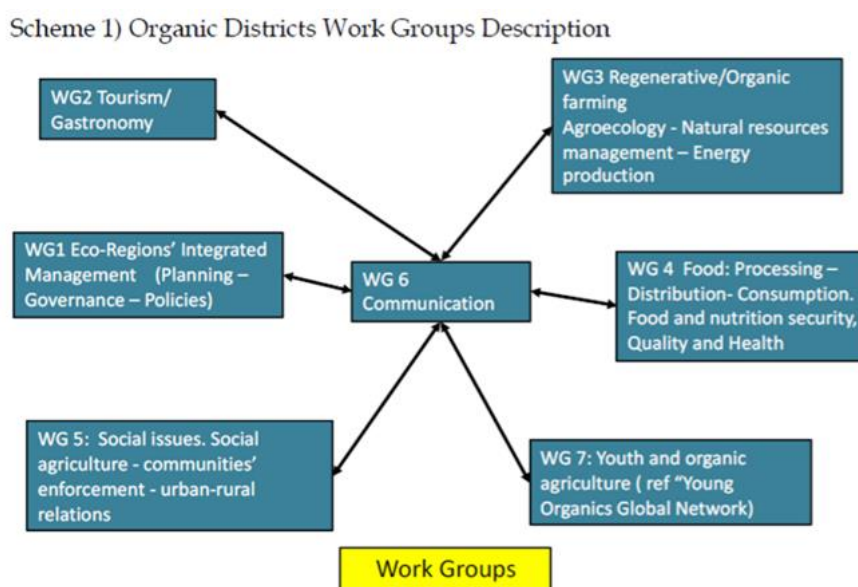
graph TD
    A[Local seed providers "Seed savers"] --> B[Local nurseries]
    A --> C[External organic input providers]
    B --> D[Bio-distretto organic farmers n. 450 incl 30 with on-farm processing activities]
    B --> E[organic farmers associations AIAB Campania n. 30 members RARECHE - Happy People n. 20 members]
    D <--> E
    E --> F[organic agro-processing operators olive oil mills n. 5 wine-making plants n. 10 dairy plants n. 2 chestnuts plant n. 1]
    D --> G[Coop. Nuovo Cilento n. 400]
    G --> H[Short supply chain logistic platform]
    F --> H
    H --> I[Direct marketing 80%]
    H --> J[HO.RE.CA. 15%]
    H --> K[Traditional retail 5%]
    I --> L[On-farm direct marketing 1%]
    I --> M[Farmers' markets/ promotional initiatives 64%]
    I --> N[Organic purchase groups 12%]
    I --> O[AIAB e-commerce initiative 3%]
    J --> P[Local school canteens]
    J --> Q[Local restaurants]
    J --> R[Tourist operators]
    K --> S[Local organic specialised shops]
    K --> T[extra Bio-distretto specialised shops]
    K --> U[Supermarkets]
    L --> V[Local consumers 40%]
    L --> W[Tourists 36%]
    M --> V
    M --> W
    N --> V
    N --> W
    O --> V
    O --> W
    P --> V
    P --> W
    Q --> V
    Q --> W
    R --> V
    R --> W
    S --> V
    S --> W
    T --> V
    T --> W
    U --> V
    U --> W
  
```

The flowchart illustrates the organic food supply chain in Campania, Italy. It begins with local seed providers ("Seed savers") and external organic input providers, which feed into local nurseries. These nurseries supply bio-distretto organic farmers (n. 450, including 30 with on-farm processing activities) and organic farmers associations (AIAB Campania, n. 30 members; RARECHE - Happy People, n. 20 members). There is a bidirectional flow between farmers and associations. The associations supply organic agro-processing operators (olive oil mills, n. 5; wine-making plants, n. 10; dairy plants, n. 2; chestnuts plant, n. 1). The farmers supply Coop. Nuovo Cilento (n. 400), which in turn supplies a short supply chain logistic platform. The agro-processing operators also supply this platform. The logistic platform then distributes products through three main channels: Direct marketing (80%), HO.RE.CA. (15%), and Traditional retail (5%). Direct marketing includes on-farm direct marketing (1%), farmers' markets/promotional initiatives (64%), organic purchase groups (12%), and an AIAB e-commerce initiative (3%). HO.RE.CA. includes local school canteens, local restaurants, and tourist operators. Traditional retail includes local organic specialised shops, extra Bio-distretto specialised shops, and supermarkets. Finally, the products reach local consumers (40%) and tourists (36% to 60%).

////////////////////////////////////

Het Biologische Landbouw decreet (nationaal niveau) stipuleert verder de organisatie van een biodistrict met de vorming van een **Promotor Comité**, een **subject manager** en een **Raad van Bestuur** (zie Bijlage 3). Bovendien wordt een Protocol opgesteld waarin de strategische doelen worden gedefinieerd (percentage aan extra biologisch areaal, promoten van synergiën tussen landbouwers (met het oog op groeps-certificatie), prognose van de impact). Het **Biological District Plan** wordt ook opgesteld en is een “algemeen programmeringsdocument van de activiteiten van het biologische district dat de territoriale analyse, behoeften, doelstellingen, activiteiten, verwachte resultaten, rollen en interacties tussen de deelnemers, de indicatoren voor het monitoren van de resultaten en financiële instrumenten bevat”.

Een gelijkaardige aanpak wordt teruggevonden binnen de voorwaarden die moeten voldaan worden qua organisatie en structuur en opstellen van documenten van een biodistrict als die erkend wil worden als een eco-regio binnen het IN.N.E.R. netwerk (zie Basile *et al.* 2021 voor een uitgebreide analyse van de voorwaarden voor erkenning en Bijlage 4 voor een overzicht van de procedure). Binnen de IN.N.E.R. aanpak wordt verwacht om verschillende werkgroepen (Figuur 14) op te richten die voor specifieke domeinen van het biodistrict verantwoordelijk zijn. Deze werkgroepen kunnen uitgebreid of samengevoegd worden naargelang de noden van het biodistrict.

Figuur 14. Beschrijving van de werkgroepen in een bio-district (Basile, 2023).

In eerste instantie is de oprichting van een biodistrict een sterk bottom-up proces waarbij een duidelijke lokale verankering nodig is. Dit proces wordt verder beïnvloed door top down processen onder de vorm van erkenning en de bijhorende voorwaarden door de Italiaanse overheid en IN.N.E.R. en AIAB netwerken.

De producten uit de biodistricten worden op een biologische manier geteeld. We vinden niet meteen problemen terug met niet-gestandaardiseerde producten, een verklaring hiervoor kan zijn dat in Cilento het grootste deel van de producten via directe marketing wordt verkocht (particuliere klanten) waarbij dit waarschijnlijk minder speelt. Erkende biodistricten mogen het Eco-regio (IN.N.E.R.) of het AIAB

Begeleiding, educatie en training wordt voorzien binnen een biodistrict en is afhankelijk van de precieze structuur van het district. Binnen IN.N.E.R. districten wordt aandacht voorzien voor educatie en training waarbij die specifiek bepaald wordt per werkgroep in het vooraf opgesteld strategisch plan. Voor het biodistrict Cilento wordt training voorzien door Campus Mediterraneo, een educatie en training centrum.

- Initiatieven voor promotiemaatregelen ten gunste van biologische landbouwproducten door de organisatie van wedstrijden, beurzen en tentoonstellingen gewijd aan de thema's van biologische landbouw;
- Initiatieven voor de uitwisseling van kennis en informatie over biologische productie;
- Initiatieven voor adviesdiensten gericht op de ondersteuning van bedrijven die actief zijn in de landbouwsector en jonge boeren.

Het lokale niveau (gemeente, stad, regio) lijkt heel belangrijk binnen de oprichting en de voortzetting van het biodistrict aangezien lokale verankering en adaptatie een belangrijke succesfactor is.

- Samenhang verschillende actoren
- Bestaande marketing/verwerkingsstructuren versterken
- Stapsgewijze ontwikkeling
- Leren van verleden/andere regio's
- Sociaal/maatschappelijke succesfactoren
- Actoren met visie
- Samenwerking lokaal niveau
- Projectmanagement/coördinatie
- Niet-monetaire winst (biodiversiteit,...)
- Netwerkevenementen
- Lokale oplossingen: regio-specifieke aanpak

Deze succesfactoren tonen het belang aan van volgende factoren:

- Samenwerkingsvorm/samenstelling groep
- Financiering
- Projectmanagement/ontwikkeling
- Inbedding lokaal landschap (beleidsmatig, maar ook samenwerking met lokale actoren)
- Advies/kennisverspreiding
- Verbinden van groepen en een overkoepelend netwerk

5.6.3.2.2 Agriturismo

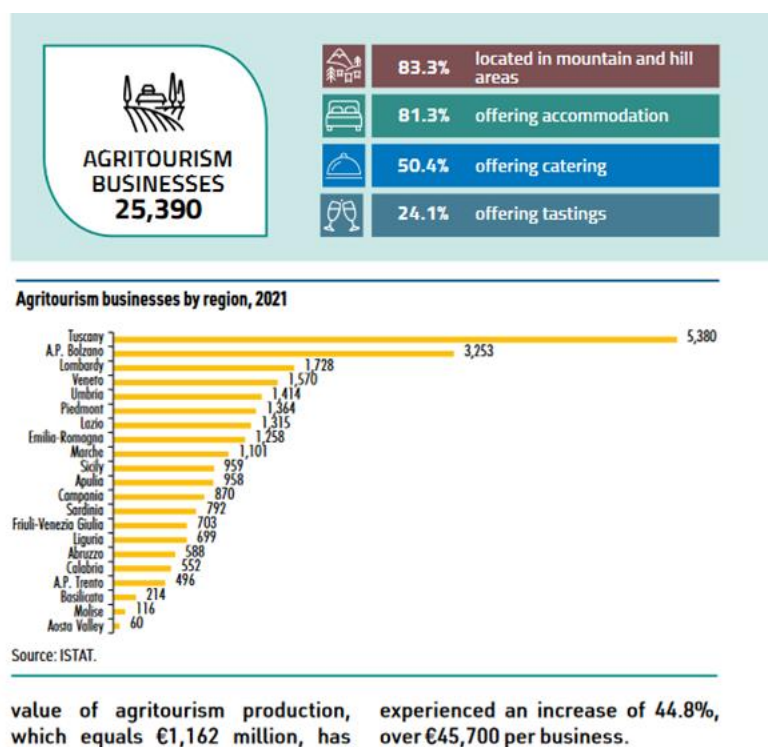
Een typisch Italiaanse maatregel die zorgt voor verbreding binnen het inkomen van een landbouwbedrijf, is het aanbieden van agro-toerisme, wat leidt tot een extra verdienste van gemiddeld 45.000 euro per bedrijf (Figuur 16).

AGRITOURISM

In 2021, the number of agritourism businesses reached 25,390 (+1.3% compared to 2020), with the greatest increases on the Islands (+8.2%) and in the regions of South Italy (+1.5%). Agritourism businesses are scattered throughout the territory, with 8.3 establishments per 100 km²: they are present in 63% of municipalities, and are at their most widespread in Tuscany and Umbria (in 98% of municipalities).

Agritourism facilities welcomed over 3 million guests, an increase of 37% over 2020 thanks to a large upswing in visitors from overseas (+68%) and a significant increase among those from Italy (+23.6%). The diversity of the activities on offer, which is connected to geographic features and local traditions, affected the length of the average stay at such establishments, which came to 5 days for foreign guests and just over 3 days for Italians. The current

40

Figuur 16. Overzicht van agrotourisme in Italië (CREA, 2023).

5.6.3.2.3 Grond

Hoewel in sommige gebieden in Italië het aankopen van land gefinancierd wordt door voordelige leningen (zie "Land Generation" voorbeeld hierboven), kent het land eveneens een grote problematiek rond de leegloop van dorpen en het verlaten van landbouwgrond. Agro-ecologie kan een framework bieden om deze gebieden te hervitaliseren. Voorbeeld is het VALOR project (<https://www.gransassolagapark.it/page.php?id=419>) (<https://erasmus-valor.eu/>) (ERASMUS programma) in het Gran Sasso National Park. Agro-ecologie wordt hierbinnen gebruikt als economische driver voor duurzame landbouw, gebaseerd op oude landbouwtechnieken. Het Terre di Resilienza (<http://www.montefrumentario.it/>) initiatief (Campania) wil gemeenschappen reactiveren die een sterke uitstroom gekend hebben, door het versterken van de lokale, rurale erfenis.

Migliorini *et al.* (2018) en Barberi *et al.* (2016) bieden een overzicht van het ontstaan van agro-ecologie binnen Italië. Agro-ecologie kent zijn oorsprong binnen de academische wereld (eind jaren 1800, begin 1900) door een prominente agronoom (Prof. Pietro Cuppari) en door de één van de stichters van de agriculturele ecologie (Prof. Girolamo Azzi). Het werd herontdekt in de late jaren '70 simultaan met het ontstaan en de ontwikkeling van biologische landbouw en kende vooral mainstream interesse in de jaren '90, samen met de opkomst van biologische landbouw in Italië. Deze vroege adoptie binnen academia heeft echter niet geleid tot een algemene ingang binnen universiteiten. Hoewel Agriculturele Ecologie bekend is, bestaan er slechts enkele cursussen die expliciet naar agro-ecologie verwijzen (Marchetti *et al.* 2023, Figuur 17). Een volledig programma gericht op agro-ecologie wordt aangeboden door de University of Gastronomic Sciences (Pollenzo) binnen de Master in Agroecology and Food Sovereignty.

UNIVERSITY	DEGREE	COURSE TITLE AND CREDITS
University of Florence	Master's Degree in Agricultural Science and Technology	Agroecology (6 ECTS)
Mediterranean University of Reggio Calabria	Specialisation course in Agricultural Sciences and Technologies	Agroecology course (6 ECTS) since 2011
University of Padua	Master's degree course in Nature Sciences	Agroecology and Ecosystem Services
Polytechnic University of Milan in 2017	Teaching of Ecology and Agronomic Sciences	Module of Agronomy and Agroecology

Hieronder volgt een overzicht van verschillende geïdentificeerde initiatieven rond landbouw-educatie, sommige hiervan hanteren een agro-ecologische aanpak.

(<https://agroecologia.eu/>)

- ## Itinerant Experiential School of Organic Farming

(<https://www.scuolaesperienziale.it/>)

De Itinerant Experiential School of Organic Farming ("Scuola Esperienziale Itinerante di Agricoltura Biologica") gebruikt een inspirerende aanpak om landbouwers te onderwijzen: de lessen worden gegeven op verschillende boerderijen, meestal gelegen in de regio Veneto (Noordoost-Italië). De

leraren zijn zelf boeren. De school werd opgericht in 2006 vanuit een vereniging ("Esapoda) van landbouwers, agronomen en entomologen die zich vooral focusten op biologische bestrijding van insecten. De school werkt samen met verenigingen en andere belanghebbenden die betrokken zijn bij de biologische landbouw, zoals AVEPROBI ("Associazione Veneta Produttori Biologici e Biodinamici" – biologische en biodynamische producentenvereniging uit de regio Veneto in het noordoosten van Italië), FIRAB.

- Praktijkgerichte lessen (on farm).
- Agro-ecologische aanpak wordt gepromoot.
- Duur van de opleiding is één jaar waarbij één weekend per maand praktijklessen gegeven worden.
- Geen voorwaarden rond voorgaande educatie: studenten komen vooral van een landbouwachtergrond, maar ook aspirant landbouwers (zonder ervaring), technische profielen en freelancers binnen de adviessector nemen deel aan de lessen.
- Na afstuderen worden de studenten begeleid bij de eerste fases van hun bedrijf door de leraren.
- De school is sterk ingebed in de biologische landbouw door middel van samenwerkingen met AVEPROBI en FIRAB.
- Contacten met universiteiten van Padua en Bologna (hosten van thesis, stages, doctoraatsonderzoek).
- Financiering: eigen financiering door student fees (gemiddeld 8-10 studenten per jaar, 500 – 1600 euro per module).

MAFS - Master in Agroecology and Food Sovereignty, University of Gastronomic Sciences in Pollenzo

(<https://www.unisg.it/corsi-iscrizioni/master-agroecology-food-sovereignty/>)

- Eén van de weinige voorbeelden van een volledig masterprogramma gericht op Agro-Ecologie met zowel aandacht voor educatie als onderzoek tijdens de opleiding.
- Komt voort uit H2020 project NEXTFOOD: “Educating the next generation of professionals in the agrifood system”.
- Master programma gebaseerd op de case studies.
- Gericht op studenten, bachelor diploma en kennis van Engels is vereist
- Combinatie van theorie en praktijk + uitgebreide stage periode (3 maanden) waarbij on farm ervaring wordt opgedaan (Action learning aanpak).

Summer School of Agroecology, Universiteit Bologna

(<https://site.unibo.it/pass/it/agenda/ii-summer-school-of-agroecology>)

- Summer School aan de Bologna Universiteit die binnen het internationaal "PASS" project (Participatory AgroEcology School System) opereert, in samenwerking met Universiteiten van Europa en Noord- en Zuid-Amerika.

Ngo Deafal (European Delegation for Family Farming of Asia, Africa and Latin America)

(<http://www.deafal.org/home-page-en/>)

- Regenerate Soils to regenerate Societies.
- Training en educatie binnen regeneratieve en biologische landbouw
- Variabele kost en duur (afhankelijk van module)
- Theoretische/praktische training voor landbouwers, cooperatieven, techniekers en aspiranten
- Directe technische ondersteuning voor landbouwbedrijven.
- Financiering: 50% publieke instanties, 25% training en onderwijsopbrengsten, overige: sponsors (privaat, donaties, fondsenwervende activiteiten).

////////////////////////////////////

5.6.3.2.5 Living Labs

Een living lab is een praktijk en innovatie gericht open ecosysteem waarbij in real-life situaties en door middel van co-creatie door een scala aan actoren nieuwe oplossingen worden ontwikkeld (European Network of Living Labs, <https://enoll.org/about-us/>; Wezel *et al.* 2023). Living labs blijven een relatief onbekend fenomeen in Italië, ook omdat veel initiatieven zich niet zo identificeren (Marchetti *et al.* 2023). Binnen het AE4EU project (<https://www.ae4eu.eu/>) werd een living lab opgericht in de Varaita Valley (Piedmonte, Figuur 18).

AN ITALIAN TERRITORY RICH IN AGROECOLOGICAL INITIATIVES AND PRODUCERS

WHO IS INVOLVED IN THE LIVING LAB?

60 participants including producers, researchers, policy-makers, food producers, chefs, NGOs, and citizens

CRESCO CSA
Fruits and vegetable gardens between Melle and Rossana emphasize the direct relationship between farmers and citizens through membership in the CSA

Fattoria Dei Paiei
A farm with the objective of creating a short supply chain where animals are born, raised, and transformed on the farm

ANTAGONISTI Connectivity
Fruits and vegetable gardens between Melle and Rossana, emphasizing the direct relationship between farmers and citizens (members).

L'UNIONE MONTANA
Collaboration of the stakeholders of the living lab in order to favour the development of local actions to improve the environmental, social, and economic dynamics of the valley.

CHALLENGES

- Lack of official institutional recognition
- Lack of funding to coordinate the living lab after the project ends
- Lack of a coordination group
- Difficulty involving producers in the monthly meetings

SOLUTIONS

- Collaboration with institutions (for example, Mountain Union)
- Knowledge exchange and debate among a large number of citizens and producers
- Collaboration with universities and research centres
- European visibility

WHAT ARE THE NEXT GOALS?

- Collaboration with institutions (Mountain Union)
- Knowledge exchange and debate among citizens and producers
- Collaboration with universities and research institutes
- High-level European visibility

ACTIVITIES OF THE LIVING LAB

- Workshops: problem definition, solution implementation and dissemination
- Building and strengthening collaboration with local authorities (Mountain Union)
- Creation of a local market

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No101000478. The contents of this publication do not necessarily reflect the opinion of the European Union.

www.ae4eu.eu

Figuur 18. Varaita Valley Living Lab (AE4EU-project).

5.6.3.2.6 Voedingstrategieën

Atlas of the food of Matera

Voedselatlas Torino

Bergamo Green

Feeding Trento

Het Nutrire Trento-project ontstond in 2017 en is het resultaat van een samenwerking tussen de gemeente en de Universiteit van Trento, samen met producenten, bedrijven, onderzoekers, professionals, scholen, groepen en burgerverenigingen. Deze actoren werken samen om een bewustere consumptie te bevorderen, het bewustzijn te vergroten rond een duurzamere productie; de afstand tussen producent en consument en tussen stad en platteland te verkleinen.

(<https://pianadelcibo.it/>)

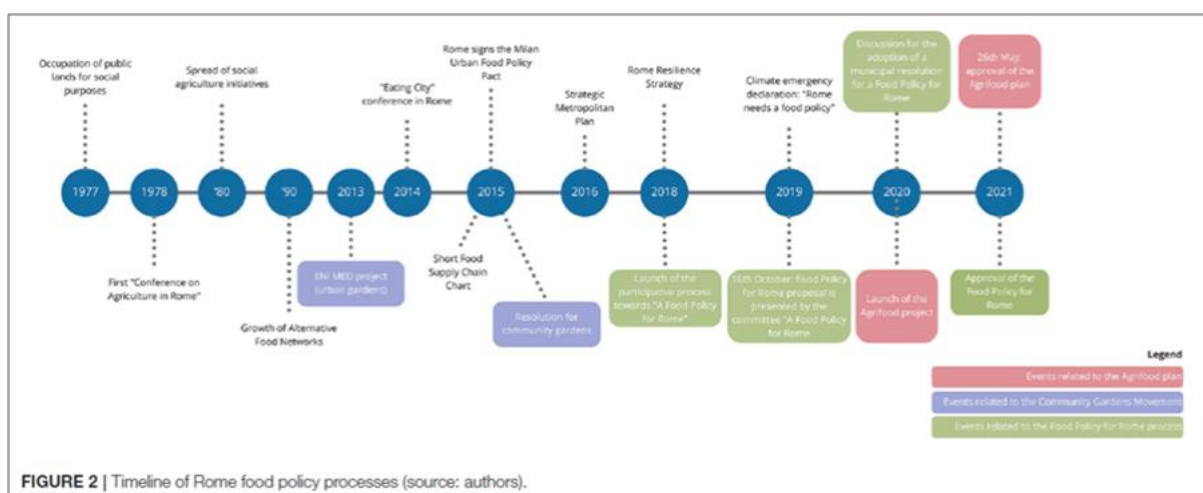
Le Galline Felici

De leden van het consortium staan in nauw contact met hun klanten door rondleidingen te organiseren op hun boerderijen, door deel te nemen aan inkoopbijeenkomsten en het bezoeken van de distributiepunten van G.A.S. (Gruppi di Acquisto Solidale). Het consortium verzamelt alle productie afkomstig van de leden om uit te delen aan de inkoopgroepen. Elke inkoopgroep is georganiseerd als een vereniging van consumenten, vertegenwoordigers binnen het consortium zijn verantwoordelijk voor het organiseren van de aankopen en het doorgeven van informatie over het consortium aan de consumenten.

Rome kent verschillende, simultane beleidsprocessen rond het urbaan voedselbeleid (Figuur 19, Figuur 20). Zo is er het “Agrifoodplan”, de “Community Gardens Movement” en de “Romeinse Food Policy”.

- Landbouw en het Romeinse platteland
- Landbouw en voedsel-identiteit: romeinse producten
- Romeinse markten en korte aanbodketens
- Toekomst Romeinse catering
- Innovatie, duurzaamheid en onderzoek
- Logistiek en voedselzekerheid in Rome
- Rome, hoofdstad van de agrifood: communicatie en territoriale marketing

pagina 264 van 412

Figuur 19. Tijdslijn van de verschillende beleidsprocessen binnen het Romeinse Voedselbeleid (Minotti *et al.*, 2022).

In Rome is eveneens de Community Gardens beweging actief (Minotti *et al.* 2022), waarbij er vanuit bottom-up participatie gestreefd wordt naar het gebruik van publieke gronden voor stadstuinen zodat een gemeenschap gecreëerd kan worden (Figuur 20).

Simultaan hierbij wordt ook een Voedselbeleid (Food Policy) (Terra! Onlus, Lands Onlus 2019) ontwikkeld via een sterk bottom-up proces waarbij verschillende stakeholders (academia, civiele organisaties, landbouwcoöperaties, ...) in eerste instantie het Romeinse voedselsysteem in kaart brachten waarna later de lokale Romeinse overheid in de discussie betrokken werd.

10 prioriteitsgebieden werden geïdentificeerd:

- 1) Toegang tot primaire hulpbronnen (met name land, water en agrobiodiversiteit);
- 2) Duurzame landbouw en biodiversiteit (duurzame biologische landbouw en agro-ecologie);
- 3) Korte toeleveringsketens en lokale markten;
- 4) Relaties tussen stad en platteland (integratie tussen verschillende fasen van de toeleveringsketen; speciale focus op de Groene Overheidsaanbesteding);
- 5) Voedsel en grondgebied (versterking van territoriale etiketteringssysteem, testen van een traceerbaarheidssysteem voor de toeleveringsketen);
- 6) Afval en herverdeling (duurzame herverdeling van voedseloverschotten);
- 7) Bevorderen van multifunctionaliteit (betrekken van kansarmen bij het proces; therapeutische landbouw; agrotoerisme);
- 8) Bewustwording onder burgers (voedsel- en milieueducatie);
- 9) Landschapsbescherming (contrasteren van bodemconsumptie);
- 10) Veerkrachtplanning (agro-ecosystemen als centrale elementen van infrastructuur);

Dimensions of integration	Agrifood
Frame: how are the issues perceived in a given context?	
Context	City strategic planning; territorial potential; international pressure
Needs and problems	Need of administrative instruments; fragmented municipality initiatives related to agrifood system
Population	Involvement of stakeholder from the business and innovation food system arena
Goals: to which strategy does the goals belong?	
Strategy	Sustainability as innovation; strategic city planning as resilient strategy for continuity inside the administration
Key concepts	Trade and food services; business innovation and development; sustainability as business innovation (circular economy, low environmental impact)
Processual instruments: to what extent the instruments used can be considered innovation and improvement?	
Innovation	A tool for strategic planning; create coordination among other municipal initiatives
Improvement	Improvement through project implementation
Subsystems: what role does the actors have in the governance process?	
Governance through actors	Vertical governance, typical of administrative machine
Role of policymakers	Leader
Role of public managers	Technicians
Role of population	Consultation with selected stakeholder; citizens as service users

Dimensions of integration	Community Gardens Movement
Frame: how are the issues perceived in a given context?	
Context	Rome is between the major European agricultural municipality; people want to use abandoned public land; municipality wanted to adopt an innovative social project
Needs and problems	Agricultural lands are not properly mapped; participatory process is a long and difficult path; there is a lack of decentralization
Population	Citizens are not aware of the possibilities for the Gardens to be used
Goals: to which strategy does the goals respond?	
Strategy	To use public lands for social purposes and create communities, civic education, food quality
Key concepts	Public lands, communities, social services
Processual instruments: to what extent the instruments used can be considered innovation and improvement?	
Innovation	A tool for social integration, participatory process involving civil society
Improvement	Improvement through participatory process
Subsystems: what role does the actors have in the governance process?	
Governance through actors	Horizontal process
Role of policymakers	Working together with the civil society
Role of public managers	Technicians
Role of population	Key actors to realize the project in itself

Dimensions of integration	Food policy per Roman
Frame: to what the issues are perceived in a given context?	
Context	Rome signed MUFPF, different processes to build a dedicated food policy
Needs and problems	Parallel processes; lack of coordination; lack of systemic vision
Population	Citizens little active
Goals: to which strategy does the goals respond?	
Strategy	Build a sustainable, participated and inclusive food policy for Rome
Key concepts	1) Access to resources (land, water and agro-biodiversity); 2) Sustainable agriculture and biodiversity (support for organic farming and agro-ecology); 3) Short supply chains and local markets (including local markets); 4) Urban-rural relations (integration between supply chain phases; Green Public Procurement); 5) Food and territory (territorial labelling, traceability of the supply chain); 6) Waste and redistribution (support for recovery and redistribution of surpluses); 7) Promotion of multi-functionality; 8) Awareness of citizens (food and environmental education plan); 9) Landscape (curbing land consumption and other phenomena of land degradation); 10) Planning of resilience.
Processual instruments: to what extent the instruments used can be considered innovation and improvement?	
Innovation	Bottom-up process manages to approve a municipal resolution about a food policy
Improvement	Create a dialogue with public institutions; support project
Subsystems: what role does the actors have in the governance process?	
Governance through actors	Bottom-up process; horizontal governance
Role of policymakers	Manager
Role of public managers	Technicians
Role of population	Active role, advocacy

////////////////////////////////////

////////////////////////////////////

Food Policy Councils

ROME Italy

Capital of Italy, 3,000 years of history, known as the largest agricultural municipality in Europe, 2.8 million residents, plus commuters, students, tourists

Unique Challenges:
Connecting rural areas with the spread urban area and the historic city (UNESCO heritage)

Goal:
To create a multi-stakeholders and rightholders Food Policy Council as a consultancy body- embedded in the City Assembly- to help the Local Government in implementing food policies for the transformation of the urban food system. Incorporating the turnover in agriculture, the managing of food loss and NGOs and SMEs activities in fighting food waste and food poverty, education for healthy and sustainable nutrition. Mission accomplished.

Activities:
Together with the multi-stakeholder Living Lab of 250 subjects, discussing, processing and taking to approval new City Resolutions for food governance, production, distribution, consume, waste. Activities on the field: field especially with urban community gardens, local quality food production farms and networks, educational and training organizations, circular economy Consortia, academic networks.

Project partners:
Roma Capitale, Risorse per Roma (SpA).

Local partners:
250 stakeholder. Among those:
Farmers: Cooperativa Agricola Co Rag Gio., Cooperativa Co Bra Gor., Cooperativa Agricoltura Nuova.
Urban community gardens: Orti, Orti Tor Carbone, Ortolino, Orti Valle Aniene, Orti Hurbis, Orti Valle dei Casali, Orti Garbatella.
Distributors: C.A.B., Mercati Rionali di Roma Capitale, DOUS, Campagna Amica.
Consumer: Slowfood, Collettiva Gastronomico Torstacio, O.N.A.P. Gioiuturo.
Waste and loss: Caritas, TooGoodToGo, NonnaRoma, Coldiretti.
Organizations and associations: Vivere in...APS, La Nuova ARCA, Reply Network.
Networks: Rete Italiana Politiche Locali del cibo, VisioneRoma, OrtiComune.
Academy-research: CURSA, CREA, Sapienza, Osservatorio Povertà e Insicurezza Alimentare.

Building Partnerships

Establishing a City Food Council is essential for future food system transformations.

In Rome, project partners met with organisations across the food chain to understand their needs and gather ideas. Initial meetings with the Roma Capitale Department of Development Projects, the European Funds Office, and Risorse per Roma led to the launch of the partnership and growing connections with stakeholders. On December 13, 2021, the first General Assembly of "FOOD2030 Roma FUSILU Living Lab" highlighted Roman food policy and prompted more administrative engagement. Recognising the initiative as a priority, the new City Government embedded FUSILU into the City Food Council process. This milestone was announced at a public conference in February 2022, with over 300 stakeholders. By October 2023, a City Food Office was operational, and 156 members were appointed to the Rome Food Council.

Community garden in Rome.
Credit: Risorse per Roma S.p.A., Fu Project unit

Fostering Synergies in Rome's Food Chain

The biggest challenge for the project is to find support and involve stakeholders from different contexts.

The project partners realised early that involving numerous actors boosts visibility. They sought synergistic networking opportunities with local and European projects to enhance efforts. Meetings with various organisations across Rome's food supply chain fostered local synergies, training activities, and increased project acceptance. Urban stakeholders were linked with local producers to support sustainable agriculture and popularise local procurement. Social media effectively reached the broader population, with the team engaging around 1,000 contacts monthly on Facebook and distributing a FUSILU Weekly Newsletter to over 400 stakeholders. Transparent and inclusive communication was key to the project's success in Rome.

28

Citizen-led Urban Garden Initiatives

It is important to engage – and keep engaged – stakeholders through active participation in order to sustain projects in the long term.

As an example of field activities, project partners launched a crowdfunding initiative via social media for Orti Urban Community Garden. Participants "adopted" young olive trees, receiving olive oil in return after five years. This project led to over 120 trees being planted and maintained by the community. Additional activities included creating an "aromatic labyrinth" with citrus fruits, a pond with recycled water, and participating in the Citizen Science project "Pulvis" INCREASE. Future pilot projects for urban gardens on municipal market roofs are under discussion with local officials.

Participation in Local and Global Events

Engaging in diverse discussions and meetings effectively disseminated information about the Living Lab.

Project partners actively participated in, organised, and provided speakers for numerous local, national, and international networking events. For instance, they collaborated with the Council's City Office to organise the First Roman Agricultural Conference in 2022, with 300 participants, and repeated this success in 2023. They issued questionnaires, interviewed public officers and stakeholders, and chaired debate sessions. This event has become Rome's largest agriculture and food meeting. These activities significantly increased the visibility of the Living Lab in Rome and FUSILU, both locally and globally.

Growing Expert Engagement

The project's importance and visibility within the professional community are increasing.

Project partners first met with City Department officers to present and involve them in the project, marking the first time in a decade an EU project engaged so many representative officers. This underscored the rising interest and commitment to the project's goals. Collaborating with the City Department of Agriculture, Environment, and Waste Cycle, they hosted worktables and roundtables with researchers, food chain representatives, and various stakeholders. These discussions promoted FUSILU Rome's work, fostering debate and collaboration, enhancing the project's visibility. Rome's approach and success attracted delegations from Kyoto University, Kyoto City, IURC Programmes, and AgropolisCity in 2023 and 2024.

Community garden in Rome.
Credit: Risorse per Roma S.p.A., Fu Project unit

Community garden in Rome.
Credit: Risorse per Roma S.p.A., Fu Project unit

Delegation from Kyoto University and City of Kyoto in March 2023.
Credit: Rome Living Lab

29

Main Course

Governance and Multi-Stakeholder Engagement

Enhancing Coordination Among Stakeholders

1. Create a food council: Establish a council to drive food system innovation, engaging public, private, and community stakeholders in strategic decision-making.
2. Organise food system transformation with cross-sectoral coordination: Position the coordinating entity to influence sectors like health, education, and commerce for a holistic approach.
3. Support local food forums to strengthen stakeholder coordination: Hold regular forums for stakeholders to discuss and address food system challenges collaboratively.
4. Establish cross-sectoral food system governance bodies: Form governance bodies involving government, private sector, and community groups to design and oversee food strategies.
5. Apply user-oriented service design and behavioural economics: Use insights from behavioural economics and service design to create effective, practical policies.
6. Increase stakeholder participation in agriculture and food policies: Engage all stakeholders, including rural communities, in structured, participatory policy development.
7. Implement integrated quantitative and qualitative monitoring: Use both quantitative and qualitative data to monitor and adjust food system transformation policies effectively.

Policy Integration at Local, Regional, and National Levels

8. Integrate policies at local, regional, and national levels: Form a task force to develop a unified approach to sustainable food systems across governance levels.
9. Sign international agreements like the Milan Urban Food Policy Pact: Encourage cities to join international frameworks to sustain long-term food policy commitments.
10. Establish clear governance structures for food system transformation: Create governance bodies to oversee food system initiatives and maintain consistent stakeholder engagement.
11. Identify and map "Food Sheds" for territorial supply chains: Develop local supply hubs to bolster resilience and reduce dependency on external food sources.
12. Harmonise food procurement policies across governance levels: Align procurement policies across different levels of government to support sustainable local food systems.
13. Empower the food system governance body with tools to influence decisions across all relevant sectors: This influence across departments and sectors ensures that decisions are strategically aligned, fostering impactful, unified actions.

Promoting Local Food Production

- ### Encouraging Sustainable Consumption Patterns

- ## Distribution and Waste Management

- ### Community-Centred Approaches

- ### Financial Support and Funding Mechanisms

Innovative Funding Models

- ### Public-Private Partnerships

39. Promote public-private partnerships (PPPs) for food sustainability:
Foster public-private collaborations to finance sustainable food projects with social benefits.
40. Develop a public-private partnership policy framework: Create a regulatory framework to guide PPPs, outlining responsibilities and risk-sharing.
41. Encourage knowledge-sharing platforms for public-private partnerships:
Establish platforms for public-private collaboration and knowledge exchange, aligning project goals with sustainability outcomes.

Concrete studies over de effecten van het voedselbeleid op het implementeren van agro-ecologie in Rome worden ook uitgevoerd. Zo wordt er in de studie van Marino *et al.* (2023) de TAPE tool (Tool for Agroecology Performance Evaluation) gebruikt om 20 landbouwbedrijven te analyseren om zo meer inzicht te krijgen in de transformatie van het voedselsysteem. Hieruit blijkt dat agro-ecologische principes nog niet wijdverspreid zijn en dat boerderijen met de hoogste score vooral gekenmerkt worden door sociale drivers rond agroecologie maar ook door lagere level van innovatie. Binnen deze studie worden eveneens de overeenkomsten tussen de principes van het opstellen van een Voedselbeleid en van de Gliessman agro-ecologische principes (Figuur 22) aangehaald.

5.6.4 Conclusie Italië

Agro-ecologie wordt niet expliciet gehanteerd als overkoepelend beleidskader in Italië en komt slechts sporadisch voor in nationale beleidsdocumenten en wordt doorgaans beperkt geïnterpreteerd als een set van ecologisch duurzame landbouwpraktijken. Er zijn echter tal van beleidsinstrumenten, praktijken en initiatieven die inhoudelijk sterk verwant zijn aan agro-ecologische principes. Italië wordt gekenmerkt door een **gediversifieerd landschap van agro-ecologisch relevante initiatieven, vooral op regionaal en lokaal niveau**. De sterke decentralisatie van het landbouwbeleid zorgt ervoor dat regio's en lokale overheden een belangrijke rol spelen in de concrete invulling van maatregelen. In verschillende regio's (zoals Toscane, Sicilië en Emilia-Romagna) wordt agro-ecologie expliciet benoemd als richtinggevend concept binnen regionale plattelandsontwikkelingsprogramma's.

Een belangrijke recente ontwikkeling is de oprichting van AKIS-coördinatieorganen op zowel nationaal als regionaal niveau die opgevat zijn als een multi-actorplatform. Deze structuren vormen een belangrijke stap richting een strategische coördinatie van het Italiaanse AKIS, al bevinden deze zich nog in een opstart- en consolidatiefase.

Een centrale pijler binnen de Italiaanse context is het **Nationaal Actieplan Biologische Landbouw (PANBio 2024–2026)**. Dit actieplan vormt momenteel het meest uitgesproken beleidsinstrument waarbinnen agro-ecologische principes worden ondersteund, via de versterking van de biologische landbouw. Met bijna 19% van het landbouwareaal dat biologisch beheerd wordt, behoort Italië tot de Europese koplopers. PANBio combineert beperkte maatregelen aan de aanbodzijde (conversie naar biologische productie, producentenondersteuning, onderzoek en innovatie) met een sterke focus op de vraagzijde, via publieke catering, consumentenvoorlichting, promotiecampagnes en het gebruik van biologische producten in schoolkantines.

Binnen PANBio en het bredere beleidskader nemen **biodistricten** een sleutelrol in gebiedsgerichte samenwerkingsverbanden tussen landbouwers en lokale actoren (beleid, onderzoekers, adviseurs, verwerking, horeca, onderwijs,...). Deze gebieden ondersteunen de biologische productie en sociale en economische doelstellingen. Biodistricten fungeren daarbij niet alleen als instrument om het biologisch areaal uit te breiden, maar ook als hefboom voor rurale revitalisering, sociale cohesie en lokale voedselnetwerken. De recente nationale erkenning van biodistricten via wetgeving en ministeriële decreten, evenals specifieke projectoproepen en financiële ondersteuning, onderstreept het strategische belang dat de Italiaanse overheid aan deze structuren hecht.

Een uitgesproken sterkte van de Italiaanse context is het **brede en dynamische veld van lokale en stedelijke voedselstrategieën**. In steden zoals Rome, Turijn, Bergamo, Trento en Lucca worden voedselstrategieën ontwikkeld die vaak in dezelfde lijn liggen als de agro-ecologische principes (publieke catering, korte ketens, sociale landbouw, burgerparticipatie).

Daarnaast onderscheidt Italië zich door een **sterke traditie van niet-formele educatie, training en kennisuitwisseling rond biologische landbouw en agro-ecologie**. Naast een beperkte maar groeiende academische verankering (zoals gespecialiseerde masters en onderzoeksgroepen), bestaat er een rijk ecosysteem van praktijkgerichte scholen, summer schools en maatschappelijke organisaties. Deze vormen van niet-formele educatie spelen een cruciale rol in het verspreiden van agro-ecologische kennis, het ondersteunen van nieuwe biologische landbouwers en het versterken van sociale netwerken, vaak in nauwe relatie met biodistricten en lokale voedselinitiatieven.

[illegible]

AIAB – Associazione Italiana per l'Agricoltura Biologica. (2024). *Mense scolastiche: il 26 marzo il summit, premiate le realtà virtuose*. <https://aiab.it/summit-mensa-scolastica-il-26-marzo-premiate-le-realta-virtuose/>

Basile, S., Buonomo, E., Basile, R., Latiri-Otthoffer, L., Viel, J.-A., Chapron, C., Lamere, E., Cohen, S., Ferreira, J., Ramos, M., Calafat Rogers, A., Castillo Leirana, D., Fullana Llinàs, N., Martínez Romero, L., & Serrano Latorre, S. (2021). Organic Districts guidelines: Charter to support the development of new organic districts (Output O1-A2, EducEcoRegions project). https://www.ecoregion.info/wp-content/uploads/2021/11/O1-A2_Organic_Districts_Guidelines.pdf

Confagricoltura. (2024). *Distretti bio: agevolazioni per progetti di promozione dell'agricoltura biologica. Bio-districten: steunmaatregelen voor projecten ter bevordering van biologische landbouw.* [https://www.confagricolturaro.it/confagricoltura-informa/tecnico/finanziamenti/distretti-bio-
agevolazioni-per-progetti-di-promozione-dellagricoltura-biologica/](https://www.confagricolturaro.it/confagricoltura-informa/tecnico/finanziamenti/distretti-bio-agevolazioni-per-progetti-di-promozione-dellagricoltura-biologica/)

Cristiano, S., Carta, V., Proietti, P., Lasorella, M. V., Menna, C., Tudini, L., Costantini, G., & Lai, M. (2024). AKIS and advisory services in Italy: Updated report for the AKIS inventory (i2connect project). European Union, Horizon 2020 Programme.<https://i2connect-2020.eu/resources/akis-country-reports/>

Europese Commissie. (2025). *At a glance: Italy's CAP strategic plan*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans/italy_en

Istituto di Servizi per il Mercato Agricolo Alimentare (ISMEA). (2024). *Riparte il 30 ottobre "Generazione Terra", la misura ISMEA che finanzia l'acquisto dei terre*. (2024). <https://www.ismea.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/13109?>

LIJST MET FIGUREN

Figuur 1. Overzicht landbouwproductie in Italië (Europese Commissie, 2023).

Figuur 2. Overzicht van de Europese en Nationale fondsen, gereserveerd voor verschillende maatregelen onder het Italiaans GLB (Europese Commissie, 2025).

Figuur 3. Overzicht van de actoren en de connecties binnen de Italiaanse landbouwsector (Cristiano et al., 2024).

Figuur 4. Toegekend budget per regionale maatregel (30/06/2024) (Cristiano et al., 2024).

Figuur 5. Overzicht budget Ecoregelingen in Italië (Pianeta PSR, 2024).

Figuur 6. Overzicht van het voorziene en gerealiseerde budget (boven) en de verwachte en gerealiseerde oppervlakte (onder) (Pianeta PSR, 2024).

Figuur 7. Evolutie van de oppervlakte aan biologische landbouw (boven) en van het aantal exploitanten (onder) in Italië (MASAF, 2023).

Figuur 8. Geografische spreiding van biologische landbouw, met aanduiding van de totale oppervlakte per regio (MASAF, 2023).

Figuur 9. Biologisch schoolkantinefonds: aantal begunstigden (MASAF, 2023).

Figuur 10. Doelstellingen Biologische Districten binnen het Nationaal Actieplan Biolandbouw (MASAF, 2023).

Figuur 11. Overzicht van de mogelijke rol van biodistricten binnen markten (Sturla & Viganò, 2021).

Figuur 12. Overzicht van de verschillende actoren binnen een biodistrict (Straub, 2024).

Figuur 13. Stakeholder netwerk (boven) en structuur van de toeleveringsketen (onder) van het Cilento biodistrict (Basile, 2023).

Figuur 14. Beschrijving van de werkgroepen in een bio-district (Basile, 2023).

Figuur 15. Aanduiding van de biodistricten en Natura 2000 gebieden, Lokale Actiegroepen (Leader) en gebieden binnen de Nationale Strategie for 'Inner Areas' (Sturla et al., 2023).

Figuur 16. Overzicht van agrotourisme in Italië (CREA, 2023).

Figuur 17. Overzicht van masteropleidingen over agro-ecologie (Marchetti et al., 2023).

Figuur 18. Varaita Valley Living Lab (AE4EU-project).

Figuur 19. Tijdslijn van de verschillende beleidsprocessen binnen het Romeinse Voedselbeleid (Minotti et al., 2022).

Figuur 20. Vergelijkend overzicht van de verschillende beleidsprocessen binnen Rome rond voedselbeleid (Minotti et al., 2022).

Figuur 21. Beleidsaanbevelingen uit het Fusilli project (Fusilli, 2024).

Figuur 22. Overeenkomsten tussen lokale voedselbeleid en agro-ecologie (Marino et al., 2023).

LIJST MET AFKORTINGEN

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System
AIAB	Italian Association of Organic Farmers
APAB	Biologisch en Biodynamisch training centrum
CAM	Criteri Ambientali Minimi (minimale milieucriteria)
CAP	Common Agricultural Policy
CREA	Consiglio per la ricerca in agricoltura e l'analisi dell'economia agraria
CSA	Community Supported Agriculture
DM	Decreto Ministeriale (ministerieel besluit)
DOP	Denominazione d'Origine Protetta
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EIP	European Innovation Partnership
ELFPO	Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling
ESF	Europees Sociaal Fonds
EU	Europese Unie
FIRAB	Italian Foundation for Research in Organic and Biodynamic Agriculture
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
IFOAM	International Federation of Organic Agriculture Movements
IGP	Indicazione Geografica Protetta
IN.N.E.R.	Internationaal Netwerk van Eco-regio's
MAFS	Master in Agroecology and Food Sovereignty
MASAF	Ministero dell'Agricoltura, della Sovranità Alimentare e delle Foreste
SAU	Surface Agricole Utile (bruikbaar landbouwareaal)
TAPE	Tool for Agroecology Performance Evaluation

////////////////////////////////////

Tabel 2. Overzicht van de verschillende interventies/acties binnen het actieplan Biologische landbouw (MASAF 2023).

Doelstellingen van de interventies	Document planning van relevante interventies	Legale basis (indien beschikbaar)	Actieplan
naar de omschakeling naar biologisch vergemakkelijken, met bijzondere aandacht voor conventionele landbouwbedrijven met een inkomen niet hoger dan 7.000 euro	As 2. Actie 4.1 Nationaal biologisch zaaigoedplan As 2. Actie 4.2 De groei van biologische producten ondersteund door het Strategisch GLB-plan	- Wet nr. 23 van 9 maart 2022 - Verordening (EU) 2021/2115 en medefinanciering nationaal	- Publicatie en implementatie van Zaadplan - Plattelandsontwikkelingsinterventies van Strategisch CAP-plan - Trainingsacties op de biologische informatie (plattelandsontwikkeling en operationele programma's van producentenorganisaties) - Interdepartementale tafel voor biologisch om geïntegreerde acties te bevorderen om tegen 2027 25% biologische OCG te bereiken
	As 2. Actie 4.3 Ontwikkelen van de veehouderij en biologische aquacultuur	- Verordening (EU) 2021/2115 en medefinanciering nationaal; - PO-zaken marien, visserij en aquacultuur	- Interventies op het gebied van de eerste pijler van het GLB en Plattelandsontwikkeling om het aantal gefokte dieren te vergroten biologisch - Verspreiding van de biologische aquacultuur via PNSA 2021-2027 en monitoring van de door het plan behaalde resultaten
B. ondersteuning bij het opstellen van formulieren en contracten om de toeleveringsketen te versterken biologisch, ook door	As 2. Actie 6.1 Certificering van groep As 2. Actie 6.2 Verenigingsvormen en contracten	- Wet nr. 23 van 9 maart 2022	- Publicatie van het decreet voor de implementatie en promotie van groepscertificering - Vergroot het aantal biologische bedrijven dat meedoet in associatieve vormen

Bijlage 2. Overzicht van de verschillende acties en overkoepelende assen binnen PANBio

AS 1: BIOLOGISCH VOEDSEL EN PRODUCTEN VOOR IEDEREEN: STIMULEER DE VRAAG EN WIN HET VERTROUWEN VAN DE CONSUMENT

Actie 1: Vergroot het aandeel van biologisch op de consumentenmarkt door het bewustzijn, de informatie en de promotie naar de consument te verbeteren.

- 1.1 Italiaans biologisch label
- 1.2 Communicatie en promotie van biologische producten

Actie 2: Verspreiding van biologische consumptie in openbare en particuliere kantines.

- 2.1 Biologische kantines

Actie 3: Het consumentenvertrouwen vergroten.

- 3.1 Voedsel fraude voorkomen en de traceerbaarheid verbeteren.
- 3.2 Versterking van en voorlichtingsacties op het gebied van controle- en toezichtsystemen

AS 2: NAAR 2030: STIMULEER DE CONVERSIE NAAR BIO EN VERSTERK DE HELE WAARDEKETEN

Actie 4: Verhoog de biologische productie door de omschakeling naar de biologische methode aan te moedigen.

- 4.1 Nationaal biologisch zaai-goedplan
- 4.2 De groei van biologische producten ondersteund door het Strategisch GLB-plan
- 4.3 Ontwikkeling van biologische veehouderij en aquacultuur

Actie 5: Monitoring van de sector.

- 5.1 Statistieken versterken

Actie 6: Ondersteuning van de organisatie van de voedselketen, het opzetten van associatieve en contractuele vormen en het bevorderen van de kortsluiting.

- 6.1 Groeps-certificering
- 6.2 Verenigingsvormen en contracten
- 6.3 De biologische wijken
- 6.4 Biologische producentenorganisaties, interprofessionele organisaties, raamovereenkomsten en ketenovereenkomsten

AS 3: DE BIOLOGISCHE LANDBOUW DIE HET VOORBEELD LEIDT: DE BIJDRAGE VAN DE BIOLOGISCHE LANDBOUW AAN DUURZAAMHEID VERBETEREN

Actie 7: Verhoging van de ecologische duurzaamheid van bedrijven/toeleveringsketens, ook door onderzoek, innovatie, communicatie, informatie, opleiding, promotie, technische bijstand.

- 7.1 Het kennis- en innovatiesysteem (AKIS) voor duurzame ontwikkeling
- 7.2 Het nationale onderzoeks- en innovatieplan voor de biologische landbouw

Bijlage 3. Voorwaarden voor de oprichting en herkenning van een biodistrict.

Bron: <https://www.greatitalianfoodtrade.it/progresso/biodistretti-o-distretti-biologici-il-ministero-dellagricoltura-definisce-i-requisiti-labc/>

The Ministry of Agriculture, Food Sovereignty and Forestry (MASAF) has defined ‘the requirements and conditions for the establishment and recognition of biological districts’, or biodistricts, by decree 28.12.2022 n. 663273. (1)

The document implements ‘provisions for the protection, development and competitiveness of agricultural, agri-food and aquaculture production with organic method’ referred to in Law 23/2022, Article 13. (2) The ABC to follow.

1) Biodistricts, or biological districts. Introduction

‘Organic districts’ are the ‘food districts’ (3) as well as ‘local production systems, also of an interprovincial or interregional nature, with a strong agricultural vocation, in which they are significant:

*(a) the cultivation, breeding, processing and preparation of **organic products** within the territory identified by **the biodistrict of organic products** in accordance with the relevant legislation;*

*b) the **primary organic production** that insists in a supra-municipal territory, or includes areas belonging to more common (Law 23/2022, art. 13.1).*

1.1) Integration into the territory, restrictions on the use of pesticides and herbicides

‘Biological districts are also characterized by:

*‘the **integration with other economic activities** in the area of the district itself and for the presence of **landscape-relevant areas**, including national and regional protected natural areas (...) and the areas included in the ‘Natura 2000’ network’,*

*‘the **limited use of plant protection products** within them. In particular, public bodies can prohibit the use of herbicides for cleaning roads and public areas and establish compensatory facilities for companies.*

*“Conventional **farmers** adopt the necessary practices to prevent accidental pollution of organic crops” (Law 23/2022, art. 13.2).*

1.3) Participants

*‘The organic district may be attended by **local authorities**, individuals or associates, which adopt policies for the protection of biological production, environmental protection, agricultural soil*

In turn, 'biological districts promote the establishment of **groups of operators**, based on what is expected' in the reg. EU 2018/848, (4) in order to implement forms of group certification (Law 23/2022, art. 13.11).

c) **simplify**, for organic producers operating in the district, the application of **organic certification** standards and environmental and territorial certification standards provided for by current legislation (Law 23/2022, art. 13.5).

*g) promote and carry out **participatory research projects** with companies and the dissemination of innovative practices'* (Law 23/2022, art. 13.5).

The organization of biodistricts or biological districts, according to the provisions of the ministerial decree, is articulated as follows:

pagina 284 van 412

- **Committee promoter.** A grouping of subjects, individual and associated companies, producer organisations, public and private entities, which intend to promote the establishment of a biological district for the dissemination of the organic method of cultivation, livestock and aquaculture, for its dissemination and for the support and the enhancement of sustainable management also of activities other than agriculture. It has the role of strategic orientation and coordination of activities,
- **subject manager.** It is 'identified by the promoting committee for the representation of the biological district, until the juridical recognition of the Region' is 'identified',
- **Board of Directors.** It is 'constituted by the biological district after the regional recognition to adopt the statute and organizational regulation of the institution', and is in charge of the 'representation of the administrative, economic and commercial instances of the district' (DM 28.12.22, art. 2.1, letters g,i,j)).

2.2) Protocol and Plan of Biodistricts

Preliminarily, the subjects that make up the promoting committee are called upon to stipulate ‘*with private writing*’ and sign a **Protocol** where the strategic objectives of the biological district are defined. Which must include:

- **share of the increase in** the utilised agricultural area (AUU) by the organic method,
- **promotion of synergies** between operators, to implement group certifications,
- **Forecast of impact** on the conditions of environmental sustainability, quality of life and work, economic vitality of the organic district.

The Biological District Plan is instead *‘a general programming document of the activities of the biological district that contains territorial analysis, needs, objectives, activities, expected results, roles and interactions between the participants, the indicators for monitoring results’* and financial instruments (DM 28.12.22, art. 2.1, letters k, m).

2.3) Small Local productions, km and short supply chain

Not only organic operators (also in conversion, i.e. with a mixed bio and 'conventional' regime) but also agricultural entrepreneurs dedicated to:

- **'small agri-food production of local origin'**, as well as those
- **'zero kilometer and coming from short supply chain'** (DM 28.12.22, article 4. See notes 9.10.11).

An opening towards the model of peasant agriculture – for 15 years waiting for a special law (12) – which will bring non-certified producers closer to the individual or group certification system in terms of rural values.

2.4) Requirements

The requirements for the establishment and recognition of biodistricts are therefore:

- the name and legal form,
- territorial delimitation of the biodistrict,
- list of active participants on the bio front and surroundings (see *above*, par. 2.3),)
- administrative organisation, with an indication of the members of the Governing Council and the legal representative,

////////////////////////////////////

Bijlage 4. Overzicht van de procedures voor het opstarten van een biodistrict of het erkennen van een bestaand district binnen de IN.N.E.R. methodologie (Basile *et al.* 2021).

FORM D1.2EN: PROCEDURES FOR START-UP OF ORGANIC DISTRICTS IN 10 STEPS

The “*IN.N.E.R. methodology*” has 2 main procedures.

PROCEDURE 1: ESTABLISHMENT AND MANAGEMENT OF A NEW ORGANIC DISTRICT

IN.N.E.R. association offers assistance to whom might want to promote the organic districts and join the association.

In this case the procedure to adopt the “*IN.N.E.R. methodology*” is made of 10 points:

1. Joining IN.N.E.R. and sign of the request form by a promoter of Organic District. Delivery of the Tool kit.
2. Pre-feasibility check of the Organic District, by the IN.N.E.R. experts
3. Public forum and establishment of an official promoting committee of the Organic District.
4. Preparation of the first draft of the “strategic document”, which contains also the guidelines for communication and education.
5. Resolutions of the bodies in the establishment of the Organic District
6. Establishment of the Organic District.
7. First evaluation of the Organic District’s performances.
8. Definition of the action to be taken, as a consequence of the evaluation at point 7 and lastly an update of the “strategic document”.
9. Release of the “Organic District IN.N.E.R. certificate”.
10. Support actions to correctly manage the Organic District.

PROCEDURE 2: MANAGING AN ALREADY EXISTENCE ORGANIC DISTRICT

IN.N.E.R. association offers its assistance to whom have already established an Organic-District and want to manage it with the

"IN.N.E.R. methodology", by joining the association and by subscribing to the support request.

In this case the procedure to adopt the "*IN.N.E.R. methodology*" is made of 7 points:

1. Joining IN.N.E.R. and sign of the request form by a promoter of Organic District. Delivery of the Tool kit.
2. Pre-feasibility check of the Organic District, by the IN.N.E.R. experts
3. Preparation or update of the "strategic document", which contains also the guidelines for communication and education.
4. Evaluation of the Organic District's performances.
5. Definition of the action to be taken, as a consequence of the evaluation at point 4.
6. Release of the "Organic District IN.N.E.R. certificate".
7. Support actions to correctly manage the Organic District.

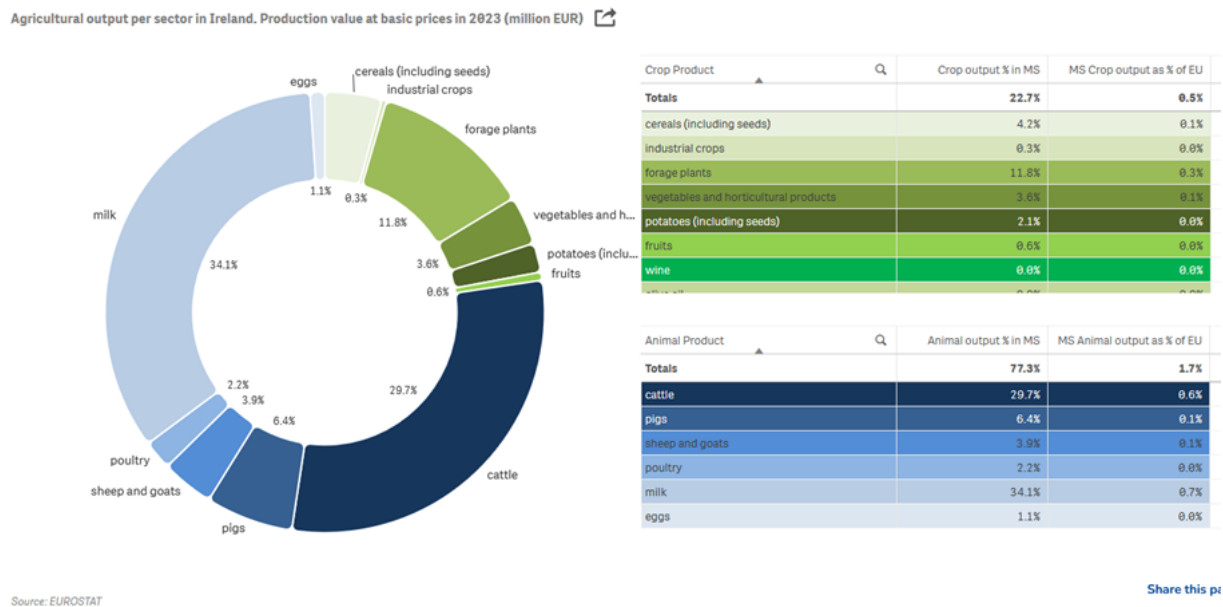
5.7 Ierland

5.7.1 Sleutelgegevens

- 135.000 landbouwbedrijven (zie ook Figuur 1)
- 127.000 actieve landbouwers
- 33.4 ha gemiddeld per bedrijf
- 4.5 miljoen ha landbouwoppervlakte
- GLB budget 9.8 miljard (EU: 7.5)
- 5% (225.000 ha) biologisch, 5000 landbouwers
- Gericht op zuivel- en veeteelt (vleesproductie) (Figuur 2)
- 82% landbouwoppervlakte grasland (Figuur 3)

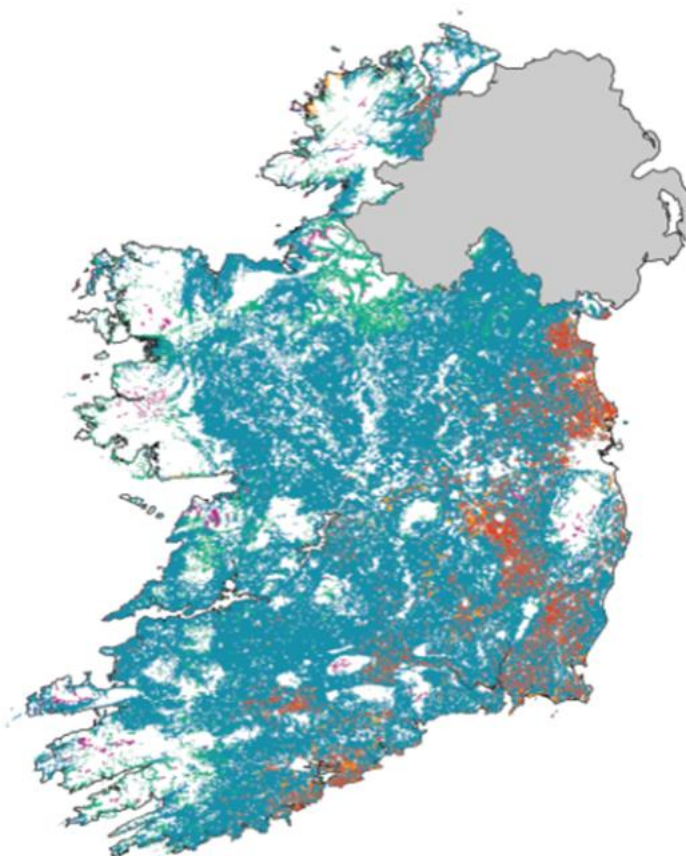

Figuur 1. Overzicht van aantallen landbouwbedrijven en inkomensgegevens van landbouwers in Ierland (DAFM, 2023a).

Figuur 2. Overzicht landbouwproductie in Ierland (EUROSTAT, 2023).

Distribution of CORINE Land Cover classes representing grasslands and croplands, using CLC2018

CORINE Land Cover Classes representing grasslands and croplands

- Complex cultivation patterns
- Fruit trees and berry plantations
- Land principally occupied by agriculture, with significant areas of natural vegetation
- Natural grasslands
- Non-irrigated arable land
- Pastures

Data Source:
CORINE Land Cover 2018 (Environmental Protection Agency and European Environment Agency)

Figuur 3. Overzicht van de verschillende types landbedekking in Ierland (CSO, 2018).

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid 2023 - 2027 (GLB) van Ierland ((Europese Commissie 2025, DAFM, 2025a) zet zich specifiek in op:

Dit door het reduceren van inkomensverschil tussen landbouw en andere sectoren door het opzetten van een gericht en eerlijker systeem van uitbetalingen door een limiet op hoge betalingen, hervorderingssteun voor kleine en medium bedrijven (590 miljoen) en een harmonisatie van uitbetalingen. Bovendien wordt de ontwikkeling van akkerbouw gesteund (eiwitgewassen zoals erwten, bonen, lupine en soja) door het aanbieden van bonussen zodat de competitiviteit versterkt wordt. De fruit- en groente sectoren en de bijenteelt worden ondersteund door investeringen, training, advies en crisis preventie en management. Er is aandacht voor het moderniseren van landbouwbedrijven, inclusief digitale landbouwtechnieken. Er wordt 590 miljoen euro geïnvesteerd in het meer evenredig verdelen van steun voor kleine en medium landbouwbedrijven terwijl ook de economische stabiliteit op lange termijn wordt nagestreefd door bijkomende inkomenssteun voor jonge landbouwers (180 miljoen).

Ierland zet in op de bescherming van waterrijke gebieden en venen die een belangrijke rol spelen in koolstofopslag, beperkingen in het gebruik van plantbeschermingsmiddelen en meststoffen worden geïmplementeerd in bufferzones rond waterlichamen en waterlopen en erosie. Verder wordt er 1.5 miljard vrijgemaakt voor het ACRES programma (zie verder) en 257 miljoen voor een verdrievoudiging van het areaal aan biologische landbouw.

Gerichte subsidie en hogere financiële steun voor 7000 jonge landbouwers die gebruikt kan worden voor investeringen, professionele kosten voor het opzetten van farm partnerships en het inwinnen van advies in het kader van opvolging en pensioenering binnen een landbouwbedrijf.

Om meer vrouwelijke landbouwers aan te trekken en te behouden als landbouwer, wordt een genderevenwicht aanpak toegepast in het toekennen van financiële steun binnen het GLB. Ook is er aandacht voor bijkomende subsidies voor investeringen en voor focus groepen gericht op kennisoverdracht voor vrouwen. Er wordt tegemoet gekomen aan de maatschappelijke eisen rond dierenwelzijn en voedselveiligheid door het verminderen van antibiotica en pesticiden en door het aanbieden van steun voor het verbeteren van het welzijn van 330.000 eenheden vee.

Er wordt 180 miljoen vrijgemaakt voor het LEADER programma met 29 Local Development Strategies die 82% van de rurale populatie moet bereiken. Het doel is om levensvatbare rurale gemeenschappen te steunen op basis van een lokale aanpak, geleid door de gemeenschap zelf.

Het bestaand AKIS-systeem (Agricultural Knowledge and Innovation System) dat al zeer sterk uitgebouwd is, wordt verder versterkt door het inzetten op nieuwe uitdagingen rond het milieu en

pagina 292 van 412

digitalisatie. 36 European Innovation Partnership Operational Groups (EIP-OG) zullen de innovatiekloof tussen onderzoek en veldpraktijken aanpakken. Het is de bedoeling om in totaal 300.000 personen te bereiken met advies, training en kennisuitwisseling. 10.000 adviseurs worden ondersteund om innovatie beschikbaar te maken voor landbouwers.

Deze maatregelen worden gefinancierd via Europese en nationale bijdragen (figuur 4).

	EU budget (€)	National funding (€)	Total (€)
Direct payments	5 931 409 980	n/a	5 931 409 980
Sectoral support	44 992 003	298 714	45 290 717
Rural development	1 558 204 139	2 299 502 263	3 857 706 402
Total	7 534 606 122	2 299 800 977	9 834 407 099

National funding does not include additional national financing referred to in Article 146 of Regulation (EU) 2021/2115. Direct payments include allocations for cotton set out in Annex VIII of Regulation (EU) 2021/2115 and reflect possible transfers between pillars. Payments for support under Regulation (EU) No 1308/2013 are not included in the CSP. National funding for sectoral support only relates to apiculture. Rural development reflect possible transfers between pillars and include technical assistance.

EU FUNDING RESERVED FOR	In EUR	%
Environmental and climate objectives under rural development	1 046 329 456	67% ¹
Eco-schemes under direct payments	1 482 852 495	25% ²
LEADER	77 940 000	5% ¹
Complementary Redistributive Income Support	593 140 998	10% ²
Young farmers (generational renewal)	177 942 300	n/a ³

The minimum financial allocations for support for young farmers can be reserved under direct payments and/or rural development. Eco-schemes under direct payments may be lower than 25% if the possibility to use the rebate mechanism from rural development is used, in line with Article 97 of Regulation (EU) 2021/2115. The Complementary redistributive income support under Direct Payments may be lower than 10%, in line with Article 29 of Regulation (EU) 2021/2115.

¹ as compared to the rural development allocations set out in Annex XI of Regulation (EU) 2021/2115
² as compared to the direct payments allocations set out in Annex IX of Regulation (EU) 2021/2115
³ not applicable as the minimum contribution to young farmers is set as absolute amounts in Annex XII of Regulation (EU) 2021/2115

Figuur 4. Overzicht van Europese en nationale bijdragen aan specifiek maatregelen binnen het Iers GLB (Europese Commissie, 2025).

//////////////////////////////////////

Agro-ecologie wordt zelden vermeld in beleidsdocumenten in Ierland, maar verschillende beleidsstrategieën en actieplannen streven praktijken en principes van agro-ecologie indirect na. In uitzonderlijke gevallen wordt de term ook expliciet vermeld.

5.7.3.1.2 Beleid

GLB – Ierland

Binnen het IERS GLB wordt agro-ecologie slechts tweemaal vermeld en dan enkel binnen de context van Horizon 2020 en de Agroecology Partnerships.

- “DAFM promotes and supports the implementation of Cluster 6: Food, Bioeconomy, Natural Resources, Agriculture and Environment, the Mission area: A Soil Deal for Europe and the Candidates for European Partnerships in this cluster on Agriculture of Data; Accelerating farming systems transition: agroecology living labs and research infrastructures; Animal health; Water Security for the Planet (Water4All); Rescuing biodiversity to safeguard life on Earth; Safe and Sustainable Food Systems; and Circular biobased Europe. This support is provided through the National Delegate and National Contact Point and respective Research Division officials who act as contact points for the respective Mission area and European Partnerships.”
- DAFM is engaged in the development of a range of Horizon Europe partnerships on: accelerating farming systems transition: agroecology living labs and research infrastructures; Animal health; Agriculture of data; rescuing biodiversity to safeguard life on Earth; Safe and Sustainable Food Systems; Water Security for the Planet; and Circular bio-based Europe. In the main, the partnerships are at an under-developed stage. It is the aim that Ireland will invest in the EU partnerships, depending on their coherent development, using national exchequer funding allocated through the DAFM Competitive Research budget. In due course, it will be assessed how the outputs from the partnership have the potential to inform various CAP AKIS measures such as CPD for Advisors, Knowledge Transfer, the Innovation Hub and Cooperation opportunities.

National Irish Organic Strategy 2024 – 2030 en Review van de biologische voedingssector en strategie voor de ontwikkeling 2019 – 2025

In de National Irish Organic Strategy (DAFM, 2024) wordt de term agro-ecologie niet expliciet vermeld, maar veel van de voorgestelde maatregelen zijn compatibel met de agro-ecologische principes.

Het doel van de Strategy is om tegen 2027, 7,5% van het totale landoppervlak biologisch te verbouwen, terwijl een gelijklopend doel binnen het Ierse Klimaatactieplan een biologisch landoppervlak van 10% ambieert tegen 2030. Biologische landbouw in Ierland kende lange tijd een lage adoptie, met 1.6% van het totale landbouwareaal onder biologische productie in 2020. De laatste jaren is deze sterk gestegen naar ongeveer 4% in 2023. Er werden driemaal zoveel biologische landbouwbedrijven genoteerd in 2023 (4186) in vergelijking met 2020 (1686) (CSO 2024). Het “Organic Farming Scheme” (<https://www.gov.ie/en/department-of-agriculture-food-and-the-marine/services/organic-farming-scheme/>) biedt ondersteuning (figuur 7) voor biologische landbouwers en voor landbouwers in conversie. In 2023 zijn de betalingstarieven van het biologische landbouwprogramma herzien, wat

De prioriteiten binnen de National Irish Organic Strategy focussen zich zowel op het versterken van de deelname van landbouwers door o.a. financiële en technische steun (aanbodzijde), maar ook door het bestendigen van de vraagzijde door biologische afzet te versterken (figuur 5).

- ## 6. Versterken van vaardigheden en ondersteuning

- ////////////////////////////////////

Key Priorities:

	1. Supporting Organic Farming Participation: • Provide financial and technical assistance to encourage participation in organic farming. • Facilitate access to land and resources for aspiring organic farmers. • Implement initiatives to attract young farmers into the organic sector.
	2. Coordinating the Value Chain: • Strengthen connections between farmers and processors to streamline operations. • Expand processing networks to accommodate the growing organic sector. • Shorten supply chains to optimise efficiency. • Increase distribution capacity to meet rising demand.
	3. Growing the Domestic Market: • Conduct market research to understand consumer preferences and needs. • Clarify the benefits of organic food to consumers through targeted campaigns. • Raise awareness and preference for Irish organic products among the domestic population.
	4. Driving Export Growth: • Gain insights into market trends to capitalise on export opportunities. • Promote Irish organic food in international markets, leveraging its reputation for quality and safety. • Highlight the environmental credentials of Irish organic food to appeal to eco-conscious consumers abroad. • Support exporters in accessing new markets through trade agreements and initiatives. • Explore the opportunities around labelling to maximise the visibility and credibility of Irish organic products in foreign markets.
	5. Expanding Public Procurement: • Support the new clear guidelines for green public procurement to prioritise organic products. • Promote the availability and appeal of Irish organic produce in public institutions and facilities.
	6. Boosting Skills and Support: • Facilitate knowledge exchange among organic farmers to share best practices and innovations. • Implement education and training programs to enhance skills and expertise in organic farming. • Encourage research and development initiatives to drive innovation and sustainability in the organic sector. • Foster collaboration among industry stakeholders to address common challenges and opportunities. • Strengthen networking platforms to facilitate communication and cooperation within the organic sector. • Enhance the business capability of the organic sector through capacity-building initiatives and support services.

Figuur 5. Overzicht van de speerpunten van de nationale Ierse Biostrategie (DAFM, 2024).

Gedurende de vorige Organic Strategy werd een review (Review Of Organic Food Sector and Strategy For Its Development, DAFM, 2019) uitgevoerd ter voorbereiding van het opstellen van de nieuwe strategie. Hierbij werd ook een SWOT-analyse uitgevoerd van de biologische voedingssector (Figuur 6). Om de inspraak van de burgers rond biologische productie mogelijk te maken werd er ook een “Public Consultation on the Draft National Organic Strategy up to 2030” gehouden die afgesloten werd in augustus 2023 (<https://www.gov.ie/en/department-of-agriculture-food-and-the-marine/consultations/public-consultation-on-the-draft-national-organic-strategy-up-to-2030/>).

SWOT	
STRENGTHS	WEAKNESSES
» High level of environmental sustainability and animal welfare. » Legal standing: EU regulation. » Internationally recognised logo. » Method of farming which encourages and fosters new ideas and innovations. » Compulsory training for all new entrants prior to entry to Organic Farming Scheme which improves technical and compliance performance of organic producers. » Broad range of Government supports for the sector.	» Small niche sector with lack of critical mass and extra transport costs relative to conventional. » Unbalanced value chain with leakage of produce to conventional in some sectors and limited value chain appraisal. » Social barriers to conversion and technical barriers to organic production at farm level. » Unclear routes to market and lack of market intelligence for primary producers. » Lack of market demand in certain sectors. » Consumer often unclear regarding organic food benefits. » Lack of targeted Government funding to match market demand for certain organic products in demand (e.g. cereals/pulses).
OPPORTUNITIES	THREATS
» Expected increased consumer demand for many organic products. » Increasing awareness of environmental and health issues at consumer level. » Increased demand from industry for organic cereals. » Ireland's clean green image - an ideal platform to market organic products. » Potential to increase local employment especially in horticulture. » Opportunity for increased income at farm level through lower costs of production, innovative production techniques (e.g. use of legumes for increased productivity) and higher market prices. » Possible Green Public Procurement opportunities for organic produce.	» Blurring of identity of organic products versus other brands e.g. ethical, environmentally friendly, "free-from" products brands especially "GMO free" and increasing consumer demand for these latter brands. » Increasing standards in conventional farming: "closing the gap" with organic. » Competition from other countries for market space. » Difficulty in maintaining and increasing productivity at farm level. » Brexit. » Anti-organic commentary.

Figuur 6. Sterktes, zwaktes, opportuniteiten en bedreigingen voor de biologische voedingssector in Ierland (DAFM, 2019).

Objective 2: Meet Urgent Conservation and Restoration Needs

Supporting actions will build on existing conservation measures. Efforts to tackle Invasive Alien Species will be elevated. The protected area network will be expanded to include the Marine Protected Areas. The ambition of the EU Biodiversity Strategy will be considered as part of an evolving work programme across Government.

Objective 5: Strengthen Ireland's Contribution to International Biodiversity Initiatives

Collaboration with other countries and across the island of Ireland will play a key role in the realisation of this Objective. Ireland will strengthen its contribution to international biodiversity initiatives and international governance processes, such as the United Nations Convention on Biological Diversity.

Figuur 8. Overzicht van de strategische doelstellingen van het Iers Actie Plan Biodiversiteit (DHLGH, 2024).

pagina 302 van 412

Target	Action number	Action	Partner(s)	Indicator
By 2027, optimised opportunities under agriculture and rural development and other relevant policies to benefit biodiversity are in place	2B1	DAFM will ensure that farmers are incentivised to create and maintain habitats on farms as part of Ireland's CAP SP 2023-2027 and the Rural Development Plan, which sits under the CAP SP	DAFM	CAP SP R.31: Share of utilised agricultural area (UAA) under supported commitments for supporting biodiversity conservation or restoration including high-nature-value farming practices; CAP SP R.32: Share of farms benefitting from CAP investment support contributing to biodiversity CAP SP R.33 Share of total Natura 2000 area under supported commitments CAP SP R.34: Share of utilised agricultural area (UAA) under supported commitments for managing landscape features, including hedgerows and trees
By 2027, optimised opportunities under agriculture and rural development and other relevant policies to benefit biodiversity are in place	2B2	DAFM and relevant stakeholders will support and incentivise results-based Agri Climate Rural Environment Scheme (ACRES) and associated Farm Sustainability Plans as part of Ireland's CAP SP	DAFM and relevant stakeholders	Status of habitats and species impacted by agricultural practices CAP SP R.31 Preserving habitats and species: Share of Utilised Agricultural Area (UAA) under management commitments supporting biodiversity conservation or restoration including HNV farming practices; CAP SP R.33 Improving Natura 2000 management: Share of total Natura 2000 area under supported commitments; CAP SP R.34 Preserving landscape features: Share of Utilised Agricultural Area under commitments for managing landscape features, including hedgerows and trees

////////////////////////////////////

MISSION 1

A CLIMATE SMART, ENVIRONMENTALLY SUSTAINABLE AGRI-FOOD SECTOR

- GOAL 1:
Develop a Climate Neutral Food System
by 2050 and Improve Air Quality
- GOAL 2:
Restore and Enhance Biodiversity
- GOAL 3:
Protect High Status Sites and Contribute
to Protection & Restoration of Good Water
Quality and Healthy Aquatic Ecosystems
- GOAL 4:
Develop Diverse, Multi-functional Forests
- GOAL 5:
Enhance the Environmental Sustainability
of the Seafood Sector
- GOAL 6:
Embed the Agri-Food Sector in the Circular,
Regenerative Bioeconomy
- GOAL 7:
Strengthen Origin Green & Sustainable
Supports to Reflect the Higher Level of
Ambition

MISSION 2

VIABLE AND RESILIENT PRIMARY PRODUCERS WITH ENHANCED WELL-BEING

- GOAL 1:
Improve the Competitiveness and
Productivity of Primary Producers
- GOAL 2:
Improve the Creation and Equitable
Distribution of Value
- GOAL 3:
Increase Primary Producer System
Diversification
- GOAL 4:
Improve the Social Sustainability of
Primary Producers

Figuur 11. Overzicht van de 4 missies en 22 doelstellingen van de Ierse Food Vision (DAFM, 2022).

	and enterprises to co-design and co-create new opportunities		- products (DAFM, Teagasc, EI, BIM, MI) » High Value products from harvested wood and forestry/forest processing residues (DAFM, EI, Forest Industries Ireland, CoFoRD Council, Coillte) • D/Taoiseach – Shared Island • DECC – CAF, Just Transition • DPER – NDP, NRRF, ERDF, Carbon Tax • DECC – Urban biowaste including sewage sludge (from wastewater) and Uisce Éireann (supported by DHLGH)
4.2	Develop bioeconomy innovation support services to support sustainable biomass production and uptake of biobased solutions and innovation	4.2.1 Integrate bioeconomy advisory services within the: • EI and IDA supports • Teagasc Climate Action Programme • EPA advisory activities on climate and circular economy • BIM and Marine Institute on blue bioeconomy • SEAI on bioenergy and biobased products	Q4 2025 • DAFM (Lead) • DETE, DECC • Teagasc, EPA, BIM, Marine Institute, SEAI • SBCI, NTMA (on finance)
		4.2.2 Develop project development assistance for bioeconomy developments initially aligned with agri-centric biomethane development	Q4 2025 • DAFM (Lead) • DECC
4.3	Support re-circulation of by-products and their upcycling into new high-value ingredients	4.3.1 Develop initiatives to support recirculation and biowaste upcycling activity by converting unavoidable waste flows from food and beverage manufacturing into value added products, through marketing solutions and/or biorefining and valorisation where commercially viable	Q4 2024 • DAFM (Lead) • DETE, DECC • EPA, Teagasc, EI, BIM, MI

Figuur 12. Overzicht van de acties binnen het Actie Plan Bioeconomie, specifiek voor de pijler Landbouw, Voeding, Bosbouw en het Mariene milieu (DECC & DAFM, 2023a).

Land Use Review (DAFM, 2023b)

De National Land Use Review in Ierland heeft als doel om het landgebruik te beoordelen door:

- milieu-, sociale, economische en ecologische aspecten in rekening te brengen.
- gegevens te verzamelen over milieu-, ecologische en sociaaleconomische kenmerken van landbedekking, landgebruik en activiteiten, inclusief hun onderlinge interacties.
- lucht- en water-emissies, koolstofopslag en klimaatadaptatie in overweging te nemen.
- het onderzoeken van de beschikbaarheid en geschiktheid van land voor bosbouw, rekening houdend met biodiversiteit en milieu-impact.

De review verloopt in twee fasen:

- Fase 1. Kennisverzamelingsfase – Verzamelen en analyseren van gegevens over milieu-, ecologische en economische kenmerken van landtypes.
- Fase 2. Beleid, maatregelen en acties – Op basis van de resultaten uit fase 1 worden passende beleidsmaatregelen en acties bepaald, in lijn met bredere economische, sociale en klimaatdoelen van de overheid.

Meer detail over de Land Use Review kan teruggevonden worden in Bijlage 1.

Andere beleidsinitiatieven

Verschillende andere beleidsinitiatieven, zoals Climate Action Plan (DCEE, 2023), Green Public Procurement Strategy (DCEE & OGP, 2024), Circular Economy Strategy (DECC, 2021), zijn eveneens relevant voor agro-ecologische praktijken en principes.

Volgens het interview is budget voor bepaalde projecten zeker mogelijk in Ierland, maar is vooral een zaak van coherentie in het beleid te krijgen. Dit is voor een stuk al het geval op het nationale niveau waarbij bepaalde EIP-projecten en het ACRES programma (zie verder) op nationaal niveau worden afgestemd. Bovendien is er ook een National Land Use Review lopende die het landgebruik in Ierland in kaart brengt met als doel het beleid te informeren. Ook een internationaal framework rond landgebruik is nodig om beleidscoherentie te garanderen. Dit wordt voor een stuk teruggevonden in het Multifunctional Land Use Framework (<https://ffcc.co.uk/publications/the-multifunctional-land-use-framework>) van het Verenigd Koninkrijk (Engeland, Schotland, Wales en Noord-Ierland) waarin binnen een briefing paper de hoofdprincipes worden uitgezet. Het betreft een kader van principes en praktijken dat richting wil geven aan lokale en nationale overheden, industrie en maatschappelijke organisaties. Dit kader beoogt de afstemming van top-down- en bottom-up prioriteiten, het balanceren van uiteenlopende belangen en het bevorderen van multifunctioneel gebruik van ruimte. Op een dergelijke manier kan je een nationaal/internationaal kader scheppen, maar toch ruimte laten voor lokale implementatie. Dit kan verder uitgebreid worden tot op Europees niveau, een strategische dialoog over voedsel zou een strategische dialoog over landgebruik moeten zijn.

////////////////////////////////////

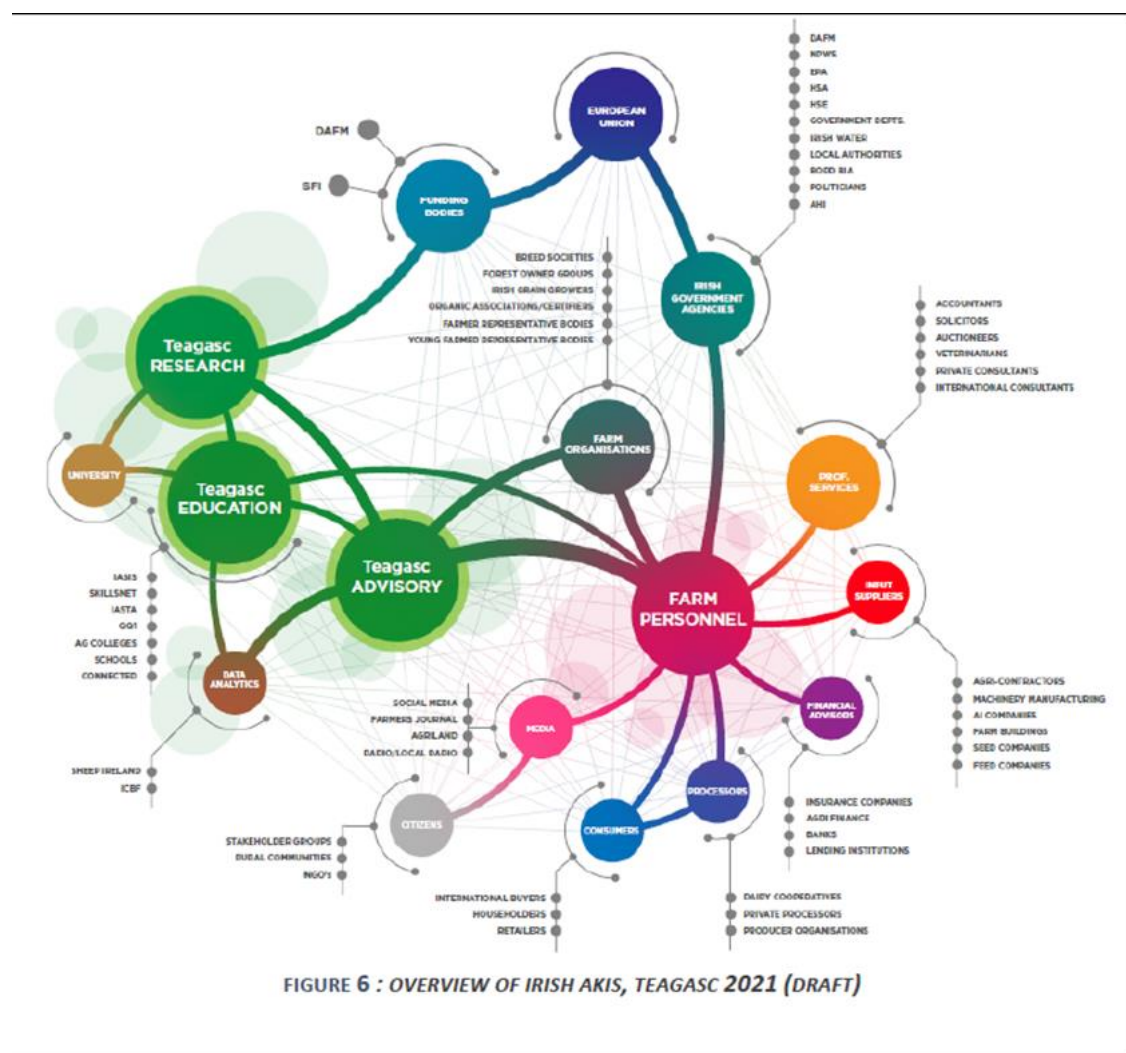
5.7.3.1.3 Actoren

Belangrijke actoren binnen het Ierse landbouwbeleid zijn:

- Department of Agriculture, Food and the Marine (DAFM)
- Department of Environment, Climate and Communications (DECC)
- Department of Housing, Local Government and Heritage (DHLGH, verantwoordelijk voor onder andere de Biodiversity Strategy, natuurparken)
- Teagasc (geïntegreerd onderzoek, advies en training).

Binnen het AKIS-systeem (Agricultural Knowledge and Innovation System) van Ierland (Figuur 13) speelt Teagasc een centrale rol (Maher et al. 2024). Teagasc is een nationale organisatie bestaande uit zeven onderzoekscentra, zeven landbouwhogescholen en 52 lokale adviesbureaus verspreid over het hele land. Het biedt een onafhankelijke en op wetenschappelijke kennis gebaseerde informatie voor alle Ierse landbouwers. Teagasc coördineert meer dan 100 demonstratieboerderijen binnen verschillende productiesystemen en programma's (o.a. Signpost programma, <https://teagasc.ie/environment/climate-change--air-quality/signpost-programme/>) en voorziet geaccrediteerde training voor meer dan 5.000 deelnemers per jaar. Circa 45.000 individuele landbouwers sluiten een jaarlijks training adviescontract af. Ook de privésector is een belangrijke speler binnen adviesverlening, de Agricultural Consultants Association (ACA) heeft 165 kantoren en heeft ongeveer 280 landbouw- en milieuprofessionals in dienst die onafhankelijke adviesdiensten verlenen aan meer dan 55.000 boeren. In totaal zijn er een 500-tal particuliere adviseurs en industriële adviseurs (waarvan sommigen dus aangesloten bij ACA) die ondersteuning bieden bij o.a. GLB aanvragen tot meer gespecialiseerd advies. Universiteiten en andere kenniscentra vormen een derde groep van belangrijke spelers binnen AKIS, vooral vanuit hun rol binnen onderzoek en educatie. Andere groepen zoals de media voor kennisverspreiding en landbouworganisaties zoals Iris Farmer Organisation en de Irish Creamery Milk Suppliers Association spelen eveneens een sleutelrol in belangenbehartiging en kennisuitwisseling.

De laatste jaren is er een shift naar een meer gecoördineerde AKIS aanpak door het DAFM. De nieuw opgerichte AKIS Coordination Group (2023) wil de samenwerking tussen stakeholders bevorderen. De groep bestaat uit landbouwvertegenwoordigers, industrie, adviesdiensten, onderwijs, onderzoek, media en andere partners.

Figuur 13. Overzicht van de belangrijkste actoren binnen de Ierse agro-sector (Maher et al. 2024).

5.7.3.2 Maatregelen die agro-ecologie bevorderen

Onder deze rubriek worden verschillende maatregelen besproken die agro-ecologie kunnen bevorderen. Niet alle maatregelen streven een expliciete implementatie van agro-ecologische praktijken en principes na, maar alle voorbeelden zijn relevant voor agro-ecologie en kunnen zo, zij het indirect, agro-ecologie bevorderen.

5.7.3.2.1 Resultaatsgebaseerde betalingen

Ierland wordt gekenmerkt door een voorsprong in het gebruiken van resultaatsgebaseerde betalingen t.o.v. andere Europese landen. Hierbij worden landbouwers vergoed op basis van de resultaten van bepaalde maatregelen (op basis van gemeten kwaliteit) dan louter op het implementeren ervan (Action based payments).

Een overzicht van projecten binnen Ierland (maar ook binnen andere Europese landen) die gebruik maken van RBP's kan teruggevonden worden op de website van het RBP-netwerk (<https://www.rbpnetwork.eu/about/>).

ACRES (<https://acresireland.ie/>) is opgezet als het nieuwe vlaggenschipprogramma voor agromilieu- en klimaatdoelstellingen binnen het Ierse GLB. Het programma streeft ernaar om, via een landbouwvriendelijke benadering, het biodiversiteitsverlies terug te dringen en tegelijk de inkomenspositie van landbouwgezinnen te versterken. Het programma vormt de culminatie van bijna 20-jaar ervaring binnen results based payments in Ierland. Het BurrenLife project (EU LIFE Nature project, 2004) vormde het startpunt voor het testen van de aanpak, ontwikkeling en implementatie van deze results based betalingen.

- ACRES-General: richt zich op landbouwers in heel Ierland en biedt een breed scala aan agromilieuo-opties die toepasbaar zijn op verschillende bedrijfstypes. Vergoedingen zijn grotendeels actie-gebaseerd.
- ACRES-Cooperation: In tegenstelling tot ACRES-General is deelname aan ACRES-Cooperation geografisch afgebakend. Enkel landbouwbedrijven die gelegen zijn binnen één van de acht Cooperation Areas komen in aanmerking. Deze gebieden zijn geselecteerd als prioriteitszones wegens hun hoge aandeel aan beschermde natuurgebieden en de aanwezigheid van waterlichamen met een hoge ecologische status.

De vergoedingen binnen ACRES-Cooperation zijn hoofdzakelijk resultaatgebaseerd: hoe hoger de ecologische kwaliteit van een beoordeeld perceel, hoe groter de uitbetaling. Voor deze beoordeling zijn tien gespecialiseerde scorekaarten ontwikkeld, elk toegespitst op een specifiek habitatype.

Een belangrijke bedenking is dat productiviteit van een landbouwer een positief aspect kan zijn. Zo kan de score laag zijn voor bepaalde bedrijven (op ecosysteem dienst, water retentie, ...), maar kunnen

Zie Bijlage 2 voor meer info over het ACRES-programma.

Deze EIP-projecten werken vaak volgens de principes van een living lab en kunnen fungeren als pilootprojecten om, op kleinere schaal, een bepaalde aanpak uit te testen en verder uit te breiden op nationaal niveau. Dit zowel op het niveau van hoe samenwerking tussen landbouwers en andere actoren binnen een voedingsketen te organiseren tot het uitwerken van resultaatgerichte betalingen

pagina 312 van 412

Ook zijn er enkele financieringsprogramma's die uitsluitend via Action based payments werken die in het algemeen landbouwpraktijken bevorderen die in overeenstemming zijn met agro-ecologie.

- Ruimte voor natuur (niet-productieve gebieden en landschapselementen)
- Uitgebreide veehouderij
- Beperking van het gebruik van chemische stikstof
- Aanplant van inheemse bomen/hagen
- Gebruik van GPS-gestuurde strooier en/of spuit
- Bodembemonstering en passende bekalking
- Een vanggewas planten
- Inzaaien meersoortengrasland

Het Tillage Incentive Scheme (<https://www.gov.ie/en/service/28bbb-tillage-incentive-scheme/>) wil de afhankelijkheid van geïmporteerd veevoeder verminderen door landbouwers aan te moedigen om zelf meer te produceren. Dit is een rechtstreeks gevolg van de oorlog in Oekraïne die sterke gevolgen had op de toevoer van veevoeder (o.a. mais).

Samenwerkingsverbanden tussen landbouwers zijn niet algemeen aanwezig in Ierland, één voorbeeld zijn de Registered Farm Partnerships (<https://www.teagasc.ie/rural-economy/rural-development/diversification/registered-farm-partnerships/>) waarin kleine groepen (beperkt in grootte: minstens 2- max 10) gevormd kunnen worden waarbij samenwerking gerealiseerd wordt binnen een formele bedrijfsovereenkomst. Dit heeft als doel om de work-life balans te verbeteren, de workload te verdelen en een graduele overgang (fysiek en financieel) naar volgende generatie te vergemakkelijken. Partnerships worden bevorderd door het aanbieden van belastingvoordelen en door een "Collaborative farming grant" scheme waarbij 50% van de kosten voor het opzetten van een Partnership worden terugbetaald (tot maximaal 5000 euro).

Boerderijen die als voorbeeld dienen ("Lighthouse farms") voor innovatieve, duurzame en agro-ecologische praktijken maken deze praktijken tastbaar voor andere boeren. Vaak worden deze lighthouse farms opgenomen in een living lab. Dit zijn samenwerkingsplatforms waar landbouwers, onderzoekers, adviseurs, bedrijven en beleidsmakers in co-creatie en bottom-up nieuwe praktijken

Devenish Lands at Dowth (<https://www.beefcentral.com/carbon/what-can-we-learn-from-a-6000-year-old-farm/>). Dit historische landgoed focust zich vooral op veeteelt (rond en schaaap) en maakt deel uit van het Lighthouse Farm netwerk van WUR (Wageningen Universiteit en Research). Dit is een netwerk van 12 demonstratieboerderijen wereldwijd, gericht op agro-ecologische innovatie.

- Het toepassen van managementpraktijken die de diergezondheid verbeteren
- Het verminderen van de input die nodig is voor de productie
- Het verminderen van vervuiling door het optimaliseren van de biogeochemische werking van landbouwsystemen
- Het vergroten van de diversiteit binnen dierlijke productiesystemen om hun veerkracht te versterken
- Behoud van de biodiversiteit in agro-ecosystemen door beheerspraktijken aan te passen

Signpost Programma (Teagasc) (<https://www.teagasc.ie/environment/climate-change--air-quality/signpost-programme/>) wil de uitstoot van broeikasgassen reduceren door eerst de baseline van het landbouwbedrijf te kennen en daarna een plan van aanpak op te stellen ("Know my number, make my plan"). Dit programma is open voor alle landbouwers en heeft ook een belangrijke demofunctie door 120 demonstratiebedrijven die als eerste de technologieën voor klimaatmitigatie en -adaptatie implementeren, ondersteund door adviseurs. Deze staan centraal in peer to peer learning, waarbij ze hun ervaringen met andere landbouwers zullen delen via boerderijwandelingen, evenementen, artikelen, video's, media enz.

Veel van het agro-ecologisch onderzoek in Ierland focust zich eerder op hoe landbouw kan bijdragen aan biodiversiteit en het conserveren van habitats en hoe via nieuwe landbouwpraktijken natuurlijk habitat kan behouden blijven.

////////////////////////////////////

Ook wordt er Agro-ecologisch onderzoek uitgevoerd door de National Parks & Wildlife Service (NPWS). Dit wetenschappelijk onderzoek bepaalt welke habitats en soorten het meest behoefte hebben aan instandhouding, waar deze habitats en soorten zich bevinden en welke maatregelen het meest efficiënt zijn. De Agri-Ecology Unit (<https://www.npws.ie/research-projects/agri-ecology-research>) van NPWS speelt een centrale rol in dergelijk onderzoek.

5.7.3.2.7 Educatie/training

////////////////////////////////////

Table 2: List of higher education and further education courses associated with agroecology that are available in Ireland. EQF = European Qualifications Framework.

Higher education institute	Course name	EQF level	Program type
Munster Technology University	Innovative and Sustainable Agriculture	7	Post-graduate diploma
South East Technological University	Sustainable Farm Management and Agribusiness	6	Bachelor of Science degree
University College Dublin	Sustainable Agriculture & Rural Development	7	Master of Science degree
Kinsale Campus	Sustainable Horticulture/ Permaculture	5	QQI Level 6 award

Figuur 14. Overzicht van instituten binnen hoger onderwijs die cursussen aanbieden met link naar agro-ecologie (Wezel, 2024).

Tabel 1. Overzicht van instituten/verenigingen die opleidingen aanbieden in bio, duurzame en/of regeneratieve landbouw, agroforestry of permacultuur (Wezel, 2024).

Munster Technology University	Innovative and Sustainable Agriculture	https://www.mtu.ie/courses/tleaglng/
South East Technological University	Sustainable Farm Management and Agribusiness	https://www.setu.ie/courses/bsc-hons-in-sustainable-farm-management-and-agribusiness
University College Dublin	Sustainable Agriculture & Rural Development	https://hub.ucd.ie/usis/!W_HU_MENU.P_PUBLISH?p_tag=PROG&MAJR=X376
National Organic Training Skillnet	agroforestry, organic agriculture, regenerative agriculture	https://notes.ie/
Centre for Environmental	agroforestry, sustainable	https://www.celtnet.org/

Via het Taste Cork (<https://tastecork.ie/whats-on>) initiatief kan de Cork Food Map (<https://tastecork.ie/cork-food-map>) geraadpleegd worden die aangeeft waar lokale producten kunnen verkregen worden.

5.7.3.2.9 Bewegingen

De missie van de Farming for Nature (<https://www.farmingfornature.ie/about/background/>) non-profit is om landbouwers te ondersteunen en te inspireren om de natuurlijke gezondheid van het landschap te verbeteren. Een kennis delend netwerk wordt ontwikkelend door middel van ambassadeurs (deelnemende landbouwers) (<https://www.farmingfornature.ie/ambassadors/>).

Social Farming Ireland biedt mensen die sociaal, fysiek, mentaal of intellectueel kwetsbaar zijn de mogelijkheid om tijd door te brengen op een familieboerderij in een gezonde, ondersteunende en inclusieve omgeving.

Regenerative Farming Ireland ondersteunt kennisuitwisseling tussen landbouwers, maar betreft ook de markt door marktontwikkeling van producten die op een regeneratieve manier zijn geproduceerd.

Talam Bheo (Levende Aarde) (<https://talamhbeo.ie/>) zet zich in voor duurzame, agro-ecologische voedsel- en landbouwsystemen door het opzetten van projecten, aanbieden van educationele info en brede vertegenwoordiging van landbouwers. Het is het enige Ierse lid van de European Coordination Via Campesina. Talam Bheo staat voor:

- Voedsel-, brandstof- en vezelsoevereiniteit
- Landgebruik dat de sociale, economische en ecologische omstandigheden verbetert
- Veerkrachtige plattelands- en boerengemeenschappen
- Directe toegang tot cultureel passend, voedingsrijk, kwaliteitsvol en lokaal voedsel
- Toegang voor elke burger tot gezond, regionaal geproduceerd en betaalbaar voedsel van boeren die hij kan vertrouwen

De beweging was betrokken in het Soil Biodiversity project (EIP Agri) (Talamh Beo, 2023), afgelopen in 2023. Hierin waren 16 boerderijen actief die fungeerden als Lighthouse farms, bovendien werd er samengewerkt tussen landbouwers en bodemwetenschappers binnen een living lab approach. Talamh Beo is ook actief binnen het voedselbeleid en heeft een framework voor een lokaal voedselbeleid uitgewerkt.

5.7.4 Conclusie Ierland

Agro-ecologie is binnen Ierland nog geen bekende term en een duidelijke definitie ervan is niet voorhanden. Er zijn wel tal van overheidsprogramma's, maatregelen en initiatieven die aligneren met de agro-ecologische principes. In die zin is agro-ecologie in Ierland een beweging die aan terrein wint, maar alsnog onder een andere benaming benoemd wordt.

Ierland heeft een sterke traditie binnen het pionieren, ontwikkelen en gebruik van resultaatsgebaseerde betalingen waarbij maatregelen eerst lokaal uitgetest worden gedurende een pilootfase. Een dergelijke aanpak zorgt voor optimalisatie op kleinere schaal (vaak in meerdere stappen) waardoor aanpassingen kunnen doorgevoerd worden vooraleer een bredere uitrol mogelijk is (met aandacht voor de lokale context). Een pilootfase zorgt ook voor capaciteitsopbouw en verankering binnen de lokale gemeenschap. Culminatie is het momenteel lopende ACRES programma die resultaatsgebaseerde uitbetalingen combineert met actie gebaseerde maatregelen. EIP projecten hebben een cruciale rol gespeeld als piloot-initiatieven, maar hebben ook op zichzelf een significante impact. Een voldoende groot budget, gekoppeld aan een langdurige projectduur zijn doorslaggevende succesfactoren.

5.7.5 Referentielijst Ierland

Conway, S.F. and Farrell, M. (2019) EIP-AGRI: Ireland's Operational Groups 2019, Department of Agriculture, Food and the Marine (DAFM).

<https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/fp/fp-eagac/ecosystemaccounts-grasslandsandcroplands2018/extent/>

<https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-fss/farmstructuresurvey2023/organicfarming/>

DAFM (Department of Agriculture, Food and the Marine). (2019). Review of Organic Food Sector and Strategy for its development 2019 to 2025. <https://assets.gov.ie/static/documents/review-of-organic-food-sector-and-strategy-for-its-development-2019-2025.pdf>

<https://assets.gov.ie/static/documents/organic-farming-factsheet.pdf>

<https://assets.gov.ie/static/documents/food-vision-2030-fc705628-d125-42e9-89e0-bca4dd67c49b.pdf>

https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/728d351c-c79d-4951-97ba-50152d2a373e_en?filename=csp-at-a-glance-ireland_en.pdf

<https://agridata.ec.europa.eu/extensions/CountryFactsheets/CountryFactsheets.html?memberstate=ireland#AddingValue>

Maheer, P., Lalor, S., Ramsbottom, G., Houlihan, T., & Kavanagh, J. (2024, September 17). AKIS and advisory services in Ireland: Updated report for the AKIS inventory (Task 1.2) of the i2connect project. Teagasc. <https://meteodocs.llkc.lv/index.php/s/bcKi9jdCwdo2Q6y>

Moran, J. (2024). Where are we and how did we get here? Ireland's locally adapted hybrid results-based payments model. Powerpoint Presentatie.

Wezel, A., Grard, B., Kamilia, K., Gkisakis, V., Moeller, N. I., Bitouzet, H., Balogh, L., Réthy, K., Blaix, C., Guznenco, V., Benoliel Coutinho, A., Hassink, J., Goris, M. B., Klapwijk, C., Hijmans, J., Nieboer, S., Van Dam, A., Katsaros, I., Andreotti, F., ... Schmutz, U. (2024). Mapping the development of agroecology in Europe - Volume 2. Isara. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11094953>

Figuur 1. Overzicht van aantallen landbouwbedrijven en inkomensgegevens van landbouwers in Ierland (DAFM, 2023a).

Figuur 3. Overzicht van de verschillende types landbedekking in Ierland (CSO, 2018).

Figuur 4. Overzicht van Europese en nationale bijdrages aan specifiek maatregelen binnen het IERS GLB (Europese Commissie, 2025).

Figuur 5. Overzicht van de speerpunten van de nationale Ierse Biostrategie (DAFM, 2024).

Figuur 6. Sterktes, zwaktes, opportuniteiten en bedreigingen voor de biologische voedingssector in Ierland (DAFM, 2019).

Figuur 7. Uitbetalingen per sector voor biologische landbouw onder de Organic Farming Scheme (DAFM, 2020).

Figuur 8. Overzicht van de strategische doelstellingen van het Iers Actie Plan Biodiversiteit (DHLGH, 2024).

Figuur 9. Overzicht van de verschillende resultaten binnen het domein land- en bosbouw (DHLGH 2024).

Figuur 10. Ierse invulling van target 10 van het Global Biodiversity Framework (DHLGH, 2024).

DAERA	Department of Agriculture, Environment and Rural Affairs (Noord-Ierland)
DECC	Department of the Environment, Climate and Communications
DHLGH	Department of Housing, Local Government and Heritage
EIP(-OG)	European Innovation Partnership (Operational Groups)
EPA	Environmental Protection Agency (Ierland)
EU	Europese Unie
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
HNV	High Nature Value (landbouwgronden met hoge natuurwaarde)
KT	Knowledge Transfer (Programme)
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale (EU-programma voor plattelandontwikkeling)
LEF	Land Evidence Forum
LULUCF	Land Use, Land Use Change & Forestry
LURSC	Land Use Review Steering Committee
NBAP	National Biodiversity Action Plan
NPWS	National Parks & Wildlife Service
RBP / RBAPS	Result Based Payments / Result Based Agri-Environment Payment Scheme
SFI	Science Foundation Ireland
UKRI	UK Research and Innovation

Bijlage 1. Land Use Review

Het “Programme for Government” van Ierland stelt de Land Use Review als doel om te verzekeren dat alle relevante beslissingen genomen door de overheid, geïnformeerd worden door optimale land use mogelijkheden. De Land Use Review werd opgenomen in het Klimaat Actie Plan van 2021 (Figuur 15). Het is een initiatief dat afkomstig is van de “Government of Ireland” en wordt gesponsord door het Departement van Milieu, Klimaat en Communicatie (DECC) en door het Departement Landbouw, Voedsel en het Mariene milieu (DAFM).

////////////////////////////////////

In considering Ireland's land use, the National Land Use Review will:

- Balance environmental, social, and economic considerations, and involve a process of evaluation of the ecological characteristics of the land
- Gather data and evidence to report on, and determine, the environmental, ecological, and socio-economic characteristics of land cover, land use and land-based activities across Ireland, including how they interact with each other
- Include consideration of emissions to air and water, carbon sequestration, and climate adaptation challenges
- Examine the land availability and suitability for forestry as a land use change taking into account biodiversity and environmental impacts and constraints

The review is being carried out in two distinct phases:

Phase 1 – Evidential Review

Phase 1 of the Land Use Review is already underway, and will provide an evidence base to determine the environmental, ecological, and economic characteristics of land types across Ireland.

Phase 2 – Policies, Measures and Actions

Building on the evidence base from Phase 1, Phase 2 will identify appropriate policies, measures and actions in the context of the government's wider economic, social and climate objectives.

De Land Use Review bestaat uit twee fases waarbij in fase 1 vooral aan bewijsverzameling wordt gedaan, in fase 2 wordt gefocust op het identificeren van beleidsvoorstellen en beleidsacties die de economische, sociale en klimaatdoelen van Ierland kunnen ondersteunen.

////////////////////////////////////

Members of the Land Evidence Forum (LEF) and
Land Use Review Steering Committee (LURSC)

Table C.1 Details of the chair, member organisations and those who attended LEF meeting(s) on behalf of their organisation during the Phase 1 Land Use Evidence review

LEF Chair
Environmental Protection Agency.
Meetings chaired by Dr Jonathan Derham, Programme Manager, Evidence Programme, Office of Evidence and Assessment EPA
Dr Derham retired from the EPA in October 2022.
LEF Secretariat
Environmental Protection Agency.
Meeting organisation and notes compiled by Fiona O'Rourke, Senior Scientific Officer, Evidence Programme, Office of Evidence and Assessment EPA
Member Organisations, in alphabetical order
Central Statistics Office (CSO)
Department of Agriculture, Food and the Marine (DAFM)
Department of the Environment, Climate and Communications (DECC)
Department of Housing, Local Government and Heritage (DHLGH)
Environmental Protection Agency
Geological Survey, Ireland (GSI)
Heritage Council
National Parks and Wildlife Service
Office of the Planning Regulator
Teagasc

Member	Organisation	Role
Thomas Harty (Co-Chair)	DAFM	Principal Officer, Land Eligibility and Audits
Marc Kierans (Co-Chair)	DECC	Principal Officer, Land Use and Sectoral Policy
Sean Bell	DAFM	Principal Officer/Chief Economist, Economic and Planning
Dr Gerry Clabby	DECC	Principal Advisor, Environment and Climate Research and Advisory Unit
Dr Eimear Cotter	EPA	Director, Office of Evidence and Assessment
Catherine Dunbar	DAFM	Assistant Agriculture Inspector, Land Eligibility and Audits
Niamh Gibbons	DECC	Assistant Principal, Land Use and Sectoral Policy
Paul Hogan	DHLGH	Chief Planning Adviser - National, Regional and Urban Planning
Prof. Alan Matthews	Trinity College Dublin	Professor Emeritus of European Agricultural Policy in the Department of Economics, School of Social Sciences and Philosophy
Stuart Meikle		Agricultural management and policy specialist
Oliver Molloy	DAFM	Agriculture Inspector, Land Eligibility and Audits
Sara Webb	DECC	Administrative Officer, Land Use and Sectoral Policy

Figuur 16. Samenstelling van de Land Evidence Forum (LEF, boven) en de Land Use Review Steering Committee (LURSC, onder) (DAFM, 2023b, Appendix C).

Doelstellingen van het LEF:

////////////////////////////////////

- Zie ook de meeting notes van het Land Evidence Forum via volgende link (<https://www.epa.ie/our-services/monitoring--assessment/assessment/land/>).

Figuur 17. Verenigingen en groepen die bewijs ingestuurd hebben binnen de Call for Evidence (DAFM, 2023b, appendix A).

- Synthese rapport met overzicht van het landgebruik in Ierland en de invloeden hierop.
- Overzicht van het landbezit.
- Stakeholder categorisatie. Identificatie van groepen die een invloed hebben op of die een impact ondervinden door beslissingen rond landgebruik (vanuit bestaande lobby- en stakeholderlijsten). Deze werden gecategoriseerd op basis van methoden gebruikt door WHO en de Europese Commissie op basis van sleutelkenmerken zoals impact, invloed en interesse in stakeholder engagement.
- Overzicht van bestaande Ierse beleidsinitiatieven, strategieën en plannen die relevant zijn voor het landgebruik.
- Milieukeurmerken van landgebruik, op basis van indicator gebruik.
- Evaluatie van de aanpak van landgebruik plannen in een selectie van landen (kan gebruikt worden als input voor fase 2).
- Een “capitals” aanpak beschrijft de sociale en economische aspecten van het landgebruik (natural capital, social capital, economic capital, land use potential).
- Catalogus van fiscale instrumenten die het landgebruik kunnen sturen.

Phase 1 Document 02: Stakeholder Categorisation

Phase 1 Document 04: Land Use Policy Catalogue

Phase 1 Document 04: Land Use Policy Catalogue (Appendix)

Phase 1 Document 05: Land Use Indicators

Phase 1 Document 06: National Land Use Policy - Review of International Best Practice 1

Phase 1 Document 07: Review of National Land Use Plans 2

Phase 1 Document 08: Socio-Economic Dimensions of Land Use

Phase 1 Document 09: Socio-Economic Dimensions of Land Use, Synthesis Report

Phase 1 Document 10: Financial Instruments and Land Use

Figuur 18. Overzicht van de output van fase I.

In het Synthesis report worden 19 aanbevelingen geformuleerd, waarvan zes specifiek voor het domein landbouw en voedselsystemen:

1. Ontwikkel een **landelijk monitoringnetwerk** voor **bodems**. Gezien het belang van de bodem en de afhankelijkheid van veel soorten landgebruik van een goede bodemgezondheid raden wij de ontwikkeling aan van een nationaal monitoringnetwerk voor bodems die gedetailleerde gegevens over de bodemgezondheid kan verzamelen.

[illegible]

2. Blijf investeren in het in **kaart brengen** van **bodems** op gedetailleerde schaal. Aangezien duurzaam landbeheer inzicht vereist in welke grondsoorten geschikt zijn voor lokaal landgebruik, is een gedetailleerde bodemkartering essentieel om de besluitvorming te ondersteunen.
3. Ontwikkel een set van **geïntegreerde indicatoren** om de impact en duurzaamheid van de Ierse landbouw en voedselsystemen te volgen (van boerderij tot markttoegang).
4. Bij het ontwikkelen van deze reeks indicatoren moet rekening gehouden worden met het meten of kwantificeren van de **voedselzekerheid** om zo een beoordeling mogelijk te maken van het vermogen van onze voedselsystemen om gezond voedsel in de toekomst te produceren.
5. Inclusief **langetermijnmetingen** van de bodemgezondheid, klimaatstabiliteit, beschikbaarheid van zoet water van goede kwaliteit, goede biodiversiteitsomstandigheden, bloeiende plattelandsgemeenschappen, voedselzekerheid en fatsoenlijke werkgelegenheid als noodzakelijke parameters voor succes of gezondheid op lange termijn van het Ierse landbouwsysteem.
6. Indicatoren die de resultaten van **agromilieuprogramma's of stimuleringsmaatregelen** meten, met name binnen de context van het streven naar de ontwikkeling van resultaatgerichte regelingen, moeten in de indicatoren set worden opgenomen.

Fase II van de Land Use Review begon in oktober 2023 (<https://www.gov.ie/en/press-release/90a74-phase-2-of-land-use-review-commences/>) en heeft als doel om specifieke vereisten op publiek en privaat land te identificeren om zo beleid te informeren rond socio-economische, klimaat, biodiversiteits, water en luchtkwaliteit doelstellingen. De belangrijke rol van landbouwers (en landbouwfamilies) als beheerders van het milieu, binnen duurzame voedselproductie en hun bijdrage aan de economie en het succes van de gemeenschap in het algemeen staat binnen de review centraal. Er wordt specifiek benadrukt dat socio-economische doelstellingen ook volgende aspecten bevat: voedsel- en vezelproductie, inkomens en tewerkstelling (vooral op landbouwbedrijven), het behouden van veerkrachtige rurale gemeenschappen en het voorzien van huisvesting. Bij de review zal ook worden erkend dat de maatregelen die voor boeren beschikbaar zijn, vrijwillig en in partnerschap en samenwerking met de overheid zullen worden uitgevoerd.

Fase II wordt geleid door DECC, DAFM en DHLGH (Department of Housing, Local Government and Heritage). Een toezichtsgroep (oversight group), geleid door de gepensioneerde secretaris-generaal van het milieu departement, zal een interim en een finaal rapport opstellen. De input van twee werkgroepen wordt hierin meegenomen: een technische werkgroep (onder leiding van Prof. Mark Scott, Professor of Planning en Dean of Architecture, Landscape Architecture, Planning and Environmental Policy at University College Dublin (UCD)). Een werkgroep gericht op engagement met de burger verzekert het communiceren, informeren, engageren en motiveren van alle stakeholders rond de overeengekomen nationale prioriteiten. Deze groep wordt voorgezeten door een voormalig directeur van de NES (National Economic and Social Council, Rory O'Donnell). De resultaten van fase II zullen eveneens gebruikt worden om toekomstige Klimaatactieplannen te informeren, inclusief de LULUCF (Land Use, Land Use Change & Forestry) targets voor emissiereducties binnen deze sector

(<https://www.epa.ie/our-services/monitoring--assessment/climate-change/ghg/lulucf/>) en voor andere regeringsplannen en -strategieën.

Evaluatie van de Land Use Review:

Brede en geïntegreerde aanpak die vanuit een bewijsverzamel fase vertrekt om het landgebruik in Ierland en verschillende aspecten hiervan nauwkeurig in kaart te brengen. Een tweede fase vertrekt van deze basis en is meer gericht op identificeren van knooppunten en het informeren van beleid. Origineel vanuit klimaattoegankelijkheid (vermeld in huidige klimaatplan, bedoeld om toekomstige plannen te informeren), maar de brede aanpak duidt duidelijk aan dat een geïntegreerde visie op landgebruik het doel is van deze oefening. Er wordt dan ook maximaal met zoveel mogelijk sectoren en het brede publiek rekening gehouden, waarbij bevraging en betrokkenheid centraal staat. Dit blijkt uit:

- Call for evidence
- Stakeholder categorisatie
- Fase II: burgerpanel

In het algemeen (breder dan enkel bij de Land Use Review) is het belangrijk dat er getracht wordt om stakeholder fatigue tegen te gaan, vooral voor kleinere spelers met een laag tot onbestaand budget voor deelname kan het een uitdaging betekenen om aanwezig te zijn.

Er wordt ook specifiek aandacht aan de landbouwsector besteed, 6 specifieke aanbevelingen werden geformuleerd en bij aanvang van de tweede fase wordt worden expliciet de verantwoordelijkheden van de landbouwsector en de noden vermeld. Zo wordt de rol van landbouwers binnen het milieu en de al doorgevoerde maatregelen voor duurzame voedselproductie aangehaald binnen de aankondiging (zie persbericht). Een dergelijk volledig aanpak waarbij alle sectoren worden bevraagd resulteert dan wel in een accurate en gevalideerde data, of dit eveneens zal resulteren in breed gedragen beleidsplannen zal nog moeten blijken. Uit het persbericht blijkt duidelijk dat alvast met de landbouwsector rekening zal gehouden worden.

Bijlage 2. ACRES

De Agri-Climate Rural Environment Scheme ('ACRES') (<https://acresireland.ie/>, <https://www.gov.ie/en/department-of-agriculture-food-and-the-marine/services/agri-climate-rural-environment-scheme-acres/>) is het nieuwste agri-environment climate measure (AECM, PILLAR II), geïmplementeerd binnen het Ierse CAP (2023 – 2027). Het vervangt het stopgezette GLAS (Green, Low-Carbon, Agri-Environment Scheme, (<https://www.gov.ie/green-low-carbon-agri-environment-scheme-glas/>) en bouwt verder op inzichten uit GLAS, REAP project (Results-based Environment Agri Pilot, <https://www.gov.ie/en/service/64388-results-based-environment-agri-pilot-programme-reap/>) and verschillende EIP projecten (zie ook Ierland case EIP projecten).

Het budget bedraagt 1.5 miljard en wordt gefinancierd door zowel Europese als Ierse overheid. Vanuit Europese hoek wordt 185 miljoen voorzien voor het ACRES-cooperation gedeelte, en 245 miljoen voor ACRES-General (https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardCapPlan/catalogue_interventions.html).

ACRES profileert zich als het nieuwe flag-ship agri-milieu programma dat, op een landbouwvriendelijke manier, het verlies aan biodiversiteit wil omkeren en eveneens het inkomen van landbouwfamilies wil ondersteunen.

De doelstellingen van het programma zijn:

- Bijdragen aan de mitigatie van en aanpassing aan de klimaatverandering, onder meer door het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen en het verbeteren van de koolstoffixatie, maar ook door duurzame energie te bevorderen.
- Het bevorderen van duurzame ontwikkeling en efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals water, bodem en lucht, onder meer door de afhankelijkheid van chemicaliën te verminderen.
- Bijdragen aan het stoppen en terugdraaien van het verlies aan biodiversiteit, het verbeteren van ecosystemendiensten en het behouden van habitats en landschappen.
- Respons van de landbouw in de Unie op de maatschappelijke eisen op het gebied van voedsel en gezondheid te verbeteren, inclusief kwalitatief hoogstaand, veilig en voedzaam voedsel dat op een duurzame manier is geproduceerd, en het terugdringen van voedselverspilling, maar ook om het dierenwelzijn te verbeteren en antimicrobiële stoffen te bestrijden.

Het onderscheidt zich van vorige programma's door:

- Gerichte, innovatieve en meer ambitieuze milieudoelen
- Breder range aan acties
- Gericht op habitatontwikkeling en verhogen van habitatkwaliteit (ipv soortgerichte maatregelen)
- Hybride schema (action en results based)
- Farm Sustainability Plan (FSP)

ACRES bestaat uit een tweedelige aanpak: ACRES-general en ACRES-Cooperation.

ACRES-General

ACRES-general kent geen geografische beperking, maar wel een indeling van landbouwbedrijven in verschillende klassen (Tiers) waarbij Tier 1 prioriteit krijgt over Tier 2 en Tier 2 over Tier 3. Op die manier probeert men een efficiënte verdeling van middelen te bekomen, met een focus op die gebieden waar maatregelen het meest effect kunnen hebben.

- Tier 1: bedrijven met Priority Environmental Areas (gevoelige landschappen, prioriteitsgebieden water, conservatie van zeldzame rassen). Ook biologische landbouwers kunnen kiezen om in te dienen binnen Tier 1 prioriteit, als ze geregistreerd zijn bij een Certificatie orgaan voor biologische landbouw (deze registratie moet behouden blijven gedurende de looptijd van het ACRES contract).
- Tier 2: bedrijven met Vulnerable Water Areas of als bepaalde acties ondernomen worden.

////////////////////////////////////

- Tier 3: alle andere bedrijven die bepaalde acties implementeren (lijst algemene acties).
- Binnen het ACRES-general programma kunnen landbouwers bepaalde acties implementeren (zowel algemene als gerichte acties, Figuur 19). Het grootste gedeelte van de uitbetaling binnen ACRES-general is gebaseerd op het voltooien van deze maatregelen en niet op het resultaat ervan (kleiner gedeelte van de uitbetaling is resultaatgericht en verhoogt met de kwaliteit van Low input grasland (figuur 23)).

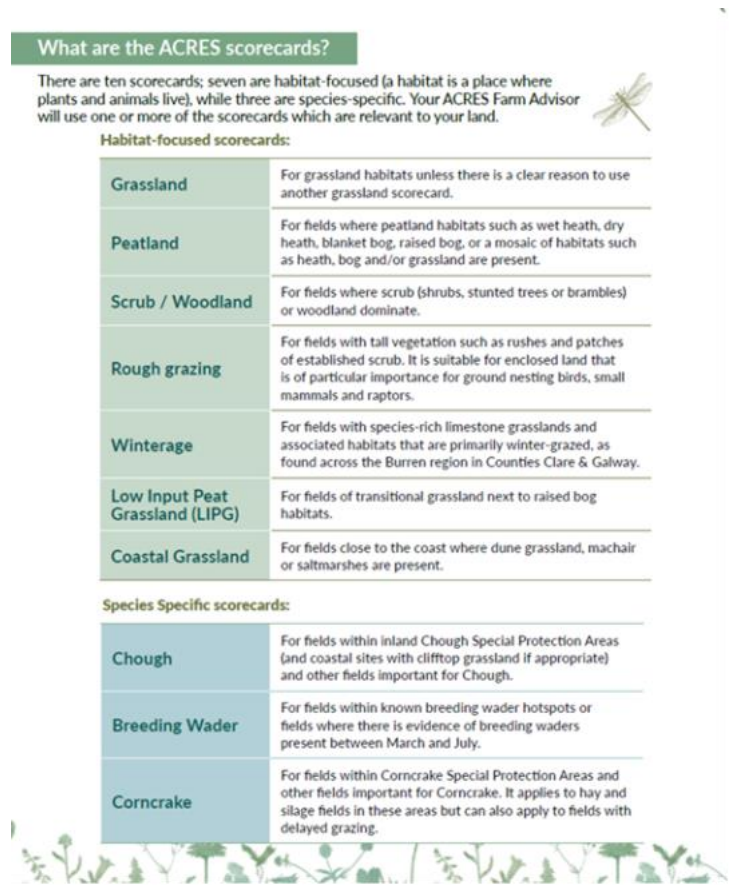
ACRES General actions		
Area Based Actions • Winter Bird Food plot • Over Winter Stubble • Environmental Management of Arable Fallow • Minimum Tillage (Min-till) • Catch crops • Management of intensive grassland next to a watercourse • Tree Belt for Ammonia Capture at farmyard • Brassica Fodder Stubble • Low input grassland (results based) • Low input peat grassland (results based) • Commonage • Extensively Grazed Pasture • Riparian Buffer Zone - Arable/Grassland • Geese and Swans	Whole Farm Actions • Low Emission Slurry Spreading • Conservation of Rare Breeds Linear actions • Unharvested cereal headlands • Grass Margins – Arable • Grass Margins - Grassland • Winter Bird Food Strip • Hedgerow Rejuvenation Coppicing • Hedgerow Rejuvenation Laying • Traditional dry stone wall maintenance • Planting New Hedgerow • Ryegrass Seed Set for birds • Riparian Buffer Strip - Arable/Grassland	Unit based actions • Tree Planting • Planting Trees in Riparian Buffer Zones • Planting a traditional Orchard • Barn owl box • Protection and Maintenance of Archaeological Monuments • Grassland/Arable

Figuur 19. Lijst van algemene acties die kunnen geïmplementeerd worden binnen het ACRES-general programma (McGlynn, 2023).

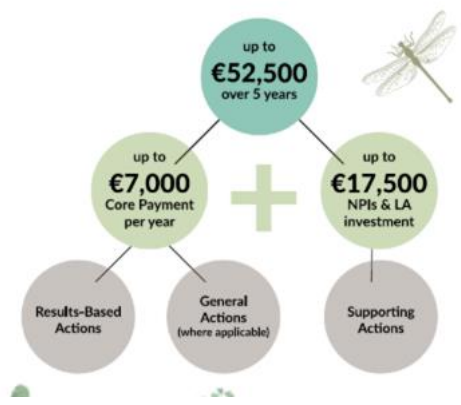
ACRES-cooperation kent wel een geografische beperking. Het landbouwbedrijf moet zich in één van de 8 Cooperation Areas bevinden (Figuur 20). Dit zijn gebieden die werden geïdentificeerd als hoge prioriteit gebieden (hoge proportie aan “designated nature areas” en “high status water catchments”), onder het management van Co-operation Project Teams. Deze groepen ontwikkelen lokale actieplannen waardoor de aanpak gedifferentieerd kan worden en lokaal flexibel is (“Right Action in the Right Place!”). Deze multidisciplinaire teams (ecologen, hydrologen, projectmanagers, ...) ontwikkelen lokale actieplannen, begeleiden landbouwers bij de keuze en uitvoering van maatregelen, waken over de kwaliteitsvolle toepassing van scorekaarten, monitoren de ecologische resultaten en verzorgen de praktische afhandeling van betalingen. Op die manier vormen ze een schakelfunctie tussen landbouwers, adviseurs, overheidsdiensten en lokale besturen en verzekeren ze een gecoördineerde en gebiedsgerichte uitvoering van het programma.

Bovendien bestaat er binnen ACRES ook een ACRES Training Scheme waarbij alle deelnemers (landbouwers) verplicht worden om een opleiding te volgen in het eerste jaar van deelname. Een vrijwillige tweede training is beschikbaar in het derde projectjaar. Doelstellingen hiervan zijn om de kennis en het begrip bij landbouwers te verbreden, enerzijds over de bredere context van het programma, maar ook concreet hoe de acties te implementeren.

De uitbetaling binnen ACRES-cooperation is gericht op resultaatgebaseerde betalingen waarbij de uitbetaling verhoogt op basis van de ecologische kwaliteit van het gescoorde plot. Hiervoor zijn 10 scorekaarten beschikbaar (<https://assets.gov.ie/static/documents/acres-scorecards-general-co-operation-approach.pdf>) die voor specifieke habitat ontwikkeld werden (Figuur 21). Deze

Figuur 21. Overzicht van de scorekaarten binnen het ACRES programma. Zeven van de kaarten zijn habitat georiënteerd, terwijl 3 ervan soort specifiek zijn.

Figuur 22. Overzicht van structuur en bedragen voor de uitbetalingen binnen ACRES-Cooperation (DAFM, 2025b).

Annex 2B: Payment Rates

Table 1: Annual Payment per Measure

ACRES Measure	Farmer Payment (maximum)
General Measure	€7,311
Cooperation Measure	€10,500 (including €3,500 for NPIs and Landscape Actions)

Table 2: ACRES General (General Actions)

Action (ACRES General)	Margin widths	€/m/year	€/ ha/year	€/unit/year	€/m³/year
Barn owl nest box				36.48	
Brassica fodder stubble			120.00		
Catch crops			173.20		
Conservation of rare breeds (per LU) ¹				200.00	
Environmental management of arable fallow			1,047.00		
Extensively grazed pasture			250.00		
Geese and swans			205.00		
Grass Margin arable	3m	0.38			
	4m	0.51			
	6m	0.76			
	8m	1.01			
Grass margin grassland	2m	1.00			
	3m	1.10			
	6m	1.37			
Coppicing of Hedgerows		2.87			
Laying of Hedgerow		5.47			
Low emissions slurry spreading					1.20
Management of intensive grassland next to a watercourse			502.00		
Minimum tillage			40.00		
Planting a new hedgerow		5.29			
Planting a traditional orchard				27.49	
Planting trees in Riparian buffer zones				3.18	
Tree Planting				6.21	
Protection and maintenance of archaeological monuments- arable				209.00	
Protection and maintenance of archaeological monuments- grassland				125.00	
Over winter stubble			86.00		
Riparian buffer strip – arable	3m	0.38			
	4m	0.51			
	6m	0.77			
	8m	1.02			
Riparian buffer strip – grassland	1.5m	1.30			
	3m	1.71			
	6m	2.11			
Riparian buffer zone – arable			1,242		

////////////////////////////////////

Het inschrijven voor beide gebeurt gefaseerd (tranche 1: Q4 2022, tranche 2 Q4 2023). Een Farm Sustainability Plan moet worden opgesteld door een gekwalificeerde adviseur (zie lijst op <https://www.gov.ie/en/department-of-agriculture-food-and-the-marine/publications/acres-advisors/>). Dit plan omvat het geheel van acties die zullen geïmplementeerd worden op een boerderij, op basis van een inschatting van de ecologische activa/risico's en conservatiemogelijkheden. Dit wordt gesupplementeerd met baseline foto's en door het indienen van bodemstalen. Selectie binnen het programma gebeurt op basis van dit plan. Momenteel zijn er meer dan 55.000 landbouwers ingetekend op één van beide programma's. Er is recent kritiek gekomen op de kosten voor het opstellen van het Farm Sustainability plan, deze zou als te hoog worden ervaren (vooral voor bedrijven met grote oppervlakte) en voor het feit dat er, vanuit TEAGASC, additionele kosten werden gerekend (<https://teagasc.ie/about/farm-advisory/advisory-services/advisory-charges/>).

ACRES			
Service available to clients who have a current contract for either A or B above.			
Farm Size	<10Ha	10-35Ha	>35 Ha
Visit and mapping required (General or CP)	€320 (1836)	€450 (1837)	€550 (1838)
No visit or mapping required (General or CP)	€160 (1839)	€225 (1840)	€275 (1841)

5.	Add General Acres Support (Records, Support with DAFM correspondence etc.)	€100 (2332)
6.	Add General Acres "LIG" Support (Scoring, Records, Support with DAFM correspondence etc.)	€200 (2333)
7.	Add "Acres CP Annual Support Fee"	<10ha €260 (2334) 10-35ha €325 (2335) >35ha €275 (2336)

Teagasc Advisory Charges Summary – July 2024

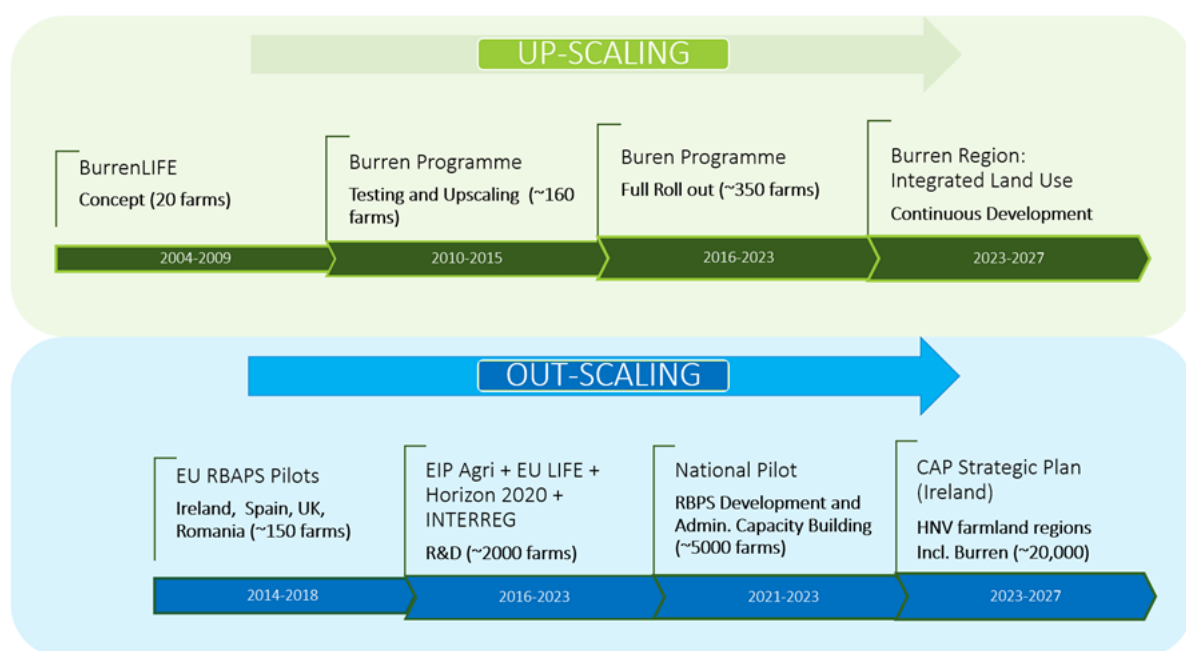
Teagasc Advisory Contract Charges (Figures in brackets denote product codes)

Core Contracts	IU	Core	Core + Derogation
A. "Teagasc Club" – Support Package Includes: - Office based annual farm review (can include basic BISS application) - Reasonable access to Teagasc office by phone - Invitations to events / newsletters / Today's Farm - Access to Pasturebase Ireland as a farmer user - Office based support for farm inspections when they arise for Teagasc assisted scheme applications Note: an on-farm visit is not included	0-50 IU	€190 (2260)	€360 (2321)
	51-100 IU	€240 (2261)	€425 (2322)
	101-300 IU	€270 (2316)	€470 (2323)
	>300 IU	€335 (2317)	€540 (2324)
B. "Teagasc Technology" Support Package Adds one farm visit (or equivalent consultation / office work time) to the Club Package.	0-50 IU	€245 (2262)	€415 (2302)
	51-100 IU	€305 (2263)	€490 (2303)
	101-300 IU	€340 (2264)	€540 (2304)
	>300 IU	€410 (2319)	€615 (2320)
Annual derogation support provides for annual monitoring and updating of derogation plans as well as completion of annual records for derogation clients. Preparation of a derogation plan for first time is not included – see service fees below.			
1. Add "Teagasc Discussion Group"			
Annual fee for discussion group membership. Can be added to only B above. Farmers in more than one group can avail of reduced fees.	Normal Fee (First Group)	Dairy €150 (2305)	Beef €150 (2306)
	Discounted Fee (> 1 Group)	€100 (2309)	€100 (2310)
Teagasc Workshop Group Membership Annual fee for client workshop group membership (4-8 meetings/yr.) Targeted towards new / developing groups.	€100 (2313)		
Discussion Group Only (service) Farmers seeking access to discussions group only.	Full Group €350 (1381) Workshop Group €200 (1382)		
2. Add "Teagasc Visit" Can be added to either A or B above.			€115 (2274)
3. Add "Teagasc Consult" Can be added to either A or B above.			€75 (2275)
4. Add "Teagasc Gold" – Six Visit Farm Development Package Based on 6 visits x 2 hrs each on farm (or equivalent consultation / office work). Can add to either A or B.			€1,450 (2315)
5. Add General Acres Support (Records, Support with DAFM correspondence etc.)			€100 (2332)
6. Add General Acres "LIG" Support (Scoring, Records, Support with DAFM correspondence etc.)			€200 (2333)
7. Add "Acres CP Annual Support Fee"			<10ha €260 (2334) 10-35ha €325 (2335) >35ha €375 (2336)
ACRES Service available to clients who have a current contract for either A or B above.			
Farm Size	<10Ha	10-35Ha	>35 Ha
Visit and mapping required (General or CP)	€320 (1836)	€450 (1837)	€550 (1838)
No visit or mapping required (General or CP)	€160 (1839)	€225 (1840)	€275 (1841)
Other Teagasc Advisory Service Products			
P1. "Teagasc Derogation Plan" – Derogation Planning Service Includes one visit plus preparation of a new derogation plan. Only available to clients on Core Contract B above. Soil samples charged separately.			€450 (1291)
P2. "Teagasc Farm Plan" – Farm Financial Planning Service Includes one visit plus the preparation of a full financial business plan. Only available to clients on Core Contract B above.			€450 (1283)
P3. "Teagasc Land" – Land Improvement Planning Service Includes one visit plus the preparation of an "outline land improvement plan". Only available to clients on Core Contract B above.			€350 (1284)
P4. Add "Nutrient Inter-Farm Transfer Calculations" (per form filled for imports & exports)			€100 (1285)
P5. Nutrient Management Plan/Fertiliser Plan (Minimum Charge €160 plus €80/hour for each additional hour over 2 hours)			€160 (1850)
P6. Farm Restructuring Relief Certificate (Capital Gains Tax) [Same fee for clients and non-clients]			€550 (1806)
P7. Business Plan Tax Relief Certificate (My Farm My Plan) [Same fee for clients and non-clients] (i) Stock Relief Young Trained Farmers, (ii) Young Trained Farmer Stamp Duty Relief, (iii) Succession Farm Partnership Tax Credit.			€180 (1823)
P7. Targeted Agricultural Modernisation Scheme (TAMS): Only available to clients on Core Contract B above.			
An. Welfare Safety + Nutrient Storage	Tillage Capital	Dairy Eq. Scheme	Young Farmer Capital
Large Project €1175 (1266)	Large €1175 (1273)	€375 (1262)	Large €1,175 (1271)
Small Project €375 (1267)	Small €375 (1274)	Visit/Nitrates €750 (1353)	€750 (1359)
Visit/Nitrates €750 (1351)	Visit/Nitrates €750 (1352)		Small €375 (1354)
			Women Capital Investment Scheme
			Large €1175 (1355)
			€750 (1361)
			Small €375 (1356)
			Organic Capital
			€375 (1278)
			€1175 (1269)
			€750 (1362)
			Farm Safety
			€375 (1357)
			€750 (1363)
			Solar Capital
			€375 (1358)
			€750 (1364)
			Low Emission (LESS)
			€375 (1268)
			Pigs / Poultry
			€375 (1272)
P8. Dairy Expansion Service: Provision of a one-to-one specialised business planning service to Teagasc clients (Core Contract A or B) via a specialised advisor @€500/day. See details on www.teagasc.ie			
Where other significant advisory or administration support is provided above the clients contracted service an appropriate charge will be applied. €80 /hr for advisors, €35 /hr for other staff (Product Code 1470). Other consultancy services can be charged at €325 / day plus mileage (Product Code 1470) This is a summary document. Detailed information on charges, including all organic charges, is available in the Advisory Service Charges and Operational Guidelines on WTNat.			

Figuur 24. Overzicht van de kosten voor advies bij Teagasc.

Momenteel zijn er meer dan 55.000 landbouwers ingetekend op één van beide Acres programma's. Dit is iets minder dan de helft van de landbouwbedrijven in Ierland. Data van deze bedrijven zelf wordt momenteel niet teruggevonden. Het grote aantal wijst er echter op dat een breed scala aan landbouwbedrijven op het programma intekent. De impact van ACRES kan momenteel nog niet geëvalueerd worden, maar het aantal ingetekkende landbouwers toont alvast aan dat de interesse groot is en er dus een mogelijkheid bestaat tot verregaande impact.

De aanpak binnen het huidige ACRES programma kan gezien worden als de culminatie van bijna 20-jaar ervaring binnen results based payments in Ierland. Het BurrenLife project (EU LIFE Nature project, 2004) vormde het startpunt voor het testen van de aanpak, ontwikkeling en implementatie van results based betalingen. Deze aanpak werd eerste opgeschaald naar steeds grotere aantallen deelnemende bedrijven (figuur 25) en het project is momenteel nog steeds lopende (<http://burrenprogramme.com/>). De Burren aanpak werd niet meteen uitgerold over grotere aantallen bedrijven in gans Ierland, er werd gekozen om de aanpak eerst verder uit te testen en te verfijnen binnen verschillende landschapsconfiguraties. Dit leidde uiteindelijk tot de huidige ACRES aanpak.

Figuur 25. Details over de up- en outscaling van het Burren project (Moran, 2024).

Vanuit deze ervaring met verschillende projecten in verschillende landschapscontexten komen verscheidene succesfactoren, uitdagingen en “lessons learned” naar voor die bepalend zijn voor een efficiënte implementatie (figuur 26, 27 en 28). Hieruit komt vooral het testen en lokaal aanpassen van een centrale aanpak, het opbouwen van vertrouwen, niet in het minst door het voorzien van ondersteuning (specialist support teams, voorzien van training voor landbouwers en adviseurs) naar voren. Ook het evenwicht vinden tussen centraal beleid, met duidelijke doelen en voorwaarden en de correcte vertaling naar lokale plannen en aanpak is cruciaal. Ook binnen de lokale aanpak wordt er idealiter verder gekeken dan op het boerderij-niveau, landschapsacties worden gecoördineerd in lokale plannen waardoor implementatie ook op dit niveau maximaal effect kan hebben. Een specifieke

////////////////////////////////////

<https://www.ifa.ie/farm-schemes/acres-scheme-short-changing-farmers/>.

- **Design, test and trial**
- **Common design approach** across diverse agricultural sub-catchments possible with **local adaptation**
- **Draft diagnosis and action plans (living plans)** mechanism to ensure “right measure in right place”
- Guidance and training for **integrated local farm advisory systems** (peer to peer; technical and specialist support; use of online technology)
- Key role of **specialist support teams**
- **Institutional and administrative innovation requirements** (financing, administration, monitoring, verification and payments systems)
- **Use of technology** for greater **efficiencies**
- **Capacity and trust building across all stakeholders**

Figuur 26. Overzicht van succesfactoren voor de implementatie van resultaat gebaseerde betalingen (Moran, 2024).

- Acknowledging diversity of land base and prioritisation of environmental targets
 - Enabling local adaptability within a centralised administrative framework with national goals (need for strategic and integrated land use planning)
 - Incorporating RBPS into existing governance structures
 - Balance of enforcement of baseline regulation and incentivising higher achievement
 - Managing trade offs and synergies between multiple targets
 - RBPS targets where low starting point/other overriding and competing land use objectives
 - Capacity
 - Balancing risk and cost effectiveness
 - Delivery of catchment/landscape scale targets
 - Env. Quality not solely dependent on or impacted by agriculture (multiple stressors)
 - Budget and long term investment/commitment required
 - Local adaptation required for both action and results-based approach
 - Results-based and action-based not an either/or choice
 - RBPS need specific objectives, quantifiable and reliable indicators, targets and thresholds of performance (Needs clarity of policy)
 - Ensuring right measure in right place
 - Specialist local support/knowledge sharing/advisory system, and adaptation of governance/administrative structures required
 - Partnership approach across local communities and state actors (capacity and trust building)
 - Local action plans- diagnosis, comms, adaptive management tool
 - RBPS will incentivise maintenance and enhancement of existing green-blue infrastructure
 - Restoration/rehabilitation/ absence of green-blue infrastructure needs supporting actions
 - Landscape/catchment goals require coordinated and/or collective action
 - RBPS improves effectiveness in achieving env. goals
 - RBPS don't work in isolation

Figuur 27. Uitdagingen (geel) en lessons learned (blauw) bij de ontwikkeling van resultaatgerichte betalingen (Moran, 2024).

Figuur 28. Drie niveaus waarop het ACRES programma landbouwers aanspreekt: hoofd, hart en financieel (Moran, 2024).

Het European Innovation Partnership Scheme (<https://capnetworkireland.eu/eip-agri/>), <https://www.gov.ie/en/department-of-agriculture-food-and-the-marine/services/european-innovation-partnership-scheme/>) financiert projecten waarmee landbouwers, bosopzichters, adviseurs, onderzoekers, NGO's en agri-bedrijven (multi-actor aanpak) kunnen samenwerken om nieuwe praktijken te ontwikkelen die milieuvriendelijk en economisch duurzaam zijn. Enkel Ierse partners zijn toegelaten (geen internationale partners).

EIP's worden gekarakteriseerd door:

- Onderwerpen voor huidige calls bestaan uit twee stromen waarbinnen projecten kunnen ingediend worden binnen bredere topics en uit gerichte calls:

- ondersteunen genderbalans in Ierse landbouw
- uitdagingen rond diergezondheid en welzijn

- Milieu
- Biodiversiteit
- Uitdagingen klimaatsverandering

- Generatiele vernieuwing

- Introductie en gebruik van digitale hulpmiddelen en technologieën
- Bescherming van broedende steltlopers
- Gerichte verbeteringen van waterkwaliteit
- Integratie van bio-economie op boerderijniveau.

pagina 342 van 412

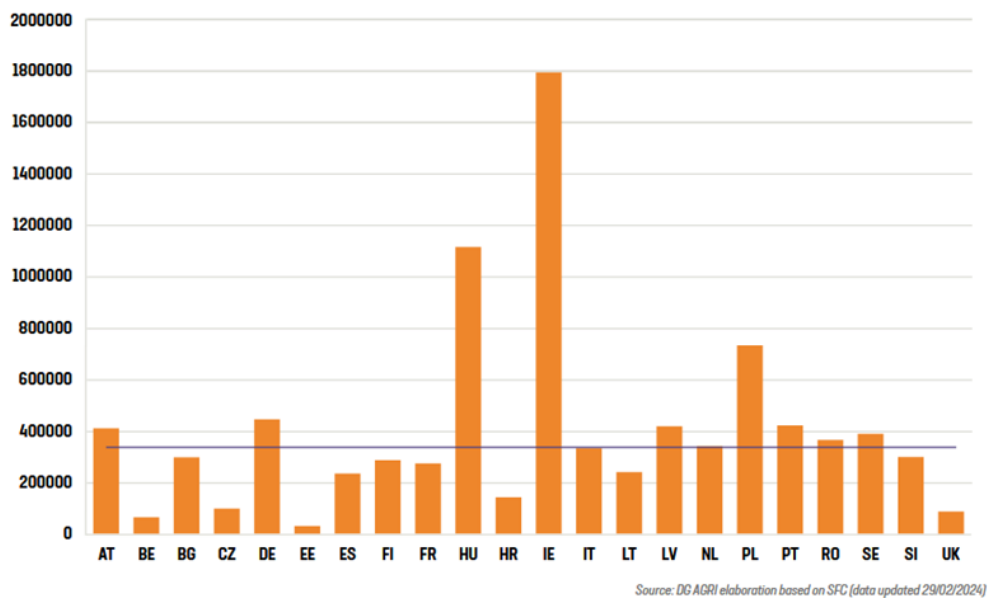
Belangrijke drivers en barrières:

- ////////////////////////////////////

Member State	OGs (2023)	Target (2022)
AT	40	30
BE	80	60
BG	40	30
DE	390	240
ES	670	1020
FI	30	10
FR	260	260
HR	20	20
IE	40	40
IT	610	570
LT	50	30
LV	60	50
NL	320	150
PL	150	140
PT	120	160
SE	130	260
SI	70	10
UK	100	150

(*) Member States not indicating a target value are not reported in the chart (i.e. CY, CZ, EE, EL, HU, MT, RO, SK)
Source: DG AGRI elaboration based on SFC data (updated 29/02/2024), N=3 184

Figure 6: OG average budget by Member State and EU (EUR)

////////////////////////////////////

The bar chart displays satisfaction levels for six aspects of the application process. The Y-axis represents the number of responses, ranging from 0 to 140. The X-axis lists the six categories. The legend indicates five satisfaction levels: very dissatisfied (dark orange), dissatisfied (brown), neither satisfied nor dissatisfied (light orange), satisfied (dark purple), and very satisfied (light purple).

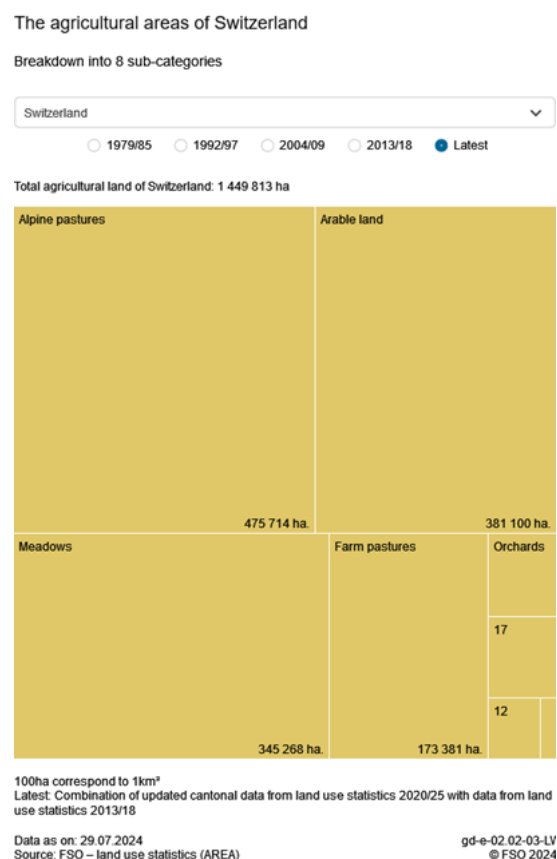
Category	very dissatisfied	dissatisfied	neither satisfied nor dissatisfied	satisfied	very satisfied
Application content requirements	32	42	138	125	70
Time between the call and application deadline	46	67	120	118	68
Time between application and selection of project	110	75	107	79	53
Time between selection of projects and first payment	122	64	99	81	52
Requirements to receive payments	118	76	118	56	50
Time needed to receive payments	137	63	95	62	54

Figuur 31. Mate van tevredenheid met administratieve aspecten (Europese Commissie, 2024).

5.8 Zwitserland

5.8.1 Enkele sleutelgegevens

- 48.000 landbouwbedrijven.
- Ongeveer 150.000 personen actief.
- 2/3 boerderijen focussen op veeteelt.
- Vooral graslanden ((alpiene) weiden (begrazing of maaien), 1/3 van landbouwareaal bestaat uit akkerbouw (zie Figuur 1).
- Aantal landbouwers en landbouwbedrijven neemt in het algemeen af.
- Aantal boerderijen met > 30 ha neemt toe.
- Sterk ondersteund (4 miljard publieke middelen/jaar)
- Één van de hoogste directe betalingen in Europa.

Figuur 1. Overzicht landgebruik in de Zwitserse landbouw (FSO, 2024b).

5.8.2 Zwitserland landbouwbeleid – Algemeen

Het Zwitsers landbouwbeleid kent een geschiedenis van een sterk beschermend beleid (1950 – 1985), waarna in de jaren '90 prijsondersteuning gestopt werd en zo productie (prijs) en inkomen ontkoppeld werden (Huber *et al.*, 2024). Het vrijgekomen budget werd gebruikt voor ontkoppelde directe betalingen die toegankelijk waren voor alle landbouwers en voor een geïntegreerd productieprogramma waarvoor additionele betalingen voorzien werden. Op dit moment werd ook IP SUISSSE opgericht door een groep landbouwers met als doel het aligneren van een landbouwproductie met milieudoelen (meststoffen, gewasrotatie, bodembescherming, pesticiden). In een volgende stap werden de gegarandeerde prijzen voor gewassen en melk (1999) afgeschaft en werden directe betalingen onderverdeeld in algemene en ecologische directe betalingen waarbij cross-compliance geïntroduceerd werd (zie Ecologische PrestatieCertificaat). Deze verandering hield eveneens een toevoeging van artikel 104 (<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en#a104>) in aan de Zwitserse grondwet, die de beleidsdoelen van het landbouwbeleid specificeert:

- Voedselzekerheid van de bevolking
- Behoud van natuurlijke hulpbronnen (duurzaamheid van de landbouwproductie) en onderhoud landbouwlandschap
- Gedecentraliseerde vestiging van het land (behoud van plattelandsgebieden)

Hierbinnen valt de multifunctionele rol van de Zwitserse landbouw op: niet enkel binnen productie, maar ook als belangrijke actor binnen het milieu en de landelijke ontwikkeling.

In 2017 werd artikel 104a (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1998/3033_3033_3033/en) toegevoegd waarbij de voedselzekerheid verzekerd wordt doordat de Confederatie de omstandigheden creëert voor:

- het veiligstellen van de basis voor landbouwproductie, en landbouwgrond in het bijzonder;
- voedselproductie die is aangepast aan de lokale omstandigheden en die natuurlijke hulpbronnen efficiënt gebruikt;
- een landbouw- en voedingssector die inspeelt op de eisen van de markt;
- grensoverschrijdende handelsbetrekkingen die bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van de landbouw- en voedingssector;
- voedsel gebruiken op een manier die natuurlijke hulpbronnen spaart.

Terwijl in artikel 104 van de grondwet verschillende doelen vooropgesteld worden, worden details rond de uitwerking hiervan gespecificeerd in de Agricultural Act (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1998/3033_3033_3033/en). Andere regulaties zoals de Federale Law on Rural Land, Environmental Laws en Spatial Planning Law wegen eveneens op het landbouwbeleid maar vertonen weinig afstemming met elkaar (Figuur 2, Figuur 3). Onderzoek en disseminatie (verder besproken hieronder) wordt eveneens als ondersteunende categorie gezien (Figuur 2).

Het Zwitsers landbouwbeleid wordt uitgevoerd door middel van vier hoofdinstrumenten (Figuur 3). Een overzicht van financiële steun aan landbouwers kan teruggevonden worden in tabel 1.

Directe betalingen

Directe betalingen vergoeden landbouwers voor hun multifunctionele rol in de maatschappij. Dit systeem berust op twee fundamenteën. Uitbetalingen zijn afhankelijk van het voldoen aan de eisen van cross-compliance. Dit is een set van voorwaarden waaraan een landbouwbedrijf moet voldoen om uitbetalingen te krijgen. Deze handelen zowel over milieuvoorwaarden (zie Ecologische PrestatieCertificaat) en individuele voorwaarden van een landbouwer (leeftijd, training,...). Een tweede fundament bestaat erin dat de structuur van de directe betalingen dusdanig is opgebouwd dat voor ieder doel van het Zwitsers landbouwbeleid er een programma Directe Betalingen bestaat (Tinbergen rule, zie tabel 2 “Objectives”). In totaal bestaat dit systeem uit 104 verschillende mogelijke betalingssystemen. De ontwikkeling van het Directe Betalingen systeem is de verantwoordelijkheid van het nationale niveau terwijl de implementatie, controle, ... bij de kantons ligt. Zie bijlage 1 “Directe Betalingen” voor meer info over dit programma.

Productie- en marktregulatie

Dit bestaat uit vier hoofddomeinen:

- regulatie van import: heffingen op import van voedsel resulteert in een groot aandeel van de totale steun aan landbouwers door middel van het ondersteunen van de marktprijs (40%).
- juridische principes voor de regulatie van de interne markt: er is geen directe regulatie van interne productie dat gespecificeerd wordt door het beleid, wel wordt er een juridische basis voorzien waardoor de marktregulatie bepaald wordt door de leden van de waardeketens die productievolume, marktprijzen,... kunnen bepalen.
- regulatie van labels en de promotie van binnenlandse verkoop
- specifieke steun voor kwetsbare producten (gewas, wijn, veeteelt, melkproducten).

Bevorderen van structurele verbetering en sociale maatregelen

Bodemverbetering, landbouwgebouwen, regionale ontwikkelingsprojecten, investeringsleningen (kanton niveau).

Regulatie van inputs (pesticiden, meststoffen)

Bepaalde indicatoren worden opgevolgd (o.a. pesticiden gebruik, en targets worden vooropgesteld om de efficiëntie van de beleidsinstrumenten te monitoren (Figuur 3), zie ook verder: Evaluatie van Zwitsers landbouwbeleid.

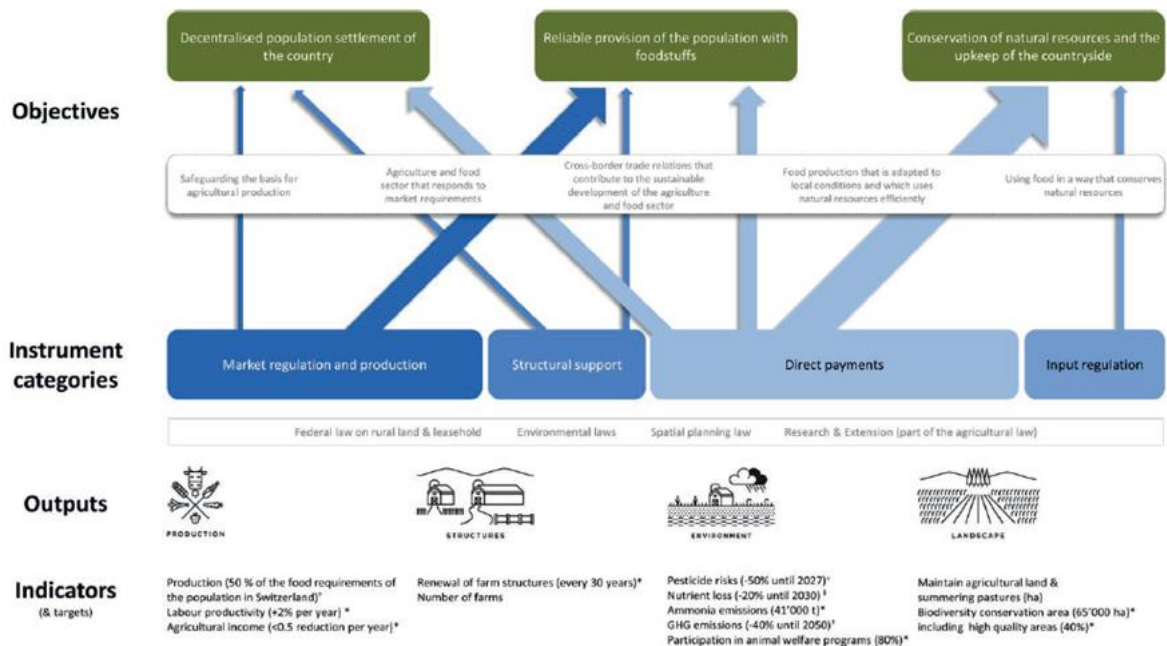

Figure 3. The basic intervention logic summarising the different and overlapping links between the policy goals, main instrument categories, outputs, and indicators in the Swiss agricultural law. The goals of Article 104 are in green; the additional goals of Article 104a are in the white dashed box; instruments with higher impacts on production are in darker blue. Other laws as well as research and extension are depicted as basis or supporting categories. Sources for indicators and target values: ‡FOAG (2022a); +FOAG (2023); †FOAG, BLV, and BAFU (2023) *FC (2020) with reference to the year 2021. Please note that the bars and arrows are for illustrative purpose only and do not represent the (monetary) size of the respective instrument. Formulation of the goals are taken from the original translation of the Federal Constitution of the Swiss Confederation (admin.ch).

Figuur 2. Overzicht van de beleidsdoelen (artikel 104: groen, artikel 104a: wit met gestreepte lijn), beleidsinstrumenten (blauw), ondersteunende wetten + onderzoek en innovatie, en de relevante outputs en indicatoren in Zwitserland (Huber et al., 2024).

////////////////////////////////////

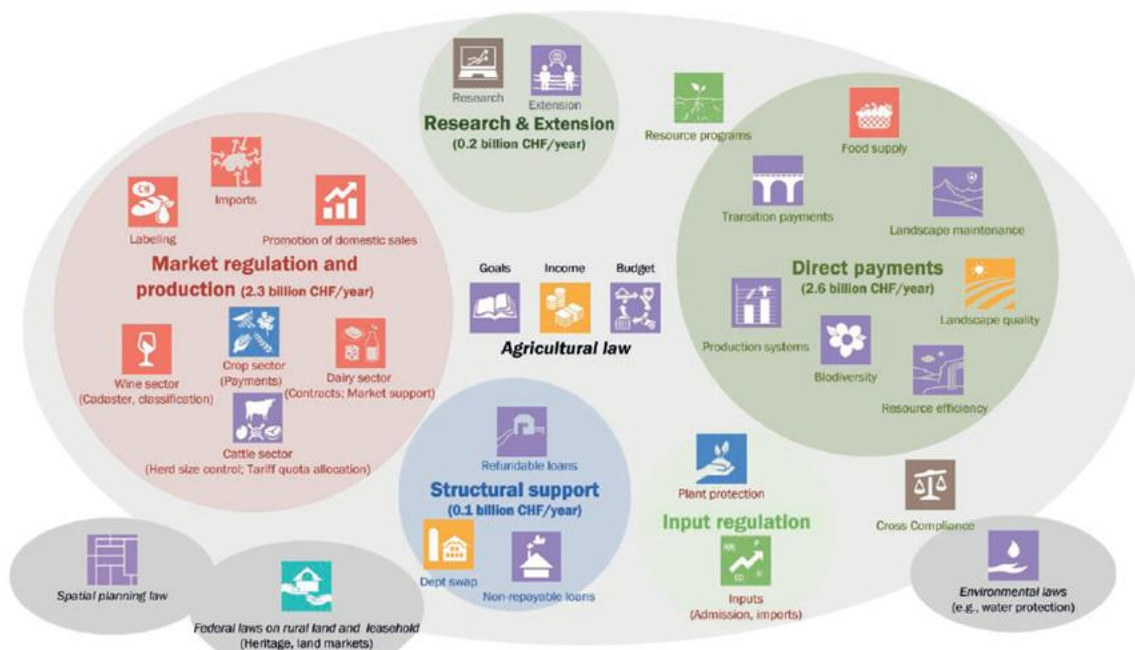

Figure 2. Overview of Swiss agricultural policy, including major legal fundamental agricultural law, federal law on rural land, law on leasehold, spatial planning law and environmental law (grey circles). Financial support to farmers is mainly provided through the agricultural law, whereas the other laws include command-and-control regulations. Major instrument categories within Swiss agricultural law are the direct payment system (green), input regulation (light green), research and consulting (dark green), market regulation and production (red) and structural support (blue). Icons reflect the major policy programmes in these areas. The numbers in CHF are monetary transfers from consumers and taxpayers to farmers per year, which have been stable since 2010. The figure has been adapted from Huber (2022). Please note that the bubbles are for illustrative purpose only and do not represent the (monetary) size of the respective law area.

Figuur 3. Schematische voorstelling van het Zwitsers landbouwbeleid, met overzicht van de relevante wetten en de verschillende beleidsinstrumenten die hiervoor aangewend worden (bron: Huber *et al.*, 2024).

Het Zwitserse landbouwbeleid bevindt zich momenteel in een fase van rigiditeit en politieke discussie (<https://www.sbv-usp.ch/de/schlagworte/agrarpolitik>, <https://www.schweizerbauer.ch/politik-wirtschaft/ap-2022/kein-ausbaupfad-tierwohl-und-absenkpfad-treibhausgase/>, <https://www.schweizerbauer.ch/pflanzen/ackerbau/reaktionen-ap22-von-erfreut-bis-tief-betruebt>, <https://www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienmitteilungen/bundesrat.msg-id-99819.html>). Sinds de laatste succesvolle hervorming (AP14/17) en de introductie van het nieuwe systeem van directe betalingen is er weinig veranderd in het Zwitserse landbouwbeleid. De discussie over de volgende landbouwhervorming (AP22+) werd herhaaldelijk uitgesteld in het parlement en er werd geen consensus bereikt over bepaalde maatregelen. In die zin werd er beslist om een langetermijnperspectief te ontwikkelen voor de Zwitserse landbouw waarbij voedselveiligheid en voedselverspilling ook een rol in spelen. Dit leidde tot het opstellen van het rapport: “Future Orientation of Agricultural Policy”. Op korte termijn werden wel nog maatregelen goedgekeurd vanuit AP22+ i.v.m. het reduceren van pesticiden en meststoffen (2023) en binnen het domein van sociale en economische duurzaamheid (verzekering oogst, sociale zekerheid, digitalisatie en het samenvoegen van netwerkprojecten en bijdragen voor landschapskwaliteit vanaf 2025. In een laatste fase is het de bedoeling om AP30 in te bedden binnen een holistisch voedselsysteem perspectief op basis van het “Future Orientation of Agricultural Policy” rapport waarbij rekening gehouden wordt met alle actoren in de waardeketen. Hierbinnen moet ook de rol van de publieke opinie en meer bepaald de volksraadplegingen benadrukt worden. Burgers kunnen zelf initiatieven lanceren om veranderingen aan

////////////////////////////////////

te brengen in de grondwet door middel van volksraadplegingen. 10 initiatieven over landbouw werden zo voorgesteld tussen 2016 en 2022 waarvan één leidde tot het invoeren van artikel 104a in de grondwet. De meeste van deze initiatieven behaalden geen meerderheid bij de volksraadpleging maar tonen wel aan dat deze onderwerpen leven bij de bevolking. Ook de maatregelen die wel goedgekeurd werden onder AP22+ (pesticiden en meststoffen) gebeurden onder invloed van publieke opinie. Dit botst echter met de belangen van veel landbouworganisaties. De huidige impasse is dan ook een rechtstreeks gevolg van het onvermogen om verschillende politieke en publieke invloeden te verzoenen.

Tabel 1. Overzicht financiële steun aan Zwitserse landbouwers (Huber *et al.* 2024).

Table 2. Overview of total financial support (border protection and governmental spending) for Swiss farmers.

Objective	Instrument	Targeted or tailored to...	Support (million CHF)	Share PSE (2021)
Market price support	Tariffs and tariff rate quotas	Wheat, barley, maize, rapeseed, milk, beef, pig meat, poultry, sheep meat, eggs, other	2447*	41.5%
Multifunctionality (including environmental goals)	Direct payments	See Table 1	2732	46%
Competitiveness	Milk price supplement for cheese production	Milk used to produce cheese	201	9%
	Payments for non-silage feeding of cows	Milk used to produce raw milk cheese	32	
	Payments for commercial milk	Milk used for export products (chocolate, biscuits)	149	
	Area payments	Oilseed cultivation, sugar beet, leguminous crops, grains	77	
	Concession energy prices		65	
Increase demand for domestic products	Promotion of domestic agricultural products	Advertisement of domestic product categories (milk, meat, fruits, vegetables)	67	1%
Structural support	Refundable loans	Stables, young farmer programme, farm diversification	32	2%
	Non-repayable loans	Stables, residential buildings	3	
	Development and maintenance of infrastructure	Water and road infrastructure, ameliorations, regional projects to support local value chains	84	
Support of resource efficiency and sustainability	Payments for innovative projects (resource programmes)	Different agricultural practices or technologies	25	0.5%
Total**			5914	100%
Governmental spending thereof (i.e. federal budget)			3402	58%

Data source: OECD (2022) *Price support measured in OECD indicator (i.e. market price support); that is, annual monetary value of gross transfers from consumers to agricultural producers arise from policy measures and create a gap between domestic producer prices and the reference prices of a specific agricultural commodity measured at the farm-gate level. **Not considered: Transition payments (expiring in 2023; CHF67 million). Total producer support estimate in 2021: CHF6008 (OECD, 2022). Additional governmental support, namely support by cantons (~CHF200 million), research and extension (~CHF227 million) and social contributions (~CHF60 million); cost of public stockholding (~CHF50 million); and administrative costs (~CHF60 million). Total governmental spending: ~CHF4.1 billion. For further details of the different policy programmes, refer to the online supplementary material on C3 (market regulation), C4 (structural support), C5 (input regulation) and C6 (research and extension).

////////////////////////////////////

Tabel 2. Overzicht Directe Betalingen in Zwitserland (2022) (Huber *et al.* 2024).

Table 1. Overview of direct payments in Swiss agriculture (as of 2022).

Objective	Payment for...	No. of measures	Measures tailored to...	Design	Budget (million CHF)	Share (2021)
Ensuring food supply	Producing food on agricultural land	8	Production zones (decreasing with altitude); lower payments for areas under the biodiversity scheme; additional payment for crop rotation area	Action-based scheme (payment per ha of agricultural land)	1078	39%
Landscape maintenance	Cultural landscapes	5	Production zones (increasing with altitude; zero for lowlands)	Action-based scheme (payment per ha of agricultural land)	140	5%
	Steep slopes and very steep slopes	7	Different gradients of steepness (and specific payments for grapes)	Action-based scheme (payment per ha of agricultural land)	149	5%
	Summering pastures	6	Specific animals (cattle v sheep) and differentiating between farms that send or receive animals for summering	Action-based scheme (payment per livestock unit living 100 days on summering pastures)	239	9%
Biodiversity conservation	Areas that support biodiversity maintenance	17	Production zones and type of biodiversity element or measure (e.g. less intensively used grassland, flowering fallows, trees)	Action-based scheme (payment per ha; elements like trees are converted on a ha basis)	159	6%
	Areas that support biodiversity of high quality	17	Production zones and biodiversity elements. No payments for measures on cropland	Result-based scheme (payment per ha for a certain quality, i.e. minimal number of rare species found)	163	6%
	Agglomeration bonus	6	Production zones and biodiversity elements	Collaborative payment scheme (payment per ha)*	113	4%
Landscape quality	Landscape quality	4	Project goals (i.e. ecological elements or land-use types)	Collaborative payment scheme (payment per ha or livestock unit on summering pastures)*	147	5%
Sustainable production systems	Organic agriculture	3	Crops (vegetables and grapes, other crops and grassland)	Action-based scheme (payment per ha)	67	2%
	Extensive production of cereals	1	-	Action-based scheme for crop production without pesticides, except for herbicides (payment per ha)	36	1%
	Grassland-based milk and meat (GMF)	1	-	Action-based scheme that restricts the concentrated use of roughage-consuming animals and the proportion of maize silage from arable land (payment per ha of grassland)	112	4%
	Animal-friendly housing systems	3	Animal type (pigs, poultry, cattle and sheep/goats)	Action-based scheme (payment per livestock unit)	98	3%
	Animals under free-range production systems	7	Animal type	Action-based scheme (payment per livestock unit)	198	7%
Resource efficiency	Agricultural practices	19	Agricultural practices (direct sowing, precision agriculture techniques, wash-up systems in pesticide applications, reduced nitrogen in feed for pigs)	Action-based scheme (payment per ha or livestock unit)	43	2%
Total		104			2732	100%

*Farmers receive a bonus payment on top of the action-based payment if they designate land for conservation that is in close proximity to neighbours' conservation areas. Eligibility depends on the project (defined by farmers, cantons, farm advisors and members of ecological planning firms). Data are from OECD PSE (OECD, 2022). For details of the different payments, refer to the online supplementary material C2. Note that in 2023, there have been further adjustments in direct payment schemes (e.g. Mack, Finger, Ammann, & El Benni, 2023).

////////////////////////////////////

- **February 2021 – Response [Postulat Maya Graf 19.3855](#)**: «Switzerland considers agroecology as a possible approach to the transformation towards more sustainable food systems and can demonstrate relevant knowledge from practice and research in this regard.»
- **June 2021 – [2030 Sustainable Development Strategy](#)**: «Agroecological approaches should be exploited to strengthen the resilience of food systems».
- **June 2021 – Response [21.3913 Interpellation Badertscher](#)**: «The Federal Council considers agroecology to be a critical approach to achieving the transformation to more sustainable food systems.»
- **February 2022 – Response [21.4407 Interpellation Graf](#)**: «The Federal Council takes into account the agroecological principles in the report in fulfillment of postulates 20.3931 and 21.3015 will further address agroecology as part of the implementation of the Sustainable Development Strategy 2030.»

Figuur 4. Overzicht van enkele antwoorden van de Zwitserse Federale Raad met vermelding van agro-ecologie (Kaufmann, 2022).

5.8.3.1.2 Beleid

2030 Strategie voor Duurzame Ontwikkeling (SFC, 2021)

De Strategie, opgesteld door de Federale Raad en het Federaal Bureau voor Ruimtelijke Ontwikkeling (ARE), stelt een referentiekader op voor een transformatie naar een duurzaam voedselsysteem. De drie prioritaire onderwerpen van de strategie zijn: - Duurzame consumptie en duurzame productie, - Klimaat, energie en biodiversiteit, - Gelijke kansen en sociale cohesie. Hierin wordt specifiek naar de agro-ecologische principes gerefereerd als een onderbouw voor een veerkrachtig voedselsysteem (Figuur 5).

National strategic directions

(a) Promoting healthy, balanced and sustainable nutrition

Within the scope of its remit, the Confederation supports the relevant players, on the one hand, in improving the composition of food and meals according to sustainability criteria and in further developing it through research and innovation, and on the other, in making a balanced, wholesome and sustainable diet attractive and affordable for all. To that end, it supports the relevant information and awareness-raising activities, among other things.

(b) Reducing food waste

The Confederation devises and supports measures to reduce avoidable food waste all along the value chain up to and including the consumption stage. Those measures are devised and prioritised so as to reduce the environmental impact as drastically as possible and ensure food security. The Confederation and the industries jointly set specific reduction targets.

(c) Enhancing sustainability throughout the food value chain

The Confederation creates favourable, transparent and efficient framework conditions for sustainable food systems throughout the food value chain, from agricultural production through to consumption. It promotes the internalisation of external costs and transparency regarding the origin and production methods of food. In so doing, it is especially mindful of environmental impacts, social circumstances and animal welfare considerations. It foments a transition to sustainable food systems by further fine-tuning agricultural policy and other relevant policy areas. In the realm of production, the Confederation supports enterprises in the changeover to production methods that are resource-saving, socially sustainable, locally adapted and geared to the market.

Besides, it explores and, where appropriate, applies greater restrictiveness in permitting the agriculture sector to introduce hazardous substances into the environment. In so doing, it ensures that the measures are economically and socially sustainable. The Confederation is committed to ensuring that the relevant stakeholders are able to apply knowledge so as to avoid greenhouse gas emissions, adapt to climate change and promote biodiversity as well as agrobiodiversity. The Confederation also promotes the strengthening of basic and continuing education in the field of sustainable food systems. It promotes the transformation through coordinated collaboration in the agriculture and food sector, as well as with and among players in all other relevant policy areas.

(d) Enhancing the resilience of the food system

The Confederation promotes the resilience of the food system in order to ensure long-term food security. This includes responsible investment, strengthening the social and economic situation of agricultural enterprises, diversified, locally adapted and resource-efficient domestic production including at difficult production locations, and facilitating the relevant training opportunities. The Confederation strives to limit adverse environmental impacts, especially on climate and biodiversity and to foster the adaptation of the agriculture sector to changing overall climatic conditions. For this purpose, it draws on **agroecological** principles among other things. Moreover, the Confederation supports technological development for the enhancement of existing and future production methods.

Figuur 5. Nationale strategische beleidsrichtingen voor de sub-prioriteit “Versterken van de transformatie naar een duurzaam voedselsysteem in Zwitserland en het buitenland” binnen de 2030 Strategie voor Duurzame Ontwikkeling (SFC, 2021).

Zwitserland heeft geen specifieke strategie voor biologische landbouw, deze wordt indirect opgenomen binnen andere beleidsplannen (zoals de 2030 Strategie voor Duurzame Ontwikkeling en de 2050 Klimaatstrategie voor Landbouw en Voeding). De Swiss Federal Organic Farming Ordinance (https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1997/2498_2498_2498/en) reguleert wel de voorwaarden waaraan biologische landbouw dient te voldoen. Binnen het Directe Betalingen systeem wordt een subsidie voorzien voor biologische landbouwers (Bijlage 1, “Directe Betalingen”). Ook de privé-sector heeft invloed op de biologische landbouw in Zwitserland. Zo gaan de richtlijnen voor het BioSuisse (<https://www.bio-suisse.ch/fr.html>) “Bloemknop” label (<https://icbag.ch/downloads/downloads/guidelinesinstructions.php?lang=en>) verder dan de Federale richtlijnen. Aangezien een groot deel van de biologische landbouwers aangesloten is bij BioSuisse (7362 bedrijven) resulteert dit in een significante invloed. Momenteel zijn 7889 landbouwbedrijven (16.8%) met 27696 landbouwers (18.7%) op een 190947 ha landbouwareaal (18.4%) als biologisch genoteerd in Zwitserland (Figuur 6).

	TOTAL 2024	OF WHICH ORGANIC	% ORGANIC
Farms	47 075	7 889	16.8%
Farm workers	147 876	27 696	18.7%
Utilised agricultural area (ha)	1 040 512	190 947	18.4%
Average utilised agricultural area per farm (ha)	22	24	...
Cattle	1 533 483	221 890	14.5%
Pigs	1 274 949	34 802	2.7%

Figuur 6. Overzicht van conventionele en biologische landbouw in Zwitserland (FSO, 2024a).

De Klimaatstrategie werd opgesteld door drie overheidsbureaus: het Federaal Bureau voor Landbouw (FOAG), het Federaal Bureau voor Voedselveiligheid en Veterinair Recht (FOSV) en het Federaal Bureau voor Milieu (FOEN). De strategie heeft drie doelen:

- Doordat agro-ecologie rekening houdt met politieke, economische en ecologische aspecten, wordt het als een beslissende aanpak gezien binnen een transitie naar duurzamer voedselsysteem.

“Cette stratégie prend également en compte le recours à une approche agroécologique en faveur de la durabilité dans l’agriculture et le secteur agroalimentaire.” (p. 6)

“Les cultures et les animaux de rente, soit les systèmes de production et les modes d’élevage, sont adaptés aux conditions locales et à l’évolution des conditions climatiques, ce qui atténue l’empreinte environnementale et renforce la résilience des exploitations agricoles face à l’augmentation des

pagina 359 van 412

variations météorologiques et des événements extrêmes et ce, notamment, grâce à l'application des principes agroécologiques.” (p. 20)

“La capacité de stockage de l'eau et des nutriments dans les sols peut être améliorée par la systématisation de l'agriculture de conservation, par l'application des principes agroécologiques et par une gestion ciblée de l'humus. Il est ainsi possible de diminuer la sensibilité à l'érosion en cas de fortes précipitations et les pertes de rendement en période de sécheresse.” (p. 20)

Orientation future de la politique agricole (SFC, 2022)

Dit rapport stippelt de krijtlijnen uit voor het landbouwbeleid na 2030 en doe dit voor de eerste maal vanuit een voedselsysteemperspectief (een centraal element van agro-ecologie) met een langetermijnvisie. Vier strategische lijnen worden uitgezet (Figuur 7):

- De veerkracht van de voedselvoorziening waarborgen
- Een klimaat-, milieu- en diervriendelijke voedselproductie bevorderen
- Duurzame waardecreatie versterken
- Duurzame en gezonde consumptie bevorderen

Garantir la résilience de l'approvisionnement en denrées alimentaires	Encourager une production de denrées alimentaires respectueuse du climat, de l'environnement et des animaux	Renforcer la création de valeur durable	Favoriser une consommation durable et saine
			
• Préserver les bases de production • Anticiper les effets du changement climatique • Assurer la stabilité des chaînes d'approvisionnement	• Renforcer la protection du climat et les énergies renouvelables • Réduire les pertes d'éléments fertilisants et les risques liés aux produits phytosanitaires • Promouvoir la biodiversité • Améliorer le bien-être et la santé des animaux	• Améliorer la compétitivité • Anticiper les changements du côté de la demande • Viser une répartition équitable de la valeur ajoutée réalisée • Réduire la complexité de la politique agricole	• Faciliter le choix de produits durables • Soutenir des modèles alimentaires sains • Réduire le gaspillage alimentaire

Figuur 7. Overzicht van de strategische lijnen van het toekomstrapport landbouw (SFC, 2022).

- *“Améliorer la cohérence*

Encadré 6 : agroécologie

Les principes des deux premiers groupes sont pris en compte explicitement, ceux du troisième en partie, dans les champs d'action de la projection (cf. ch. 3.5.2).

Figuur 8. Agro-ecologie in het rapport: “Orientation Future de la politique agricole” (SFC, 2022).

Interne studie agro-ecologie FOAG

Binnen het Federaal Bureau voor Landbouw (FOAG) liep in 2019 – 2020 een intern proces waarbij agro-ecologische principes en beleidsinstrumenten landbouw aan elkaar gelinkt werden. Alle directoraten en disciplines binnen FOAG werden hierin betrokken via een inclusief proces (workshops, training video's) en co-creatie om kennisdeling en bewustzijn te verhogen. Een matrix structuur werd opgesteld waarbij de verschillende beleidsinstrumenten (of groepen van) werden verdeeld in het promoten, hinderen of het neutraal zijn t.o.v. de agro-ecologische principes.

Deze inschatting werd gemaakt door FOAG experts en claimt geen wetenschappelijke accuraatheid, ook werden niet alle instrumenten op hetzelfde detailniveau opgelijst. Deze oefening kaderde binnen de implementatie op nationaal niveau van de “Future Orientation of Agricultural Policy” waarbij de Federale Raad de agro-ecologische principes als een mogelijke leidraad beschouwd om de transformatie naar duurzamere voedselsystemen mogelijk te maken. Het doel was tweeledig: een overzicht op te stellen van welke beleidsinstrumenten binnen landbouw al agro-ecologische principes implementeren en om bewustzijn tegenover en positie rond agro-ecologie binnen het beleid te ontwikkelen. De beperkingen van deze aanpak bestaan erin dat er geen gradatie in bijvoorbeeld de sterkte van het effect werd meegenomen (enkel positief of negatief), er geen mapping van trade-offs of synergiën tussen beleidsinstrumenten werd uitgevoerd en er geen weging wordt doorgevoerd gebaseerd op het budget voor ieder beleidsinstrument.

Deze analyse toont aan dat verschillende beleidsinstrumenten momenteel al bijdragen aan de promotie van agro-ecologische principes. Er blijven echter heel veel bestaande beleidsinstrumenten die neutraal worden gescoord. Dit hoeft niet noodzakelijk problematisch te zijn aangezien de vraag kan gesteld worden of ieder beleidsinstrument agro-ecologie dient te promoten. Bestaat het doel erin om zoveel mogelijk instrumenten naar promotie te laten evolueren of kunnen neutrale instrumenten net een teken zijn van een nodige focus (waarbij agro-ecologie niet altijd nodig is)? De impact van de beleidsinstrumenten die promoten blijkt echter eerder incrementeel dan wel transformatief (meeste positieve impact wordt teruggevonden op level 1 – 2). Het landbouwbeleid op zich heeft wel een impact doorheen het ganse voedselsysteem waardoor het dus nu al bijdraagt en verder kan bijdragen aan de transformatie van het voedselsysteem volgens agro-ecologische principes.

Hoe FOAG agro-ecologie gebruikt:

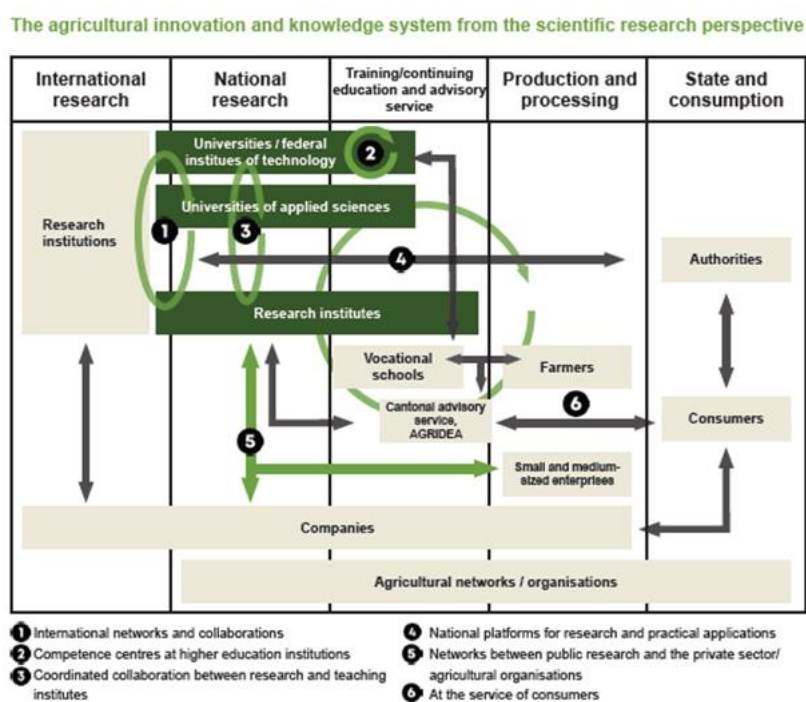
- Kompas voor de verdere ontwikkeling van het politieke kader;
- Aanpak om de verandering te begeleiden;
- Systeembenadering voor het beoordelen en ontwikkelen van het hele voedselsysteem;
- Instrument voor het bevorderen van dialoog;
- Aanpak om synergiën en afwegingen te visualiseren voor een coherente verdere ontwikkeling van landbouwbeleid.

////////////////////////////////////

Plan Directeur de la Recherche agronomique et agroalimentaire 2025-2028 (FOAG, 2024)

Het FOAG heeft bovendien een Masterplan opgesteld voor wetenschappelijke onderzoek binnen de agri-food sector. Hierbinnen worden volgende strategische assen geïdentificeerd (zie Figuur 9 voor een overzicht van het Zwitsers innovatie en kennissysteem):

- Verzekeren van een veerkrachtige voedselvoorziening
- Aanmoedigen van een voedselproductie met respect voor het klimaat, het milieu en dieren
- Versterken van duurzame waardecreatie
- Bevorderen van gezonde en duurzame consumptie

Figuur 9. Het Zwitsers landbouwkundig kennis en innovatiesysteem vanuit het wetenschappelijk perspectief (FOAG, 2024).

Binnen dit Masterplan spelen de onderzoeksinstituten Agroscope (<https://about.agroscope.ch/en/>) en het onderzoeksinstituut voor Biologische Landbouw (FiBL, <https://www.fibl.org/en/locations/switzerland>) een belangrijke rol. Binnen Agroscope worden voor de periode 2026-2029 zes prioritaire thema's vooropgesteld. Het eerste thema heeft als onderwerp "Agro-ecologische productiesystemen" met daarin de optimalisatie van teeltsystemen volgens agro-ecologische principes (rotaties, gewasbescherming, agroforestry, agrophotovoltaïsche systemen, vertical farming) en de ontwikkeling van robuuste, rendabele systemen die ecologische en sociale noden combineren.

////////////////////////////////////

Les systèmes de production agricole qui dominent en Suisse, basés sur les prestations écologiques requises PER, ne peuvent pas remplir toutes les prestations écologiques. Le système de production PI Suisse et l'agriculture biologique sont plus performants à différents égards, mais se heurtent à des limites en termes de structure des coûts et de compétitivité, de rendement et d'optimisation des prestations écologiques. En vue de relever les défis, notamment la nécessaire intensification écologique, les systèmes de production doivent être développés sur le plan économique, social et écologique. Par ses recherches, Agroscope contribue à optimiser les systèmes de production et d'exploitation selon des principes de l'agroécologie, dont font partie le développement de la protection des plantes, de la rotation des cultures, de la sélection et de l'examen de variétés végétales adaptées, de mélanges de variétés et d'espèces ou de systèmes agroforestiers. Agroscope étudie également de nouvelles méthodes de culture comme l'agrophotovoltaïque et l'agriculture verticale (Vertical Farming) dans les conditions typiques de la Suisse. En collaboration avec différents acteurs, Agroscope développe des systèmes de production adaptés à la pratique, qui tiennent compte des nouvelles préoccupations de la société et réduisent autant que possible les conflits d'objectifs. Les nouvelles technologies de numérisation ou les méthodes de sélection sont également prises en compte."

Het Zwitserse nationale FAO-comité (CNS-FAO) (https://www.admin.ch/ch/f/cf/ko/GremiumStatistik_10709.html), opgericht door de federale regering in 1947, is een buitenparlementaire commissie die fungeert als adviesorgaan voor de Bondsraad rond manieren om de mondiale voedselzekerheid te verbeteren en duurzame voedselsystemen te bevorderen. Het comité bestaat uit 15 leden afkomstig uit verschillende sectoren: het maatschappelijk middenveld, de privésector, onderzoek, detailhandel en landbouworganisaties. Door deze samenstelling, de nauwe betrokkenheid bij internationale processen en de regelmatige uitwisseling met de bevoegde federale diensten, draagt het comité bij aan een samenhangende en breed gedragen Zwitserse positie in internationale discussies. De discussienota's (CNS-FAO 2019, CNS-FAO 2021) van het comité wijzen op belemmeringen voor de implementatie van agro-ecologie, maar bevatten ook aanbevelingen voor beleidsmakers over hoe de agro-ecologische principes kunnen worden ingezet voor de transformatie van voedselsystemen.

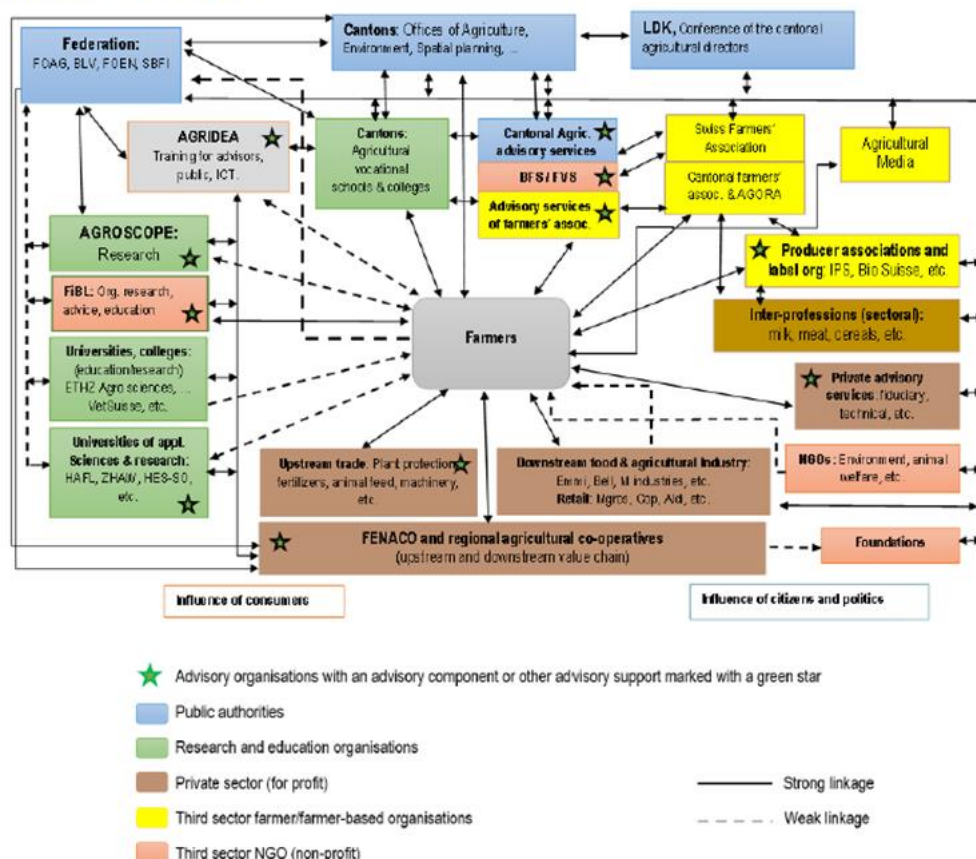
Kanton Vaud: “Regulation on Agroecology” (<https://www.biovision.ch/story/regulation-on-agroecology-vaud-switzerland/>) in 2011, betreffende subsidies voor agri-milieu maatregelen (Loi sur l’agriculture vaudoise, 2011). Een belangrijke uitdaging voor implementatie is hier de coördinatie van maatregelen die binnen verschillende juridische gebieden vallen (vooral tussen milieu- en landbouwwrecht). Dit vereist het opstellen van een overkoepelende wet, die beide velden integreert en de bijbehorende instellingen aanstuurt, terwijl toch hun autonomie wordt gerespecteerd. -

Andere beleidsdocumenten/initiatieven die “agro-ecologie” niet expliciet vermelden maar wel implementatie kunnen versnellen.

Het Zwitserse AKIS (Agricultural Knowledge and Innovation System) is divers en heterogeen maar is eveneens goed uitgewerkt (Figuur 10). De landbouwadvisering in Zwitserland is historisch gegroeid en sterk beïnvloed door de federale structuur van de kantons. Daardoor zijn de adviesdiensten gedecentraliseerd, maar er bestaat wel een gezamenlijk forum en een breed, institutioneel verankerd programma voor bijscholing van adviseurs. Naast de publieke adviesdiensten bieden ook andere instellingen diensten aan en dragen zo bij aan de kennisstromen binnen het AKIS. Adviesdiensten in Zwitserland zijn georganiseerd op twee niveaus: enerzijds direct advies voor landbouwers door de kantonale adviesdiensten (al dan niet in samenwerking met kantonale landbouwassociaties en educatieve centra), anderzijds biedt AGRIDEA (<https://www.agridea.ch/en/>) (nationaal adviescentrum) training, introductielessen en kennisdeling aan de kantonale adviesdiensten aan. Voor landbouwers is AGRIDEA vooral belangrijk als bron van informatieve publicaties en voor agrarische IT oplossingen.

Een knelpunt is de kennisoverdracht tussen onderzoek en praktijk, het is daarom het doel van FOAG om de samenwerking te verbeteren om uitwisseling efficiënter te laten verlopen, dit zowel tussen het nationale en kantonale niveau en tussen wetenschap en praktijk. Het systeem van kantons is bevorderlijk voor besluitvorming die dicht bij de landbouwer staat, maar kan ook een vertragende factor zijn.

Figure 4.2. The Swiss AIS

Note: This figure is attributed to AGRIDEA (2021[9]). Abbreviations used in this graphic are original and refer to German names. They include BLV, which is FSVO (Federal Food Safety and Veterinary Office) and SBFI which is SERI.
Source: AGRIDEA (2021[9]), AKIS and Advisory Services in Switzerland, Swiss Association for the Development of Agriculture and Rural Areas.

Figuur 10. Overzicht van de belangrijkste actoren binnen de Zwitserse agro-sector (Bänninger, 2024)

5.8.3.2.1 Mapping studies agro-ecologie in Zwitterland

Kummer (2021) onderzocht het begrip en de verspreiding van agro-ecologie binnen verschillende actoren in Zwitserland waarbij eveneens de kansen en uitdagingen werden geïdentificeerd. Op basis van interviews kwamen de volgende naar voren:

- Hoog niveau van financiële steun.
- Innovatief onderzoek.
- Lokaal geadapteerde landbouw wordt bevorderd door overheid (targeted en tailored systeem).
- Directe democratisch systeem ondersteunt de participatieve bottom-up benadering.
- Conservatieve houding t.o.v. landbouw kan ook als een kans gezien worden want agro-ecologie wordt bevorderd in een omgeving waarin landelijke en familiale landbouw centraal staat.
- Directe Betalingen systeem aanpassen door voorwaarden nog meer in de richting van agro-ecologische principes te laten evolueren.

- Politieke en sociale uitdagingen.
- Bestaande machtsverhoudingen (ook weerstand uit biologische landbouw)
- Publiek discours
- Veranderingen op agro-ecosysteem kunnen geïmplementeerd worden binnen het aanwezige beleidsinstrumentarium, meer transformatieve verandering vereist een voedselsysteem aanpak en daarom ook politieke actie.

Menzi (2023) onderzocht de initiatieven rond sociale bewegingen in het kanton Zurich, met name de ontwikkeling van korte ketens. De vaakst vernoemde uitdagingen zijn het huidige politieke framework en de machtsconcentratie langs de waardeketen.

Een omvattend overzicht van agro-ecologie in Zwitserland werd opgesteld door Teuber (2023) waarbij door een desktopstudie meer dan 600 agro-ecologische initiatieven werden geïdentificeerd en een tijdslijn van de verschillende gebeurtenissen rond agro-ecologie werd opgesteld (Figuur 11). Een online survey toonde aan dat de meeste van deze initiatieven bekend zijn met de term agro-ecologie, maar daarom niet deze term gebruiken om hun activiteiten te beschrijven (Figuur 12). Tijdens interviews met 14 Key Informants (KI) werden de 13 principes van agro-ecologie bevraagd (Figuur 13) en hoe deze passen binnen agro-ecologie in Zwitserland (Tabel 3).

The first pie chart shows the following distribution:

Response	Count
Yes	104
No	15
I don't know	5

The second pie chart shows the following distribution:

Response	Count
Yes	48
No	71
I don't know	5

Tabel 3. Synthese van de antwoorden uit de interviews met Key Informants, opgesplitst per agro-ecologisch principe (Teuber, 2023), principes aangeduid in het blauw worden door meer dan de helft van de KI's vermeld.

Recycling	Vermeld door bijna de helft van de Key Informants, maar niet beschouwd als belangrijk binnen agro-ecologie. Circulariteit wel integraal deel van biologische aanpak.
Input reduction	Enkel drie KI's spreken hierover, misschien te voor de hand liggend wanneer over agro-ecologie wordt gesproken en daardoor niet expliciet vermeld?
Soil health	Wordt beschouwd als één van de meest gevestigde agro-ecologische praktijken in Zwitserland, ook binnen ÖLN zijn er voorwaarden voor bodembedekking en erosie.

Animal health	Geen prominent onderwerp bij KI (wel maar 1 veeteler). De situatie rond dierenwelzijn wordt als voldoende ervaren en als beter dan de omliggende landen BTS en RAUS (zie ook case Directe Betalingen) als belangrijke programma's voor dierenwelzijn Wet dierenwelzijn in Zwitserland is één van de meest strikte wereldwijd.
Biodiversity	Belangrijk principe binnen agro-ecologie, ook binnen Directe Betalingen. Één KI wijst erop dat bodemgezondheid en biodiversiteit soms de enige agro-ecologische aandachtspunten, waardoor de resulterende “duurzame” landbouw niet echt transformatief is.
Synergy	Wordt niet gezien als een centraal thema Referentie naar bodem die alles verbindt en naar de ecologie van agriculturele systemen.
Economic diversification	Diversificatie kan de financiële onafhankelijkheid van de landbouwer versterken en het bedrijf meer weerbaar maken tegen een fluctuerende vraag. Beleid promoot grote boerderijen en verhoogde efficiëntie. Diversificatie veroorzaakt een hogere workload --> niet altijd mogelijk op grote bedrijven om erbij te nemen

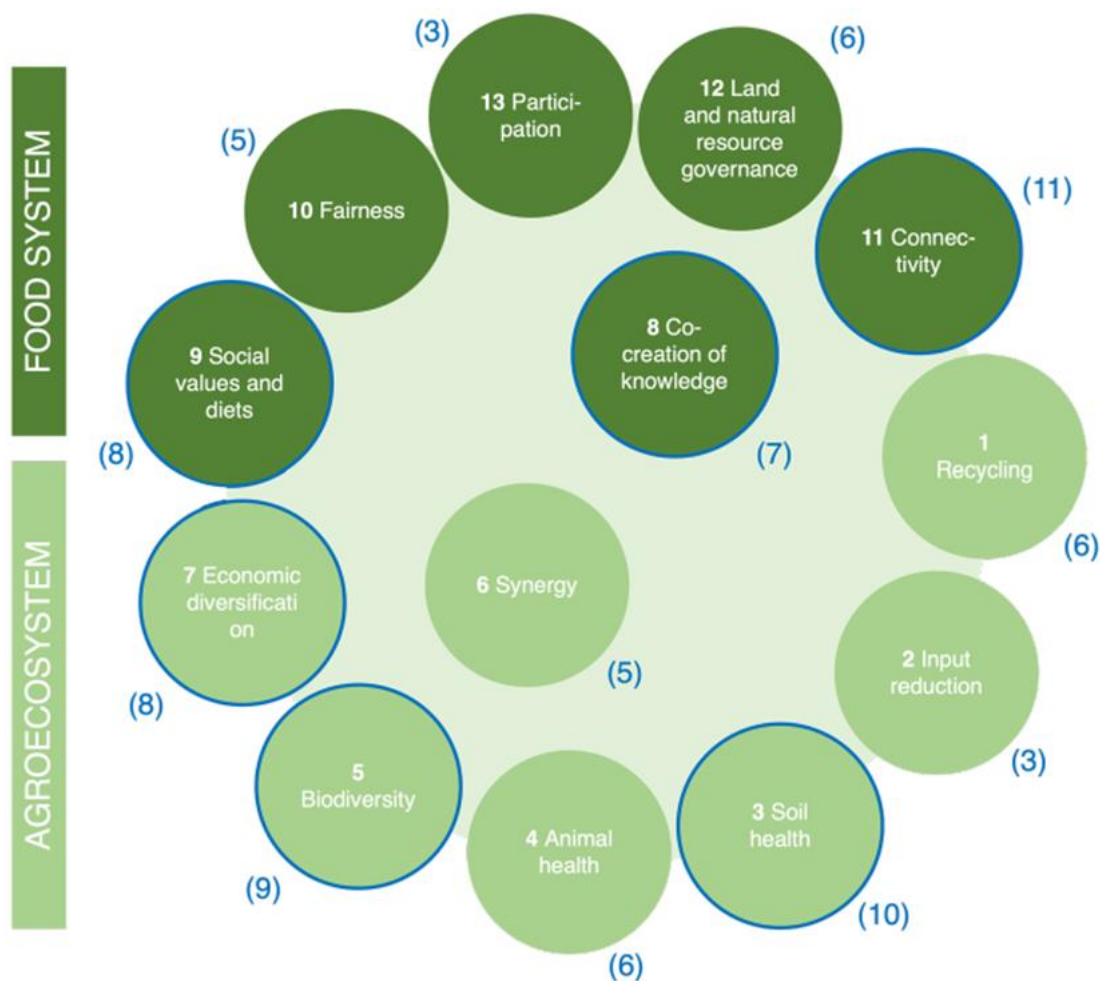

Figure 11: Principles of agroecology (HLPE, 2019). Indicated in blue are the number of KI that talk about the respective principle. Principles outlined in blue are mentioned by at least half of KI.

Figuur 13. 13 principes van agro-ecologie, met aanduiding van het aantal KI's die het overeenkomstige principe vermelden in het interview (blauwe cijfers). Blauwe cirkels duiden de principes aan die door minstens de helft van de geïnterviewden vermeld werden (Teuber, 2023).

5.8.3.2.2 Uitbetalingen

Financiële steunmechanismen FOAG

Overzicht van de verschillende steunmechanismen van FOAG kan via deze link teruggevonden worden (<https://www.blw.admin.ch/fr/soutien-financier>). Verschillende programma's hebben doelen die aansluiten bij de principes van agro-ecologie. Enkele voorbeelden worden hieronder gegeven:

- Project Regionale Ontwikkeling

Projecten voor Regionale Ontwikkeling (PRE) bieden financiële steun aan projecten “die waardecreatie in de landbouw en regionale samenwerking bevorderen”. Hun primaire doel (waardecreatie) is dus economisch, maar projecten worden aangemoedigd om ook ecologische, sociale of culturele doelen na te streven

- **Programma Duurzame Natuurlijke hulpbronnen (Resource Programme,**
<https://www.blw.admin.ch/fr/programme-dutilisation-durable-des-ressources-dans-lagriculture>)

Bijdragen die gericht zijn op het verbeteren van de duurzaamheid van het gebruik van natuurlijke hulpbronnen door de landbouw. De hulpbronnen die nodig zijn voor de landbouwproductie zijn bijvoorbeeld bodem, water, lucht, biodiversiteit of energiebronnen. Ook stimuleert het programma de optimalisatie van het duurzame gebruik van productiemiddelen, zoals gewasbeschermingsmiddelen, diergeneesmiddelen, meststoffen, veevoer of energie. Het Programma bevordert innovatie in de landbouw. In dit opzicht ondersteunt het vooral technische, organisatorische en structurele innovaties die hun effectiviteit hebben bewezen en waarvan de introductie in een specifieke regio of branche kenniswinst oplevert die verder reikt dan het betreffende project of de betreffende regio. Er is ondersteuning voor organisatorische, structurele en technische innovaties, waarvan de introductie financiële steun vergt, maar die in de toekomst zonder federale steun kunnen worden voortgezet. Na deze initiële financiering moet het effect van verduurzaming minimaal behouden blijven. Verbetering van het milieu betekent niet een vermindering van de inheemse productie, maar een verbetering van de efficiëntie van de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen.

Wetenschappelijke begeleiding is een verplicht onderdeel van elk Resource-project en wordt ingezet om de doelstelling te bereiken. De ontwikkeling van een wetenschappelijk concept is een van de samenstellende elementen van het dossier. Een monitoring van de effectiviteit moet het mogelijk maken de effecten van het project waar te nemen.

Vogelwarte (Zwitsers Ornithologisch Instituut) heeft samen met HAFL een “Resource” project waarbij de bescherming van hulpbronnen (bodem) en biodiversiteit (vogels en geleedpotigen) centraal staat. In hun ervaring zijn regionale projecten, die zowel natuurlijke hulpbronnen en de conservatie van regionale doelsoorten versterken, het meest succesvol. Deze aanpak is complex, maar resulteert wel in een bredere acceptatie en implementatie van conservatie-maatregelen. In het algemeen leiden lokaal gestuurde projecten tot meer doelgerichte effecten in vergelijking met betalingen per oppervlakte.

- Ondersteuning preliminaire studies voor innovatieve projecten

Om een preliminaire studie van de problematiek binnen bijv. Regionale Ontwikkeling en Hulpbronnen projecten mogelijk te maken, wordt een beperkt budget voorzien (20.000 CHF, 50% cofinanciering).

- Directe Betalingen

Ook het Directe Betalingen systeem is relevant voor agro-ecologie aangezien het rechtstreeks agro-ecologische praktijken (bodem, biodiversiteit, voedselzekerheid, ...) ondersteunt. Zie Bijlage 1 voor meer info over Directe Betalingen.

5.8.3.2.3 Samenwerkingsverbanden

Binnen de biodiversiteitsbijdragen (“Directe betalingen”) werd een specifiek instrument ontwikkeld met als doel biologisch waardevolle netwerken te creëren. Deze netwerkprojecten, ingevoerd in 2001, moesten de tot dan toe beperkte effecten van beleidsinstrumenten op biodiversiteit versterken. Dit gebeurde door de aanleg en het beheer van hoogwaardige biodiversiteitsbevorderende gebieden (Biodiversitätsförderflächen, BFF) te stimuleren in een geschikte ruimtelijke samenhang. Tegelijkertijd werd veel belang gehecht aan participatieve processen: lokale kennis en ervaringen werden actief geïntegreerd, en de waardering van landbouwers voor regionale natuurwaarden werd vergroot. Zie Bijlage 2: Netwerkprojecten.

5.8.3.2.4 Living Labs

Living Labs zijn niet alom gekend in Zwitserland (Teuber, 2023), enkele voorbeelden worden gegeven in Figuur 14.

Initiative	Description	Location (canton)
Klimaneutrale Landwirtschaft Graubünden	Cantonal project with the aim to make farms climate neutral by reducing their greenhouse gas emissions. A variety of measures were developed in cooperation with the farmers.	GR
FIBL Ackerbau Netzwerk	living lab network by the FiBL, focusing on arable farming	CH

Figuur 14. Agro-ecologische initiatieven in de categorie “Living Lab” (Teuber, 2023).

5.8.3.2.5 Kennisuitwisseling en -opbouw

Onderzoek

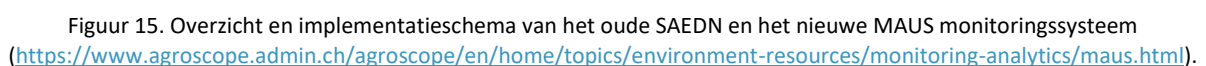
Een belangrijke speler in de agrarische onderzoeksruimte is het onderzoekscentrum voor landbouw, voeding en milieu Agroscope dat praktijkgericht en toegepast onderzoek voor de landbouw en voedselsector uitvoert. Eén van de zes thematische prioriteiten binnen het werkprogramma 2026 - 2029 heeft als focus agro-ecologische productiesystemen. Agroscope wordt door FOAG ondersteund met 568 miljoen franc voor de periode 2025 – 2028.

Eén van de verantwoordelijkheden van Agroscope, gedelegeerd door FOAG (op basis van de ‘Verordening betreffende de evaluatie van de duurzaamheid van de landbouw’ (SR 919.118) is het uitvoeren van een agri-milieumonitoring. Het Competentiecentrum voor Agri-milieu-indicatoren van Agroscope is verantwoordelijk voor de coördinatie en de berekening van agri-milieu-indicatoren (AEI’s) waarbij de onderzoeksgroep 'Integratieve Agro-ecologie' de kern vormt van het nieuwe Zwitserse agromilieumonitoringprogramma (MAUS, <https://www.agroscope.admin.ch/agroscope/en/home/topics/environment-resources/monitoring-analytics/maus.html>). De groep heeft een sterke expertise in het verzamelen, controleren en beheren van landbouwgegevens. Het MAUS-programma vormt sinds 2023 de opvolger van het voormalige SAEDN (Swiss Agri-Environmental Data Network, Figuur 15). MAUS coördineert de verzameling, berekening en rapportage van agri-milieu-indicatoren (AEI’s) op bedrijfs-, regionaal en nationaal niveau.

- Lokaal niveau: humusbalans, zware-metalenbelasting, erosierisico
- Regionaal niveau: stikstof- en fosforbalans, ammoniakemissies, nitraatuitspoeling, gebruik van en risico's door gewasbeschermingsmiddelen, biodiversiteit, landgebruiksdruk
- Nationaal / globaal niveau: uitstoot van broeikasgassen, energieverbruik

- Bestaande administratieve gegevens – bv. landbouwstructuurdata van het FOAG, mesttransporten.
- Agrarische softwaresystemen – boeren kunnen vrijwillig gegevens uit hun digitale registraties delen via beveiligde modules. Als stimulans ontvangen zij een kleine vergoeding.
- Online enquêtes – periodieke vragenlijsten op bedrijfsniveau, met deelname gestimuleerd via loterijprijzen.
- Satellietgegevens – bv. detectie van groenbedekkers in de winter.

Eerste resultaten voor stikstofbalans, gebaseerd op de nieuwe aanpak zijn beschikbaar (Baumgartner *et al.*, 2024).

Andere bekende onderzoekscentra zijn het Federal Institute of Technology Zurich (ETHZ), het Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) en Zurich University of Applied Sciences (ZHAW). Andere voorbeelden kunnen teruggevonden worden in Figuur 16.

Initiative	Description	Location (canton)
Agroscope	Swiss federal research center for agricultural research	CH
ALLready	European Agroecology Living Lab and Research Infrastructure Network	CH
ETHZ Agroecological Transitions	Research group at the federal institute of technology in Zurich	ZH
ETHZ Sustainable Agroecosystems	Research group at the federal institute of technology in Zurich	ZH
FIBL	Research institute for organic agriculture	AG
HAFL	University of applied sciences Bern, School of Agricultural, Forest and Food Sciences	BE
SDSN	Non-profit launched by the United Nations in 2012 to promote the implementation of the UN Sustainable Development Goals	CH
University of Bern CDE	Center for Development and Environment at the University of Bern, research on sustainable development	BE
UNIL Institute of Geography and Sustainability	Research institute at the University of Lausanne	VD
ZHAW Geography of Food	Research group at Zurich University of Applied Sciences	ZH
ZHAW Organic Agriculture	Research institute at Zurich University of Applied Sciences	ZH

Figuur 16. Agro-ecologische initiatieven in de categorie “Wetenschap” (Teuber, 2023).

5.8.3.2.6 Educatie/training

In kantonnale landbouwscholen wordt de term agro-ecologie niet gebruikt, er zijn wel mogelijkheden om een specialisatieopleiding te volgen binnen biologische productie (in samenwerking met FiBL) (Teuber, 2023). Voor zover bekend zijn er geen aparte bachelor- of masteropleidingen agro-ecologie in Zwitserland, maar wel een gerichte specialisatie binnen een bestaande masteropleiding aan ZHAW (Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften). Andere gelijkaardige opleidingen (zoals Universiteit van Bern, Universiteit van Basel,...) bieden relevante vakken aan binnen een bredere opleiding rond duurzame landbouw, maar zijn niet specifiek agro-ecologisch van aard. Een overzicht van verschillende opleidingen aan Zwitserse instellingen kan teruggevonden worden in Figuur 17 (Teuber, 2023).

////////////////////////////////////

Higher education institution	Degree	Agroecology related course(s)
ZHAW	MSc Environment and Natural Resources	Major in Agroecology and Food Systems
ETHZ	BSc Agricultural Sciences	Sustainable Agroecosystems (Lecture)
	MSc Agricultural Sciences	Minor in Sustainable Agricultural Development
		Political Ecology of Food and Agriculture (Seminar)
BFH-HAFL	BSc Agriculture	Minor in Climate Change
	MSc Life Sciences - Agricultural Sciences	Major in Sustainable Production Systems
University of Basel	MSc Sustainable Development	Introduction to Organic Farming Systems (Lecture)
	MSc Plant Sciences	Sustainable Plant Systems (Lecture)
University of Bern	MSc Sustainability Transformations	Minor in Sustainable Development
University of Lausanne	BSc Geosciences	Political ecology (Seminar)
	MA Foundations and Practices of Sustainability	Agroforestry and permaculture (Lecture)

5.8.3.2.7 Bewegingen

Belangrijke bewegingen die de implementatie van agro-ecologische principes voorstaan, zijn:

De Agroecology Coalition (<https://agroecology-coalition.org/principles-and-vision/>) is een wereldwijde organisatie met een brede variatie aan leden (<https://agroecology-coalition.org/members/>) (inclusief overheden) die de versnelling ondersteunt van de transformatie van het voedselsysteem door middel van agro-ecologie in vijf werkstromen:

- Faciliteer co-creatie en uitwisseling van kennis over agro-ecologie
- Stimuleer meer investeringen in agro-ecologie
- Pleit voor en versterk ondersteunend beleid voor agro-ecologie
- Ondersteun en promoot markttrajecten voor agro-ecologie
- Onze leden ondersteunen, betrekken en versterken (transversaal)

Biovision (<https://www.biovision.ch/>) is een stichting voor Ecologische Ontwikkeling en voert projecten uit op het niveau van voedselsystemen (gezond voedsel geproduceerd op een ecologische en sociale manier). In Zwitserland wil het project “Food Future Switzerland” (<https://www.biovision.ch/en/project/food-future-switzerland/>) bijdragen aan de huidige discussie rond het herwerken van het huidige voedselsysteem. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een Burgerpanel die aanbevelingen ontwikkelt, in tandem met een experten panel die voorstellen formuleren (Figuur 19).

Initiative	Description	Location (canton)
Agroecology Works!	Swiss network for agroecology that is connecting actors across the country and campaigning for food system transformation	ZH
Biovision	Foundation working on a sustainable food system in Sub-saharan Africa and Switzerland with a focus on knowledge transfer	ZH
Bürger:innenrat für Ernährungspolitik	Food policy council that developed recommendations for Switzerland's future federal agri-food policy in 2022 ²⁴	CH
Kleinbauernvereinigung	Farmers' organization representing the interests of small farmers in Switzerland and campaigning for peasant agriculture	CH
Koopernikus	Cooperative network of producers, restaurants, consumers etc. in the Zurich area; direct marketing online platform for local product	ZH

²³ Note: Agroecology Works! is a Swiss-wide network and Uniterre is one of its members.

²⁴ The food policy council was a six-months long part of the project Ernährungszukunft Schweiz (*food future Switzerland*) (Ernährungszukunft Schweiz, 2023). After developing and handing over the recommendations, the initiative does not exist as such anymore. (Bürger:innenrat für Ernährungspolitik, 2022a)

- De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van deze wet ligt bij de kantons (<https://www.zh.ch/de/umwelt-tiere/landwirtschaft/boden-und-pachtrecht/bodenrecht.html>). Aangezien de doelstellingen van deze wet gericht zijn op het verbeteren van toegang tot land, het behouden van familiebedrijven en het speculeren op landprijzen wil tegengaan, is deze rechtstreeks relevant voor agro-ecologie.

De Agricultural Policy monitoring and Evaluation 2023 (OECD) focust zich vooral op de gevolgen voor klimaatsverandering en komt tot volgende conclusies voor Zwitserland:

- Huber *et al.* (2024) voerden recent een review van beleidsevaluaties uit waarbij verschillende indicatoren geëvalueerd werden (Figuur 3). Voor meer details, zie deze studie en de vermelde referenties.

Stabiele productie voor interne markt (proportie aan zelf geteelde producten is relatief stabiel)

Stijging van landbouw inkomen. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door bescherming van de grenzen (tarieven en quota's) wat prijzen voor landbouwers hoog houdt, het stijgen van de gemiddelde grootte van een landbouwbedrijf en door het Directe Betalingen systeem. Gemiddeld bedraagt het Directe Betaling bijdrage 2700 CHF per hectare wat een belangrijk extra inkomen betekent.

pagina 382 van 412

Binnen de het Directe Betalingsprogramma wordt de administratie als een last ervaren door de landbouwers.

Economische en sociale doelen werden grotendeels bereikt, maar tot een grote kost (130.000 CHF per bedrijf, 6000 CHF per ha), het verhogen van de efficiëntie van beleidsmaatregelen is daarom onontbeerlijk. Dit kan bereikt worden door bijv. maatregelen binnen de voedselvoorziening uitbetalingen op basis van andere voorwaarden te laten uitbetalen, bijv. niet op basis van aantal geproduceerde calorieën, maar op basis van behouden van productief landareaal wat 25% zou kunnen besparen. Een andere manier om efficiëntie te verhogen is door “windfall” effecten te beperken binnen de biodiversiteitsbijdragen waarbij extra inkomen gegenereerd wordt maar met beperkte ecologische meerwaarde.

Cross-compliance maatregelen vormen een belangrijk middel om milieudoelen te behalen, het strikter maken van deze maatregelen kan, onder bepaalde marktvoorwaarden, het behalen van meer ambitieuze milieudoelen mogelijk maken, met een beperkte verlies aan inkomen op boerderijniveau. Er dient wel rekening gehouden te worden met “leakage” effecten waarbij strengere voorwaarden leiden tot minder bedrijven die voldoen aan de maatregelen. Maar zie ook de strengere voorwaarden dan momenteel in het Ecologische Prestatie Certificaat die nodig zijn voor het IP SUISSE label en de 10.000 landbouwbedrijven die deze halen (bijlage 3: Credit Point System).

////////////////////////////////////

5.8.4 Conclusie Zwitserland

Agro-ecologie wordt in Zwitserland erkend, maar speelt voorlopig geen centrale rol binnen het landbouwbeleid. De term verschijnt slechts sporadisch in officiële beleidsdocumenten en wordt meestal gehanteerd binnen een breder voedselsysteem- of duurzaamheidsdiscours, eerder dan als een zelfstandig beleidskader. Er is wel een toenemende beleidsmatige aandacht voor agro-ecologie. Recente toekomstgerichte documenten, zoals de Future Orientation of Agricultural Policy beyond 2030 en de Klimaatstrategie voor Landbouw en Voeding 2050, erkennen agro-ecologie expliciet als een relevante systeembenadering voor de transitie naar duurzamere en veerkrachtigere voedselsystemen. Deze aandacht vertaalt zich ook in het onderzoeksbeleid: binnen Agroscope is agro-ecologie verankerd als prioritaire onderzoekslijn. Daarnaast wijst de interne oefening binnen het Federaal Bureau voor Landbouw (FOAG), waarbij het bestaande beleidsinstrumentarium rond landbouw werd gescreend op de relatie tot agro-ecologische principes, op een institutionele bereidheid om agro-ecologie als analytisch en richtinggevend kader te gebruiken.

Een belangrijke sterkte is de hoge en stabiele publieke ondersteuning van de landbouw, in combinatie met een sterk uitgebouwde structuur voor beleid, onderzoek, monitoring en kennisdeling. De kantonnale opdeling kan hierin zowel een positieve rol spelen door een lokale aanpak te garanderen als een negatief effect hebben door het toevoegen van een extra niveau dat vertragend kan werken. Het systeem van gerichte directe betalingen vormt een cruciaal hefboominstrument: via het Ecologisch Prestatiecertificaat (ÖLN), biodiversiteits-, productiesysteem-, landschapskwaliteitsbijdragen worden verschillende praktijken ondersteund die nauw aansluiten bij agro-ecologische principes. De gerichte en gedifferentieerde opbouw van dit systeem maakt het in theorie mogelijk om voorwaarden relatief snel aan te passen en verder te laten evolueren in agro-ecologische richting. Binnen deze directe betalingen zijn de netwerkprojecten een duidelijk voorbeeld waarbij samenwerking tussen landbouwers, lokale overheden en actoren binnen natuurbeleid versterkt wordt. Deze projecten, die biodiversiteitsbevorderende oppervlakten op landschapsniveau met elkaar verbinden via een participatieve, regionale aanpak, sluiten sterk aan bij agro-ecologische kernprincipes zoals co-creatie van kennis en het bevorderen van biodiversiteit. Evaluaties tonen aan dat netwerkprojecten het bewustzijn rond biodiversiteit vergroten en positieve effecten kunnen hebben, maar ook dat hun ecologische impact gelimiteerd wordt door onvoldoende ambitieuze kwaliteitsvereisten, heterogene implementatie tussen kantons, te hoge workload op kanton-niveau en beperkte toegang tot adviesdiensten.

Naast publieke instrumenten speelt ook de private sector een relevante rol in het ondersteunen van praktijken die dicht bij agro-ecologie staan. Het Credit Point System (CPS) binnen de producentenorganisatie IP-SUISSE vertaalt biodiversiteits- en landschapsmaatregelen op bedrijfsniveau via een puntensysteem in een vergoedings- en labelsysteem, gebaseerd op wetenschappelijke validatie en voortdurende monitoring. Via premies voor producten die volgens voorwaarden binnen het label worden geproduceerd wordt een vergoedingskader voorzien die in parallel werkt met de publieke vergoedingen.

Zwitserland beschikt bovendien over een gunstige maatschappelijke context voor agro-ecologie. De betrokkenheid van burgers via directe democratie, de prominente plaats van thema's zoals dierenwelzijn, pesticidgebruik en biodiversiteit in het publieke debat, en het relatief hoge aandeel biologische landbouw (ongeveer 18% van het landbouwareaal) creëren een maatschappelijk draagvlak

Bestaande machtsstructuren en de huidige politieke impasse, gekoppeld aan het uitblijven van resultaten binnen bepaalde programma's (bijv. biodiversiteitsherstel) vormen structurele barrières voor de implementatie van agro-ecologie.

AGRIDEA. (2020). *Mise en réseaux de surfaces de la promotion de la biodiversité*. [https://agridea.abacuscity.ch/abauserimage/Agridea 2 Free/1451_4 F.pdf](https://agridea.abacuscity.ch/abauserimage/Agridea%20Free/1451_4_F.pdf)

Bänninger, A. (2024). *AKIS and advisory services in Switzerland. Updated report for the AKIS inventory (Task 1.2) of the i2connect project*. AGRIDEA – Agricultural Advisory Center. Project funded under Horizon 2020 Research and Innovation Programme, Grant Agreement No. 863039.

Birrer, S. (2023). *Punktesystem Biodiversität der IP-Suisse – Stand und Entwicklung der Labelbetriebe 2023*. Schweizerische Vogelwarte Sempach.

CNS-FAO (Swiss National FAO Committee). (2019). *Agroecology as a means to achieve the Sustainable Development Goals. A Discussion Paper*. Bern: Federal Department of Economic Affairs, Education and Research (EAER).

CNS-FAO (Swiss National FAO Committee). (2021). *Pathways to advance agroecology – Overcoming challenges and contributing to sustainable food systems transformation. A Working Paper*. Bern: Federal Department of Economic Affairs, Education and Research (EAER). Confédération suisse.

(1991). *Loi fédérale sur le droit foncier rural (LDFR)* du 4 octobre 1991 (état au 1er janvier 2014). RS 211.412.11. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1993/1410_1410_1410/fr.

FOAG (Federal Office for Agriculture). (2019). *Evaluation der Biodiversitätsbeiträge: Schlussbericht*. Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung (WBF).

FOAG (Federal Office for Agriculture). (2024) *Plan Directeur de la Recherche agronomique et agroalimentaire 2025-2028* <https://www.blw.admin.ch/fr/recherche-agronomique>. FOAG (Federal Office for Agriculture), FOSV (Federal Office for Food Safety and Veterinary Affairs) & FOEN (Federal Office for the Environment). (2024). *Stratégie Climat pour l'agriculture et l'alimentation 2050*. <https://www.blw.admin.ch/fr/strategie-climat-agriculture-et-alimentation-2050>.

FOAG (Federal Office for Agriculture). (2025a). *Umsetzung Aktionsplan Pflanzenschutzmittel: Jahresbericht 2024*. Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Forschung und Bildung (WBF). <https://www.blw.admin.ch/de/aktionsplan-pflanzenschutzmittel>.

FOAG (Federal Office for Agriculture). (2025b). *Ökologischer Leistungsnachweis*.
<https://www.blw.admin.ch/de/oekologischer-leistungsnachweis>.

FOAG (Federal Office for Agriculture). (2025c). *Direktzahlungen – Übersicht*. <https://www.blw.admin.ch/de/direktzahlungen-uebersicht>.

pagina 386 van 412

////////////////////////////////////

LIJST MET AFKORTINGEN

AEI	Agri-Environmental Indicator (Agri-milieu-indicator)
AGRIDEA	Nationaal adviescentrum voor landbouwonwikkeling in Zwitserland
AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System (Landbouwkundig kennis- en innovatiesysteem)
ARE	Federal Office for Spatial Development (Bundesamt für Raumentwicklung)
BFF	Biodiversitätsförderflächen (Biodiversiteitsbevorderende oppervlakte)
BTS	Besonders Tierfreundliche Stallhaltungssysteme (Diervriendelijke stalsystemen)
CPS	Credit Point System
CHF	Zwitserse frank (munteenheid)
CNS	Comité National Suisse (Swiss National FAO Committee)
DWI	Drinking Water Initiative (Volksinitiatief Drinkwater)
DZV	Direktzahlungsverordnung (Verordening Directe Betalingen)
EAER	Federal Department of Economic Affairs, Education and Research (Eidgenössisches Departement für Wirtschaft, Bildung und Forschung)
ETHZ	Eidgenössische Technische Hochschule Zürich (ETH Zürich)
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
FOAG	Federal Office for Agriculture (Bundesamt für Landwirtschaft, BLW)
FOEN	Federal Office for the Environment (Bundesamt für Umwelt, BAFU)
FOSV	Federal Office for Food Safety and Veterinary Affairs (Bundesamt für Lebensmittelsicherheit und Veterinärwesen, BLV)
FSO	Federal Statistical Office (Bundesamt für Statistik, BFS)
GDP	Gross Domestic Product (Bruto Binnenlands Product)
GMF	Grasland gebaseerde vlees- en melkproductie (Graslandbasierte Milch- und Fleischproduktion)
HAFL	Hochschule für Agrar-, Forst- und Lebensmittelwissenschaften
IP	Integrated Production (Integrierte Produktion)
IT	Informatie- en communicatietechnologie (ICT)
KI	Key Informant
MAUS	Monitoring der Agrar- und Umweltindikatoren Schweiz (Nationaal monitoringsysteem voor agri-milieufactoren in Zwitserland)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (OESO)
ÖLN	Ökologischer Leistungsnachweis (Ecologische prestatiebewijs)
PRE	Projecten Regionale Ontwikkeling
RAUS	Regelmässiger Auslauf im Freien (Buitentoeegang voor vee)
SAEDN	Swiss Agri-Environmental Data Network
SECO	Staatssecretariaat voor Economische Zaken

////////////////////////////////////

Bijlage 1. Directe Betalingen

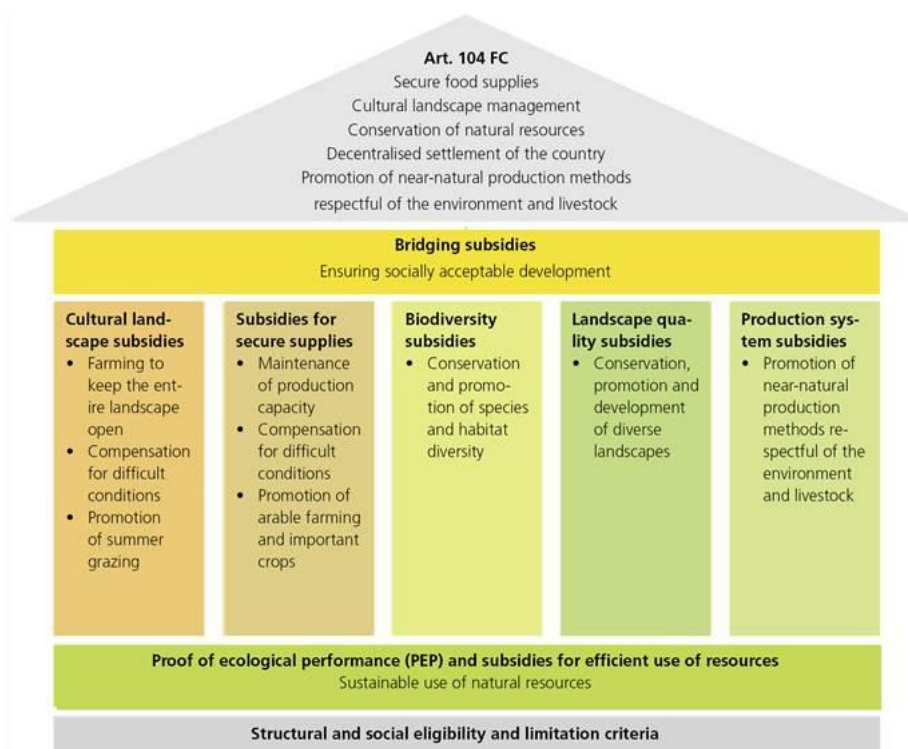
Sinds 2020 werd een risico-gebaseerd controlesysteem opgericht waarbij bedrijven met een hoger risico vaker gecontroleerd worden. Dit kwam voort uit de observatie dat de basiscontroles (om de 4 jaar) heel wat van de controlecapaciteit opnamen zodat er weinig gericht kon gecontroleerd worden. Het nieuwe systeem verminderde en vereenvoudigde de basiscontroles, waardoor meer gericht kon gecontroleerd worden waarbij risico in rekening wordt gebracht.

- Tekortkomingen bij eerdere inspecties
- Redelijk vermoeden
- Significante veranderingen op het bedrijf
- Jaarlijks geïdentificeerde domeinen met hoger risico

- Bevordering van natuurlijke soortenrijkdom
- Verlaging van nitraatbelasting in grond- en bronwater
- Vermindering gehalte fosfor in oppervlaktewateren
- Vermindering van de toevoer van gewasbeschermingsmiddelen in oppervlaktewateren
- Diervriendelijke veehouderij

pagina 391 van 412

- het houden van de veestapel volgens de wetgeving inzake dierenwelzijn (DZV art. 12)
- een evenwichtige meststoffenbalans (DZV art. 13)
- beperking van luchtverontreiniging
- bodemonderzoek (DZV art. 13)
- een passend aandeel van biodiversiteitsproductiegebieden (DZV art. 14): 3,5 % biodiversiteitsbevorderende gebieden (BFF) op akkerbouwgebieden en 7% op het algemene landbouwareaal.
- correcte beheer van objecten in inventarissen van nationaal belang (art. 15)
- een gereguleerde vruchtwisseling (DZV art. 16)
- een geschikte bodembescherming (DZV art. 17)
- de gerichte selectie en toepassing van gewasbeschermingsmiddelen (DZV art. 18)
- eisen met betrekking tot zaaigoed en plantgoed (DZV art. 19)
- eisen met betrekking tot speciale teelten (art. 20)
- specificaties met betrekking tot bufferstroken (art. 21)

////////////////////////////////////

The production contribution is per hectare per hectare per year:

a.	in the hill zone	390 Fr.
b.	in the mountain zone I	510 Fr.
c.	in the mountain zone II	550 Fr.
d.	in the mountain zone III	570 Fr.
e.	in the mountain zone IV	590 Fr.

Figuur 22. Compensatie voor “moeilijke productie” in verschillende zones.

Biodiversiteit (448 miljoen francs)

Er worden twee soorten bijdragen georganiseerd: de biodiversiteitsbevorderende gebieden (Biodiversitätsförderflächen, BFF) worden gepromoot met bijdragen voor kwaliteit (twee kwaliteitsniveaus (kwaliteit I: 41 382; kwaliteit II: 36 917) en voor netwerkprojecten (35 417) (Figuur 23). Twee types kwaliteitsniveaus worden onderscheiden naargelang de maatregel of naargelang de soortenrijkdom die voorkomt in het gebied (Figuur 24 en 25). Gebieden met kwaliteit II krijgen een hogere vergoeding uitbetaald omdat deze ook ecologisch waardevoller zijn (Figuur 24). Er is een duidelijke trend zichtbaar waarbij de laatste jaren het totaalbedrag voor bijdragen kwaliteit II en netwerkprojecten in stijgende lijn gaat (Figuur 25). De kwaliteitsbijdragen worden volledig gefinancierd door de federale overheid. Voor de netwerkbijdragen wordt 90% voorzien uit federale middelen, terwijl de resterende 10% wordt opgenomen door de kantons, gemeentes of particuliere sponsoring. Een evaluatie van de biodiversiteitsbijdragen bracht volgende punten aan het licht (FOAG, 2019):

- Kantonspecifieke verschillen in implementatie van de biodiversiteitsbijdragen, dit enerzijds tussen de uitvoering of het belang dat gehecht wordt aan het onderwerp, de voorziene middelen en cultuur van samenwerking tussen bureaus en autoriteiten. Sommige van deze verschillen laten toe om regio-specifiek te werken en zo lokale benaderingen uit te testen, andere zorgen voor een ongelijke behandeling (bijv. financiële ondersteuning van advies).
- Competent advies en een gedegen kennis van biodiversiteit door middel van training en bijscholing voor landbouwers, adviseurs en inspecteurs worden als kritische succesfactoren gezien.
- Het concept van biodiversiteitsbijdragen wordt grotendeels positief beoordeeld.
- Verscheidenheid van doelen (milieudoelen landbouw, netwerkprojecten, mijlpalen landbouwbeleid) maakt het moeilijk om te communiceren.
- Conflict tussen doelstelling bevorderen van biodiversiteit en ondersteunen van de landbouwproductie. Dit is een belangrijke verklaring voor de lage prevalentie van BFF in akkerbouw en valleigebieden.

////////////////////////////////////

pagina 395 van 412

Ausgabenbereich

¹Quelle: Voranschlag 2023 mit integriertem Aufgaben- und Finanzplan 2024 – 2026 der Verwaltungseinheiten, Band 2B. Eidg. Finanzverwaltung.
Quelle: BLW

Een meer gedetailleerd overzicht van de verdeling van de budgetten kan teruggevonden worden via deze link (<https://www.agrarbericht.ch/de/politik/direktzahlungen/finanzielle-mittel-fuer-direktzahlungen>).

De netwerkbijdrage wordt toegekend als gebieden:

- Voldoen aan de eisen voor kwaliteitsniveau I (zie biodiversiteitsbijdrage, Directe Betalingen)
- Voldoen aan de netwerkvereisten van het kanton
- Moeten worden gecreëerd en beheerd in overeenstemming met de specificaties van een regionaal netwerkproject dat door het kanton is goedgekeurd.
- De eisen die het kanton stelt aan netwerken moeten overeenkomen met de minimeisen voor biodiversiteitsbevorderende gebieden. Zij moeten na overleg met federaal buro voor omgeving worden goedgekeurd door het federaal bureau voor landbouw.

Het kanton bepaalt de tarieven maar een maximumbedrag wordt bepaald door de federale overheid (bijv. 10 frank per are voor weilanden en 5 frank per boom of are in boomgaarden voor kanton Zürich) (Figuur 28).

Biodiversitätsförderflächen Gemeinde aktuell			Schätzung Vernetzungsbeiträge (Fr./Jahr)				Anteil Gemeinden	Anteil Kanton	Anteil Bund	TOTAL
Code BLW		Fläche	Anteil Flächen mit Vernetzung (a)	Beiträge (Fr./a)	Beträge Total (Fr./Jahr)	10.00%	10.00%	90.00%		
	Flächen in Naturschutzzone I/ IR und II									
	Extensiv genutzte Wiesen	200	160	10	1600		160.00	1440.00	1600.00	
	Streue Zone I und IR	500	400	10	4000		400.00	3600.00	4000.00	
	Weitere Biodiversitätsförderflächen									
	Extensiv genutzte Wiesen	900	720	10	7200	720.00		6480.00	7200.00	
	Wenig intensiv genutzte Wiesen		0	10	0	0.00		0.00	0.00	
	Hecken und Feldgehölze		5	10	50	5.00		45.00	50.00	
	Hochstamm-Feldobstbäume		0	5	0	0.00		0.00	0.00	
	standortgerechte Einzelbäume		0	5	0	0.00		0.00	0.00	
	Buntbrache		0	10	0	0.00		0.00	0.00	
	Streue		0	10						
									12850.00	
	Geschätzter Anteil Bewirtschafter, welche mitmachen (in Prozent)	80					Beiträge total bei 8 Jahren Projektdauer:		102800	
	alle Felder in orange ausfüllen									

Figuur 28. Overzicht van de netwerkbijdrage in 2016 (<https://ignl.ch/beitragsrechner/>).

Het opzetten van een netwerkproject volgt verschillende stappen (AGRIDEA, 2020).

Stap 1: Organisatie netwerk

Definitie van projectorganisatie. Samenbrengen van een gemotiveerde groep mensen. Projecten kunnen geïnitieerd worden door landbouwers, gemeentes, verenigingen of een kanton. De uitwerking van het netwerkproject wordt doorgaans georganiseerd in de vorm van een werkgroep die verantwoordelijk is voor de ontwikkeling en uitvoering van het netwerkproject. Mogelijke leden van deze werkgroep zijn het landbouwbestuur (eventueel ondersteund door een persoon uit het bestuur), de landbouwafdeling, andere boeren, natuurbeschermingsverenigingen en de bosbouwafdeling. Het is essentieel dat boeren zo vroeg mogelijk betrokken worden en geraadpleegd. Projectleiders en/of specialisten (bioloog) kunnen worden aangesteld om het project verder te ontwikkelen. In één voorbeeld worden de ontwikkelingskosten gelijk gedeeld tussen kanton en landbouwers.

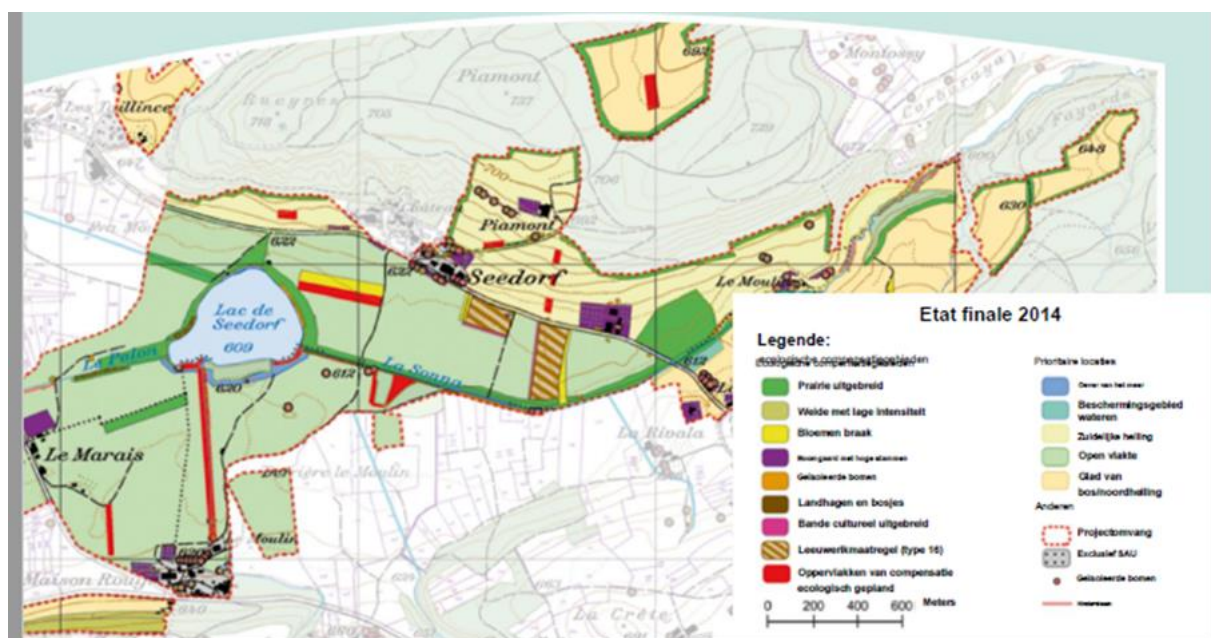
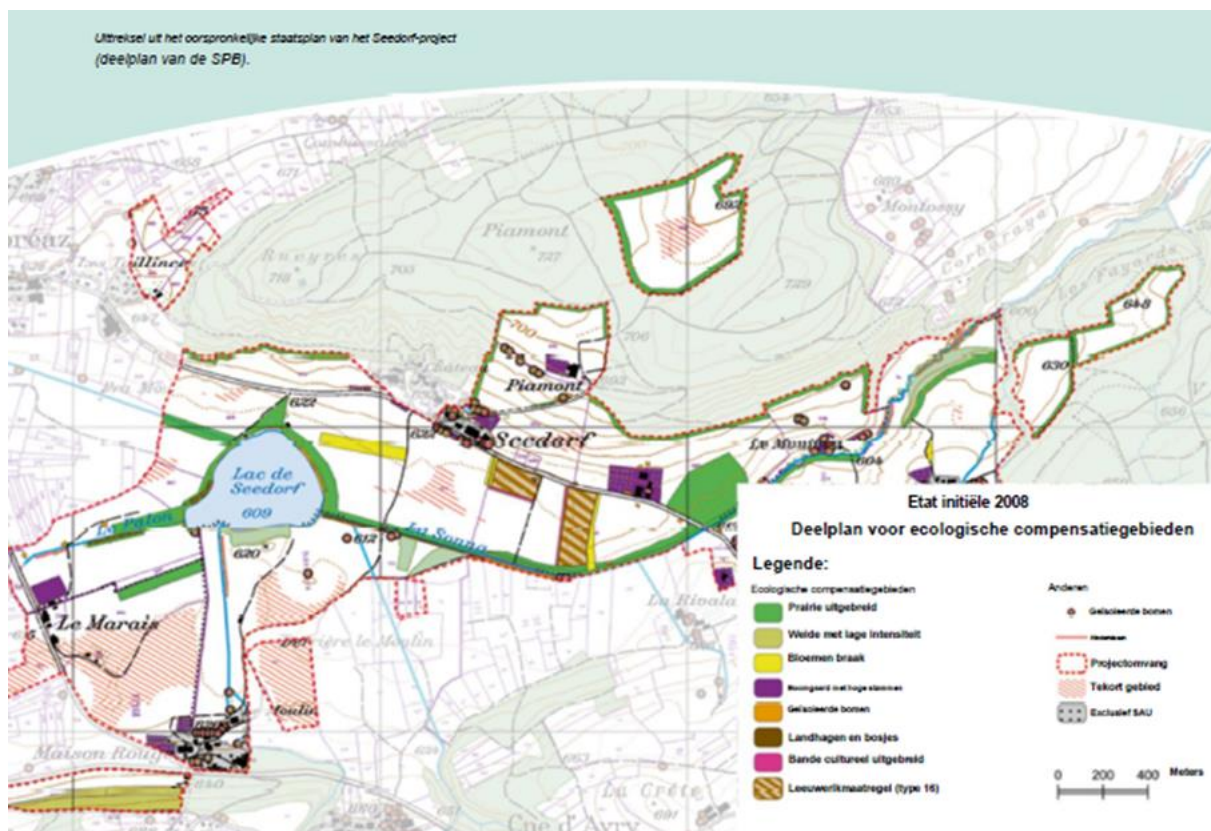
////////////////////////////////////

Totaal budget (federaal) voor de netwerkbijdrage bedroeg in 2022 116 miljoen euro (zie Figuur 29 voor een overzicht per kanton). In 2022 namen 35 417 landbouwbedrijven deel aan een netwerkproject, goed voor 163 270 ha.

Figuur 29. Overzicht van de Biodiversiteitsbijdragen voor biodiversiteitsbevorderende gebieden en voor de netwerk bonus (Agrarbericht, 2025).

- Onvoldoende controle
- Onnauwkeurige beschrijving van de huidige toestand/documentatie van implementatie
- Te algemeen geformuleerde doelen

pagina 404 van 412

Figuur 30. Uitgangssituatie (boven) en situatie na 6 jaar van een netwerkproject (AGRIDEA, 2020).

In 2018 volgde een diepgaandere evaluatie van het beleidsinstrument netwerkprojecten (Jenny, 2018). Hoewel de netwerkbijdrage over de jaren 2014 tot 2017 (2017: 100 miljoen francs) qua budget steeg, bleef het percentage aan BFF gebieden onder de doelstellingen (Jenny, 2018). Netwerkbijdragen werden uitbetaald in 76% van de biodiversiteitsgebieden en binnen 13% van alle landbouwgebied. 77% van op een netwerk aangesloten BFF bestaat uit extensief gebruikte of minder intensief gebruikte weilanden, terwijl dit slechts 2% bedraagt op akkerbouwland.

Voornaamste punten uit deze evaluatie:

- Netwerkprojecten hebben bijgedragen aan de bewustwording rond biodiversiteit.
- Bottom-up approach, met veel verantwoordelijkheid voor regionale en lokale overheden, is veeleisend. Actoren voelen zich overweldigd door complexe taken en inhoud.
- Advies kan van hogere kwaliteit (om kosten te drukken vinden consultaties plaats in kleine groepen i.p.v. individueel). Nadruk van advies ligt te veel op administratieve zaken dan wel op natuurbehoud.
- Succesvolle projecten worden gekenmerkt door grote inzet van één of meerdere sleutelfiguren met duidelijke visie/doelstellingen en een efficiënte samenwerking, met professionele, kwalitatieve ondersteuning.
- (Te) veel vrijheid bij uitvoering van projecten.
- Kwaliteit van maatregelen is ondermaats, de eisen sluiten niet of onvoldoende aan bij de noden van de doelsoorten.
- Er worden te veel gemakkelijk te implementeren maatregelen uitgevoerd, waardoor de focus eerder ligt op het optimaliseren van de betalingen, dan wel op de realisatie van natuurbehoud.

Conclusie: de bottom-up aanpak biedt de kantons wel voldoende ruimte, maar blijkt niet efficiënt genoeg en zorgt voor een te hoge workload binnen de kantonale bureaus. Bovendien garanderen de huidige federale en kantonale vereisten geen minimaal kwaliteitsniveau en moeten deze strenger geformuleerd worden om resultaat te hebben. Er wordt aangeraden om federaal meer gerichte en gedetailleerde eisen te specificeren (basisvereisten voor netwerkgebieden, operationele toelatingseisen, één centrale controle en monitoringsaanpak). Dit zou de lasten voor de kantons kunnen verminderen en hen laten focussen op handhaving en advies.

Een recente evaluatie (Meier *et al.*, 2024) toonde dan wel weer aan dat netwerkprojecten zowel op kleine schaal (planten) en op landschapsschaal (vlinders en vogels) een positief effect hadden op biodiversiteit.

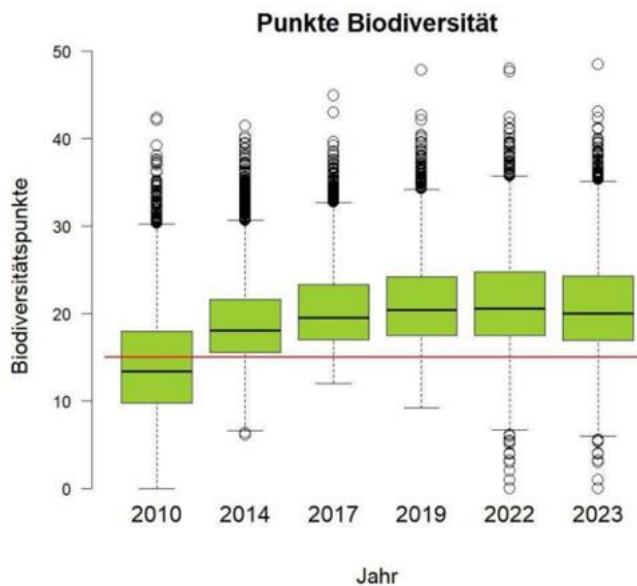
////////////////////////////////////

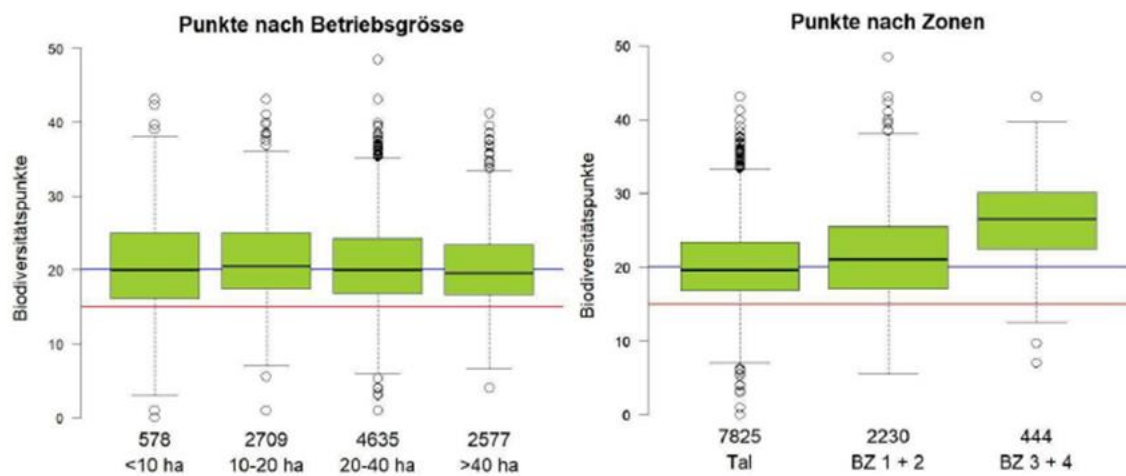
Bijlage 3. Credit Point System

Het Credit point system werd ontwikkeld om een inschatting te kunnen maken van de biodiversiteit op landbouwbedrijven via een set van indicatoren. Landbouwers vullen een formulier in met alle inspanningen die biodiversiteit op boerderijniveau bevorderen. Na het invullen van de CPS wordt een puntenscore geretourneerd. Landbouwers kunnen "punten scoren" door ongeveer 40 verschillende maatregelen toe te passen. In Zwitserland is het een vereiste om ten minste 7% van het gebruikte landbouwareaal te beheren als biodiversiteit bevorderende gebieden (BFF) om algemene directe betalingen te ontvangen. Deze verplichte BFF's vormen een substantieel onderdeel van de puntenscore. Hetzelfde geldt voor de ecologische kwaliteit, grootte en ruimtelijke verdeling van BFF. Verder worden er punten gegeven voor grasland- en akkerbouwopties en genetische diversiteit (erfgoedrasen/erfgoedgewassen). De scores worden gecorrigeerd voor verschillende factoren: boerderijgrootte, landgebruik (hoeveelheid akkerbouw versus grasland), productiezone (laagland versus hoogland). Bovendien worden de scores gewogen volgens hun bekende (eerder geanalyseerde) voordeel voor de biodiversiteit, d.w.z. grotere soortenrijke bloemenweiden leveren meer punten op dan eenvoudige weiden zonder input.

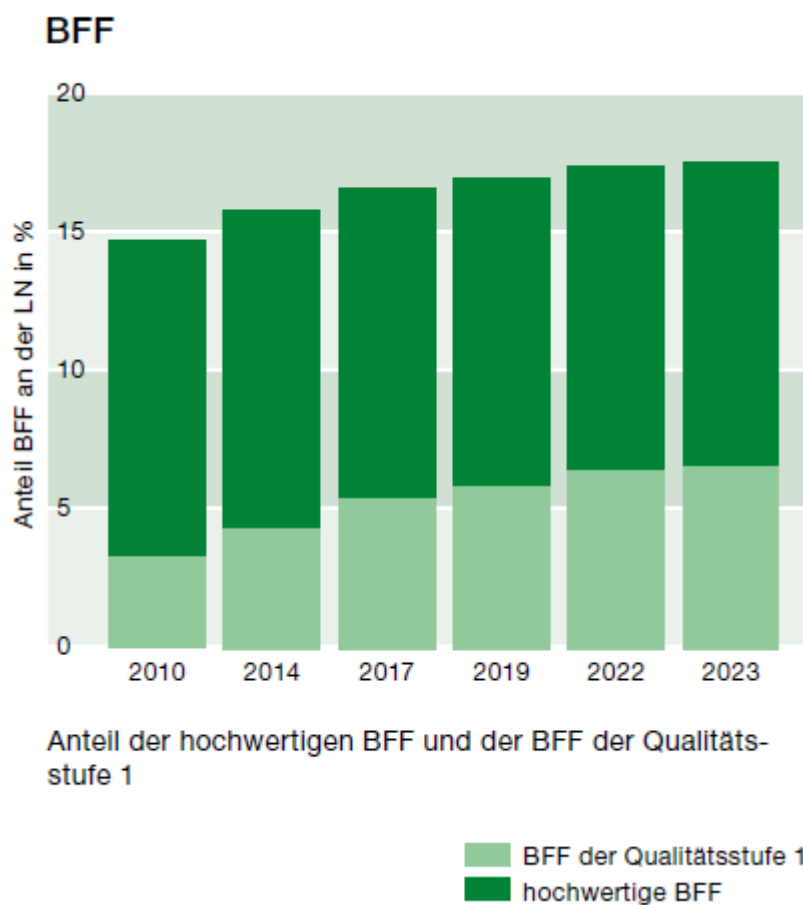
Het Credit Point system werd initieel gevalideerd binnen het pilootproject “Scoring with biodiversity – farmers enrich nature”, uitgevoerd door het Onderzoekscentrum Biologische Landbouw (FiBL, <https://www.fibl.org/en/>) en het Zwitsers Ornithologisch Instituut (Vogelwarte, <https://www.vogelwarte.ch/en/>). Dit project liep van 2009 tot 2011 waarbij de biodiversiteit op 133 boerderijen op het Zwitserse laagland plateau in kaart werd gebracht. Dit toonde een goede correlatie aan tussen de puntenscore en de gemeten biodiversiteit op het landbouwbedrijf waardoor het puntensysteem als een betrouwbare indicator kan gebruikt worden (Jenny *et al.*, 2013). Momenteel blijft de opvolging van de ontwikkeling van het Credit Point system verder deel uitmaken van een langlopend project binnen Vogelwarte (2006 – heden). Project partners bestaan uit: Vogelwarte, IP-SUISSE, Migros (retailer), Denner (retailer), gefinancierd door IP-SUISSE, Federale Overheid (Federal Office for the Environment), Aargau Canton (zie ook <https://www.vogelwarte.ch/de/projekte/wildtierfreundliche-landwirtschaft-gemeinsam-mit-ip-suisse/>).

De aanpak van het CPS werd in 2009 geïncorporeerd door IP SUISSE (<https://www.ipsuisse.ch/produzenten/anforderungen/#>) waarbij boerderijen die producten leveren binnen het keurmerklabel (lieveheersbeestje) een minimumscore moeten behalen binnen maatregelen voor biodiversiteit (15 punten). Het puntenblad wordt door landbouwers zelf ingevuld, controles worden uitgevoerd door kantonale controleorganen. Advies kan worden ingewonnen bij aangeduide IP SUISSE adviseurs waarvan de diensten betalend zijn. Bij een minimumscore van 15 punten wordt het IP-SUISSE label van het lieveheersbeestje toegekend. Over de jaren heen wordt een positieve evolutie van de puntenscore vastgesteld, waarbij de minimumwaarde van 15 punten ruimschoots gehaald wordt door de meerderheid van de bedrijven (Figuur 31). Ook het aantal deelnemende bedrijven stijgt: 2010: 5858, 2014: 8986, 2017: 7685, 2019: 7444, 2022: 10422, 2023: 10499. Er lijkt geen sterk effect te zijn van de grootte van een landbouwbedrijf, maar wel van de zone (berg vs dal, Figuur 32). Ook de oppervlakte aan BFF gaat in stijgende lijn (figuur 33). Omdat de federale wetgeving aanpassingen heeft doorgevoerd aan de voorwaarden voor de uitbetaling van de Directe Betalingen (o.a. 3.5% BFF op akkerland) en IP SUISSE zijn pioniersrol binnen biodiversiteit wil behouden door hogere en meer

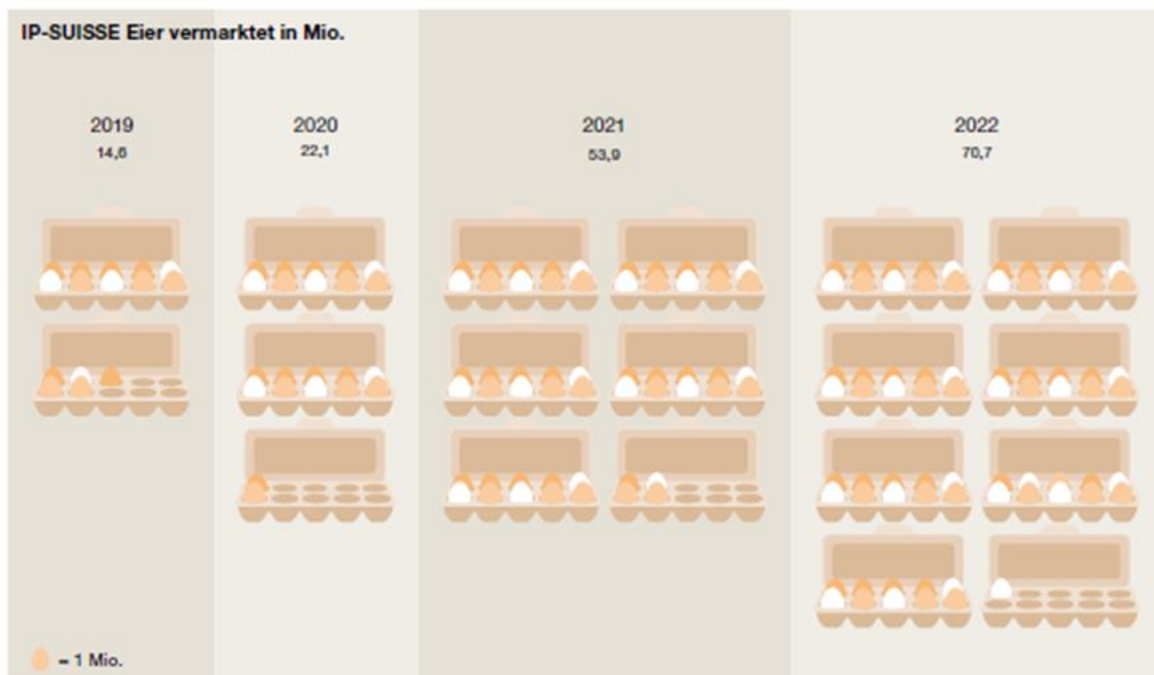

Figuur 32. Puntenscore biodiversiteit voor bedrijfsgrootte (links) en zone (rechts). Rode lijn toont de minimumwaarde van 15 punten, blauwe lijn toont de gemiddelde waarde over alle bedrijven in mei 2023. Het getal onder de boxplots geeft het aantal landbouwbedrijven aan (Birrer, 2023).

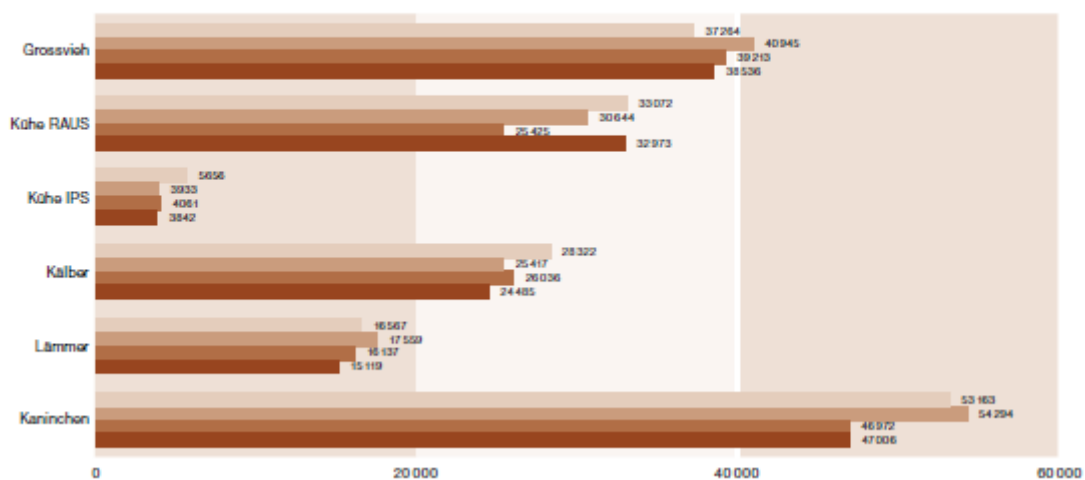
Figuur 33. Aandeel BFF in het landbouwareaal van IP SUISSE producenten (Birrer, 2023).

Anzahl geschlachtete IP-SUISSE Tiere

Daten immer per Ende Jahr

2019 2020 2021 2022

Figuur 36. Aantal eieren (boven) en vleesproductie door IP-SUISSE bedrijven van 2019 tot 2022 (IP-SUISSE, 2023b).